

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ercan AKÇORA

ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANINDA GÖÇ ROMANLARININ
YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ercan AKÇORA

ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANINDA GÖÇ ROMANLARININ
YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Turan GÜLER

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
ÖN SÖZ.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ROMANLAR

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1.1. Göç Kavramına Bir Bakış	6
1.2. TÜRK ROMANINDA GÖÇ TEMASI	11
1.3. ROMANLARDA İŞLENEN GÖÇ TÜRLERİ	14
1.4. BİR GÖÇ TÜRÜ OLARAK MÜBÂDELE VE TÜRK ROMANINDA İŞLENİŞİ	18
1.5. ROMANLAR HAKKINDA	20
1.5.1. Gurbet Kuşları	20
1.5.2. Sevgili Arsız Ölüm.....	21
1.5.3. Koca Ren	22
1.5.4. Viran Dağlar	23
1.5.5. Çıplak Deniz Çıplak Ada	23
1.5.6. Mor Kaftanlı Selanik.....	24
1.5.7. Yedinci Bayrak.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

ROMANLARIN YAPISAL İNCELEMESİ

2.1. GURBET KUŞLARI.....	27
2.1.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	27
2.1.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	30
2.1.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	32
2.1.3.1. Göçmenler	32
2.1.3.2. Başkişi	32

2.1.3.3. Norm Karakterler	33
2.1.3.4. Kart Karakterler	35
2.1.3.5. Mukimler - Şehirliler	36
2.1.3.6. Göçe Yardımcı Olanlar	36
2.1.3.7. Göçe Engel Olanlar	37
2.1.4. Zaman.....	37
2.1.5. Mekân.....	39
2.1.6. Dil ve Üslup	42
2.2. SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM	43
2.2.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	43
2.2.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	46
2.2.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	47
2.2.3.1. Göçmenler	47
2.2.3.2. Başkişi	47
2.2.3.3. Norm Karakterler	49
2.2.3.4. Kart Karakterler	49
2.2.3.5. Mukimler – Şehirliler (Fon Karakterler).....	50
2.2.4. Zaman.....	51
2.2.5. Mekan.....	52
2.2.6. Dil ve Üslup	53
2.3. KOCA REN	55
2.3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	55
2.3.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	60
2.3.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	61
2.3.3.1. Göçmenler	61
2.3.3.2. Başkişi	61
2.3.3.3. Norm Karakterler	62
2.3.3.4. Kart Karakterler	63
2.3.3.5. Mukimler - Şehirliler (Fon Karakterler)	64
2.3.4. Zaman.....	65
2.3.5. Mekân.....	66
2.3.6. Dil ve Üslup	69

2.4. VİRAN DAĞLAR	70
2.4.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	70
2.4.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	71
2.4.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	74
2.4.3.1. Göçmenler	74
2.4.3.2. Başkişi	74
2.4.3.3. Norm Karakterler	76
2.4.3.4. Kart Karakterler	76
2.4.3.5. Fon Karakterler	77
2.4.4. Zaman.....	78
2.4.5. Mekân.....	79
2.4.6. Dil ve Üslup	81
2.5. ÇIPLAK DENİZ ÇIPLAK ADA	83
2.5.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	83
2.5.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	87
2.5.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	88
2.5.3.1. Göçmenler	88
2.5.3.2. Başkişi	88
2.5.3.3. Norm Karakterler	90
2.5.3.4. Kart Karakterler	91
2.5.3.5. Mukimler - Şehirliler (Fon Karakterler)	91
2.5.4. Zaman.....	91
2.5.5. Mekan.....	92
2.5.6. Dil ve Üslup	93
2.6. MOR KAFTANLI SELANİK	94
2.6.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	94
2.6.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	97
2.6.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	100
2.6.3.1. Göçmenler	100
2.6.3.2. Başkişi	100
2.6.3.3. Norm Karakterler	101
2.6.3.4. Kart Karakterler	104

2.6.3.5. Mukimler-Şehirliler (Fon Karakterler)	105
2.6.4. Zaman.....	106
2.6.5. Mekân.....	108
2.6.6. Dil ve Üslup	112
2.7. YEDİNCİ BAYRAK	113
2.7.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	113
2.7.2. Olay Örgüsü (Vak'a).....	116
2.7.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler).....	118
2.7.3.1. Göçmenler	118
2.7.3.2. Başkişi	118
2.7.3.3. Norm Karakterler	119
2.7.3.4. Kart Karakterler	120
2.7.3.5. Fon Karakterler	122
2.7.4. Zaman.....	122
2.7.5. Mekân.....	125
2.7.6. Dil ve Üslup	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANLARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

3.1. GÖÇÜN ETKİLERİ	134
3.1.1. Savaş	134
3.1.2. Göç	137
3.1.3. Acı, Hüzün ve Özlem.....	145
3.1.4. Yoksulluk	155
3.1.5. Eğitim.....	160
3.1.6. Yalnızlık.....	165
3.1.7. Yabancılaşma	170
3.1.8. Osmanlı Devleti'nin Zayıflaması ve Çöküşü.....	173
3.1.9. Kibir ve Dışlanma	176
3.1.10. Yozlaşma.....	180
3.1.11. Aşk	183
3.1.12. İdeal Bir Toplum Anlayışı	184
3.1.13. Uyum ve Entegrasyon.....	184

3.1.14. Vatanından Kopamama.....	185
3.1.16. Korku ve Kaygı.....	188
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	191
KAYNAKÇA	197

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK ROMANINDA GÖÇ ROMANLARININ YAPI VE TEMA
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Ercan AKÇORA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Turan GÜLER

2023, 212 sayfa

Türk romanında göç olgusunun ele alınması 1960'lı yıllardan itibaren ağırlık kazanmaya başlar. 1990'lardan sonra ise yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Çağdaş Türk edebiyatında göçü ele alan çalışmalara bakıldığında, Türkiye'de köyden kente veya bir şehirden başka bir şehre yapılan göç, Türkiye'den yabancı bir ülkeye yapılan göç, dış ülkelere yapılan göçler ve mübadele dolayısıyla Türk ve Yunan devleti arasında karşılıklı yer değiştiren iki halkın yaşadığı göç hadisesi gibi farklı kategoriler altında incelenmiştir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, bütün bu farklı kategorileri ele alan yedi roman özelinde göç olgusunun metin esaslı bir bakış açısıyla incelenmesidir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç kavramının anlamı, Türk romanında göç konusunun işlenişi, mübadele olayı ve romanımızda ele alınma biçimi gibi mevzular üzerinde konunun kapsamı ve gerekliliği ölçüsünde incelenmiştir. İkinci bölümde incelenen romanlar hakkında kısa ve genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü ve en kapsamlı olan bölümde ise romanlar yapı ve tema bakımından incelenmeye tabi tutulmuştur.

Romanların yapısal kısmını oluşturan anlatıcı ve bakış açısı, olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, dil ve üslup gibi unsurlar geniş bir biçimde işlenmemiş, sadece göç konusunun gerektirdiği kapsamda bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu sınırlılıkta bazı romanların yapısal bakımdan çeşitli çalışmalarda ayrıntılı bir biçimde ele alınmasının da payı vardır. Yapısal incelemelerden sonra romanlarda öne çıkan tematik unsurlar ayrı başlıklar hâlinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Romanı, Göç, Mübadele.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

EXAMINATION OF MIGRATION NOVELS IN TERMS OF STRUCTURE AND THEME IN CONTEMPORARY TURKISH NOVEL

Ercan AKÇORA

Advisor: Assistant Prof. Turan GÜLER

2023, Page: 212

The phenomenon of migration in the Turkish novel begins to be processed since the 1960s. After the 1990s, it is seen that it has been intensively processed. When we look at the studies dealing with migration in contemporary Turkish literature, it is seen that the migration from village to city or from one city to another city in Turkey, migration from Turkey to a foreign country, migrations from foreign countries to our country and exchange between the two peoples who exchanged places between the Turkish and Greek states. It has been examined under different categories such as the migration event experienced. The difference of this study from other studies is that it examines the phenomenon of migration from a text-based perspective, specific to seven novels that deal with all these different categories.

The study consists of three main parts. In the first part, the meaning of the concept of migration, the handling of the issue of migration in the Turkish novel, the exchange event and the way it is handled in our novel are examined within the scope and necessity of the topic. In the second part, a brief and general information was given about the novels examined. In the third and most comprehensive section, the novels were examined in terms of structure and theme.

Elements such as the narrator and point of view, plot, characters, time, place, language and style, which constitute the structural part of the novels, have not been extensively studied, but have been examined only within the scope required by the issue of migration. The fact that some of the novels are handled in detail in various studies in terms of structure also has a share in this limitation. After the structural analysis, the thematic elements that stand out in the novels are discussed under separate headings.

Key Words: Contemporary Turkish Novel, Migration, Exchange.

ÖN SÖZ

Tanzimat Dönemi'nde ilk örneklerini veren romanımız, iki asra yaklaşan uzun soluklu tarihsel geçmişiyle kendisini çağın şartlarına başarılı bir biçimde uyarlayarak yoluna devam etmektedir. Başlangıcından bugüne dönemsel koşulların da etkisiyle çok çeşitli konuları ve olayları işleyerek onları estetize ederek ortaya koyan sanatçılar, 1960'lara geldiğinde kendilerine konu olarak yeni temaları işlemeye başlamışlardır. Göç olgusu bu temaların en belirgin örneklerinden birisidir. Göç hadisesinin romanda ele alınışı, yarım asırdan fazla bir zamanı kapsasa da esasen 1990'lardan sonra edebiyatın ve çeşitli bilim dallarının incelenme alanına girmiştir. Modern Türk romanında bütün göç türlerini birlikte inceleyen bir çalışmanın olmayışı, bu tezin ortaya çıkış koşullarını yaratmıştır.

Çağdaş Türk romanında göç romanlarının yapı ve tema bakımından incelendiği bu çalışma, üç ana bölüm üzerinden şekillenmiştir. Birinci bölümde göç kavramının terimsel anlamı, Türk romanında göç konusunun işlenişi, mübadele kavramının anlamı, tarihsel geçmişi ve modern Türk romanında ele alınışından bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen eserler hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde romanlar, yapı ve tema yönünden incelenmiştir. Muhakkak ki her bilimsel eserde olduğu gibi bu çalışmada da eksiklikler ve hatalar müellifine aittir.

Son olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında başta, çalışma disiplini ve programlı tarzıyla bizlere örnek olan danışman hocam Doç. Dr. Turan GÜLER'e, ailemin desteği ve sonsuz sabrına, arkadaşlarımın manevi desteğine, çalışma şevkimin azaldığı durumlarda beni yüreklendiren sözleriyle Dr. Öğr. Üyesi Servet ŞENGÜL'e yürekten teşekkür ederim.

Muş-2023

Ercan AKÇORA

KISALTMALAR DİZİNİ

Çev.	:	Çeviren
EBE	:	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ed.	:	editör
FBE	:	Fen Bilimleri Enstitüsü
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	:	Tercüme
vb.	:	Ve benzeri
YK	:	Yaşar Kemal
VD	:	Viran Dağlar
YB	:	Yedinci Bayrak

GİRİŞ

İnsana ve topluma dair hakikatleri anlatmada diğer edebî türlere göre daha geniş bir imkâna ve evrene sahip olan roman, kendisini değişen şartlara göre yenileyen ve sahip olduğu sınırsız anlatı evreni içinde edebî yolculuğunu sürdürerek güncelleyen bir türdür. İnsanın yaşadığı gerçek dünyada geçirdiği dönüşümleri ve diğer insanlarla olan ilişkisini temel bir sorunsal alan olarak görmekte ve daha da önemlisi bunlara, yaşadığımız dünyanın ötesinde bir derinlik kazandırmıştır (Gümüş, 2011: 29). Roman türünün popüler ve orijinal bir konuma gelmesinde bu işlevin önemli bir payı vardır. İnsana dair her şeyi ele alan modern zamanların bir anlatım türü olan roman, kendini değişen şartlara uyum sağlayan yapısıyla sürekli bir yenilenme arayışı içindedir. Esasen romanın edebî türler içinde başat bir konuma yerleşmesinde onun bu dinamik özelliği etkindir. Hayatın içinde kendini gösteren olguları ele aldığı ölçüde de güncelliğini koruyan bir tür olarak yoluna devam etmektedir.

Romanı diğer türlere göre özgür ve orijinal kılan bir özellik de insanoğlunun geçirdiği değişimleri ve yaşama koşullarını zengin tematik biçimler halinde dile getirmesidir. Göç olgusu da bu tematik biçimler içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Öyle ki bu olgu son dönemlerde romancılar tarafından o kadar fazla işlenmiştir ki göç romanları, roman türü içinde farklı bir konum teşkil ettiğinden dolayı bu romanların yapı ve tema bakımından incelenmesi, çağdaş Türk romanının daha iyi anlaşılması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Roman-tür ilişkisi içinde romanlarda işlenen temalar da yapıya bağlı bir unsur olarak türleşmede önemli bir etkiye sahiptir. Göç romanları tema itibarıyla göçün merkezde olduğu anlatılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatıların temalarının belirlenmesi, yapısal özelliklerinin ortaya çıkarılması ve sahip olduğu siyasî, sosyal, felsefî, psikolojik arka planını ortaya çıkarmak türün anlaşılmasına katkı sunacaktır. Hidayet romanı, feminist roman, psikanalitik roman, yeni tarihselci roman, Marksist roman, köy romanı, modernist roman, postmodernist roman, new age roman, biyografik roman, anı-roman, bildungsroman gibi tür adlandırmaları bağlamında göç romanları da bir tür adlandırması olarak ele alınabilir. Burada şu hususu belirtmek gerekmektedir. Kuşkusuz göç imgesi, insana bir yolculuk gerçeğini hatırlatmaktadır. Fakat göç romanı ile yolculuk romanı aynı şey değildir. Yolculuk romanında kahramanın, yolculuk

sonrasında bireysel bir olgunluğa ulaşır ve geri döndüğünde geçirdiği değişimler sonucunda farklı bir kişi olarak hayatına devam eder. Yani bir çeşit iç yolculuğa çıkan kahraman, dış dünyadaki güçlüklerle de mücadele eder ve kendi egosuyla yüzleşerek bir bütünlüğe ulaşır (Çağlayan, 2018: 27). Göç romanı ise siyasî, ekonomik, psikolojik, kültürel, sosyal gibi çok boyutlu ve geniş kapsamlı olguları içinde barındıran bir türdür.

Göç romanları tarihî roman ve siyasî romanın bir alt dalı olarak değerlendirilebilir. Önemli bir kısmı anı anı türünde yazılmış olan göç romanları birer tarihî belge olarak değerlendirilebilir. Bu romanlar aynı zamanda dönemin siyasî olaylarına göndermeler yaptığı için siyasî tarih içinde ele alınabilecek bilgi ve belgelere sahiptirler. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi dünya tarihini yakından ilgilendiren büyük olaylar sonucunda meydana gelen göç dalgalanmalarında bu belgeler, anılar, romanlar kamuoyu oluşturmak açısından birer delil olarak kullanılmaktadır. Türk romanı bu anlamda anı yazmakta, yaşanılanları tarihe mal etmekte geç kalnış sayılabilir. Özellikle Rum ve Ermeni topluluklarının yaşadıklarını anlatan eserlerin dünya dünya kamuoyunda oluşturdukları etkileri oranla Türkler'in Balkan Savaşları'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı sıkıntılar ya gözardı edilmiştir ya da fazla vurgulanmamıştır. Çalışmada ele alınan romanların bazıları (Viran Dağlar, Yedinci Bayrak) Türkler'in bu savaşlarda yaşadığı acıları göstermesi açısından önemli birer kaynaktır. Yakın tarihte meydana gelen savaş, göç gibi olayların Türk romanında geç bir şekilde ele alınmasını edebiyat araştırmacıları farklı açılardan yorumlamışlardır.

Herkül Millas *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik* adlı önemli çalışmasında, göç konusuna ve özeld mübadele olayına Yunan yazarların 1930'lu yıllarda eğildiğine, Türk yazarların ise 1990'lardan sonra eğildiği tespitini yapar. Yunan yazarların büyük oranda mübadeleyi ve göçü bizzat yaşamış kimseler olduğunu, göç konusunu ele alan Türk yazarların ise daha çok ikinci ve üçüncü kuşağa mensup kişiler olduğunu ifade eder. Türkiye'deki bu gecikmenin temelde siyasî sebeplerden kaynaklandığını savunur. Bu geç kalmışlığın Türk romanına ve dolayısıyla romancılarına, olaylara daha mesafeli yaklaşmak ve oluşan bilgi birikimini kullanma konusunda bir avantaj sağladığını dile getirir (Millas, 2005: 438-439).

Bilge Ercilasun, Balkanların fethi ve kaybını ele alan romanlar üzerinde yaptığı *Bir Vatan Kaybettiler* adlı eserinde Avrupa'da roman türünün gelişmesinde 18. Yüzyıl İngiliz romanının büyük bir etkisi olduğunu, Aydınlanma Devri'ni yaşayan İngiltere'de *Robinson Crusoe*, *Gülliver'in Seyahatleri*, *Wakefield Papazı* gibi eserlerin Avrupa'da roman türünün gelişmesine ve mükemmelleşmesine büyük bir katkı sağlamış olduğunu ifade eder. Türk romanında görülen önemli bir eksikliğin yakın ve uzak geçmişte yaşanan savaşların ve felaketlerin romanlarda yeteri kadar yer almaması olduğunu savunur. Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında meydana gelen savaşların, savaşların sonucunda oluşan göç ve yıkımların romanlarda yeterince ve bütün boyutlarıyla işlenmediğini ifade eder. Yazar ancak 2000'li yıllardan itibaren bu durumun romanımızda yer alarak bu tarz romanların sayısında büyük bir artışın yaşandığını belirtir. 2000 yılından itibaren romanda görülen bu artışın 18. yüzyıldaki İngiliz romanına benzediğini, yani 18. yüzyıl İngiliz romanının daha sonraki roman türünde görülen gelişmeyi nasıl olumlu yönde etkilemişse Türk romanında da 2000'den sonra görülen gelişmenin ileride zamanla daha iyi eserlerin verilmesine bir zemin hazırladığını savunur (Ercilasun, 2020: 389-390).

Atıf Akgün ve İsmail Alper Kumsar, mübadele romanlarını inceledikleri ortak eserleri olan *Mübadil Türklerin Romanı* adlı çalışmada, Çağdaş Türk romanında dış Türklere yönelik ilginin artarak mübadele, Balkan sürgünleri ve Kafkas göçleri gibi tarihî konulara yönelmesinde 1990'dan sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasını bir etken olarak gösterir. Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarına özel bir ilginin oluştuğu ve bu toplulukların dil, kültür ve edebiyatları üzerinde planlı çalışmalar yapılmaya başlandığı ifade edilir (Akgün ve Kumsar, 2018: 28).

İnsanoğlu ilkçağlardan bugüne hep bir yerden başka bir yere çeşitli etmenlerin etkisiyle göçmüştür. Göç hadisesini yaşayan birey, gittiği yeri hem etkilemiş hem de gittiği yerden bir şekilde etkilenmiştir. Bir yere ait olma ve orada tutunma mücadelesi veren insanoğlu, dönem dönem çetin koşullarla mücadele etse de kendisine verilen adaptasyon yeteneği sayesinde varlık mücadelesini çoğunlukla kazanarak son tahlilde yaşadığı yere uyum sağlamıştır. İnsan gerçeğini işlemede diğer edebî türlere göre daha geniş bir evrene sahip olan roman, bireyin ve toplumun sosyal, siyasal, psikolojik, iktisadî ve kültürel durumunu yansıtmada önemli bir role sahiptir.

Bilindiği gibi göç olayı da kendi içinde üç farklı boyuta sahiptir. Birincisi bir ülke içinde bir yerden başka bir yere veya bir şehirden başka bir şehre olan kısa mesafeli sayılabilecek göç, ikincisi bir ülkeden başka bir ülkeye olan göç ki buna dış göç de denmektedir. Üçüncüsü de başka ülkelerden kişilerin kendi aslı vatanlarına veya ülkelerine yaptıkları göçtür. Göçün bu üçüncü şekli, özellikle Balkan coğrafyasında yaşayan Türk ve Müslüman halkın yaşadığı yerlerin Balkan Savaşları sırasında düşman işgaline maruz kalması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasına kitleler hâlinde göç etmelerini ifade etmektedir (Arslan, 2008: 76). Görüldüğü gibi böylesine geniş bir yelpazede incelenen göç olgusu, doğal olarak roman türü içinde de farklı bir kanon teşkil edecektir.

Göç konusunu ele alan yazarların büyük çoğunluğu da ya ülke içinde bir şehirden başka bir şehre ya da doğdukları ülkeden başka bir ülkeye göç etmiş bireyler oldukları görülmektedir. Bu hakikat, roman kişilerini olay, zaman, mekân üçlüsü içinde işlemede yazarlara hem kolaylık sağlamakta hem de kahramanları meydana getirmede bir sahiçilik duygusu katmaktadır. Bu durum sadece realist veya sosyal gerçekçi olarak adlandırılan yazarlar için değil belli bir ideoloji veya görüşe sahip olmayan yazarlar için de geçerlidir. Romanda yarattıkları kahramanların göçten kaynaklı yaşadığı zorlukları, bizzat kendileri de yaşadığı için romanın gerçekçi bir üsluba sahip olmasında kolaylık yaşadıkları savunulabilir. Vurgulanması gereken bir nokta, göç hadisesini ele alan romancıların önemli bir özelliği de yazdıkları romanlar sayesinde geçmiş ile gelecek arasında önemli bir hafıza köprüsü kurmak istemeleridir. Zira yaşanan acılar ve trajediler yazıya dökülmediği zaman gelecek kuşakların bunlardan haberdar olmaması ve gelecek hayatlarını kolayca inşa edememeleri önemli bir problem olarak belirecektir. Diğer taraftan göç olgusunu işleyen romanlar belli bir tarihsel dönemi ve o dönemde yaşanan hadiseleri ele aldığından dolayı sınırlı da olsa tarihî roman kategorisi içinde değerlendirilebilir. Hem sahip olduğu sahiçilik faktörü hem de belli tarihsel olayları (savaş, mübadele, tehcir, sürgün vb.) romanın sağladığı imkânlar içinde dile getirmesi, göç romanlarını önemli bir konuma oturtmaktadır.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus, Türk edebiyatında göç romanları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, ya tek tek romanlar üzerinden konuya yaklaşılmış ya da ülkemizden dışarıya olan göçü merkez olarak alan çalışmalar kaleme alınmıştır. Dolayısıyla çağdaş Türk edebiyatında göçü bir sorunsal olarak ele alan bütüncül bir

çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çağdaş Türk romanında göç romanlarının yapı ve tema bakımından incelenmesi fikri daha çok bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Kapasitesi sınırlı bir varlık olan insana dair hakikatleri ve problemleri işlemede, konuyla alâkalı olarak tarihçilerden, toplumbilimcilerden daha cesur ve duyarlı olan romancıların, kapasitesi sınırsız bir tür olan romanı kullanmaları onları ayrıca incelemeye değer kılmaktadır.

Çağdaş Türk romanında göç romanlarının incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, göçün kavramsal çerçevesi hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Göçün tanımı, geçmişten bugüne dünya tarihinde önemli tarihsel olayların meydana gelmesinde belirgin bir etkisi görülen belli başlı göç hareketlerinden bahsedilmiştir. Göç hadisesinin oluşmasında sosyal, psikolojik, ekonomik, eğitim, sağlık, siyasi ve sosyolojik gibi çeşitli etmenlerin rolü üzerinde durulmuştur. Göç sürecinin hem göç eden kişi hem de göç edilen yerde yaşamaya başlayan bireyler açısından birtakım değişimlere etkide bulunduğu vurgulanmıştır. Türk romanında işlenen temalar içinde göçün önemli bir kapladığı üzerinde durulmuş, göç romanlarının roman türü içinde ayrı bir kategori oluşturacak kadar önemli bir ağırlık noktası teşkil ettiği görülmüştür. Göç romanları içinde, mübadele meselesini ele alan romanların bir alt tür oluşturduğu belirtilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan romanlar hakkında genel bir bilgilendirme yapıldıktan sonra romanlar, yapısal yönden incelenmiştir. Yapı incelemesinde anlatıcı ve bakış açısı, olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, dil ve üslûp gibi romanın temel unsurları ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, göçü işleyen romanlarda savaş, göç, acı, hüzn, özlem, aşk, vatan sevgisi, yoksulluk, yalnızlık, eğitim vb. gibi unsurların en belirgin olarak işlenen temalar olduğu görülmüş ve değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ROMANLAR

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Göç Kavramına Bir Bakış

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığı günden bugüne kadar çeşitli faktörlerin etkisiyle hep bir yerden başka bir yere gitme ihtiyacını hissetmiştir. İnsanlık tarihiyle yaşıt olabilecek bir kavram olarak göçün sözlük anlamlarına bakıldığında eski dilde hicret kelimesi karşılığı olarak *bir memleketten başka bir memlekete göç etme* (Devellioğlu, 2013: 422), *bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru olan kalıcı hareket* (Marshall, 2005: 685), *ekonomik, toplumsal siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret* (TDK, 2011) gibi tanımlamaların kullanıldığı görülmektedir. Yusuf Adıgüzel göçü, *insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi* şeklinde tanımlar (Adıgüzel, 2020: 3).

Göçün tarihsel sürecine bakıldığında karşımıza dünyanın belli başlı coğrafyalarında çeşitli faktörlerden kaynaklı hareketlilikler çıktığı görülmektedir. Sözü edilmesi gereken dikkat çekici bir hadise ise sadece üzerinde yaşadığımız dünyada değil, üç büyük din ve onların kutsal kitaplarınca varlıkları bilinen Âdem ve Havva'nın cennetten yeryüzüne gelmeleri (Karpat, 2010: 71), göç olgusunun dinî - manevi boyutunu da gözler önüne sermektedir. Bir başka önemli dinî boyut İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye (622) olan hicretidir. Mekke'deki müşriklerin artan siyasî baskısı sebebiyle Müslümanların can ve mal güvenliğini sağlamak ve İslam'ı daha uygun bir zeminde yayma isteği (Ayrancı, 2018: 67) Peygamberi, böyle bir hareket gerçekleştirmek zorunda bırakmıştır. Kemal H. Karpat göç olgusunu ayrıntılı bir şekilde incelediği çalışmasında, göçleri zaman itibariyle iki bölüme ayırarak bunların, sınırları belli olmayan devletler döneminde meydana gelen göçler ile özellikle 18. yüzyıldan sonra sınırları belli olup milli devletlerin kurulmasından sonraki dönemde yapılan göçler olarak adlandırmaktadır (Karpat, 2010: 72). Yine yazarın belirttiği gibi Gotlar (Almanların ataları), Hunlar, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar (Kıpçaklar), Slavlar, Bulgarlar ve Macarlar'ın yaptığı, doğudan

batıya ve kuzeyden güneye doğru bir istikamet çizen göçlerdir (Karpas, 2010: 72). Yine 1492 tarihinden sonra İspanya'dan göçe mecbur bırakılan Yahudiler'in 200.000 - 500.000 arasında değişen bir nüfusla Osmanlı Devleti'ne gelmeleri (Özdemir, 2019: 68) bir başka önemli göç hadisesidir. 15. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar dünyanın önemli bölgelerinde büyük koloniler kuran Avrupa devletleri göç olayında önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerin kurdukları sömürgelerden Amerika kıtasına, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Karayip adaları gibi bölgelere göç etmişlerdir (Abadan-Unat, 2006: 47).

Önemli bir göç dalgası da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan imparatorlukların ardından kurulan yeni devletlerin kendi ülkelerinde yaşamaları gittikçe zorlaşan Yunan, Yahudi, Polonyalı, Macar, Bulgar, Sırp, Türk vb. bazı toplulukların başka yerlere gitmeleri, yine savaşan ülkeler arasında yapılan mübadele gereği nüfusun karşılıklı yer değiştirmesi (Abadan-Unat, 2006: 48) vurgulanması gereken başka bir göç olayıdır. Kurtuluş Savaşı'nı doğrudan yaptığımız Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele gereğince iki ülkede yaşayan Rum ve Türk göçmenler karşılıklı olarak yer değiştirmişlerdir. Bu yer değiştirme, sancılı ve içinde büyük trajediler barındıran bir süreç şeklinde gerçekleşmiştir. Çağdaş Türk edebiyatı içinde yazılan göç romanlarının önemli bir kısmı doğrudan mübadele ile alakalıdır. Göçü işleyen romanlarda ele alınan kahramanların diğer roman kahramanlarından önemli bir farkı, çoğunun kurgu ürünü değil doğrudan doğruya gerçek hayattan alınan kişiler olmalarıdır (Kardaş, 2018: 134).

Özellikle ülkemiz açısından göç olayına bakıldığında 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte hem ülke içinde köylerden, kırsal bölgelerden metropollere hem de ülkemizden Avrupa'ya (Almanya, Fransa, İngiltere, Baltık ülkeleri vb.) çok yoğun bir göç olayının gerçekleştiğini görmekteyiz. Kuşkusuz yaşanan bu göçler, çeşitli sebeplere ve faktörlere dayanmaktadır. Göçün bu kısa tarihsel panoraması dışında elbette dünyanın birçok bölgesinde daha küçük çaplı ve mikro düzeyde göç hareketleri de gerçekleşmektedir. Belirtilmesi gereken önemli husus, daha çok dünyanın siyasî, kültürel, ekonomik, sosyal ve demografik yapısı üzerinde büyük etki sahibi olan göç hareketlerinden kısaca bahsetmektir. Bu çalışmanın inceleme alanı, göç olayının bazı romanlar özelinde nasıl bir tematik alana tekabül ettiğini ele almak olduğu için göç hadisesini tarihsel ve sosyolojik olarak derinlikli bir şekilde incelemenin çalışmamızın

sorunsal evreninin dışına çıkılacağına inanılmaktadır. Bu itibarla göçün belli başlı nedenlerine kısaca değinilecektir.

İnsan da tıpkı diğer birçok canlı gibi varlığını devam ettirme, neslini sürdürme gibi doğal güdülerin etkisiyle kendisi ve yaşadığı çevre arasında bir denge sistemi kurar. Yaşamını sürdürme noktasında kendisini aşan zor koşullarla karşı karşıya kaldığı zaman da çıkış yolları aramaya çalışır. İşte tam da bu aşamada bulabildiği önemli bir çözüm yolu, yaşadığı yeri bırakıp başka diyarlar ve coğrafyalarda kaderini çizmektir. Ve böylelikle göç etme süreci gerçekleşir.

Göç olayının meydana gelmesinde sosyal, psikolojik, ekonomik, eğitim, sağlık siyasal ve sosyolojik olmak üzere birçok etmenin rolü vardır. Göçün sosyal nedenlerine bakıldığında ağırlıklı olarak kırsal kesimde meydana gelen hızlı nüfus artışı sebebiyle kırdan kente veya bizim ülkemiz özelinde bakarsak Doğu'dan Batı'ya doğru, bazen de ülkemizden başka ülkelere doğru gerçekleşen bir seyir izlenmektedir. Göç edilen bölgelerin sosyal, kültürel, ekonomik açıdan gelişmiş olması, sosyal refah seviyesinin yüksek olması, buraların, göçmenlerin gözünde cazibe merkezi olmasına yol açmaktadır (Oral ve Çetinkaya, 2017: 5). Göçün siyasal veya politik sebeplerine bakıldığında ülkeler arasında veya ülke içinde meydana gelen iç savaş, baskı ve şiddet ortamı insanları göçe zorlamaktadır (Erkın, 2020: 12).

Dünya tarihini çok derinden etkileyen ve Avrupa'da bazı yeni devletlerin kurulmasına vesile olan Kavimler Göçü'nü ayrı bir bahisle ele almak gerekmektedir. Asya Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra Hunlar, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa içlerine kadar gelmişler ve bu da Türk ve Dünya tarihini derinden etkileyen gelişmelere sebebiyet vermiştir (Çapan ve Güvenç, 2017: 638). 1992-1995 yılları arasında Bosnalı Müslümanlar ile Sırp ve Hırvat güçleri arasında meydana gelen savaş sonucunda Boşnaklar büyük bir katliama uğramışlardır (Yılmaz, 2018: 4). Savaş sonrasında Bosnalı Müslümanların bir kısmı Türkiye'ye ve çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. 2011 tarihinde Suriye'de başlayan iç savaş sonucunda Suriye halkı çeşitli ülkelere göç etmeye başlamış, fakat yoğun olarak en çok göç ettikleri ülke Türkiye olmuştur (Talu, 2019: 1).

Göç hadisesinin psikolojik boyutu kendi içinde karmaşık bir tablo çizmektedir. Ekonomik koşulların iyi olmaması, meydana gelen savaşlar, bireylerin akıl ve ruh

sağlığının bozulması ayrı bir boyut teşkil ederken öte taraftan kişilerin daha iyi çalışma koşullarına ve eğitim imkânlarına sahip olma isteğiyle gönüllü olarak da yaşadıkları yeri terk edebilmektedirler (Erkin, 2020: 16). Psikolojik sebeplerin karmaşık olması, hem bireyin dışında vuku bulan, elinde olmayan faktörler hem de bireyin kendi rızası ile göç olayını yaşamasına tekabül etmektedir. Göçe sebebiyet veren ekonomik faktörlere bakıldığında, yetersiz ekonomik koşullardan kaynaklı yoksulluk, kırsal yörelerde hızla artan genç nüfusun yeterli iş olanağı bulamaması, özellikle tarımda makineleşme sonucu iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması bunun da gençleri, iş olanakları açısından daha zengin şehirlere yöneltmesi, köy ve kırsal kesimde zaten az olan tarımsal arazinin miras yoluyla parçalanması ve böylece aileyi geçindirecek ekilebilir - dikilebilir toprak oranının azalması ve elbette doğal koşullardan kaynaklı deprem, kuraklık, sel vb. etkenlerin insanları daha cazip merkezlere yöneltmesi gibi geniş bir yelpazede incelemek mümkündür. Sonuç olarak ekonomik sebeplerden kaynaklı göçlere bakıldığında en belirgin etmenin, bütün bu sıralanan faktörlerin işsizlik ve yoksulluğa yol açması olarak görülmektedir. Sağlık ve eğitimden kaynaklı göçlere bakıldığında çoğunlukla, gidilen yerde daha iyi ve cazip koşulların varlığı göçe sebebiyet veren önemli bir faktör olarak belirlemektedir (Bingöl, 2020: 9).

Göç olayının meydana gelmesinde kuşkusuz ekonomik ve siyasî nedenler ana faktörler olarak görülmektedir. Fakat bu ana etmenler kadar ikinci derecede önemli olan eğitim ve sağlık gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır. Öyle ki zamana ve zemine göre bazen diğer etmenlerin bile önüne geçebilmektedir. Göç üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla göçün bireyin veya kitlelerin psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler uyandırdığı, yıkımlara neden olduğu gibi farklı etmenler üzerinde durulmakta, bireyin kendini gerçekleştirme ve ülkenin kalkınmasına nasıl bir fayda sağladığı üzerinde pek durulmamaktadır (Genç ve diğerleri, 2019: 481). Sağlık imkânlarından yararlanma ve sonraki nesillere daha iyi bir eğitim olanağı sunma açısından yurt dışına yapılan göç yanında özellikle ülke içinde kırsal bölgelerden sanayileşmiş büyük şehirlere doğru yapılan göçü anlamak, işin doğası açısından büyük önem arz etmektedir.

Göç olgusu içinde sözü edilmesi gereken başka bir özellik de göçün etkileridir. Göç süreci hem göç eden kişi yani muhacir açısından hem de göç edilen yerde ikamet eden ya da mukîm de denilen birey açısından farklı gelişmelere sebebiyet vermektedir.

Hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın her iki taraf için de yani muhacir ve mukîm açısından dikkate değer önemli bir nokta uyum sürecidir (Karakaya, 2020: 116). Göç eden birey kendisiyle birlikte ait olduğu toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik yaşam kodlarını da göç ettiği yere götürecektir. Yani mesele sadece basit bir yer değiştirme olayı olmayıp etkileme ve etkilenme hareketi bağlamında ele alınmalıdır. Kendisine mekân olarak seçtiği yeni yurduna uyum sağlaması kolay değildir. Çok karmaşık ve uzun bir zamanı barındıran bu süreç göçmen açısından bir daha eski yaşamına ve değerler anlayışına dönemeyeceği bir sürece de evrilecektir. Bu anlamda göçün önemli bir etkisi, göç eden kişinin her anlamda bilinçlenmesini sağlamasıdır (Karpas, 2010: 82).

Gerek ülke içinde meydana gelen göç gerekse başka ülkelere yapılan göç hareketinde ortaya çıkan en belirgin durum, göç eden kişilerin geldikleri yerde hissettikleri korku ve endişe duygusudur (Sel, 2018: 187). Şehri zamanla tanıyıp, şehrin kendilerine sunduğu imkânlardan yararlandıktan ve şehir hayatına belli derecede uyum sağladıktan sonradır ki bu korku ve endişelerinden önemli ölçüde sıyrılacaklardır. Göç hareketinin genel doğasına bakıldığında göçün, kırdan kente veya az gelişmiş bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye doğru bir çizgi izlemesidir. Böyle olunca göç eden açısından ilk zamanlarda zorlu ve sancılı bir süreçten sonra kent hayatının geniş olanakları göç eden kişileri- en azından ikinci ve üçüncü kuşak bireyleri- rahatlatmaktadır. Fakat mukîm açısından bakıldığında yeni gelen bireyler, onların en başta sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamlarını tehdit eden unsurlar olarak görülmektedir. Böyle olunca da iki farklı toplumun, kültürün kaynaşıp uyum sağlaması daha güç olacaktır. Göç edilen ülke bağlamında ele alınması gereken bir başka özellik, göç eden bireylerin iş gücü anlamında geldikleri ülkeye bir kalkınma motoru görevi görmeleri, özellikle Almanya ve Fransa örneğinde görüldüğü gibi kısa bir zamanda sanayileşme ve inşaat sektöründe hızlı atılımlar sağlamasına sebep olmaktadır. Elbette bu durum kentleşme olgusuna da büyük katkılar sağlamaktadır. Şehrin bir mekân olarak üretici güçlere ve iş bölümüne dâhil olduğu düşünüldüğünde (Lefebvre, 2014: 24) iş gücünün dolayısıyla yetişmiş insan faktörünün önemi de daha iyi anlaşılacaktır.

Toplumun ve bireyin yaşamı üzerinde derin etkiler bırakan göç olgusu, ihtiva ettiği evren nedeniyle bugün tarih biliminden, psikolojiye, sosyolojiden, ekonomiye,

coğrafyadan güzel sanatların hemen bütün dallarına kadar geniş bir literatürün inceleme alanındadır. Konumuz edebiyat ve özelinde göçü ele alan romanlarda tematik unsurlar olduğu için diğer bilim dallarının kendi inceleme alanlarına girmeyi gerekli görmemekteyiz.

Birçok bilim dalının inceleme alanına giren göç olgusu yarım asırdan fazla bir süredir Türk romanının da ana temalarından biri hâline gelmiştir. Öyle ki göç ve onun bir alt türü olan mübadele romanları ayrı kategori oluşturacak kadar bir boyut kazanmıştır. Bunda, tarihsel ve güncel politik sorunları dile getirmede sosyal bilimcilerden daha öncü ve duyarlı bir rol üstlenme anlayışı önemli bir etkidir. Öte taraftan göçü işleyen romancıların önemli bir kısmı göç olayını ya aileden ya da kendisi bizzat yaşadığı için hadiseyi işlemede gözle görülür bir başarı göstermiştir.

1.2. TÜRK ROMANINDA GÖÇ TEMASI

İnsanın ve onun uzun tarihinin tanıdığı olan edebiyat, doğal olarak toplumsal olayların da önemli bir aynası durumundadır. Edebiyatın öznesinin birey olması onu tam da toplumsal olanın merkezine çekmektedir. Toplumsal olayların kendisini en canlı olarak gösterdiği edebiyat türü ise romandır. Toplumu etkileyen savaşlar, yenilikler, göçler, medeniyet değişimleri, sosyal ve ekonomik hadiseler vb. gibi alanlardaki hemen her değişim ve dönüşüm modern zamanların ortaya çıkardığı bir tür olan romanda kendi yansımaları bulmaktadır. Bir edebî metin olan roman kurgusal bir özellik taşısa da tarihsel olaylardan soyutlandığında geriye yazarın yorumunun öznelliği kalır (Yazıcı, 2021: 47). Toplumsal olaylar romanda estetik bir mahiyet alarak yeni bir biçim hâlinde okura sunulur ve böylece çift yönlü bir etkileşimin öznesi olarak roman, hem toplumdan etkilenir hem de toplumu etkiler.

Yenileşme veya modernleşme döneminin başlangıcı sayılan Tanzimat'tan bu yana edebiyatımız sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel birçok gelişmenin aynası görevini görmüştür. Sözü edilen alanları belirgin bir şekilde etkileyen kavramlardan birisi kuşkusuz göçtür. Göç olayına sebep olan ekonomik, siyasal, sosyal, eğitim, sağlık gibi etmenler için bir boyutunu teşkil ederken, göç olgusu edebiyat için başlı başına bir malzeme olması hasebiyle hadisenin bir de edebî yönünü oluşturmaktadır (Ayata, 2015: 24).

İnsanoğlunu etkileyen sosyal hadiselerden biri olan göç, bireysel ve toplumsal bir olgu olmasından dolayı çağdaş Türk romanında işlenen başat konulardan biridir. Tarihin ilk çağlarından itibaren değişik koşulların ve durumların etkisiyle bulunduğu mekânı bir şekilde değiştirmek zorunda kalan insanoğlu, günümüzde de göç hadisesini yaşamaktadır. Sosyal bilimler literatüründe çok geniş bir arka plana sahip olan göç kavramı, edebiyat alanında da kendisine geniş bir tematik alan açmıştır. İnsana ve hayata dair durumları ve problemleri dile getirmede modern anlatı türleri içinde özel bir yere sahip olan roman, evrensel bir hadise olan göç olayını epeyce geniş bir alan teşkil edecek şekilde işlemektedir. Esasen roman sanatının anlatı ekseninde kendini var eden bir anlatım biçimi olduğu düşünöldüğünde göç gibi hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren bir kavramı işlemede sahip olduğu imkânı değerlendirmek anlaşılır olacaktır.

Özellikler kentleşme sürecinin hızlandığı 1950’li yıllarla beraber edebiyatta ve özelde romanda belirgin bir biçimde görölmeye başlanan göç olgusu sadece Türk romanında değil modern dünya romanında da görölmeye başlanan hâkim temalardan biri haline gelmiştir. Göç olayı edebiyatta şiir, öykü, deneme, biyografi gibi türlerde de işlenmiş olmasına rağmen asıl önemli gelişimini romanda göstermiştir. Bunda, romanın evrensel düzeyde yükselişi ve geniş bir okur kitlesine sahip olmasının yanında anlatıcıya sunduğu geniş anlatma olanağının da rolü olduğu bir hakikattir.

Türk romanı içinde ayrı bir tür oluşturacak kadar geniş bir külliyata sahip olan göç romanları, ana hatlarıyla kendi içinde üç farklı kategori halinde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi ülke içinde köyden şehre veya bir şehirden başka bir şehre olan göçü işleyen romanlara Orhan Kemal’in *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Gurbet Kuşları*; Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* romanı ile Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları örnek olarak verilebilir. Türkiye’den Avrupa ülkelerine, özellikle Almanya’ya olan işçi göçünü işleyen romanlara Bekir Yıldız’ın *Türkler Almanya’da*, Necati Tosuner’in *Sanclı..Sanclı..*, Fakir Baykurt’un ‘Duisburg Üçlemesi’ni oluşturan *Yüksek Fırınlar*, *Koca Ren*, *Yarım Ekmek* romanları ile Hakan Günday’ın *Daha* adlı romanı örnek olarak verilebilir. Balkan Savaşları sonucu Balkanlar’dan gelen Türk ve Müslüman nüfus ile Kurtuluş Savaşı neticesinde ilgili devletlerle yapılan Mübadele antlaşmaları gereğince özellikle Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan Mübadele sonucu iki ülkede yaşayan nüfusun karşılıklı yer değiştirmesini işleyen romanlar olarak görmek

mümkündür. Bu romanlara da Yaşar Kemal'in 'Bir Ada Hikayesi' dörtlemesini oluşturan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği*, *Tanyeri Horozları*, *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar*, Ramis Çınar'ın *Elveda Rumeli*, Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik*, Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* romanını örnek olarak vermek mümkündür.

Türk edebiyatında göçü tema olarak işleyen romanların sayısı kuşkusuz yukarıda adı geçen romanlardan çok daha fazladır. Örnek olarak verilen eserler göç romanları içinde karakteristik bir özellik göstermeleri sebebiyle seçilmiştir. Belirtilmesi gerekli önemli bir husus, göçü işleyen yazarların önemli bir bölümünün kendileri de göç olayını bizzat yaşadıklarıdır. Romancıların olayları ve durumları, yarattıkları kahramanların gözüyle anlatmalarında belli bir başarı göstermeleri ve sahilik duygusu vermelerinde bu göç hadisesini yaşamış olmalarının önemli bir payı vardır. Yine savaşları ve mübadeleyi anlatan yazarların da ikinci veya üçüncü kuşak göçmenler oldukları görülmektedir. Ve bu yazarlar, aile büyüklerinin yaşadığı büyük acı ve travmanın unutulmasını engelleyerek yeni nesillere geçmişi anlatma ihtiyacı yanında, bir tarihi ölümsüzleştirmek gibi bir gayeyi güttükleri de anlaşılmaktadır (Ercilasun, 2020: 410). Göçü işleyen romancıların önemli bir özelliği de ister edebî bir gaye taşıyınlar ister yaşanan tarihe ilişkin borçluluk duygusu taşıyarak geleceğe bir belge bırakma ihtiyacı hissetsinler, hepsinin ortak amacının olayları ve durumları belli bir gerçeklik duygusu içinde vermek olduğu görülmektedir. Bu gerçeklik duygusunun kaynağını, belki de göçün ve göçmenin toplumsal bir gerçeklik olarak edebiyata yansımada (Yücedağ, 2019: 9) aramak gerekmektedir.

Göçün romanda ele alınma şekline bakıldığında kahramanların ekonomik, siyasî, kültürel, sağlık, eğitim gibi faktörlerden kaynaklı olarak yaşadıkları yerden başka bir yere gittikleri görülmektedir. Savaş ve mübadeleden kaynaklı romanlar ayrı tutulursa gerek iç göçü gerekse dış göçü işleyen romanlara bakıldığında göçe yol açan en önemli faktörün ekonomik sebepler olduğu görülmektedir. Özellikle Orhan Kemal ve Fakir Baykurt'un eserleri bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Kahramanların kırsal kesimde ve köyde yaşadığı derin yoksulluk onları, bir geçim kapısı ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşma umuduyla göçe itmektir.

Göçe dair literatür araştırmasını yaparken gözlemlediğimiz önemli bir husus, 1960'lardan sonra yazarlarımızın önemli bir bölümünün göç olayını ele aldığı gerçeğidir. Diğer taraftan konu ile ilgili yazılan kitaplar, makaleler ve tezlerin de sayıca fazla olduğu görülmüştür. Kuşkusuz roman gelişmeye ve yenilenmeye açık kurmaca bir anlatı olarak varlığını sürdürmek durumunda olduğu için insanoğlunun yaşamını derinden etkileyen göç temasını belirgin bir duyarlılıkla işlemesi de anlaşılır bir hadisedir. Son olarak belirtilmesi gereken önemli bir husus da yazarların edebî ve estetik gücünün büyüklüğü ölçüsünde verdikleri eserlerin göç romanları içinde ayrı bir kanon oluşturacak biçimde öne çıkmasıdır.

1.3. ROMANLARDA İŞLENEN GÖÇ TÜRLERİ

Göç hareketi temelde iki yönlü olarak gerçekleşir: Ülke içinde bir şehirden başka bir şehre olan göç ile bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göç hareketi olarak görülmektedir. Göçün bu iki yönlü hareketliliği sosyal bilimlerin incelenme alanı olmakla beraber Türk romanının da önemli bir tematik sorunsalıdır.

Göç olgusunun ele alındığı ilk romanlardan biri Orhan Kemal'in 1962'de yayımlanan *Gurbet Kuşları* adlı eseridir. İflahsızın Memed'in anne tarafından akrabası olan Gafur'un iki yıl önce Memed'in Babası İflahsızın Yusuf'a yazdığı mektup sebebiyle İstanbul'a büyük umutlarla gelen Memed'in burada yaşadığı sıkıntılar, şehir yaşamını öğrenmesi, Ayşe ile tanışıp evlenmesi, sonra da ailesini de İstanbul'a getirtmesi, ailenin yaşadığı zorluklar ve çatışmalar anlatılmaktadır.

Gurbet Kuşları romanında, çetin ekonomik ve sosyal şartlardan ötürü köyünde yaşayamaz hâle gelen Anadolu köylüsünün çareyi, sunduğu geniş iş olanakları ve sosyal refah sayesinde bir büyük metropole göçerek orada yaşamını devam ettirme mücadelesinde bulmasıdır. Elbette bu yaşam mücadelesi içinde, şehrin olumlu ve olumsuz tüm özellikleri bir fotoğraf gerçekliği içinde okuyucuya sunulmaktadır. Güçlünün güçsüzü ezdiği, çıkar ve daha fazla kazanma hırsı adına acı bir sömürü ağının nasıl işlediği toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla dile getirilmektedir. Köylülerin yaşadığı derin yoksulluktan kurtulma adına geldikleri şehirde, sosyal ve psikolojik bir parçalanmaya maruz kalmaları, geleneksel ailevi değerlerin yozlaşmaya başlaması aynı zamanda romanın özeti durumundadır. İflahsızın Memed'in anne tarafından akrabası olan Gafur'un iki yıl önce Memed'in Babası İflahsızın Yusuf'a yazdığı mektup

sebebiyle İstanbul'a büyük umutlarla gelen Memed'in burada yaşadığı sıkıntılar, şehir yaşamını öğrenmesi, Ayşe ile tanışıp evlenmesi, sonra da ailesini de İstanbul'a getirtmesi, ailenin yaşadığı zorluklar ve çatışmalar anlatılmaktadır. Yazarın özellikle göçmenliği ve göçmenin yaşadığı garibanlığı anlatmak için romana da isim olan 'Gurbet Kuşu' nitelemesi yerinde bir kavram olduğu kadar orijinal bir niteleme olarak da görülebilir:

“Gurbet kuşları katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamaya gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı. Yorganı olanlar, yorganlarını birer er kaputu gibi dürmüş, kinnapla çeke çeke bağlamışlardı. Bir, beş, on değil, yirmi, otuz, kırk elli, belki de daha çoktular. Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her 'Kuşluk treni', her gelişinde gurbet kuşlarını toparlayıp getiriyordu İstanbul'a.” (Kemal, 2020: 1-2).

Gurbet Kuşları romanında Çukurova bölgesi olarak da adlandırılan Adana'dan İstanbul'a gelen bir ailenin ve bireylerinin burada yaşadığı olaylar romanın kurgusu içinde ele alınmaktadır. 1950'li yıllarda Türkiye'de etkisi belirgin olarak görülmeye başlanan sanayileşme olgusu ve tarımda makineleşmenin etkisiyle iç bölgeler veya kırsal yörelerden büyük şehirlere doğru olan göçün hızlı bir ivme kazandığı görülmektedir. Toplumsal değişmelerin hem nedeni hem sonucu olarak görülen göç olgusunun önemli bir özelliği de kendisini daha çok kentleşme biçiminde göstermesidir (Özdemir, 2018: 1338).

Özellikle sahip olduğu iş potansiyeliyle İstanbul, ülkenin hemen her yöresinden göç almaya başlamıştır. Orhan Kemal kendisi de göçü yaşayan bir birey olduğu için bu durumu *Gurbet Kuşları* adlı eserinde, sahip olduğu sosyalist dünya görüşünün de etkisiyle sosyal gerçekçi bir anlayışla yansıtmaya çalışmıştır. Büyük şehre önemli zorlukların etkisiyle göçen kahramanlar, belli bir zaman geçtikten sonra ister istemez şehir hayatının şartlarına uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Uyum süreci kendi içinde belli sancıları barındırır da göç hadisesi, bireylerin yaşamında olumlu ve olumsuz birçok yeni değişime sebebiyet vermiştir.

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) romanı Alacüvek Köyü'nden İstanbul'a gelen Huvat ve Atiye çiftinin çocuklarıyla birlikte adı belirtilmeyen bir büyük şehirde yaşanma tutunma mücadelesi, ailenin çektiği sıkıntılar büyüklü gerçekçi bir üslupla anlatılır. Anadolu'nun ücra bir köyünden büyük bir şehre olan iç göçü ele alsa da göçü anlatan diğer romanlardan bazı yönlerle ayrılmaktadır. Olayları ve durumları klasik

gerçekçi bir anlatımla değil, mizahi ve masalsi bir anlatım tarzıyla ele almaktadır. Esasen yazarının da belirttiği üzere eser, alışlagelen roman dilinden farklı olarak yepyeni bir anlatım tarzıyla dikkati çeker.

Türkiye'den Almanya'ya olan göçü anlatan eserler içinde önemli bir yer tutan *Koca Ren* (1986) romanında Salim Sarıkaya ailesinin ülkedeki siyasal, ekonomik ve sosyal koşullardan kaynaklı yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için çareyi, o dönem bir kurtuluş umudu olarak görülen Almanya'ya geldikten sonra özellikle oğlu Adem'in bakış açısından ailenin yaşadıkları ve romanın arka planında hakim bir unsur olarak Alman ve Türk kültürü arasındaki farklar, insan ve dünya anlayışı gibi konular üzerinde durulmaktadır. Burdurlu bir köylü olan Salim Sarıkaya'nın dört çocuğundan (Aydan, Adnan, Adem, Fatih) üçüncüsü olan Adem'in gözünden Alman okul kültürü ve eğitim sisteminin ince bir eleştirisi de yapılmaktadır romanda. Aslında Türkiye'den Almanya'ya olan göç, romanın yazılışından daha önce başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Almanya'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi, Batı kısmının hızlı bir sanayileşme sürecine girmesi, işgücü ihtiyacını da ortaya çıkarmış ve Türkiye gibi çevre ülkelerden bu ihtiyacı karşılama yoluna gitmiştir (Abadan-Unat, 2006: 55-56). *Koca Ren* romanını farklı kılan özelliklerden biri Almanya göçünü ikinci kuşağın gözünden anlatmasıdır (Koçak, 2019: 39). Zira Almanya'ya giden ilk kuşak gurbetçilerin asıl amacı para kazanıp ailelerine yardım etmek iken ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler daha çok, Alman kültürüne entegre olma oraya tutunup hayallerini gerçekleştirme gibi ideallere sahiplerdir (Koçak, 2019: 39).

Viran Dağlar (1994) romanında Makedonya'da gerçekten yaşamış bir Balkan beyinin Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı neticesinde yaşadığı toprakları bölgedeki diğer güçlere kaptırmamak ve ailesini korumak için verdiği acı dolu mücadele anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve güçsüz düşmesi sonucu tebası olan Sırp, Hırvat, Arnavut, Bulgar, Rumlar'a söz geçiremeyecek duruma gelmesi ve bunun sonucunda bölgede yaşayan Türklere karşı artan bir nefret duygusuyla halkın göç etmek zorunda kalışını ele almaktadır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda da Osmanlı Devleti Balkanlar'da sahip olduğu toprakları tamamen kaybeder. Bu kayıp, Goriçkalı Zülfikâr Bey'in atalarından kalma toprakları kaybetmemek için verdiği mücadele özelinde anlatılmıştır.

Yaşar Kemal'in *Çıplak Deniz Çıplak Ada* (2012) adlı romanı göçü anlatan diğer bir eserdir. *Bir Ada Hikâyesi* dörtlemesinin son kitabı olan eser, yazarın göç ve mübâdele gerçeğini anlatan son kitabı olması dolayısıyla seçilmiştir. Yaşar Kemal, dörtlemeyi oluşturan diğer kitaplarında da mübâdele ve göç olgusunu işlemiştir (Ay, 2011: 12). Göçün bir başka şekli olan mübâdelenin, sözlük anlamına bakıldığında 'trampa, değiş tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi' gibi anlamlara geldiği görülür (Devellioğlu, 2013: 816). Mübâdil kelimesi 'başkasının yerine getirilmiş, bir şeye bedel tutulmuş, Türkiye'den gönderilen Rumlara karşı Yunanistan'dan gelen Türklere verilen ad' anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2013: 816). Yine göç ile ilgili bir başka kavram da muhâcir sözcüğüdür. Arapça 'hicret' kelimesinden gelmekte olup 'göçmen, göç eden, bir ülkeden kalkıp bir başka ülkede yerleşen' gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 2013: 774). *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, son yıllarda mübâdele ve göç konusunu kendine has bir şekilde işleyen önemli romanlardan biridir.

Karınca Adası'ndan kaçan Kerim ve Peri'nin Hayırsız Ada'ya gelmeleri romanın başlangıç bölümünü oluşturur. Poyraz'ın peşinde olan Kerim onu öldürmek için fırsat kollamaktadır. Öte taraftan Nişancı Veli'den de çekinmektedir. Onun kendilerini öldüreceğini düşünmektedir.

“...Ben ondan çok korkuyorum. Onu görür görmez bu bizi öldürecek, dedim. O adam bizi bekliyordu. İskelede yumulmuş kıpırdamadan o adam bizi bekliyordu.” (YK, 2020: 21).

Kısa bir süre Hayırsız Ada'da kaldıktan sonra yiyecek bir şeyleri kalmayınca Karınca Adası'na dönmek zorunda kalırlar. Romanın ilerleyen sayfalarında, bir başka önemli kahraman olan Musa Kazım Bey (Ağaefendi)'in Girit'e dönme arzusunu görmekteyiz. Fakat kızları Zehra ve Nesibe, Karınca Adası'ndan ayrılmak istememekteler. Adada kalmalarının tek yolu, babaları ve Melek Hatun'un evlenmesini sağlamaktır. Öte yandan Poyraz ve Zehra da birbirlerine sevdalıdırlar. Bir gün adaya, Kökboya Ocağı'na mensup yakışıklı bir genç olan Ali Hüseyin gelir. Onun adaya gelmesi ve Nesibe ile aralarında yeni bir aşkın doğuşu romana üçüncü bir aşk ögesi katar.

Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* (2012) romanı, Yunan ve Türk devleti arasında imzalanan protokol gereği her iki ülke sınırları içinde yaşayan Rum ve Türk nüfusun karşılıklı olarak yer değiştirmesini işler. Elbette bu değiş tokuş basit bir

olay olmayıp, beraberinde önemli trajedilerle yüklü farklı kahramanların hayat hikâyelerini de gözler önüne sermektedir. Romanda her iki millete mensup bireylerin doğdukları vatandan kopmamalarını, birlikte yaşadıkları diğer insanlarla olan komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri hatta aralarında meydana gelen aşk ve evlilik ilişkileri hümanist bir bakış açısıyla işlenir. Memleketlerini terketmek zorunda bırakılmanın sebep olduğu acı, hüznün ve özlem ile gittikleri yeni mekânlarda karşılaştıkları sorunlar ve uyum süreci de öne çıkan temalardır.

Yedinci Bayrak (2016) romanı, Balkan coğrafyasını işleyen bir diğer eserdir. Roman, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki macerasını anlatması yönüyle *Viran Dağlar* romanı ile benzerlik arz etmektedir. Bosna Hersek'te sıradan bir yaşam süren bir ailenin bölgedeki Sırp'ların ve Hırvatlar'ın Osmanlı'ya isyan etmesi ve devamında Balkan Savaşları'nda yaşadığı ağır yenilgi sonucunda Saraybosna'da hayatını sürdürmekte epeyce zorlanan bir ailenin yaşadığı uzun ve bol duraklı bir göç sürecini ele almaktadır. Eserin başkişisi olan Hasret ve ailesinin Saraybosna'dan başlayıp Üsküp, Manastır, Selanik, Edirne, İstanbul, İzmir ve Salihli'ye kadar süren uzun ve acılı bir yolculukta yaşadıkları sorunlar, verilen kayıplar anlatılır.

1.4. BİR GÖÇ TÜRÜ OLARAK MÜBÂDELE VE TÜRK ROMANINDA İŞLENİŞİ

Göç olgusu içinde özel bir kavram olan mübâdelenin tarihsel, siyasi ve sosyolojik yönünün yanı sıra, edebiyata özeldir de romana belirgin bir tematik arka plan sağlaması, üzerinde önemle durmayı gerektirmektedir. Son dönem modern Türk edebiyatı içinde yazılan göç konulu romanların önemli bir bölümü mübâdele konusunu işlemektedir. Arapça bir isim olarak 'bedel' kelimesinden türetilen mübâdele, *trampa*, *değiştokuş*, *bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi*; mübâdil ise *mübâdele olunmuş*, *başkasının yerine getirilmiş*; *bir şeye bedel tutulmuş*, *Türkiye'den gönderilen Rumlara karşı Yunanistan'dan gelen Türklere verilen ad* (Devellioğlu, 2013: 816) anlamlarına gelmektedir. Mübâdele kavramının kullanımı daha eskilerde, Osmanlı tarihinde de görülmektedir. Karlofça ve Pasarofça Antlaşması şartları gereğince Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında savaş esirlerinin ve elçilerin karşılıklı değişimi için kullanılmıştır (Ortaylı, 2006: 424).

Kavramın tarihsel gelişimi Osmanlı dönemine dayansa da sosyal bilimler literatürüne girmesi asıl olarak Kurtuluş Savaşı ve savaşın sonunda ilgili devletlerce imzalanan Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)'ndan sonra olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan devleti arasında imzalanan protokol gereğince Yunanistan'dan Türkiye'ye 500.000; Türkiye'den Yunanistan'a da 1.200.000 insan zorunlu bir şekilde ve bir daha yaşadıkları yere geri dönmek üzere göç ettirilmişlerdir (Arı, 2017: 6).

Kuşkusuz göç olgusu, toplumların hayatında trajedisi büyük olan acılı bir geçmişte tekabül etmektedir. Bugünden bakıldığında geçmişte yaşanan kopuşları ve bunun getirdiği yıkımı tahayyül etmek güç olsa da edebiyat, insanın merkezde olduğu bir alan olarak hem geçmişe tanıklık etme hem de yaşanan acıları estetiğin süzgecinden geçirerek edebî bir hafıza oluşturma noktasında belirgin bir rol oynamaktadır. Muhakkak ki edebî eser kurgusal bir yapı oluşturmaktadır ve gerçeği birebir anlatma gibi bir zorunluluğu da yoktur. Fakat tarihte meydana gelmiş hadiseleri malzeme olarak alıp itibarî bir eser hâline getirirken hakikate uygun olmayı da ihmal etmemelidir. Mübâdele olayını işleyen romanlara bakıldığında, yazarların hem daha barışçıl bir dünya inşa etme hayalini taşıdıkları hem de toplumların yaşadığı travmaları dile getirmekte tarihçilerden, sosyologlardan daha duyarlı ve cesur bir tavra sahip oldukları görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi edebiyatında mübâdelenin görüldüğü ilk eser olarak Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1927) adlı romanı görülmektedir (Arı, 2017: 14). Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* (1942), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama* (1953), Hasan İzzettin Dinamo'nun *Ateş Yılları* (1968) ve *Savaş ve Açlar* (1968) romanları, Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* (1969), Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Otel* (1973) adlı romanlarında dolaylı olarak öldürülen Rumlar'dan bahsedilir (Millas, 2005: 421- 422). Sözü edilen romanlarda mübâdele konusu çok belirgin bir şekilde değil, dolaylı olarak ve ucundan kıyısından bahisle ele alınmaktadır. Mübâdele konusunun çağdaş Türk edebiyatında göç temalı romanlar içinde belirgin bir şekilde görülmesi 1990'lar ve 2000'lerden sonradır. Özellikle Feride Çiçekoğlu'nun *Suyun Öte Yanı* (1992) adlı romanında mübadele meselesinin ilk defa ana tema olarak işlendiği görülmektedir (Ayata, 2015: 24). Yaşar Kemal'in *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* (1997), *Karınca'nın Su İçtiği* (2002), *Tanyeri Horozları* (2002), *Çıplak Deniz Çıplak Ada* (2012) romanları,

Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz* (1998), Ahmet Yorulmaz'ın üçlemesi olan *Savaşın Çocukları* (1998)*Kuşaklar* (1999), *Girit'ten Cunda'ya* (2003), Saba Altınsay'ın *Kritimu Girit'im Benim* (2004), Yılmaz Gürbüz'ün *Mübadiller* (2007), Ali Ezger Özyürek'in *Muhacirler* (2011), Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* (2012), Canan Tan'ın *Hasret* (2013), Metin Köse'nin *Aç Kapıyı Ben Geldim* (2017) adlı romanları mübâdeleyi işleyen romanların en belli başlı örneklerini teşkil etmektedir.

Göç olgusu içinde bir alt tür olarak karşımıza çıkan mübâdele hadisesinin gittikçe daha fazla bir şekilde romanımıza konu olduğu görülmektedir.

Çalışmanın ana merkezini göçü ele alan romanlar oluşturduğundan sadece mübâdelenin işlendiği roman örnekleri incelenmemiş, ülke içinde bir şehirden başka bir şehre olan iç göçü anlatan romanlar, çeşitli sebeplerle Türkiye'den başka ülkelere olan göçü anlatan romanlar ve daha çok savaş koşullarından kaynaklı olarak Balkan ülkelerinden yurdumuza olan göçü anlatan romanlar incelenmiştir.

1.5. ROMANLAR HAKKINDA

Çalışmamız esnasında farklı göç şekillerine örnek olabilecek türde ve göç olayının sıklıkla yaşandığı 1960-2020 yılları arasında yayımlanmış yedi roman incelenmiştir. Konu ile ilgili hem Türk edebiyatında hem de dünya edebiyatında birçok roman olmasına rağmen tezimizin sınırlılıkları dolayısıyla çalışmamız; Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları*, Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*, Fakir Baykurt'un *Koca Ren*, Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar*, Yaşar Kemal'in *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* ve Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* adlı eserleri incelenerek oluşturulmuştur. Bu bölümde söz konusu bu romanlar hakkında kısa bilgiler verilecektir. Kronolojik olarak yaptığımız sıralamaya göre ilk olarak *Gurbet Kuşları* romanından söz edilebilir.

1.5.1. Gurbet Kuşları

Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* romanı ilk olarak 1962'de Varlık Yayınları'ndan çıkmış, eserin son ve 15. baskısı (2020) Everest Yayınları tarafından yapılmıştır. 21 bölümden oluşan romanda zorlu hayat koşulları sebebiyle Çukurova'dan İstanbul'a göç etmek zorunda kalmış İflahsızın Memed ve ailesinin burada yaşadığı sıkıntılar, hayata tutunma mücadelesi anlatılmaktadır. Esasen roman, Memed ve ailesini merkeze alsa da o dönem köyünden yurdundan ayrıлып 'Taşı toprağı altın' denilen İstanbul'a gelmek

zorunda kalan zavallı köylülerin insanı yutan büyük şehirde hayatta kalma savaşını işlemektedir. Garip bir ironi olarak da roman zaten, ilk olarak 1961 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde 'İstanbul'un Taşı Toprağı' adıyla tefrika edilmiştir (Eliuz, 2004:196). *Gurbet Kuşları* romanında, çetin ekonomik ve sosyal şartlardan ötürü köyünde yaşayamaz hâle gelen Anadolu köylüsünün çareyi, sunduğu geniş iş olanakları ve sosyal refah sayesinde bir büyük metropole göçerek orada yaşamını devam ettirme mücadelesinde bulmasıdır. Elbette bu yaşam mücadelesi içinde şehrin olumlu ve olumsuz tüm özellikleri bir fotoğraf gerçekliği içinde okuyucuya sunulmaktadır. Güçlünün güçsüzü ezdiği, çıkar ve daha fazla kazanma hırsı adına acı bir sömürü ağının nasıl işlediği toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla dile getirilmektedir. Köylülerin yaşadığı derin yoksulluktan kurtulma adına geldikleri şehirde, sosyal ve psikolojik bir parçalanmaya maruz kalmaları, geleneksel ailevi değerlerin yozlaşmaya başlaması aynı zamanda romanın özeti durumundadır. İflahsızın Memed'in anne tarafından akrabası olan Gafur'un iki yıl önce, Memed'in Babası İflahsızın Yusuf'a yazdığı mektup sebebiyle İstanbul'a büyük umutlarla gelen Memed'in burada yaşadığı sıkıntılar, şehir yaşamını öğrenmesi, Ayşe ile tanışıp evlenmesi, sonra da ailesini de İstanbul'a getirmesi, ailenin yaşadığı zorluklar ve çatışmalar anlatılmaktadır. Roman, ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak ülke içinde bir şehirden başka bir şehre göç etmeye sebebiyet verdiği ve dolayısıyla iç göçü anlatan bir eser olmasından dolayı bu çalışmada ele alınmıştır.

1.5.2. Sevgili Arsız Ölüm

Latife Tekin'in ilk kitabı olan roman 1983 yılında Adam Yayınları'ndan çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde farklı yayınevleri tarafından epeyce baskısı yapılan roman son olarak 2019'da Can Sanat Yayınları'nca basılmıştır. Pek çok dile de çevrilen roman eleştirmenlerce Türk romanında önemli bir aşama olarak kaydedilmiştir. Beş çocuk sahibi Huvat ve Atiye'nin Alacüvek Köyü'nden İstanbul'a gelmeleri ve sonrasında ailenin yaşadığı derin yoksulluk ve bunun sebep olduğu olumsuzluklar işlenmektedir. Önceleri köyde yaşamını sürdürmekte olan Huvat, şehirde çeşitli işler yapmakta ve her köye gelişinde değişik eşyalar getirmektedir. Otobüs, soba, radyo bunlardan bazılarıdır.

Bir gün köye 'süt gibi beyaz bir kadın' olan Atiye ile gelir. Başta köylü kadınlar tarafından çokça yadırganan ve görünüşünden dolayı merak edilen Atiye' ye zamanla

tüm köy alışır. Sonrasında olaylar hızlı bir şekilde gelişir. Ailenin yaşadığı yoksulluk ve kızları Dirmit'in adının köyde 'cinli kız'a çıkması hepsini derinden etkileyerek ailenin köyden şehre göç etmesine neden olur. Romanın ilerleyen sayfalarında Akçalı olarak değiştirilen köylülerinin de olduğu bir yerde yaşamaya başlayan aile şehir hayatının olumsuz taraflarından etkilenirler. İş bulma problemi ve çocukların büyümesi aileyi farklı sorunlarla da karşı karşıya getirecektir. Büyük bir geçim sıkıntısı yaşayan aile bireyleri birçok farklı işe girip çıkmalarına rağmen bir türlü tutunamazlar. Uzun zamandır ciğerlerinden ve rahminden dolayı büyük acılar çeken Atiye' nin ölümüyle roman sona erer. Anadolu'nun bir köyü olan Alacüvek'ten büyük şehre göç eden Huvat ve Atiye'nin ailesinin şehirdeki yaşamlarını anlatan eser, iç göç olayını dile getiren önemli romanlardan biridir.

1.5.3. Koca Ren

Çağdaş Türk edebiyatında göçün işlendiği önemli romanlardan biri Fakir Baykurt'un yazdığı Almanya göçünü konu edinen *Koca Ren* (1986) adlı eserdir. Dış göç meselesi toplumcu gerçekçi bir yazarın bakış açısıyla incelendiği için çalışmaya dâhil edilmiştir. Eserin birinci baskısı 1986'da Remzi Kitabevi, son ve dördüncü baskısı ise 2018'de Literatür Yayınları tarafından yapılmıştır. Yazarın Almanya'da yaşadığı dönemde *Duisburg Üçlemesi* serisinin ikinci kitabı olarak yazdığı romanda, Salim Sarıkaya'nın ailesinden evvel gittiği Almanya'ya sonradan getirttiği oğlu Adem'in Almanya'ya ve Alman sosyal yaşamına, kültürüne uyum sağlamakta yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. Roman, her ne kadar Salim Sarıkaya'nın Fakir Baykurt'a yazdığı mektupla başlasa da esas olarak romandaki olaylar ve kurgu dünyası oğlu Adem etrafında gelişmektedir. Okur, Adem'in oraya alışma ve uyum sürecini anlatan satırlar içinde esasen onun, aynı zamanda kısa bir zaman içindeki olgunlaşma dönemi içine girmesine de tanık olmaktadır. Dış göçün işlendiği romanlar içinde önemli bir yer alan eser aynı zamanda, giden işçilerin zor çalışma şartları, bilmedikleri bir ülkede kendilerini garip ve yalnız hissetmeleri gibi temaları da işlemektedir. Yabancı bir ülkeye göç etmek zorunda kalan bir ailenin oraya uyum sürecinin işlendiği romanda, aynı zamanda Alman eğitim sisteminin bir çocuğun gözünden eleştirel bir şekilde verilmesi de (Karabela, 2007: 574) dikkate değer bir özelliktir. Fakir Baykurt'un bir öğretmen ve bir göçmen olarak Almanya'da uzun yıllar yaşaması ve orayı ayrıntılı bir şekilde

gözlemlene imkânına sahip olması, romanın vermek istediği mesaja sahilik duygusu katmasına sebep olmaktadır.

1.5.4. Viran Dağlar

Son dönem Türk edebiyatında savaş ve göç temasını işleyen eserler arasında önemli bir yer edinen Necati Cumalı'nın bu romanı, ilk olarak İstanbul'da Çağdaş Yayınları tarafından basılmıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet Kitapları'ndan çıkan kitabın 17. Baskısı (2019) esas alınmıştır. Altı ana bölüm, giriş bölümüyle beraber de seksen bir alt bölümden oluşan roman, Makedonya'da daha önceleri bir arada ve barış içinde yaşayan Sırp, Arnavut, Hırvat, Bulgar, Türk, Rum gibi ayrı dil ve dinden insanların milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle giderek birbirinden ayrışması ve diğer halklara karşı bir nefret duygusunun zamanla savaflara ve trajedilere yol açışının bir panoraması niteliğindedir. Özellikle Fransız İhtilâli sonucu yayılan milliyetçilik akımı ile birlikte genelde Balkanların özelde de Makedonya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkışını Zülfikâr Bey'in mücadelesi ve dramı şeklinde okuyuculara aktarılmaktadır (Kocabıyık, 2006: 89).

Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı sonucunda bölgedeki Türklerin, yurtlarında yaşama ortamının kalmayışı yüzünden göç etmek zorunda kalmaları asıl meseledir. Yaklaşan savaşın ayak sesleriyle halkta haklı bir tedirginlik oluşmaya başlar:

“Balkanlar'daki ulusçuluk akımlarının Balkanlar'da yaşayanları büyük bir savafla sürükleyeceği açıktı. Çıkacak savaş, kendilerine karşı belki de üç cephede birden girişilecek bir savaftı. Rumlar, Bulgarlar, Sırpalar, kendi ulusal kavgaları için birlikte ya da ayrı ayrı savaş açacaklardı Osmanlılara.” (Cumalı, 2019: 77).

Yıllarca bir arada huzur içinde yaşayan farklı halkların çatışma ve savaş ortamının etkisiyle birbirlerine cephe almaları ve bunun sonucunda birbirlerine eziyet etmeleri yazarın üzerinde durduğu önemli bir noktadır (Akcaoğlu, 2003: 96). Romanı diğer benzer eserlerden ayıran özellik, başkahraman Uçanalı Zülfikâr Bey'in yazarın babasının dayısının oğlu, dolayısıyla akrabası olması ve konusunu gerçek şahsiyetlerden ve olaylardan almasıdır (Akcaoğlu, 2003: 95). Bu özellik, romanın sahiciliğini arttıran bir unsurdur.

1.5.5. Çıplak Deniz Çıplak Ada

Kurtuluş Savaşı sonucunda İtilaf devletlerinin desteklediği Yunan kuvvetleri yenildikten sonra genç Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında yapılan ikili

görüşmeler neticesinde 30 Ocak 1923'te 19 maddeden oluşan bir protokol imzalanmıştır. İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da ikâmet eden Müslümanlar anlaşma gereği mübadelenin dışında tutulmuştur. (Ay, 2011: 15).

Mübadele, göç kavramı içinde özel bir yer teşkil etmektedir. Siyasal, sosyal, ekonomik, sağlık, eğitim gibi sebeplerden kaynaklı göç hareketlerinde bireyler veya topluluklar kendi rızaları ile bir yerden başka bir yere gitmektedirler. Mübadelede ise insanlar kendi rızaları ile değil onları yöneten iktidar tarafından göçe zorlanırlar (Ayata, 2015: 24). Mübadelenin göç olgusu içinde farklı bir konum teşkil etmesinde, işin içinde mecburiyet ve zor faktörünün olması önemli bir etkidir.

Göç romanları içinde ayrı bir yeri olan mübadeleyi işleyen bir eser olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada* (2012) 'Bir Ada Hikayesi' dörtlemesinin son kitabıdır. Türk edebiyatında daha çok köy gerçeğini işleyen bir romancı olarak bilinen Yaşar Kemalhayatının son yıllarında, Kurtuluş Savaşı sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ile İtilaf Devletleri arasında 1923'te yapılan Lozan Barış Antlaşması gereğince Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele antlaşmasını işleyen romanlar yazmıştır. 'Bir Ada Hikayesi' dörtlemesi başlığını taşıyan diğer romanlar *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* (1997), *Karınca'nın Su İçtiği* (2002), *Tanyeri Horozları* (2002)'dir.

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanı, Kurtuluş Savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları arasında meydana gelen olayları konu edinse de eserin merkezinde, Yunanistan ile genç Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Lozan Antlaşması neticesinde yapılan mübadele sonucunda yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalan insanların bir adada, yeni bir yaşam kurmalarının göç teması üzerinden anlatılması vardır. Serinin diğer romanlarına göre hacimce daha küçük olan romanda esas olarak Girit'ten gelen Türkler ile Anadolu'dan gelen Rumlar'ın Karınca Adası'nda yeni bir yaşam ve ortak bir yurt inşa etmeleri işlenmektedir (Coşar, 2019: 84).

1.5.6. Mor Kaftanlı Selanik

Çağdaş Türk edebiyatında mübadeleyi ele alan önemli eserlerden biri de yakın tarihi işleyen romanlarıyla dikkati çeken bir yazar olan Yılmaz Karakoyunlu'nun yazdığı *Mor Kaftanlı Selanik* (2012) romanıdır. Mübadeleyi anlatan bir diğer eser olan Yaşar Kemal'in *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanıyla aynı sene içinde bir ay sonra yazılmıştır. Eserin hem ön hem arka yüzünde 'Bir Mübadele Romanı' ibaresinin

bulunması, romanı henüz okumadan okuyucunun dikkatini mübadele hadisesine çekmektedir. Doğal olarak okur da romanı farklı bir nazar ile okuyacaktır. Eserin sonunda ‘Epilog’ başlığı altında roman kahramanlarının daha sonraki hayatlarına dair kısa bilgilerin verildiği bölüm hariç olmak üzere roman, dört ana bölüm ve on dokuz alt bölümden oluşmaktadır.

Romanda Türk ve Yunan tarafları arasında imzalanan antlaşma gereğince Türk ve Müslüman nüfus ile Rumların karşılıklı olarak yer değiştirmeleri işlenmektedir. Her iki yakada yaşayan insanların yaşamlarının ve düzenlerinin bir anda değişikliğe uğrayarak belirsizliklerle dolu bir gelecekle yüklü yeni coğrafyalara olan göçünü birçok kişinin gözünden çok fazla mekân üzerinden ele alan romanda, iki ülke sınırları içinde uzun yıllardır birlikte yaşayan iki halkın arasındaki komşuluk ilişkileri, yaşanan aşklar ve evlilikler, vatanından mecburî bir şekilde ayrılmak zorunda kalan insanların yaşadığı acı, hüznün ve özlemleri insanî bir duyarlılıkla dile getiren yazar, yaşananları unutturmamak ve sonraki kuşaklar için bir hafıza oluşturmak gayesiyle de yola çıkmaktadır.

1.5.7. Yedinci Bayrak

Ayla Kutlu’nun 2016 yılında yayımlanan bu eseri, bu tezin kapsamında incelenen romanlar içinde kronolojik olarak en son sırada yer almakta olup Bilgi Yayınevi tarafından basılmıştır. Çalışmada eserin 2017 yılında yapılan ikinci baskısı esas alınmıştır. Bosna Hersek’te kendi hâlinde yaşayan bir ailenin, tuğu altında oldukları Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflamaya başlamasıyla tebası altında yaşadıkları devlete başkaldıran Sırp ve Hırvatlar’ın isyan etmesi, sonrasında Balkan Savaşları’nın neden olduğu maddî ve manevî büyük kayıplar sonucu Saraybosna’yı terk edip birçok şehirden geçip Manisa’nın Salihli ilçesinin Caferli Köyü’ne gelmeleri ile roman son bulur. Eserin alt başlığının *Urumeli’den İzmir’e* adını taşıması romanın, savaş ve göçü merkez alan bir düzlemde oluştuğunu hissettirmektedir. Göçün sebep olduğu acıları romanın başkişisi olan Hasret’in trajik hayat öyküsünün her aşamasında bir belgesel gerçekliği içinde veren roman, on bölüm hâlinde oluşturulmuştur. Hasret ve ailesinin Saraybosna’dan başlamak üzere sırayla Üsküp, Manastır, Selanik, Edirne, İstanbul, İzmir ve Salihli’nin Caferli Köyü olmak üzere yedi farklı mekâna yaptıkları göç hareketini işlemektedir. Yazarın eserin sonunda, romanını yazarken yararlandığı

kapsamlı kaynakça ve romanda geçen olaylar ile yazarın bunları yazdığı zaman dilimi arasında yüz elli yıldan fazla bir zaman aralığı olması, yani yazar için artık geçmişte kalmış, uzak bir zamanda kaleme alınması eserin bir tarihî roman niteliği taşımasına yeter niteliktedir (Argunşah, 2016: 19).

İKİNCİ BÖLÜM

ROMANLARIN YAPISAL İNCELEMESİ

2.1. GURBET KUŞLARI

2.1.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Toplumcu gerçekçi anlayışın hâkim olduğu önemli romanlardan biri olan eserde Tanrısal bakış açısı kullanılmıştır. Romanın genel kurgusuna ve kahramanların olaylar karşısında verdikleri tepkilere bakıldığında her şeye hâkim anlatıcı kişinin Tanrısal bakış açısıyla olayların gidişatını tayin ettiği görülmektedir. İstanbul'a gelen 'Gurbet Kuşları'nın büyük bir şehre gelmenin verdiği şaşkınlık, yoğun bir insan kalabalığı ile çevredeki insanların hor görücü bakışlarının onlarda meydana getirdiği eziklik ve mahcubiyet tam da Tanrısal bakış açısıyla verilmektedir.

“Yadırgı bakışların ağırlığından İkinci'nin henüz iyice tenhâlığında kurtulunca ferahladılar. Üzerinden hiç sarsılmadan, yağ gibi akıp geçtikleri mavi deniz, uzaklarda ne idikleri belirsiz ağaçlıklı yapılar. Konuşmuyor, konuşamıyorlardı. Bakıyorlardı sadece. Vapur, Galata Köprüsü'ne yanaştığı sıra, dilleri tutulmuştu sanki. Kalabalıkla birlikte vapurdan suçlu çıktılar. Köprüünün koşuşan insan seli içinde güneş görmüş kar gibi eriyiverdiler.” (Kemal, 2020: 3-4).

Romanda iç monolog, özetleme, geriye dönüş gibi anlatım teknikleri kullanılmıştır. Bu tekniklerin kullanımı romana, anlatımı monotonluktan ve durağanlıktan kurtarma imkânı sağlamıştır. Ayrıca kahramanların kişilik özelliklerinin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasına da katkı sunmuştur.

Gurbet Kuşları romanında iç monolog tekniğinin belirgin bir hâkimiyeti görülmektedir. Bu tekniğin fazla kullanımı kişilerin, duruma göre değişen psikolojileri hakkında da epeyce malumat sahibi olmamızı sağlar. Gafur'un üç yıl önce (s. 22) İflahsızın Memed'in ailesine yazdığı mektub'a binaen Sivas'tan kalkıp İstanbul'a gelen Memed, Gafur'un kendisine yüz vermeyip ortada bırakması onda, büyük bir hayal kırıklığı yaratmasına sebep olur.

“Vay Gafur Ağam, bizi böyle it eniği gibi mi azıtacağdın? Köydeki atıp tutmaların neydi ya? Gel didiydin, delikanlı adamsın hemen gel didiydin. Sonunda bu mıydı yapacağın? Bu gurbet illerde n'örecem ben şincik? Bubama ne cevap virecem?” (Kemal, 2020: 32).

İflahsızın Memed, kendisi gibi İstanbul'a gelen gurbet kuşlarının bir arada kaldığı pis ve sağlıksız evde yarımına dair güzel umutlar beslemektedir. Bekir Usta'nın yanında çalışıp iyi bir duvar ustası olmayı hayal etmektedir. Zira usta olduktan sonra o da hem kendisi gibi çıraklar yetiştirecek hem de ekmeğini kazanmak daha kolay olacaktır. Babası Yusuf, Çukurova'da ustalığa erişmiş, Memed ise İstanbul gibi bir şehirde ustalığı kaparak çok daha zor olan bu önemli görevi başarıp herkese bu utkusunu gösterecektir.

“Bekir Usta yanında çalıştıracak. Bekir Usta baba adam. Baba deyince, babasını adam eden de Kılıç Usta'ymış. Bekir Usta. Kılıç Usta, ustalar. Ustalar çırakları adam eder, çırak usta olur, usta olan çıraklar kendilerine yeni çıraklar bulurlar, ustalar çırakları... Marifet usta olmakta. Usta oldun da zenaati bileğine taktın mı, bırak. Ustalık gibi yok. Babası duvar ustası olduydu. Çukurova'dan kaptıydı ustalığı. O, İstanbul'dan kapacak. İstanbul, kocca şehir. İstanbul gibi yok.” (Kemal, 2020: 79).

Herhangi bir partiye üye olmak istememeleri nedeniyle köşkteki hayatı bırakıp İstanbul'un uzak bir yerinde yaşamaya başlayan Ayşe ile Memed, gündüz biri inşaatlarda diğeri de başkalarının çamaşırlarını elle yıkıyor gece yarısından sonra ise bir gecekondu yapmak için var güçleriyle çalışırlar. Kendilerine ait bir yuva sahibi olmak için epeyce fedakârlık yapmak zorunda kalan aile, ev yapımında kullanacakları inşaat malzemelerini de taksitle almak zorunda kalırlar. Ayşe hemen her konuda Hatçe Ablasının yaşamını ve düzenini kendisine örnek almaktadır. Onlarda ilk evlendikleri zaman böyle zorluklar çekmişler, bir ev sahibi olmuş ve kira derdinden kurtulmuşlardır. Ayşe yorgunluk ve uykusuzluğa rağmen inşa edecekleri ev sayesinde rahat bir yaşamın hayaliyle iyimser düşünceler içindedir.

“Bütün bu yorgunluk, uykusuzluklarının acısını yakında çıkaracaklardı Allah izin verirse. Hatçe Ablasıgil gibi. Onlar da bir zamanlar tıpkı böyle, ne gece, ne gündüz sırt sırta verip çalışmışlar, ama şimdi? Şimdi rahattılar. Çocuklarını okutuyor, büyütüyorlardı. Ne ev sahibi, ne kira derdi. Hatçe gene el çamaşırı yıkıyordu ya, o kadarı olacaktı artık, iş el çamaşırı yıkayıp, el tahtası silmeye kalsın.” (Kemal, 2020: 358).

Romanın İflahsızın Memed'den sonra en önemli kişisi, norm karakter olarak okuyucunun karşısına çıkan kişi Ayşe'dir. Sağlam, dürüst, çalışkan ve namuslu biri olan Ayşe'yi en çok üzen kişi kuşkusuz Gafur'dur. Henüz köşkte beraber kalırlarken ona sahip olmaya çalışmış, kız yüz vermeyince de sağda solda herkese onu kötülemeye çalışmış, kendisi gibi çıkarıcı ve yalaka bir tip olan Yusuf İstanbul'a geldikten sonra, bu defa da kayın babası İflahsızın Yusuf'a onu kötüleyip namusuna hanel getirmeye

çalışmıştır. Ayşe Gafur'un, kayın babası Yusuf'a kendisini kötü bir kişi olarak anlattığından henüz bihaberdir. Gafur'un sözlerine inanan Yusuf'un, Memed'e bir fitnelik yapmasından ve böylece kocası Memed ile kendisinin arasının bozulacağından endişe duymaktadır. Bu gibi düşüncelerle boğuşan Ayşe, endişeli ve kızgındır.

“...Deyyus oğlu deyyus dirim, ne dimişsin kaynatama? Ne dimişim diye sorar. Daha ne diyeceksin dirim, yakalarını bir destelerim, ondan sonra... Erkek Fatma gibi. Desinler, Erkek Anşa desinler. İnsan bu dünyada namusu için yaşıyor. Bunca yıl yaşadım, kim elime elini değdirdi? Kimse? Hele öyle bir fitnelik etsinler...” (Kemal, 2020: 361-362).

Gurbet Kuşları romanında monologdan sonra yoğun olarak kullanılan anlatım tekniklerinden biri de özetlemedir. Yazar bazı yerlerde olayları uzun uzun anlatmak yerine özet yaparak okuyucuyu, hem kahramanlar hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirir hem de olayların kısa bir özetini yaparak romanın yapısına bir dinamizm kazandırmasını sağlamaktadır. Yazar anlatıcı, romanın kart karakterlerinden biri olan Kabzımal Hüseyin Efendi'nin geçmişini, geriye dönüş tekniğini kullanarak özet hâlinde verir. Yakın zamana kadar Kabzımal Hüseyin Efendi'nin Gafur gibi şimdiki kabzımal dükkânında sıradan bir işçi olduğu, patronun gözüne girerek onu etkilediği anlatılır.

“Yedi, sekiz yıl önceye gelinceye kadar o da Gafur'dan farksız bir işçiydi. Gafur gibi, tıpkı tıpkısına Gafur gibi, o da bu dükkânın ilk sahibinin gözüne girmiş, ihtiyar kabzımalı avucunun içine almıştı. Aksırıklı, öksürüklü ihtiyar, Hüseyin der, bir daha demezdi. Yediğinden yedirir, evinde yatırır kaldırır. Adamın ekmeğini yiyip, evinde yatıp kalktığı hâlde, ekmek su hatırı saymamış, kısır karısıyla mercimeği fırına vermiş, adam ölünce de yalnız kariya değil, dükkâna da konmuştu.” (Kemal, 2020: 43).

Romanın 14. bölümüne geldiğinde Ayşe ile Memed'in konuşup birbirlerini tanıma faslını geçtiğini, geceleri gizlice buluştukları, Ayşe'nin Memed'e buzdolabından tereyağlı ekmek, muz, elma, armut gibi yiyecekler getirdiği ve çok uzun süren sohbetler ettiği ifade edilmektedir (Kemal, 2020: 227).

Romanın sonlarına doğru Memed ve Ayşe'nin Zeytinburnu civarında ev yapmak amacıyla küçük bir arazi satın aldıklarını yazarın özet hâlinde aktardığı cümlelerden öğrenmekteyiz. Zeytinburnu civarında Ayşe'nin birikmiş parasıyla ufak bir toprak parçası satın alırlar. Fakat para yetmeyince kalanını daha sonra ödemek için borç ve senetler imzalanır.

“Zeytinburnu'na gelip geçen trenlere uzaklardan kuşbakışı bakılan bir tepe üzerinde küçücük bir toprak parçası. Bu küçücük toprak parçasına Ayşe'nin birikmiş parası verilmiş, artakalanı için de aydan aya yetmiş lira ödenmesi

uyuşulmuş, birtakım senetler, bonolar imzalatılmış, durum çeşitli kefillerle sağlama bağlanmıştı.” (Kemal, 2020: 351).

Romanda görülen anlatım tekniklerinden biri de geriye dönüş tekniğidir. *Gurbet Kuşları* romanında yozlaşmış kişiliklerden biri Kabzımal Hüseyin Korkmaz’dır. Niğde’den genç yaşta kalkıp İstanbul’a gelmiştir. Sebze halindeki bir dükkâna işçi olarak girmiş, sonra da patronunun evine yerleşip kalıcı hale gelir. Zamanla patronun karısının kendisini baştan çıkarmasıyla da ikisi bir olup Nermin’in kocasını saf dışı bırakırlar. Esasen Kabzımal Hüseyin’i kötü yola iten kişi şimdiki eşi Nermin’dir. Kabzımal Hüseyin Korkmaz’ın geçmiş hayatını yazar, geriye dönerek okura aktarmaktadır.

“Allah, ‘Yürü ya kulum!’ demişti sonraları. Bu şimdi sahibi olduğu sebze hali’ndeki dükkâna işçisi Gafur gibi hamal olmuş, zamanla ihtiyar ağasının gözüne girmiş, daha sonraları da adamın evine yerleşmişti. On yıl önce. Kocaman yumrukları, geniş omuzu, sağlam bilekli kollarıyla kütür kütür, ağasının kısır ama genç, bir kısırak kadar da iştahlı karısıyla mercimeği fırına...” (Kemal, 2020: 60).

Romanda çıkarıcılığı ve ahlâki çöküntüyü temsil eden kahramanlardan biri Kabzımal Hüseyin Korkmaz’ın karısı Nermin’dir. Statü ve menfaat uğruna parti değiştirip güzelliğini ve cazibesini kullanarak önemli devlet görevlilerine istediklerini yaptıran Nermin’in geçmişini yazar, geriye dönüş tekniğini kullanarak verir.

“Eski bir doktor kızı, CHP devrinin pek öyle yüze gelmemiş, milletçe tanınmamış, perde arkası büyüklerinden birinin eşiyken, dillere düşecek kadar gemi azya aldığı için boşanmış, uzun bir süre şendulluk etmiş, iktidar değişip de DP işbaşına gelince, ‘Gadre uğramış, CHP’ye isyan etmiş mağdur bir yurttaş, bir hürriyet âşığı’ kılığına bürünerek yeni parti saflarına katılmıştı.” (Kemal, 2020: 104).

2.1.2. Olay Örgüsü (Vak’a)

Gurbet Kuşları romanında olaylar, İflahsızın Memed’in anne tarafından akrabası olan Gafur’un Memed’e yazdığı mektupta onu İstanbul’a çağırması ve böylece İflahsızın Memed’in köyden ayrılıp trenle İstanbul’a gelmesiyle başlamaktadır. Çevredeki insanlardan sebze halini sorarak Gafur’un yanına gelir ve onun kendisini soğuk bir şekilde karşılaması canını epeyce sıkmıştır. Gafur’un Memed’i soğuk bir şekilde karşılamasında onun, daha önce köye geldiğinde kabzımalcılık yaptığını, kabzımal dükkânı sahibi olduğunu, oysa Memed haldeki işçilerden biri olan Hamal Veli’den Gafur’un aslında okuma yazma bilmediğini de öğrenir. Gafur’un Memed’i soğuk bir şekilde karşılamasında Memed’in ona dair bu gerçekleri öğrenmek istemeyişi önemli bir sebeptir. Gafur tarafından yüzüstü bırakılan ve gidecek bir yeri olmayan

Memed'e Hamal Veli sahip çıkar ve onu Hacı Emmi diye birinin işlettiği bir eve götürür. Burası Memed gibi Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen işçilerin kaldığı bir mekândır. İşçiler burada kalmak için Hacı Emmi'ye belli bir ücret ödemektedirler. Memed, burada tanıştığı ustalarla beraber inşaatlarda çalışarak duvarcılığı öğrenir. Arkadaşı Kastamonulu'dan da okuma yazmayı kısa sürede öğrenerek yetenekli bir genç olduğunu gösterir. İnşaatta çalıştığı bir sırada karşı taraftaki köşke su almaya gider ve Ayşe'yi orada görür. Zamanla ikisi arasında bir yakınlaşma başlar ve birbirlerini severler.

Kabızmal Hüseyin Korkmaz'ın köşkünde Ayşe ile birlikte Gafur da kalmaktadır. Uzun zamandır Ayşe'de gözü olan Gafur'a kız bir türlü yüz vermez ve her defasında onu terslemektedir. Gafur, Memed'in kısa zamanda okuma yazmayı öğrenmesi bir de göz koyduğu kızın Memed'le ilişkisini öğrendikten sonra iyice ona bilenir. Kabızmal dükkânında Kâtip Hilmi Efendi ile yaşadığı anlaşmazlık sonucu kavga eder ve kâtibi bıçaklayarak yaralar ve hapse düşer. Ayşe Hüseyin Bey'den, Memed'i Gafur'un yerine dükkâna almasını ister ve onun isteğiyle Memed dükkânda çalışmaya başlar. Kısa zaman sonra da ikisi evlenir ve köşkte yaşamaya başlarlar. Babası İflahsızın Yusuf'a mektup yazarak kardeşlerini de alıp İstanbul'a gelmelerini söyler. Yusuf Memed'in kardeşleri Ümmü, Hasan ve Ali'yi alıp İstanbul'a gelir. Evin hanımı daha önce Gafur'un kaldığı odayı Yusuf ve çocuklarına verir. Farklı karakterlere sahip baba oğul anlaşamaz ve bu durumdan gelini Ayşe'yi sorumlu tutan İflahsızın Yusuf sağda solda oğlu ve gelinini kötölemeye başlar ve oğlunun kendisine soğuk davranmasından gelinini sorumlu tutar. Oysa Memed, şehir yaşamına uyum göstermeye çalışan işinde gücünde bir kişi olarak partililik işlerinden uzak durmaya çalışmaktadır. Kabızmal Müttehhit Hüseyin Korkmaz ile babası İflahsızın Yusuf ise karakter ve yapı olarak gayet uyumlu oldukları için kısa zamanda kaynaşıp ahbab olurlar. Hüseyin Korkmaz Yusuf'tan oğlu ve gelininin Vatan Cephesi'ne üye olmalarını ister. Herhangi bir partiye üye olmak istemeyen Memed ve karısı Ayşe köşkten ayrılıp Zeytinburnu civarında yaşamaya başlarlar. Gafur bir süre hapisten çıkarak köşke gelir. Memed'in İstanbul'a ilk geldiği zamanlarda oğluna haksızlık ettiğini düşünen Yusuf, şimdi öyle düşünmemekte ve oğlunu suçlu görmektedir. Ayşe'yi elde edememenin verdiği hınçla da kız kardeşi Ümmü'den faydalanmak isteyen Gafur, Ümmü'nün bakkalın çırağıyla samimiyeti ilerlettiğini fark eder. Memed ile Ayşe biriktirleri parayla küçük bir arsa satın alırlar.

Gündüzleri işe gidip gece yarısından sonra da çevredekilerin yaptığı gibi gecekondularını inşa etmeye başlarlar.

Bir gün Zeytinburnu İstasyonu'nda Memed'i gören Gafur onu takip etmeye başlar. Onun Beştelsizler'de derme çatma bir eve girdiğini, kapıda da Ayşe'nin karşıladığını görür. Başka bir gün Memed evde yokken Ayşe'yi görmeye gelir ve onu rahatsız etmeye başlar. Bu bölgedeki gecekonduları yıktıracağı tehdidini savurarak gider. Ertesi günün gecesi ellerinde kazmalarla yıkım ekipleri gelir ve oradaki gecekonduları yıkarlar.

2.1.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

2.1.3.1. Göçmenler

Gurbet Kuşları romanında, aynı zamanda romanın başkarakteri olan İflahsızın Memed, göçü başlatan kişi olarak karşımıza çıkar. Bunun haricinde romanda göçe iştirak eden norm ve kart karakterler de söz konusudur. Memed'in karısı Ayşe, Gafur, Kabzımal Müteahhit Hüseyin Bey, İflahsızın Yusuf diğer göçmen kişilerdir.

2.1.3.2. Başkişi

Gurbet Kuşları romanının başkişisi Sivas'ın köylerinden İstanbul'a göç etmiş henüz askerliğini yapmamış bir genç olan İflahsızın Memed'dir. Akrabası Gafur'un iki yıl önce kendisine yazdığı mektubu üzerine köyünden kalkıp İstanbul'a gelir. Gafur'un kendisini yüzüstü bırakmasıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Memed'e Hamal Veli ve Kastamonulu arka çıkarlar. Ona önce kalacak bir yer ayarlarlar sonra Kastamonulu'dan okuma yazma öğrenir. Memed hırslı, yetenekli, okuma yazmayı seven, ailesine bağlı olumlu bir kahramandır. İyi bir duvar ustası olup amelelikten kurtulmayı istemektedir. Böylece hem daha iyi para kazanacak hem de önemli bir mesleğin ustası olarakeşe dosta karşı mağrur bir konuma gelecektir. Memed'in azimli ve becerikli biri olduğu Kastamonulu tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Çok gözü açık çocuk baba. Okuma yazmayı çabucak belledi. Şuna duvar örmeyi öğretiver sevabına!” (Kemal, 2020: 197).

Memed'in Ayşe tarafından beğenilmesi bazı fiziksel özellikleri yanında özellikle mahcup ve efendi bir görünüşe sahip olması etkili olmuştur.

“Boyu posu, bakışı, güleç yüzü, ille de pençe pençe kızaran yanakları... Ötekilere benzemiyordu hiç. Arlı, hayalîydi bu. Yumuşacık.” (Kemal, 2020: 191).

İflahsızın Memed’in ilk zamanlar okuma yazma merakına sahip olmasında babasının bu işe çok sevineceğini düşünmesi yatmaktadır. Okuma yazmayı öğrendikten sonra babasına kendi el yazısıyla mektup yazacak, babası İflahsızın Yusuf oğlunun kendisine yazdığı mektupla köy kahvesine gidip oğlunun kendi yazdığı mektubu herkese gösterip bundan büyük bir kıvanç ve gurur duyacağını hesap etmektedir.

“Belleyecekti okuma yazmayı, mümkünü yok. Belleyecek, kendi el yazısıyla babasına mektup salacaktı. Ah o gün bir gelse de babasına oturup uzun uzun yazsa. Babası amma da sevinirdi ha!” (Kemal, 2020: 135).

2.1.3.3. Norm Karakterler

Romanda İflahsızın Memed’den sonra öne çıkan kişi Ayşe’dir. O da Memed gibi Anadolu’nun köylerinden birinden İstanbul’a getirilmiş kimsesiz, ‘garip bir gurbet kuşu’dur. Kabzımal Hüseyin Korkmaz’ın köşkünde hizmetçilik yapmaktadır.

“Garip bir gurbet kuşuydu o. Anadolu bozkırının uçsuz bucaksızlığında yitmiş saz damlı, kerpiç evleriyle unutulmuş köylerinden birinden, on yıl önce el kapılarına getirilmişti. Ne anası vardı, ne babası.” (Kemal, 2020: 110).

Bir kadın için güzel sayılamayacak fiziksel özelliklere hatta erkeksi bir yapıya sahip olan Ayşe dürüst, hırslı, namusuna düşkün cesur bir kadındır. O da Memed gibi okuma yazma bilmeyen biri olarak İstanbul’da kendisine tek yakınlık duyduğu Hatça Abla ve kocasını her bakımdan kendisine rol model olarak görmektedir. Ayşe ile Memed’in yakınlaşmalarında gurbet kuşu olmanın yanında karakter ve dünyaya bakış tarzlarının da benzer olmasının etkisi vardır. İkisinin de hayalinde İstanbul’da kalıcı olarak tutunmak, bir yuva kurup kendi ayakları üzerinde durup başkasına muhtaç olmamak düşüncesi vardır. ‘El kapısı’nda çalışıyor olmak, onların yakınlaşmalarına vesile olmuştur.

“ O da el kapısında, sen de!” (Kemal, 2020: 215).

Güçlü bir karaktere sahip olan Ayşe’nin monologları romanda önemli bir yer tutmaktadır. Asla ödün vermediği bir tarafı, namusuna olan düşkünlüğüdür.

“İnsan bu dünyada namusu için yaşıyor. Bunca yıl yaşadım, kim elime elini değdirdi? Kimse?” (Kemal, 2020: 362).

Memed’le evlendikten sonra ev sahiplerinin ve İflahsızın Yusuf’un ‘Vatan Cephesi’ne üye olma baskıları karşısında boyun eğmezler ve zengin köşk hayatını geride bırakıp Zeytinburnu taraflarına taşınırlar. Memed duvar ustalığı yapmakta, Ayşe de iplik fabrikasında çalışmaktadır. Esasen Ayşe’nin Memed’le beraber azimli ve gurbette yenik düşmemenin temsilcisi olmalarını (Eliuz, 2004: 223) gösteren epizot, romanın sonunda gecekondularının yıkılması karşısında Ayşe’nin, kocası Memed’in çaresizce çökmesi karşısında mücadeleci bir tavır göstererek onu tutup kaldırmasıdır (Eliuz, 2004: 223).

“Kalk lan kalk. Gene yaparık, yenisini yaparık!” (Kemal, 2020: 370).

Gurbet Kuşları romanında göç eden norm karakterlerden biri de Kastamonulu diye bilinen ustadır. Küçük yaşlarda babasıyla beraber İstanbul’a gelmiş, zamanla duvar ustası olmuştur.

“Köyde doğmuş, sekiz on yaşına kadar köyde büyümüş, hatta köy okulunda da iki yıl okuyup okuma yazma belledikten sonra, anasının dostuyla kaçması üzerine babasıyla İstanbul’a gelmişti.” (Kemal, 2020: 93).

Kastamonulu’nun norm karakter olarak öne çıkmasında onun da diğer kahramanlar gibi Anadolu’nun bir köyünden İstanbul’a göç etmesiyle birlikte asıl olarak Memed’in şehir yerinde gözünün açılmasına ve ona okuma yazma öğreterek bilinçlenmesini sağlamasında oynadığı roldür (Eliuz, 2004: 223). Memed hem duvar ustalığını öğrenerek ekmeğini kolaylıkla kazanacak hem de okuma yazma öğrenerek şehir hayatında eğitimli bir birey olarak ailesinin ve çevresinin gözünde önemli bir konuma gelecektir.

“Evvel Allah’ın izniyle kara çıkarmayacaktı yüzünü babasının. Okuma yazmayı da belleyecek, duvar örmesini de. Okuma yazma bellemesi şu mavi pantolonlu Kastamonulunun sayesinde.” (Kemal, 2020: 136).

Memed’in okuma yazmayı büyük bir heves ve amaçla öğrenmek istemesinde onun ve Kastamonulu’nun yaşadığı bir talihsizlik epeyce tetiklemiştir. Bir gün Sirkeci’den geçerken kravatlı birkaç kişi onlara ‘ayılar’diyerek hakaret ederler. Kastamonulu’nun onlara verdiği karşılık üzerine bu kişiler susmuş ve cevap veremez

duruma gelmişlerdir. Bu hadise Memed'i derinden etkilemiş, arkadaşının böyle hazırcevap olmasında kitap okumanın faydası olduğunu düşünmüştür.

“Kravatlılara efendi gibi karşılık vermiş, yıldırılmıştı. Kitap okuyordu da ondan. Kitap okumak gibi var mıydı?” (Kemal, 2020: 139).

Kastamonulu'nun onlara laf atan kişilere haddini bildirmesinde kitap okumanın dolayısıyla eğitilmiş olmanın etkisi vurgulanmıştır.

2.1.3.4. Kart Karakterler

Romanda göç eden kart karakterler arasında Gafur ve Kabzımal Müteahhit Hüseyin Bey ve İflahsızın Yusuf sayılabilir. Gafur İflahsızın Memed'in anne tarafından akrabası olup iki yıl önce kendisine yazdığı mektupta İstanbul'a gelmesini ve ona ait olduğunu söylediği kabzımal dükkânında çalışmasını söyler. Ne var ki Memed, onun yanına geldiğinde onu sahiplenmez ve yüzüstü bırakır. Okuma yazma bilmediğinin ortaya çıkması ve kabzımal dükkânı sahibi değil sadece orada bir işçi gibi çalışmasının Memed tarafından öğrenilmesini istemediği için ona böyle davranır. Zira Memed gerçeği öğrenirse köyde herkese anlatır ve böylece yalanları ortaya çıkacaktır. Onu İstanbul'a çağırdığı için de ayrıca pişmanlık duyar. Memed'in kısa zaman sonra okuma yazma öğrenmeye başlaması onu iyiden iyiye kaygılandırmaktadır.

“...Okuma yazma belledi mi, tamam. Köye vardı mı, Gafur Ağasının okuma yazma bilmediğinden söz açacak, kabzımalım diye fort attığını sokuşturacaktı.” (Kemal, 2020: 135).

Gafurun kötü bir karaktere sahip olduğunu başka olaylarda da görmek mümkündür. İflahsızın Yusuf İstanbul'a geldikten sonra onunla bir olup Memed'i ve karısı Ayşe'ye iftiralar atmaya başlarlar. Hırsızlık, içkiye düşkünlük, adam yaralama, genç kızlara sarkıntılık yapma gibi olumsuz özellikler onda mevcuttur. Romanın sonunda Memed ve Ayşe'nin gecekondularının da olduğu bölgedeki gecekonduların yıkımında yine onun ihbarı etkili olmuştur.

Hem göç edenler hem de değişmeyen özellikleriyle çıkarıcılığı, yalakalığı ve yozlaşmayı temsil eden diğer bir kişilik Kabzımalcılıktan müteahhitliğe yükseldiği hâlde köylülüğü üzerinden atamayıp bir türlü kentleşemeyen, (Gümeli, 2006: 85) bu yüzden de karısı Nermin'in hemen her fırsatta aşağılamalarına uğrayan Hüseyin Korkmaz'dır. Çevresindekiler tarafından sevilmemesinin önemli nedenlerinden biri,

kısa bir zaman öncesine kadar kabzımalcılık yaparak hayatını kazanan Hüseyin Efendi partide zamanla yükselerek önemli konuma gelmiş, aldığı ihalelerle zenginleşerek köşk ve apartman sahibi olmuştur. O da Niğde'nin bir köyünden İstanbul'a göç etmiş bir bireydir. Şimdiki karısı Nermin tarafından 'çarıklı' diye küçümsenmektedir.

Gurbet Kuşları romanında öne çıkan bir diğer kart karakter de Memed'in babası İflahsızın Yusuf'tur. Köyde fakirlik içinde yaşayan Yusuf, oğlu Memed'in kendisini İstanbul'a çağırması üzerine diğer çocuklarını alıp İstanbul'a gelir. Memed'in kaldığı köşkte yer verilip orada kalırlar. Zamanla gelini Ayşe ve oğlu Memed'le çatışma yaşar. Yusuf, oğlunun tersine yalaka, çıkarıcı ve köydeki yaşam tarzını burada da sürdürmek isteyen bir tiptir. Oğlunu burada yüzüstü bırakan Gafur'la samimiyeti ilerleterek gelini ve oğlu aleyhine sağda solda konuşur. Huyları ve karakterleri benzer olduğu için Kabzımal Hüseyin Efendi ile çok kolay anlaşarak ahbab olur.

2.1.3.5. Mukimler - Şehirliler

Romanda şehirli veya kentli diye nitelendirilebilecek şahıs olarak Kabzımal Hüseyin Efendi'nin eşi Nermin öne çıkmaktadır. İstanbul'da eski bir doktor kızı olup iki defa evlenmiş, menfaat ve statü uğruna önemli kişilerle birlikte olmaktan hoşlanan biridir. Ahlâki çöküntünün romandaki gerçek bir temsilcisi olan Nermin, hem şimdiki kocası olan Kabzımal Hüseyin'i hem de Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen insanları hakir görmektedir. Onun gözünde hepsi birer çarıklıdır. Şimdiki kocası ile cinsel isteklerini tatmin için birliktedir. Fakat onu da başka erkeklerle aldatmaya devam etmektedir. Kocası Hüseyin'in ayaklarının büyüklüğüyle alay edip duran Nermin, ileride zenginleşip önemli mevkiler elde ederse kocasının kendisini cemiyet hayatında rezil edeceğinden kaygılanır.

“Bütün derdi, şu koca ayaklı Kabzımal Müteahhit'i adam etmek. Fakat ne kadar güç iş bu biliyor mu? İnsanın bu dünyada kocaman ayaklardan başka meziyetleri de olmalı. Olmadı mı, olmuyor işte. Düşünüyor, yarın milyoner hatta milyarder oldu, milletvekili olup meclise girdi. Ne çıkacak?” (Kemal, 2020: 143).

2.1.3.6. Göçe Yardımcı Olanlar

Romanın başkişisi olan İflahsızın Memed'in Sivas'ın bir köyünden kalkıp İstanbul'a gelmesinin en önemli sebebi anne tarafından akrabası olan Gafur'un üç yıl önce babası İflahsızın Yusuf'a yazdığı mektuptur. Mektupta İstanbul'un büyük bir şehir olduğunu ve iş olanaklarının fazla olduğundan bahseder. Gafur mektup yazmadan bir

yıl önce de köye gitmiş, oradakilere kabzımal dükkânı sahibi olduğunu, okuma yazma öğrendiğini söylemiştir. Lâkin Memed İstanbul'a yanına geldikten sonra ise hem yalanının ortaya çıkmasını istemediği hem de Memed'in İstanbul'da gözü açılıp meslek sahibi olmasını istemediği için onu İstanbul'a çağırdığı için pişmanlık duymuştur.

2.1.3.7. Göçe Engel Olanlar

Köyde hem Memed'in hem de ailesinin İstanbul'a gitmesini istemeyen en önemli kişi köyün muhtarıdır. Yusuf oğlunu henüz İstanbul'a göndermeden önce gurbette ziyan olacağını, Memed'in yaşının küçük olduğunu dolayısıyla orada harcanacağını söyler. Fakat İflahsızın Yusuf, yine de Memed'i İstanbul'a gönderir.

Memed İstanbul'a geldikten yaklaşık bir yıl sonra babasına mektup yazar ve iş olanaklarının iyi olduğunu, Hüseyin Bey'in sebze hâlindeki dükkânında çalıştığını, kardeşlerini de alıp İstanbul'a gelmelerini söyler. Daha Memed'in mektubu gelmeden Muhtar, herhangi bir haber gelmediği için başta sevinir. Şimdi ise mektupta iş güç sahibi olduğunu, okuma yazma öğrendiğini, bu mektubu bile babasına kendisinin yazdığını söylemiş, bu durum da muhtarın epeyce canını sıkımişti. Muhtar, Memed'in İstanbul'da bir baltaya sap olmadan köye dönmesini arzulamıştır oysa.

“Memed İstanbul'da hiçbir baltaya sap olmamalı, geri dönüp gelmeliydi köye!” (Kemal, 2020: 218).

2.1.4. Zaman

Gurbet Kuşları romanında zamansal kurguya dair göze çarpan önemli bir husus geçişirgen bir zaman anlayışının mevcudiyetidir. Yazar, olayların anlatımında ileriye doğru ve geriye doğru sıçramalar yaparak hem okurun dikkatini canlı tutma hem de roman kahramanlarının geçmiş hayatlarından bahsederek onlara dair malumat sahibi olmamızı sağlar. Yazar - anlatıcı, olayların zamansal akışını yer yer özetleyerek verir (Eliuz, 2004: 208).

Romanın başkahramanı olan İflahsızın Memed henüz askerliğini bile yapmamış biri olarak gurbetin yolunu tutmuştur. Memed'in ve ailesinin köydeki zamanlarına dair bilgiyi romanın ilerleyen sayfalarında ara ara geriye dönüşler sayesinde öğrenmekteyiz. Romandaki olay örgüsünün 1950-1960 yılları arasında geçtiğini, yazarın o döneme dair verdiği siyasi ve sosyal olaylar yoluyla öğrenilmektedir. Halk Partisi ve Demokrat Parti

arasındaki rekabet ve çekişmeler, 6-7 Eylül Olayları, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes gibi siyasi figürler hakkında kısa pasajların aktarılması öykü zamanı hakkında somut bilgiler sağlamaktadır.

Göç Öncesi Zaman

Askerlik yaşının o dönem ortalama on sekiz olduğu varsayıldığında daha askerliğine bir yıl kalan Memed, on yedi yaşında İstanbul'a gelmiştir.

“Bu yıl değil, gelecek yıl askerdi.” (Kemal, 2020: 16).

Gafur'un onlara yazdığı mektubun üzerinden üç yıl geçtiğine göre Memed ortalama 13-14 yaşlarında olmalıdır.

“O zamandan bu zamana üç yıl geçti.” (Kemal, 2020: 22).

Gafur mektup yazmadan bir yıl önce de köye gitmiş ve İstanbul'daki iş imkânlarının epeyce iyi olduğunu İflahsızın Yusuf'a söylemiştir.

Göç Zamanı

Askerliğine bir yıl kala İstanbul'a gelen Memed, bir 'Kuşluk treni' ile Sivas'ın bir köyünden İstanbul'a gelir. O da diğer gurbet kuşları gibi çalışıp para kazanmak için büyük şehrin yolunu tutmuştur. Yazar, trenin kaç günde Haydarpaşa Garı'na geldiği ile ilgili herhangi bir bilgi vermez. Hızlı bir kentleşme sürecine giren İstanbul'da özellikle inşaat sektörünün epeyce canlı olması dolayısıyla bu trenlerin, Anadolu'nun farklı yerlerinden birçok 'Gurbet Kuşu'nu İstanbul'a getirdiği ifade edilmektedir.

“Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her ‘Kuşluk treni’, her gelişinde gurbet kuşlarını toparlayıp getiriyordu İstanbul'a. Yol, yıkım, yapım üzerine çok iş vardı İstanbul'da.” (Kemal, 2020: 2).

Göç Sonrası Zaman

İflahsızın Memed, İstanbul'a geldikten yaklaşık bir yıl sonra babası ve kardeşlerini yanına çağırır.

“Sen tut, giden yıl bu vakıtlar, ne bu vakıtları, bir yıl olmuş muydu ki? Olmamıştı, töbe olmamıştı.” (Kemal, 2020: 247).

Romanın kart karakterlerinden biri olan Gafur, Kâtibi yaraladıktan sonra cezaevine girer burada üç ay kalır. Çıktıktan sonra çalıştığı kabzımal dükkânına gider ve tekrar Kâtiplerle karşılaşır.

“Kâtip de görmüş, üç ay önceki dayakla yaralanmayı hatırlayarak yüzü nefretle asılmıştı.” (Kemal, 2020: 342).

Yirmi bir bölümden oluşan *Gurbet Kuşları* romanında, özellikle on dördüncü bölümden sonra kurgunun hızlandığını, olayların bazen özet hâlinde verildiğini gözlemlemekteyiz. Bir bütün olarak bakıldığında ise göç sonrası zamanın ortalama iki yıllık bir süre içinde gerçekleştiği görülmektedir.

2.1.5. Mekân

Göç Öncesi Mekân

Gurbet Kuşları romanında mekânlar art dizimsel bir sıralama hâlinde ele alınmaktan çok geriye dönüşlerle olayların ve kahramanların evvelki yaşamları özet hâlinde anlatıldığı için göç öncesi veya göç sonrası mekânlar iç içe geçebilmektedir. Bazen aynı bölüm içinde farklı zamanlara ve mekânlara geçilebilmektedir. Başkahraman Memed’in bir ‘Kuşluk treni’yle Haydarpaşa Garı’na inmesiyle başlayan romanda Memed’in köyü hakkındaki parçalı bilgiler ancak ilerleyen sayfalarda görülebilmektedir. Bu anlatılanlar içinde de mekân unsuru ancak köy kahvesinde oturan birkaç köylünün karakteri üzerinden çok belirgin olmayan tasvirlerle anlatılmaktadır. Dolayısıyla asıl olarak mekânın veya mekânların öne çıktığı yer kahramanın göç ettiği şehir olan İstanbul’daki çeşitli mekânlardır. Memed’in babasına yazdığı mektupla köy kahvesine giren Muhtar, Memed hakkında daha önce söylediği sözler yüzünden canı sıkkın bir hâlde kahveye gelir.

“Köy muhtarı elinde İflahsızın Memed’in İstanbul’dan saldırdığı mektupla İdibidin’in kahvesinden içeri düşünceli düşünceli girdi. Uzun boylu, kupkuru biriydi. Sakalını gün aşırı jilette kazıyorsa, kırpık bıyığı gibi beyazı çok sakalı kırkının epeyce üstünde olduğunu açığa vuracaktı.

O sıra İdibidin’in kahvesinde kimseler yoktu. Kahveci ocakta uyukluyordu.” (Kemal, 2020: 216).

Bu satırlarda köyün kahvesinden bahsedilse de esasen yazar romandaki kahramanlardan biri olan köy muhtarının tasvirini yapmaktadır.

Memed İstanbul'a geldikten yaklaşık bir yıl sonra köye, babasına mektup yazarak kardeşlerini de alıp yanına gelmelerini söyler. Romanın kart karakterlerinden biri olan baba İflahsızın Yusuf, mektubu alıp eve götürür ve haberi diğer çocuklarına verir. Oğlunun mektubundan kıvanç duymakla beraber eşini kaybetmesinin acısını da yaşamaktadır. Anasının sağ olup oğlu Memed'in iş güç sahibi olup İstanbul'da tutunduğunu görmesini arzulamaktadır. Odanın kirli, yuvarlak camları ailenin içinde bulunduğu fakirliği göstermesinin yanında çocukların analarını kaybetmesinin ağır üzüntüsü ifade edilmektedir.

“Mektubu öptü, bir süre kendi kendine ölçtü biçti, sonra, ‘Lakin,’ dedi, ‘ananız sağ olacaktı felekte...’ Odaya sanki birden bir ölüm kederi, bir ağırlık çöktü. Ümmü, dizüstü oturduğu kapının yanında dizlerine kapanarak usul, garip, gösterişsiz bir ağıttır tutturdu. İki oğlan da fena olmuşlardı. Yusuf’a gelince, onun da az önceki neşesi uçmuştu. Bir zaman tek kelime çıkmadı hiçbirinden. Pencere adına kirli, yuvarlak camlardan vuran çiğ güneş yüklü kirli aydınlıkta herkes kendi içindeki ‘Ana’yı düşünüyor, daha çok da kadının öldüğü sırayı yaşıyorlardı.” (Kemal, 2020: 223).

Göç Mekânı veya Göç Sonrası Mekân

Açık - Geniş Mekânlar

Mekânın açık ve genişliği fiziksel anlamda değil de psikolojik bir rahatlamamanın roman kişilerini etkisi altına almasını imler. Kahramanların olumlu bir benlik hâlini yaşamalarında açık- geniş mekânların önemli bir işlevi vardır. Buradaki büyüklük ve açıklık roman kahramanlarının kendi içsel dünyalarındadır (Şahin, 2017: 40).

Romanın başkışisi olan Memed, diğer gurbet kuşlarıyla birlikte inşaatta çalışırken karşı köşkün bahçesindeki çeşmeye su almaya gönderilir. Orada köşkün hizmetçisi Ayşe ile karşılaşır. Daha önce su almaya gelen diğer inşaat işçilerinden farklı olarak Memed'in utangaç ve mahçup bir hâli Ayşe'nin hoşuna gider. Bu çeşme başında tanışırlar. Memed ona kendinden bahseder. Ayşe ondan etkilenir ve suya her zaman onun gelmesini söyler.

“Ayşe erkeği hatırlatan kalın, siyah kaşlı yüzüyle büyülenmiş gibi bakıyordu. Neden sonra, ‘Güle güle,’ dedi. ‘Suya her daim sen gel olmaz mı?’” (Kemal, 2020: 192).

Çeşme başındaki bu sohbet ve muhabbetler romanın iki önemli karakteri olan Memed ve Ayşe'de psikolojik bir rahatlamamanın oluşmasına vesile olur. Zira Memed

diğer işçilerle kaldığı bekâr odasında çok da rahat değildir. Yine Ayşe, hem evin hanımının yozlaşmış yaşam şeklini kabullenmez hem de Gafur’un tacizlerinden rahatsızdır. Hatça ablasının kocası gibi bir kocanın hayalini kurmaktadır. Memed’in kibar ve utangaç kişiliği, azim ve çalışkanlığı gibi özellikleri Ayşe’de tam da aradığı erkeği bulduğu fikrini uyandırmaktadır. Dolayısıyla çeşme, sosyal ilişkilerin yaşandığı bir mekân olarak olumlu bir imgeye sahiptir.

Kapalı - Dar Mekânlar

Sivas’ın bir köyünden kalkıp İstanbul’a gelen İflahsızın Memed, akrabası Gafur’un yanına gitmek için trenden indikten sonra karşıya geçmek için vapura biner. Vapurda İstanbullu’ların yadırgayan bakışları altında bir kenara ilişmeye çalışır. Sadece kendisine bilet alan Memed, biletçinin ikinci bileti sorması üzerine şaşırır. Elindeki bavula da bilet alması gerektiğini bilmeyen Memed, biletçinin kendisini kadınların yanında azarlamasından rahatsızlık duyar. Dolayısıyla vapur Memed için olumsuz bir ruh hâlinin oluşmasına sebep olmuştur.

“...Gene yanlış bir iş yaparsa azarlanacaktı. Azarlanırsa azarlansın. Avratlar yoktu ya. Dövsünlerdi isterse, tekmelesinler. Avratların önünde olmadımı, kulak asma.” (Kemal, 2020: 16).

Müteahhit Hüseyin Korkmaz’ın köşkünde hizmetçilik yapan Ayşe etrafında olup bitenlerden rahatsızdır. Hüseyin Bey’in eşi Nermin Hanım’ın başına buyruk tavırları, eşini başka erkeklerle aldatıp istediği zaman köşke gelip gitmesi Ayşe’yi rahatsız etmektedir. Köşkün diğer sakinlerini, kocası Hüseyin Bey’i köylü olmalarından dolayı onları ‘çarıklı’ diye adlandırır. Yine bakkalın çırağının komşu köklerde çalışan hizmetçi kızlara sarkıntılık yapması, Gafur’un onu tacizleri ve sağda solda onun hakkında dedikodu yapması gibi sebepler Ayşe’nin huzursuz olmasında önemli etkenlerdendir. Elinin altında her şeye sahip olmasına rağmen etrafındaki kişilerin bu yozlaşmış hâlleri onu epeyce olumsuz etkilemektedir. Oysa Ayşe aza kanaat eden, namuslu, çalışkan ve evine bağlı bir erkekle evlenip bir gecekondu yaşamanın hayalini kurmaktadır.

“İçini çekti. Zeytinburnu, gecekondu kalabalığı. Bir yaz akşamının devrilmiş güneş altındaki gecekondu kalabalığı geçti içinden. Basamaklarına kadar insan dolu trenin çığlık çığlığa gelişi. Ellerinde somunlar, sebze meyve dolu ya da birtakım paketlerle yuvalarına dönen yorgun erkekler. Böyle erkeklerden biri de kendinin erkeği olsa.” (Kemal, 2020: 112).

2.1.6. Dil ve Üslup

Diğer toplumcu gerçekçi yazarlar gibi Orhan Kemal'in de en belirgin özelliği, sade ve halkın kullandığı bir Türkçe ile yazmasıdır. Bu tavrı neredeyse bütün eserlerinde görmek mümkündür. *Gurbet Kuşları* romanında da anlaşılır bir dilin ön planda olduğu görülmektedir. Romanda öne çıkan önemli özelliklerden biri bol diyaloglu bir dil ve kısa cümlelerin kullanılmasıdır. Diyalogların fazla kullanımı anlatıma güç kazandırmanın yanında kişilerin psiko-sosyal konumlarını açıklamasına da vesile olmaktadır (Eliuz, 2004: 346). Söz gelimi aşağıya alınan kısa diyalogda hem kahramanların eğitim durumları hem de yaşadıkları psikoloji hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

“Demek oğlan akli başında?
Gözleri yerde:
'Sana benzediyorum.'
'Bana mı? Benim neyime?'
'Heç, senin gibi ağırbaşlı o da.'
'Kavli karar ettiniz mi?'
'Neyi?'
'Yani bizim gibi, baş göz olacak mısınız?'
Yanaklarından alev dalgaları geçti:
'Yok canım, belli değil daha...'
'Ya?'" (Kemal, 2020: 209).

Ayşe ile enişte dediği Hatça Ablasının kocası arasında geçen bu diyalogda Ayşe'nin Memed'den hoşlandığını hatta onu sevdiğini, Memed'in de tıpkı eniştesinin sahip olduğu olumlu özelliklere sahip olduğunu, fakat henüz evliliğe dair kesin bir durumun olmadığı anlaşılmaktadır.

Romanda öne çıkan başka bir özellik de monologların fazlalığıdır. Kahramanların kimselere söylemediği/söyleyemediği düşünceleri kendi iç dünyalarında konuşmaları onların içinde buldukları ruh hâli hakkında malûmat sahibi olmamızı sağlamaktadır.

“Vay Gafur Ağam, bizi böyle it eniği gibi mi azıtacağdın? Köydeki atıp tutmaların neydi ya? Gel didiydin, delikanlı adamsın hemen gel didiydin. Sonunda bu mıydu yapacağın? Bu gurbet illerde n'örecem ben şincik? Bubama ne cevap virecem?” (Kemal, 2020: 32).

İstanbul'a Gafur'un yazdığı mektup üzerine gelen İflahsızın Memed, onun kendisine soğuk davranıp yüzüstü bırakmasına epeyce içerlemiş ve çaresiz bir duruma düşmüştür. Büyük umutlarla İstanbul'a gelen Memed, bundan sonra ne yapacak, kimin yanına gidecek belli değildir. Babasına ne cevap vereceğini de bilememektedir.

Romanda dile dair göze çarpan önemli özelliklerden biri de roman kahramanlarının yerel dil ve söyleyiş özelliklerinin kullanılmasıdır. Esasen toplumcu gerçekçi yazarların çoğunda bu durum görülmektedir. Kahramanların ait oldukları toplumun, kültürün yerel dil özelliklerini kullanmaları hâkim bir unsurdur.

Papur (Vapur), şonun (şunun), fişkı, buba (baba), gavır (gâvur), tohtur (doktor), abukat (avukat), hükümat (hükümet), çemirlemek, anşa (Ayşe), kaşmer, yadırgı, Suvaz (Sivas), dırnaksız, heç, mihtar, fayız (faiz), essah, teknil, koyüm (köyüm), eyi (iyi), gaygu (kaygı), bilât (bilet), kardaş, möhüm (mühim), uruspu, şehir (şehir), avrat, kayfe (kahve) vb. yerel dile ait şive örnekleri epeyce fazladır.

2.2. SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM

2.2.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Postmodern roman türünün önemli örneklerinden olan eserde gözlemci bakış açısı kullanılmıştır. Bu bakış açısının en belirgin özelliği, anlatıcının anlatının genel atmosferi içinde ve olayların gelişiminde sınırlı bir şekilde yer almasıdır. Bu bakış açısında olayların gidişatını etkilemek yerine olayları gözlemek esastır (Tekin, 2018: 56). Alacüvek Köyü'nün giden öğretmeni yerine yeni bir öğretmen gelir. Köye bir bavul kitap getiren yeni öğretmen okulda, bilenin bilmeyeni dövmesi gibi tuhaf bir kuralı da faaliyete sokar. Okuma yazma ve matematik bilmeyen çocuklar, bu kuralın etkisiyle kısa zamanda hemen öğrenirler ve daha önce kendilerine sokakta dayak atanlardan intikam almaya başlarlar. Dayak yiyen öğrencilerin bu defa okul dışında kendilerine vuran öğrencilerden intikam almaya başlaması üzerine olaylar büyür ve köyde çocuklar birbirine düşmeye başlar. Bir süre sonra çocuklar arasındaki bu kavgaya köyün büyükleri de dâhil olur ve onlar da birbirlerine vurmaya başlarlar. Alacüvek köylülerinin birbirine düşmesiyle köyde huzur bozulur. Yaşanan düşmanlığı sona erdirmek için Sıggınlı üç ihtiyar Alacüvek Köyü'ne gelir.

“Alacüveklilerin arasını bulmaya gelen Sıggınlı üç ihtiyar ellerinde üç kara torbayla ilk gün akşama kadar köyün içinde dolaştılar. Torbalar ağzına kadar o güne dek Alacüvek'te bilinmeyen bir çiçeğin tohumlarıyla doluydu. Sıggınlılar gittikleri yere alıç, kavurga, yaban armudu yerine eskiden beri çiçek tohumu götürürlerdi.” (Tekin, 2019: 25).

İroni, üstkurmaca, metinlerarasılık, montaj, gibi postmodern roman tekniğinin farklı unsurlarını kullanan yazar, sözlü kültür ve geleneksel anlatı formlarını kullanış

biçimiyle gözlemci anlatıcının anonim bir karakter taşımasını sağlamıştır (Balık, 2011: 159). Olayların gelişiminde ve karakterlerin davranışlarında mizah ve ironinin hâkim bir konumda bulunması romanın okunmasını daha keyifli bir hâle getirmektedir. Hatta bazı eleştirmenlere göre romanın en önemli özelliği sahip olduğu mizahî yönüdür (Moran, 2018: 89). Bu mizahî yön, neredeyse romanın başından sonuna kadar görülmektedir.

Alacüvek Köyü'nün yeni öğretmeni okulda, bilen bilmeyeni dövmesi gibi komik ve acayip bir kuralı yürürlüğe koyar. Bu kural sayesinde pısırik ve tembel öğrenciler, dayak yememek için çalışkan olmaya başlarlar. Daha önce sokakta yedikleri dayanın intikamını kendilerini döven diğer çocuklardan almaya başlarlar. Bu durumun etkisi kısa zaman sonra köyde kendisini göstermeye başlar ve birtakım olaylar baş gösterir. Yazarın bu olayları anlatırken takındığı tavır başlıbaşına bir güldürü unsuru içermektedir.

“Yerine gelense Alacüvek’e bir bavul dolusu kitap, ütü diye bir şey, bir de ‘bilen bilmeyeni dövecek’ diye bir kural getirdi. Bu kural sayesinde pısırikler okumayı herkesten çabuk söktüler. Kerrat cetvelini su gibi ezberlediler. Sokakta kendilerine dayak atanlardan tahta başında intikam aldılar. Tahta başında dayak yiyen okuldan çıkar çıkmaz kendisine vuranın kafasını yarıdı. Kafası yarılan ertesi gün okulda öğretmen ne sorduysa bildi. Sonunda köyün çocuğu birbirine düştü. Ceplerine, eteklerine taş doldurup birbirlerinin yolunu gözlemekten okula gidemez oldular. Kavga az zamanda büyüklere sıçradı. Çolak Dudu’yla Sümüklü Möhübe pınarın başında ‘Al! Al’ diye karşılıklı kışlarını dövüp çamaşır tokaçlarıyla birbirlerine saldırdılar. Sümüklü Möhübe’nin kafası yarıldı. Çolak Dudu’nun entarisi yırtıldı. Üç güne kalmadan da Alacüvek’te kulağı kuyruğu kesilmedik eşek, içine işenmedik kuyu, domuz yağı sürülmedik kapı kalmadı.” (Tekin, 2019: 24).

Huvat ile Atiye'nin en büyük evladı olan Halit'in komşu köyden, Akçalı'dan, Zekiye ile nişanlanmasının ertesinde Akçalı'yı yüzlerce eşek basar. Köyün erkekleri, eşekleri köyün başına Sarıkız'ın musallat ettiğini düşünürler.

“O kuşluk zamanı Akçalı'yı eşekler bastı. Önce kuyruğu kulağı kesik iki eşek Sat Deresi'nden geçip yayıla yayıla mezarlığın gerisindeki yamaca doğru turmandı. Onların arkasından bir anda köyün içinde pıtrak gibi eşek bitmeye başladı. Yüzlerce ayağı yaralı, çulsuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı.” (Tekin, 2019: 46).

Bu satırlarda, halk arasında deyimlere ve atasözlerine de konu olan sevimli ve masum görüntüsüyle bilinen bir hayvanın tuhaf davranışları mizahî bir üslupla verilmektedir. Romanın önemli kahramanlarından biri olan Atiye'nin ölüm döşeginde Azrail'in içindekileri dışına vurmadiğı için kendisiyle kavga ettiğini söylemesinin içinde mizahı barındırması bir yana, ona yakası kürklü bir manto sahibi olmak istediğini

fakat alamadığını söyleyerek öldükten sonra böyle bir mantonun alınmasını istemesi ve tabutunun üzerine alınmasını talep etmesi ayrıca komik bir durumdur.

“Ama Atiye Azrail’in içindekileri dışına vurmadiğı için kendisiyle kavga ettiğini söyleyerek yakası kürklü bir manto isteyip alamadığını, öldükten sonra böyle bir mantonun alınıp tabutunun üstüne atılmasını istedi.” (Tekin, 2019: 149).

Sevgili Arsız Ölüm romanında görülen bir diğer anlatım tekniğı de metinlerarasılıktır. Postmodern romanın önemli bir anlatım türü olan bu tekniğı yazar başarılı bir biçimde romanın kurgusuna yerleştirmiştir. Romanda geçen bazı pasajlar Dede Korkut Hikâyelerindeki olayları akla getirmektedir (Karaca, 2020: 384). Romanda birkaç yerde geçen Atiye ile Azrail’in konuşmaları ve Atiye’nin canını Azrail’e vermek istememesi Deli Dumrul ile Azrail arasında geçen diyalogu hatırlatmaktadır. Atiye, Azrail’in ellerine sarılarak kocasıyla helalleşmeden kendisini götürmemesini yani canını almamasını söyleyerek ona yalvarır. Oğlu Seyit’in askerden gelmesini beklemesini ister. Fakat Azrail, kaç defadır böyle canını almaya gelip alamadığı için gelip gitmekten yorulduğunu ifade eder. Bu yüzden onun bu isteğini geri çevirerek kabul etmez (Tekin, 2019: 218). Yine geleneksel sözlü kültürde yaygın bir şekilde görülen yukarıdan bir top ışık düşmesi olayına yazarın gönderme yapması dikkat çekicidir.

“İşte tam bu sırada yukarıdan bir top ışık düştü. Işığın düşmesi ile keçinin tüyleri kapkara kesildi.” (Tekin, 2019: 13).

Romanda görülen anlatım özelliklerinden biri üstkurmaca tekniğidir. Yazar, eserinin yazım süreciyle ilgili bilgiyi bu teknik sayesinde vermektedir. Yani yazma sürecinin problemleri, aşamaları hakkında bilgi vererek kurmaca metne dâhil eder (Eliuz, 2016: 115). Böylece okur, okuma işlevini gerçekleştirirken yazılmakta olan metnin yazılma serüvenine de ortak olmaktadır (Çelik, 2021: 50). Eserin sonunda yazar kahramanı Dirmit aracılığıyla romanın yazım süreciyle ilgili bilgi vermektedir.

“Hepinize birden yazıyorum, iyi okuyun ha,’ dedi. Yüzünü onlara döndü. Güldü. Sonra, ‘Ben yıldızlarla ve ayla konuştum, köyde defter karnımda, öğretmen yokken okula gittim, bir sabah erkenden, damda şehir beni korkuttuğünkü,’ diye başlayan ve tam altı gündüz, yedi gecede biten upuzun bir mektup yazdı.” (Tekin, 2019: 244).

Sevgili Arsız Ölüm romanında görülen önemli anlatım unsurlarından biri de montaj tekniğidir. Eski dilde iktibas yapma anlamına da gelen bu teknikte metne

düşünsel destek sağlama ve metnin gerçeklik etkisini artırma amaçlanır (Eliuz, 2016: 145). Zekiye'nin söylediği ağıt buna örnek oluşturmaktadır.

*“Dizgame dağlarında, erimez bir buz idim,
Serpme benli, ince belli kız idim,
Toka gözlü, epil epil yüz idim.”* (Tekin, 2019: 223).

Ailenin son zamanlarda yaşadığı olumsuzluklar ve içinde buldukları zor koşullar etkisiyle zaten çok dolmuş olan Atiye, Zekiye'nin bu ağıdına dayanamaz ve o da karşılık verir.

*“Gözyaşların inci olsun, gerdanına düzüksün,
Kara bahtın kuş olsun da, göğşe süzüksün.
Ah çekme, serin dur gelinim.
Kirkiti ilmiğe usul vur gelinim.
Ciğerim kopar da ağzıma gelir.”* (Tekin, 2019: 223-224).

Gelin kaynananın böyle karşılıklı ağıt yakması Dirmit'i de cuşa getirir ve o da kendi köşesinden ikisine karşılık verecektir.

*“Cinli kızdım, kül karınlı kuş oldum;
Çekildim Akçalı göğüne, kanadım açtım;
Geldim ince ota düştüm, iğneli yıldıza kaçtım.*

*Yıldız, ağıtlar peşimde.
Yıldız, korku var düşümde.
Beni sakla canım yıldız.”* (Tekin, 2019: 224).

Yazar halk edebiyatı nazım şekillerinden biri olan türküyü romanın içine bir montaj unsuru olarak yerleştirmiştir.

2.2.2. Olay Örgüsü (Vak'a)

247 sayfa olan roman iki bölümden oluşmaktadır. İlk 78 sayfalık bölüm Alacüvek Köyü'nde geçmekte, 169 sayfa olan ikinci bölüm denizi de olan bir büyük kentte yaşadıkları şeyleri anlatır. Şehrin ismi verilmez fakat birkaç yerde vapur, deniz, şirket gibi sözcüklerin geçmesi dolayısıyla kentin İstanbul olduğu çıkarılabilir. Roman Huvat Aktaş'ın masmavi bir otobüsle köye gelmesiyle başlar. Hayatlarında ilk defa bir otobüs gören köylüler büyük bir şaşkınlık yaşarlar. Otobüsle beraber bir de soba getiren Huvat, bir süre sonra köyden ayrılır. Bir sonraki gelişinde bu defa bir radyo getirir. Bu yeni nesne köylülerin epeyce ilgisini çeker. Kısa bir süre sonra da 'başı kıcı açık, süt gibi beyaz bir kadın'la çıkagelir ki asıl köylüleri şaşırtıp onların ilgisini çeken bu olur. Atiye'nin köye gelişi büyük bir olay olur. Bir süre sonra köye çok hızlı bir şekilde uyum

sağlayarak ekmek yapmayı, koyun kırmayı, tezek yapmayı, erişte dökmek gibi köy yaşamında olmazsa olmaz işleri kolaylıkla kavrar. Bir süre sonra şivesi de değişir ve köylüler gibi konuşmaya başlar. Çalışkanlığı ve hamaratlığı sayesinde kısa zamanda kocasının ve köylülerin dikkatini çeker. Atiye ve Huvat'ın sırasıyla Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit ve Mahmut adında çocukları olur. Romanda geçen olaylar başkişi Atiye'nin etrafında cereyan etse de yazar, esasen köylülerin cahilliği, hurafeler, cinler, perilerle geçen köy hayatı ve köylünün zihniyeti eleştiri konusu olmaktadır. Gerçekle fantastiği iç içe yaşayan köylülerin (Balık, 2011: 36) yaşamıyla beraber Aktaş ailesinin yaşadığı yoksulluk ve kızları Dirmit'in adının cinliye çıkması olayların özünü oluşturmaktadır. Bir süre sonra aile vapuru ve denizi olan bir kente göç eder.

Kente geldikten sonra olaylar hızlı bir biçimde cereyan eder. Köyde yaşadıkları yoksulluk daha derin bir biçimde burada da devam eder. Çocukların şehirde büyümeleri, bihassa Dirmit'in olgunluğa ulaşması aile için sancılı bir sürecin yaşanmasına sebebiyet verir. Ailenin genç erkekleri bir türlü bir işte tutunamazlar, her defasında başarısızlık ve hayal kırıklığı yaşarlar. Yaşanan bu olaylar aile içinde huzursuzluğun artmasına yol açar ve aile bireyleri dine daha fazla sarılır. Atiye'nin aile bireylerini kent yaşamı içinde kaybolup gitmesini önlemek ve onları bir arada tutma çabası olumsuz gidişatı önleyemeyecektir. Ailenin köyden getirdiği hurafeler ve batıl inançlarla örülü yaşamları şehir hayatının çetin şartları ile birleşerek yaşamlarını daha da zora sokar (Gökçe, 2012: 31). Atiye'nin ölümü ile roman sona erer.

2.2.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

2.2.3.1. Göçmenler

Romanda Aktaş ailesinin fertleri Dirmit, Atiye, Huvat, Nuğber, Halit, Seyit, Mahmut ve ailenin gelini Zekiye adı verilmeyen bir büyük şehre göç eden kişilerdir.

2.2.3.2. Başkişi

Sevgili Arsız Ölüm romanında neredeyse romanın başından sonuna kadar olayların merkezinde Atiye yer alsa da Dirmit, romanın başat karakteridir. Aktaş ailesinin beş çocuğundan dördüncüsü olarak Alacüvek Köyü'nde doğar. Diğer kardeşlerinden farklı biri olduğunu daha annesinin karnında iken anneannesinin sesiyle Atiye'yi çağırır.

“Doğan kız, anasının karnındayken iki kez üst üste, hem de Atiye'nin anasının sesiyle 'Ana! Ana!' diye çağıdıydı. ” (Tekin, 2019: 18).

Aktaş ailesinin en belirgin özelliklerinden biri aralarındaki çatışma ve iletişimsizliktir. Dirmit büyüdükçe anne babasının, erkek kardeşlerinin baskısına maruz kalır. Başına buyruk yapısı, meraklı kişiliği ve gizemli hâl ve hareketleriyle devamlı aile bireylerinin gözetimine tabi kalır. Bu durum onu rahatsız eder ve o da aile içinde yaşadığı baskı ve şiddetten kaçmak için okulda arkadaşlarıyla ve öğretmeniyle yakınlık kurmaya başlar. Rüzgâr, tulumba, kuşkuş otu, taşlar, yediveren gül, eşek, kuş gibi doğadaki varlıklarla konuşmaya başlar.

“Dam uçuran rüzgâr, karnum acıktı.

-Toprak ye.

-Anneme dersin.

-Demem.

Dam uçuran rüzgâr karanlık bastırınca, 'Cinler geliyor!' diye Dirmit'i korkutup eve getirdi. ” (Tekin, 2019: 31).

Aya karşı uluyan bir köpeğe benzetilen evlerinin önündeki tulumba ile de konuşur. Ona kır atlı öğretmenin nerede olduğunu sorar.

“-Tulumba, tulumba,

Bana gonca gülleri bildiren.

Ayı haftına indiren tulumba.

Kır atlı öğretmen nerede?

-Kuyum gibi karanlık yerde,

Suyum gibi soğuk yerde. ” (Tekin, 2019: 51-52).

Dirmit'in yaşlılarından ve köydeki diğer çocuklardan farklı hâlleri onun için olumsuz bir durum oluşturur. Köyde adı 'cinli kız'a çıkan Dirmit'le diğer çocuklar artık oynamaz. Arkadaşsız kalır ve köyde dolaşamaz bir hâle gelir. Köylüleri onu gördükleri yerde taşlamaya başlarlar.

“Ama artık Dirmit'in adı köyün içinde cinli kıza çıktığından kimse çocuğunu Dirmit'le oynamaya bırakmadı. Dirmit arkadaşsız kaldı. Arkadaşsız kalması bir yana, köyün içinde tek başına gezinemez hale geldi. Nereye vardı, hangi kapının önünde durduysa kafasına taş yağdı. ” (Tekin, 2019: 69).

Dirmit'in adının köyde cinli kıza çıkması ve başına gelen kötü olaylar neticesinde aile köyden çıkma kararı alır ve denizi olan bir kente göç ederler. Köyde iken anne kız arasında görülen çatışma şehre taşındıktan sonra da devam etmiştir. Dirmit'in bir türlü, kendi varlık alanı olan kadınlık rolü ile uzlaşamamasının sebebi annesinin onu hep baskı altında tutarak yanlış yönlendirme yapmasıdır (Yıldırım, 2018: 421). Şehre

geldikten sonra şiir yazmaya da merak sarar. Bu olay da yine aile bireyleri tarafından hoş karşılanmaz ve şiir defteri yırtılır.

2.2.3.3. Norm Karakterler

Romanın merkez kişisi gibi görünse de Atiye, başkışı Dirmit'ten sonra gelen en önemli kahramandır. Atiye'nin Alacüvek Köyü'ne gelişi görülmemiş bir durum gibi karşılanır. Görünüşüyle, konuşmasıyla, ailesine karşı tavırlarıyla köylünün dikkatini celbeder. Kısa zamanda tandırda ekmek pişirmeyi, tezek yapmayı, koyun kırkmayı, tavuk teleğiyle çocuk düşürmeyi öğrenir. Hem köyde hem de şehre taşındıktan sonra Aktaş ailesinin birliğini ve bütünlüğünü sağlama noktasında önemli çabalar göstermiştir. Fakat başkahraman Dirmit'in olgunlaşması ve kendini gerçekleştirmesinde gösterdiği baskıcı ve engelleyici tavır onu olumsuz bir konuma yerleştirmektedir. Esasen romanın kurgusuna hâkim olan çatışmanın mimarı olarak romanı da okunur kılan kişi hep Atiye'dir (Yıldırım, 2018: 425).

Atiye'den sonra romanın üçüncü önemli kişisi Huvat'tır. Bir gündüz bir gece süren yolculuktan sonra köye masmavi bir otobüsle gelir. Otobüsle beraber soba, radyo, su tulumbası gibi o güne değin köylülerin bilmediği nesnelere ismi verilmeyen bir şehirden köye getirerek onların modern hayatla tanışmasına vesile olur (Yıldırım, 2018: 428). Atiye'nin baskın ve güçlü kişiliği yanında Huvat silik ve önemsiz bir rolün temsilcisi gibidir. Ara ara ev halkına küserek ortadan kaybolur, sonra birden bire çıkagelir, o varken de yokken de işleri çekip çeviren eşi Atiye olur. Şehre taşındıktan sonra da ailenin geçimi noktasında pek fazla sorumluluk almaz. Yaptığı bazı işlerde de devamlılık sağlayamaz ve kendisini dine verir. Sakal bırakarak ev halkına vaaz vermeye başlar. Dirmit ve Mahmut'u cami okuluna kaydettirir, Atiye ve Nuğber'in başını bağlattırır. Huvat'ın bu olumsuz özelliklerine karşılık Atiye, yine de kendini avutarak onun aile için önemli olduğunu düşünür.

“Atiye, Huvat'tan umudunu kesti. Ama, ‘Gölgesi olsun, üstümüze vursun, baba yine de babadır,’ diyerek kendini avuttu. Tanrı'ya kendisinden önce Huvat'ın canını alması, kendisinin arkasına koyup ortalığa düşürmemesi için yalvardı.” (Tekin, 2019: 167).

2.2.3.4. Kart Karakterler

Başkışı Dirmit'in kendini gerçekleştirme yolunda onun karşısında olan kişiler babası Huvat, erkek kardeşleri Halit, Seyit, Mahmut sayılabilir. Şehirden getirdiği

eşyalarla köy yaşamında önemli değişimlerin gerçekleşmesini sağlayan Huvat, çocuklarının bireysel ve toplumsal gelişimlerine herhangi bir katkı sağlamaz. Gerçek bir aile reisi profili çizemeyen Huvat, aile fertlerine sözünü geçiremediği zaman küser ve kendi dünyasına çekilir.

Halit, ailenin büyük erkek çocuğu olarak hem karısı Zekiye'ye kötü davranır, onu ihmal eder hem de kız kardeşi Dirmit üzerinde baskıcı bir tutum sergiler. Henüz köyde oldukları dönemde babası şehre gittikten sonra yaşının ve konumunun gerektirdiği tutumu göstermeyerek sorumsuz davranışlar içine girer. Şehre taşındıktan bir süre sonra o da babası gibi çalışmayı bırakır, sakal uzatır ve hocalığa özenir.

Diğer erkek kardeşleri gibi Seyit de kız kardeşine şiddet uygular, bir dönem mafyaya özenir, evde ve dışarıda zorbalık yapmaya başlar. Bu olumsuz özelliklerine rağmen babası ve abisinin evin geçimini sağlayamadığı durumda sorumluluk alarak çalışmaya başlar.

“Seyit, ‘Ben delikanlı değil miyim, kız, sizi aç bırakmam,’ deyip sabah ezanı okunmadan yollara düştü.” (Tekin, 2019: 87)

Bir diğer kart karakter olarak Mahmut sayılabilir. Seyit askere gidince Atiye Mahmut'a evi geçindirme sırasının kendisine geldiğini söyler. Kalorifercilik, terzilik işinden sonra berberliğe başlar ancak 'karıların keçe gibi saçları'na tahammül edemez ve babasından kendisini sağlam bir işe yerleştirmesini talep eder. Huvat oğlunu bir teknik kaplama ustasının yanına verir. Diğer aile bireyleri gibi o da ablası Dirmit'e şiddet uygular. Sonrasında tombalacılık, sigara kaçakçılığı gibi işlere de bulaşır.

2.2.3.5. Mukimler – Şehirliler (Fon Karakterler)

Dirmit'in okulda tanıştığı iriyarı sarı kız, âşık olduğu sivilceli kara oğlan, Mahmut'un, yanına çırak olarak verildiği kaloriferci ustası Mösyö Pol, yine çırak olarak verildiği Terzi Püzant, Kahveci Kör Yusuf, Manikürcü Sevcan, Mahmut'un âşık olduğu sarışın kız şehirliler içinde sayılabilir. Bu kişiler aynı zamanda romanın fon karakterleri olarak da adlandırılabilir. Aktaş ailesinin büyük oğlu Halit'in eşi Zekiye, Akçalı Köyü'ndendir. Aile daha köyde iken düğünleri yapılmıştır. O da Dirmit gibi ailenin içinde bilhassa kocası tarafından şiddete uğramıştır. Silik bir karaktere sahiptir.

2.2.4. Zaman

Sevgili Arsız Ölüm romanının en belirgin özelliklerinden biri zamanın belirsiz olmasıdır. Romanın yazılma zamanı ile olayların oluşma zamanı arasında ortalama 15-20 yıllık bir süre vardır. Romanın ilk baskısı 1983'te yapılmıştır. Romanın ikinci bölümünde Aktaş ailesi, adı belirtilmeyen bir kente göç eder. Kentleşme ve sanayileşmenin hızlı bir ivme kazandığı 1960'lı yıllar aynı zamanda köyden kente göçün de yoğun bir şekilde görüldüğü bir zaman dilimidir (Gümeli, 2006: 93).

Roman Huvat Aktaş'ın bir gündüz, bir gece süren yolculuğunun Alacüvek Köyü'nün ağılının başında son bulmasıyla başlar, Atiye'nin uzun süredir canını Azrail'e vermemek için direndiği, nihayet ruhunu teslim etmesiyle sona erer.

Göç Öncesi Zaman

İki ana bölüme ayrılan romanın ilk yetmiş sekiz sayfalık bölümü Alacüvek Köyü'nde geçer. Huvat Aktaş'ın bir gündüz, bir gece süren yolculuğunun neticesinde köye masmavi bir otobüs getirmesiyle başlar. Kısa süre sonra köyden ayrılır. Bu defa köye bir kadınla çıkagelir. Atiye ile ne zaman nerede evlendiği bilinmez. Köyde kaldıkları süre zarfında Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit, Mahmut adında beş çocukları olur.

Ailenin büyük oğlu Halit'in Zekiye ile köyde evlenmelerine bakılırsa, ortalama olarak bir Türk aile yapısına göre genç bir insanın 18-20 yaşlarında evlendirildiği düşünüldüğünde köyde kaldıkları sürenin yine ortalama bu kadar yıl olduğu tahmin edilebilir.

Göç Sonrası Zaman

Aktaş ailesi romanın ikinci ve en geniş bölümünde ismi verilmeyen fakat saray kalıntısı, denizi, vapuru olan bir kente göç eder. Göç zamanı ve şehirde geçirilen yılların hangi yıllar olduğu yazar tarafından belirtilmemiştir. Ailenin büyük oğlu Halit, henüz köyde iken evlendirilmiştir. Kısa bir zaman sonra da aile şehre gelmiştir. Olayların gelişiminden romanın başkişisi Dirmit'in çocukluğunun yaklaşık on yılı köyde geçer. Genç kızlık dönemini de göç ettikleri şehirde yaşadığına göre ortalama on yıllık bir zaman da buradan çıkarılırsa romanın toplamda 20-25 yıllık bir zaman dilimine yayıldığı çıkarılabilir.

“O uyuduktan sonra Atiye, kızının koynundan radyoyu aldı. Sabahları, ‘Radyoya düşmek genç kızlara iyi gelmezmiş, geberesice!’ diyerek kızını radyo sevdasından kurtarmak için dil döktü.” (Tekin, 2019: 170).

Sevgili Arsız Ölüm romanında zamanın böyle belirsiz olmasında, postmodernist romanda zamanın önemsizleşerek romanda oynanan oyunun bir parçası olması dolayısıyladır (Aydoğdu, 2021: 475).

2.2.5. Mekân

Sevgili Arsız Ölüm romanında mekân unsuru silik ve geri plandadır. Bu durum kısmen postmodernist romanlardaki zaman, mekân, olay, kişi gibi yapı unsurlarının belirgin ve önemli olmayışından kısmen de yazarın bilinçli bir tercihi olmasından ileri gelmektedir. Latife Tekin bir söyleşisinde, yazdıklarında mekân unsurunun çok belirsiz olduğunu, kendisi de göçü yaşayan bir birey olduğu için içinde doğduğu gerçek dünyayı yitirdiğini, dolayısıyla mekân duygusunun zedelendiğini ifade etmektedir (Atik, 2011: 154).

İki ana bölümden oluşan romanın ilk yetmiş sekiz sayfalık bölümü Alacüvek Köyü’nde geçer. Denizi, vapuru, saray kalıntısı olan ancak ismi belirtilmeyen bir şehirde geçen ikinci bölümde ise bir gecekondu mahallesinde tek göz odalı bir evde olaylar geçmektedir.

Göç Öncesi Mekân

Romanın ilk bölümü Alacüvek Köyü’nde geçmektedir. Tacın Dağı, köy okulu, öğretmenin bekâr odası, mezarlık, Akçalı Köyü, Büğlek Deresi, Sat Deresi, Dizgeme Düzlüğü, çedene tarlaları gibi köy civarındaki belli başlı mekânlarda olaylar gelişir. Romanda dikkati çeken bir durum, romanın başkışisi olan Dirmit’in, Alacüvek Köyü’nün dağ, tarla, tepe, yol gibi açık coğrafi mekânlarında zaman geçirmeyi sevmesi ve şehre taşındıktan sonra da parkta zaman geçirmek istemesidir (Solak, 2022: 53). Dirmit’in çocukluğunun aile üyelerinin bilhassa annesi Atiye’nin baskısı altında geçmesi, özgür bir insan olarak ancak bu mekânlarda huzuru bulduğuna şahit olunmaktadır. Şehir yaşamında da doğanın saf atmosferinin hissedildiği parklarda zaman geçirmeyi sevdiğine bakıldığında da yine tek göz odalı evde, kapalı bir mekânda yaşamının psikolojik zorluğunu bu şekilde aşabildiği anlamı çıkarılabilir.

Göç Mekânı

Sevgili Arsız Ölüm romanının ikinci ve en uzun bölümü adı belirtilmeyen bir kentte geçer. Aktaş ailesinin hangi zaman diliminde buraya geldiği, yolculuk süresinin ne kadar sürdüğü, vapuru ve denizi olan bu şehre nerelerden geçilerek gelindiği gibi ayrıntıları da yazar vermez.

“-Vapur gidiyor mu, gitmiyor mu?”

-Gitmiyor.

-Gidiyor, kız.

Vapur gitmiyordu. Kocaman evler, ağaçlar, insanlar geri geri yürüyordu.”

(Tekin, 2019: 79).

Dirmit ile Atiye'nin bu diyalogunda algı ve mekân duygusunun karmaşıklığı ve ironisi mevcuttur. Esasen yazar da tüm roman boyunca zaman ve mekânın bilinemezci gerçekliğiyle oynamaktadır. Huvat şehre göçtükten sonra dinî kitaplara merak salarak zamanını eski bir saray kalıntısı içinde geçirmeye başlar. Saray kalıntısı, İstanbul'u çağrıştırır.

“Zamanını eski bir saray kalıntısının içinde denize bakarak geçirmeye başladı.” (Tekin, 2019: 165).

Yine üç-beş şirket, koca şehir, deniz kenarı gibi nitelermelerden göç edilen kentin İstanbul olduğu tahmin edilebilir. Aktaş ailesi bir gecekondu mahallesinde tek göz odalı bir evde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu durum aynı zamanda ailenin yaşadığı derin yoksulluğu da gözler önüne sermektedir. Romanın başkişisi Dirmit, aile içinde yaşanan gerilim ve çatışmadan kaçmak için bazen evlerinin damına bazen de banyoya kaçıp saklanmaktadır. Köyde yaşadıkları dönemde bu tür zor durumlarda sedirin altına saklanmıştı. Şehir hayatında sokak da psikolojik rahatlamanın arandığı bir mekân olma işlevini kazanmıştır. Göç edilen yer olarak şehir hayatının romanda mekân olarak geniş bir düzlem kazanamamasında ailenin yaşadığı yoksulluğun önemli bir etkisi vardır (Gümeli, 2006: 108).

2.2.6. Dil ve Üslup

Sevgili Arsız Ölüm romanının en önemli özelliklerinden biri dil ve üslubundaki farklılıktır. Soluk soluğa bir anlatım biçimi, birbiriyle bağlantısız olayların kendi içinde çözümlenmesi ve betimlenmesi yapılmaksızın hızlı bir biçimde gelişmesi, geleneksel sözlü edebiyatın kısa ve destansı üslubuyla yazılmış cümleler en başta göze çarpan

unsurlar olarak belirlemektedir. Zaten yazar da bir söyleşisinde, halk edebiyatımızı ve kültürümüzü temel alarak yeni bir biçim geliştirme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir. (Karaca, 2020: 373). Bu biçime uygun olarak yeni bir dil ve üslubun inşa edilmesi doğal bir tutum olarak görülebilir. Romanda kısa cümlelerin ve düz bir anlatımın tercih edilmesi, eserde hâkim olan masalsi havanın yapısı gereğidir (Balık, 2011: 251).

Sözü edilen bu unsurların romanın genel kurgusunda hâkim bir konumda bulunması, doğal olarak mizahî bir anlatımı da kendisiyle beraber getirmektedir. Öyle ki kimi eleştirmenlere göre romanın en güçlü yanı, mizahî özelliğiyle beraber karakterleri, olayları ve inançları karikatürleştirmesidir (Moran, 2018: 91). Yazarın mizahî halk dili daha romanın ilk sayfalarından itibaren öne çıkar. Romanın ikinci önemli karakteri olan Atiye'nin Alacüvek Köyü'ne getirildiğinde köylüler tarafından nasıl karşılanıp algılandığını komik bir üslupla anlatır.

“Zavallı kadın günlerce orasını burasını elleyen, yüzündeki kırmızılığın boya olup olmadığını anlamak için yaşmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne çalan, saçını eteğini çekiştiren bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü. Ve sonunda bir gün 'küt!' diye düşüp bayıldı. Böylece üç koyunun art arda şişip şişip ölmelerinin nedeni açığa çıktı. Çifte sarılı yumurtlayan tavuğun yumurtayı kesmesi, Huvat'ın anasının tahtalından düşmesi, hepsinin başı bu cinli ve uğursuz kadındı.” (Tekin, 2019: 12-139).

Romanda dikkati çeken önemli bir özellik de başkişi Dirmit'in insan dışındaki kuş, dağ, çiçek, hayvanlarla olan diyalogları ve kahramanın dünyasında sahip olduğu algıdır. Hayvanlar arasında masumiyeti ve sevimliliğiyle bilinen eşeğin, ilk bölümü köyde geçen romanda belirgin bir ağırlığı vardır. Okurken okuyucuyu gülümseten bu satırların romana ayrı bir keyif kattığı muhakkaktır.

“O kuşluk zamanı Akçalı'yı eşekler bastı. Önce kuyruğu kulağı kesik iki eşek SatDeresi'nden geçip yayıla yayıla mezarlığın gerisindeki yamaca doğru turmandı. Onların arkasından bir anda köyün içinde pıtrak gibi eşek bitmeye başladı. Yüzlerce ayağı yaralı, çulsuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı.” (Tekin, 2019: 46).

Büyülü gerçekçi anlatımın yoğun olduğu metinlerde yapı gereği olağanüstülüklerle örülü masalsi bir dil vardır. Sevgili Arsız Ölüm, edebiyatımızda büyülü gerçekçi romanın önemli bir örneği olarak içinde masalsi ve destansı öğelerin epeyce fazla olduğu yoğun bir anlatıma sahiptir. Bir kente göçü anlatan romanın ikinci bölümünde, Mahmut'un gece parkta yaşadığı olay, şehir hayatının çıplak gerçekliği

içinde fanteziyi gerçeğe iç içe geçmiş bir şekilde sunup normal bir atmosfer içinde dile getirmesi (Türkmenoğlu, 2015: 420) romanın bir başka orijinal tarafıdır.

“Yere atladı. Atlar atlamaz gözünün içinde yedi ayrı renkte ışık patladı. Mahmut gözlerini kısıp bekçi kulübesinin duvarına dayandı. Damdan başına ışık yağdı. Kirpiklerine, ellerine, üstüne başına ışık kondu. Ağaçlardan ışık fıskırdı. Park ışıkla yıkandı. Pırıl pırıl oldu. Parkın aksi göğe vurdu. Mahmut bekçi kulübesiyle birlikte gökte koca bir buluta kondu. Park o geceden sonra her gece gökyüzüne ayna tuttu.” (Tekin, 2019: 182).

2.3. KOCA REN

2.3.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Koca Ren romanının belirgin özelliklerinden biri olayların, hem yazar - anlatıcı hem de romanın önemli kahramanlarının gözünden anlatılmasıdır. Yani yazar, bu eserde çoklu bakış açısını kullanmıştır. Zaten roman, başkahraman Adem Sarıkaya'nın 'Koca Ren' dediği Ren Nehri'ne içini dökmesiyle başlar. Ren Nehri romanın başından sonuna kadar Adem'in duygularını, düşüncelerini, hayallerini, sıkıntılarını anlatma ihtiyacını duyduğu bir varlık olmaktadır. Romanın ilk satırlarında Adem'in Ren'le konuşması, yazarın kahraman bakış açısını kullanacağını gösteren önemli bir işarettir. Nitekim romanda Adem'den başka, babası Salim Sarıkaya ve Gül de kahraman anlatıcılar arasındadır. Adem Ren'le olan ilk konuşmasında kendisini ona tanıtmakla işe başlar.

“Dinle Koca Ren! Benim Adem olduğumu biliyor musun? Salim Sarıkaya'nın oğluyum. Ta İsviçre dağlarından çıkıp uça seke akıp akıp, hem de epey yol geçtikten sonra, seni Duisburg denilen bu şehirde Türkiyeli bir işçi çocuğunun karşılayacağını aklından geçirir miydin?”(Baykurt, 2018: 2).

Romanın 'Uğurlama' başlığını taşıyan ikinci bölümünde Salim'in eşi Hacer Sarıkaya Mamak Cezaevi'nde tutuklu olan oğlu Adnan için Türkiye'ye gidecektir. Eşi, çocukları, kızı ve eniştesi, torunu bütün ailesi onu uğurlamak için Düsseldorf Havaalanı'na gelirler. Sarıkaya ailesinin bu yolculuğu yazar - anlatıcının bakış açısıyla verilmektedir.

“Yedi can Duisburg-Düsseldorf otoyolundan gidiyor. Mustafa korkak, sinecen, önde arkada, mor ışıkları tepelerinin üstünde dönen polis otomobilleri geliyor mu diye gözünü dört açarak direksiyon sallıyor. Eşi Aydan sağında; biraz sonra hayırlısıyla uçağa binecek anasının çantasını kucağına almış. Almanya'da öne çocuk oturtmak yasak olduğu için, üç yaşındaki Cihan arkada, ninesinin kucağında saklanıyor.

Aydan'ın babası Salim, kardeşi Adem, kardeşi Fatih hep arabadalar. Fatih beşine bastı. O da Adem Ağabey'inin kucağında gizli. Baba Salim arka sola sıkışmış, becerebildiği kadar da büzülmüş.” (Baykurt, 2018: 7).

Salim Sarıkaya Almanya'ya ilk geldiği yıllarda kömür madeninde çalışır. Zor zamanlar geçirir. Bir süre sonra demir çelik fabrikasında çalışmaya başlar. Bu iş de çok zor koşullarda, yüksek sıcaklıklarda çalışmayı gerektiren bir iştir. Fakat Salim Sarıkaya, ailesinin daha iyi bir hayata sahip olması için mecburen bu çalışma koşullarına boyun eğmek zorundadır. Ayrıca kısa zaman önce Almanya'ya getirdiği oğlu Adem'in okuyup bir diploma sahibi olmasını çok istemektedir. Alman eğitim sisteminin planlı ve disiplinli oluşu Salim Sarıkaya'yı etkilemiştir. Fakat Adem, gittiği okulun eğitim şartları, öğretmenlerin ve öğrencilerin göçmen çocuklarına yönelik dışlayıcı ve ayrımcı tavırlarından dolayı bu okulu bir türlü sevmeyiz ve uyum sağlayamaz. Göçmen Türklerin çocukları ile Alman çocukları arasında sürekli bir sürtüşme ve gerginlik hâli yaşanmaktadır. Bu durum okul idaresinin öğrenci velileriyle sık sık toplantı yapmasına vesile olur. Adem'in sıra arkadaşı Melanie ile ve bazı hocalarla sürtüşmesi gibi sebeplerle babası Salim Sarıkaya da toplantıya çağrılır. Okuldaki atmosfer, onun gözünden anlatılır.

“Yurtta jandarma karakoluna girer gibi girdim kapısından. Çünkü iki yüzü dolu kâğıt yollamış. Hem de iki dilli. Beni huzuruna çağırıyor. Adem oğlum da eksik olmasın, okulun verdiği kâğıtları, karneleri yırtıp atmıyor yada saklamıyor benden. Kapısından girip adam adam selamladım Müdür Hanım'ı. Adımı söyleyip Adem'in babası olduğumu anlattım. Birden general gibi ayağa fırladı.”(Baykurt, 2018: 89).

Romanın önemli kişilerinden biri Gül'dür. Almanya'ya kocası Ahmet'in doktora yapması için gelmişlerdir. Gül, doyumevi de denilen bir lokantada garsonluk yaparken Kenan'ın tesadüf eseri oraya gelmesiyle tanışır. Bir süre sonra onunla ahablığı ilerletip sevgili olurlar. Lakin Kenan normal biri değildir. Ağına düşürdüğü kızları başka erkeklere, yaşlı ve zengin Alman erkeklerine para karşılığı satmaktadır. Gül'ü de kısa zamanda böyle bir duruma düşürmüştür. Kenan, Salim Sarıkaya'nın hemşehrisi sayıldığı için Salim, oğlu Adem'i Kenan ve diğer arkadaşlarının yanına gezmesi ve hoşça vakit geçirmesi için bazen onlara bırakır. Adem ile Gül'ün tanışması bu vesile olur ve Adem'in olgunlaşmasında, hayata bakışının, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin olumlu bir hâl almasında Gül'ün çok büyük bir katkısı vardır. Gül adeta Adem'in gözünü açmıştır.

“Sigarasını emdi savurdu Gül. Bir Rudi'ye, bir Kenan'a baktı. Kenan'da ilk bulduğu güzelliklerin durup durmadığını araştırdı. ‘Üçüncü gelişindeydi herhal. Elim eline değdi. Bardak mı koyuyordum, tabak mı alıyordum? Yanıyor eli. O da, ben de yanıyoruz. ‘Ne kazanıyorsun burada Gül Hanım? İşin bitince ben

götüreyim evine kadar...’ Araba Ahmet’te sürekli. İşle ev arasındaki yolu otobüsle, trenle, tramvayla gidip geliyorum. Bir saatten fazla vaktim gidiyor.” (Baykurt, 2018: 76).

Koca Ren romanında iç diyalog, diyalog, iç monolog, geriye dönüş, tasvir (betimleme), özetleme gibi anlatım teknikleri kullanılmıştır. Bu teknikler arasında iç diyalogun belirgin bir hâkimiyeti görülmektedir. Olayların anlatımında iç monolog tekniğinin fazla kullanımı romanda aynı zamanda, psikoloji ögesinin de ağırlık kazanmasına sebebiyet vermiştir. Romanın ilk bölümü olan *Koca Ren’e Söylemeler* başlıklı kısımda Adem, kimin oğlu olduğunu, nereden geldiğini, okulda yaşadığı bunalımı, Alman toplumuna uyum sağlayamaması, abisinin Türkiye’de tutuklu olmasından kaynaklı olarak ailesinin yaşadığı problemleri *Koca Ren’e* iç diyalog şeklinde anlatır. Ren’e sessizliği için de yakındır. Bunda Adem’in kendisini yalnız ve mutsuz hissetmesinin önemli bir payı vardır. Aslında bu serzenişte, biraz da kendisini anlayacak, dinleyecek birilerinin olmamasına sitem vardır. Burada sanki karşısında canlı bir varlık varmış da onunla konuşuyormuş gibi bir havada olayları anlatmaktadır. (Çetin, 2020: 97).

“Dinle Koca Ren! Benim Adem olduğumu biliyor musun? Salim Sarıkaya’nın oğluyum. Ta İsviçre dağlarından çıkıp uça seke akıp akıp, hem de epey yol geçtikten sonra, seni Duisburg denilen bu şehirde Türkiyeli bir işçi çocuğunun karşılayacağını aklından geçirir miydin? Yalnızca karşılamak değil. Bakıyorum çünkü gibi mi, hep aynı mı akıyorsun? İki yakanda olup bitenlere gene duyarız mısın? Sana derdimi söyleyeceğim. Ne kadar sorunum varsa anlatacağım. Okulda çok büyük acılar çekiyorum; anlatacağım. Anam yüz gün, iki yüz gün hiç kesmeden ağladı; anlatacağım. Sana asıl bunun için geliyorum.

Acılara duyarlı mısın? Beni dinleyecek misin?” (Baykurt, 2018: 2).

Romanda kullanılan bir diğer anlatım tekniği diyalogdur. Bu tekniğin önemli bir yönü karakterleri tanımada ve vakayı çözümlemede anahtar görevi görmesidir (Eronat, 2020: 117).

Almanya’da tekdüze ve sıkıcı geçen yaşamında ne yapacağını bilemeyerek bir çıkış yolu arayan başkişi Adem’in hayatı günün birinde Gül ile kesişir. Gül de genç yaşında eşinin doktora yapmasından ötürü yolu Almanya’ya düşen bir başka gurbetçidir. Fakat yaşadığı olumsuzluklar ona büyük tecrübeler kazandırmış, Alman toplum yapısını ve kültürünü kısa zamanda anlamış biridir. Günün birinde yolu Adem ile kesişir ve onun kişiliğinin gelişiminde, kız erkek ilişkilerini anlamada, Alman toplumuna ve diline olan olumsuz bakış açısının değişmesinde büyük etki sahibi olmuştur. Gül ile tanıştıktan sonra sıra arkadaşı Melanie barışmış ve aralarında uzun

zamandır devam etmekte olan sürtüşme son bulur. Yani Gül, Adem'in Alman toplumuna uyum sağlamasında önemli bir şans faktörü görevi görmüştür. Yazar, Gül ile Adem arasındaki etkileşimi diyalog şeklinde anlatır. Nitekim Gül ile Adem'in konuşmasında ikisinin karakterine ilişkin bilgileri yazar bu diyalog aracılığıyla vermektedir.

“Sen iyi bir Alman kızı bul kendine. Melanie’yi de itip durma. Bıcımık beğeniversene onu! Kötü ilişkiler iyi ilişkiye çevrilebilir. Hiç kafan çalışmıyor mu deli Adem? Hafta sonunda evlerine bir telefon ediver. Desin ki: ‘İşte beni de arayan var!’ Birkaç kez de dondurma yemeye çağır. Çoğu çok yüz­süz, çoğu da senin gibi pısrık olur bizim delikanlıların! Yüz­süz olanlar sınırsız açılır. Sakız gibi yapışır kızlara. Birle, ikiyle kalmayıp tespihe dizer gibi dizerler. Yoksa çok mu çirkin bu Melanie? Utanıyor musun ondan, ha?

‘Utanmıyorum da, Gül Abla, bunlar senin bildiğin kızlardan değil! Bana, ‘Sidik kokuyorsun!’ diyenle ben konuşur muyum?’

‘Öyle mi dedi; ciddi misin?’

‘Anlattım ya; öyle dedi!’

‘Peki düşündün mü, neden dedi?’

‘Ben ne bilirim neden dedi!’

‘Neden dedi? Burası önemli! Bunu düşüneceksin! Anahtar bu sorunun yanıtında. Baktı sana, senin bu güzel gözlerine, bu gür saçlarına, bu güçlü, kalın bileklerine, yutkundu, yutkundu, senden bir iş çıkmayınca, ‘Sidik kokuyorsun!’ demek zorunda kaldı. Kedi yetişemediği ciğere mundar der. Kızlar civil civil konuşarak bak ne Almanca öğretiyor sana deli Adem!’ Elini bırakıp başıyla, omzuyla oynuyor. ‘Sen kendine eğer bir kız bulamadınsa, bir Oma bul en iyisi! Sana Almanca’yı Oma öğretir.’ (Baykurt, 2018: 122-123).

Romanda psikoloji öğesinin yoğun olduğunu gösteren bir diğer anlatım tekniği iç monologlardır. Koca Ren’de iç monologlar fazladır. Bunda romanın kahramanlarının yabancı bir ülkede hayatlarını devam ettirmeleri ve kendilerini yalnız hissetmeleri önemli bir faktördür. Salim Sarıkaya uzun yıllardır Almanya’da yaşamaktadır. Ailesine daha iyi bir hayat sağlamak için zor işlerde çalışır. Büyük oğlu Türkiye’de okurken öğrenci olaylarına karıştığı için tutukludur. Diğer oğlu Adem’i iyi bir eğitim alması için Almanya’ya getirmiş ve fakat Adem okula uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve dersleri iyi değildir. Hem öğretmenleriyle hem de Alman çocuklarıyla sorun yaşamaktadır. İki oğlunun içinde bulunduğu durum baba Salim Sarıkaya’nın canını sıkmakta ve bir çözüm yolu aramaktadır.

“Ak sakız gibi oğlanların birini yurttan, birini burda çamurlara düşürdüm. Çöl ıssızlığının ortasında kaldım. Koca Almanya’da bir gram çözüm bulamıyorum. Ulan benim oğlum adam mı vurdu, yol mu kesti, ırz mı taşıladı da, idam ediyorsun? İkincisi: kendiniz değil misiniz, ‘Gençler yurda sahip çıkın; Cumhuriyeti koruyun!’ diyen? Üçüncüsü: Hani yurttan demokrasi vardı? Adnan sizin suçlamalarınızın tekini yapmadı! Yıllar yılı ha bugün vuruldu, ha şu gün öldürüldü korkusu çektik. Şimdi de asacaklar mı, yaşam boyu hapislik mi verecekler; yoksa tünel açıp

kaçarken arkadan kurşunu saplayacaklar mı? Gece gündüz bunun korkusunu çekiyoruz. Avradım Hacer’de bet beniz kalmadı. Haydi diyelim Adnan’a orda anası yansın. Kalkıp gitti çünkü kör olacaktı ağlamaktan; ama hiç olmazsa Adem’e burda ben bir çözüm yolu bulayım!...Adem’im fırtına bir çocuktu, akkındı!” (Baykurt, 2018: 171).

Koca Ren romanında yazar bazen geriye dönüşler yaparak kahramanların önceki hayatı ve olayların evveliyatı hakkında bilgiler vermektedir. Adem sık sık Ren Nehri’nin kıyısına gelerek onunla dertleşir, sıkıntılarını onunla paylaşır. Bazen de köye özlem duyar ve orada geçirdiği mutlu günleri geriye giderek anlatır.

“Dedemin al atlarını en iyi babam sürerdi izne geldiğinde. Dedemin bin atı vardı. İnanmazsın, biz çok varsıldık. Tam bin at! Babam öne, ben arkaya binerdim. Çok doğru söylüyorum. Gözlerini yum Adem derdi babam. Yummazdım. Kollarını bağla derdi. Bağlamazdım. Düşersin oğlum; kollarını bağla, bacaklarını kenetle! Kenetlemezdim. Altımızdaki at uçar giderdi.” (Baykurt, 2018: 61).

Romanın hem zamansal açıdan kapsadığı süreyi belirten hem de geriye dönüş yaparak Almanya’ya ilk geldiği zamanı dile getiren pasajlardan biri de baba Salim Sarıkaya’nın anlatımından buradaki ilk zamanlarına ilişkin verdiği malumdur.

“Biz 1963 postaları, trenle geldik. Kalkışımız Sirkeci’den. Üç günde Münih’i tuttuk. Münih’te, koca istasyonun altında, çok büyük odalarda dağıtım yapıldı. Yeniden trenlere bindik. Ver elini Duisburg! Türkiye’de şehrimizin adını hiç duymamışım. Münih’ten sekiz saat çekti. Neyse; geldik çalıştık. On bir ay sonra ilk izne gidiyoruz. Yük hakkımız o zaman 25 kilo. Bavul da tek olacak. Bu yüzden aldığımızı tıkmışız. Ankara yolcuları bir minibüse dolup geldik. On bir kişiyiz. Bayındırlı Kibar Mehmet 100 marka getirici oldu. Peki dedik, onar mark verdik kelle başına. O zaman için bu iyi para. Hiç unutmam; tam ana girişin oraya durduk. Polis düdük öttürdü. Meğer ötede duracakmışız.” (Baykurt, 2018: 262).

Tasvirin (betimleme) realist romancılarda önemli bir teknik olduğu bilinmektedir. Toplumcu gerçekçi bir romancı olarak Fakir Baykurt’un bu eserinde tasvir çok yoğun değildir. Bu durum romanın, coğrafya ve doğanın ön planda olduğu herhangi bir köy romanı olmayıp Türkiye’den Almanya’ya göç etmiş bir ailenin ve bireylerinin burada yaşadığı çeşitli sorunları merkeze almasından kaynaklanmaktadır. Sarıkaya ailesinin Almanya’da yaşadığı evi anlatan satırlar, ailenin ekonomik olarak da iyi durumda olmadığını gösterir niteliktedir. Adem’in evde olduğu bu bölümde mekânın, itici özelliğiyle kahramanın iç ve dış dünyası üzerinde belirleyici bir etki bıraktığı görülmektedir (Yıldırım, 2020: 178).

“Burası, pencereleri yukarı açılan bir çatı katı. Fatih, Wuppertal’e gideli, küçücük bir odada yalnız yatıp kalkıyor. Aşevi düdüğü kadar bir yer. Banyo yok. Babasıyla anasının yattığı odayla aşevi arasına ufak bir hela konulmuş. Aşeviyle odaların arasındaki ince bir boşluk güya oturma odası. Uzun, alçak bir sehpa ile

Almanların atıntısı iki koltuk, bir divan, o küçücük yeri temelli kıpırdanmaz yapıyor.”(Baykurt, 2018: 59).

Adem’in Alman kültürüne ve yaşam biçimine entegre olmasında önemli bir pay sahibi olan Gül, Adem’e kocası Ahmet’i, Kenan’la yaşadığı ilişkiyi, Adem’le yatmasını, Kenan’ın onu parayla yaşlı erkeklere satmasını, yaşadığı şeylerin kendisinde bir suçluluk psikolojisi oluşturduğunu uzun uzadıya değil özetleyerek dile getirir.

“Çünkü sana anlatmadım daha; Ahmet’in de çok boşlukları var. O yalnızca kimi yanlarını geliştirmiş; kimi yanları gelişmemiştir! Örneğin onda Kenan’ın erkekliği yok; hele senin tadın hiç yok! Unutabildim mi sanıyorsun? Kenan beni kaç kart herife sattı da, aldığım paraları bölüştü, biliyor musun? Sonra hiç karşılık düşünmeden bana ne paralar, paralar verdi, biliyor musun? Onun Alman faşistleriyle Türk faşistlerinin arasını yaptığını, onlara silah gönderdiğini çıkarmışlar. Canının içini biliyorum; bunların aslı yok! İstemediğim çok insanla yattım; öyle biriyle yatmadım, şükür! Yatsaydım, bağışlamazdım kendimi. Şimdi ben kendimi başka bakımdan suçluyorum.”(Baykurt, 2018: 293).

Adem’in kendisine karşı bir öz güven sağlamasında ve olumlu bir kişilik gelişiminin oluşumunda Gül, önemli bir rol oynamıştır.

2.3.2. Olay Örgüsü (Vak’a)

Salim Sarıkaya 1963 yılında Burdur’un Hacılar Köyü’nden Almanya’nın Duisburg şehrine gelir. Uzun bir zamandan sonra on dört yaşında olan oğlu Adem’ide zeki ve yetenekli olduğu için Almanya’ya getirmiş ve burada iyi bir eğitim almasını, doktor veya mühendis olmasını ister. Ne var ki Adem Alman eğitim sistemine ve okuluna bir türlü uyum sağlayamaz. Almancayı kavramakta zorluk çekmesi bir yana bir de sıra arkadaşı Melanie’nin kendisini dışlayıcı ve aşağılayıcı hakaretlerine katlanamaz ve sürekli bir didişme hâlinde olurlar. Okuldaki bazı öğretmenler de Adem’e ve diğer göçmen çocuklarına karşı gözle görülür bir ötekileştirici tavır içinde hareket ederler. Okulda öğrencilerin hem kendi aralarında hem de öğretmenleriyle yaşadığı bu problemlerden kaynaklı olarak okul yönetimi sık sık öğrenci velilerini okula çağırıp onlarla toplantı yapmaktadır. Adem’in okulda yaşadığı bu sorunların yanında aile olarak da zor şartlar içinde bulduklarından dolayı ayrıca bir mutsuzluk yaşamaktadır. Büyük abisi Adnan Türkiye’de cezaevindedir. Annesi bu durumdan ötürü ara ara Türkiye’ye gidip gelmektedir. Babasının da kendisiyle eskiden memlekette olduğu gibi ilgilenmemesi onu bir yalnızlık duygusuna da iter. Bütün bu olumsuzluklar neticesinde Adem sık sık Ren Nehri’nin kıyısına giderek onunla konuşur ve içini döker. Baba Salim Sarıkaya, Adem’in daha iyi zaman geçirmesi için bazen onu, Ispartalı bir başka Türk

göçmen olan Kenan ve arkadaşlarının yanına verir. Kenan hem yasa dışı işlere bulaşan hem de kadınları para karşılığı yaşlı Alman erkeklerine satan biridir.

Bu şekilde Kenan'ın sevgilisi Gül ile tanışır. Gül ile karşılaşması Adem'in yaşamında ve olaylara bakış açısında önemli değişikliklere sebep olur. Adem Gül'e yaşadığı sorunları anlatır. Özellikle okulda sıra arkadaşı Melanie ile olan sürtüşmeleri Gül'ün dikkatini çeker. Adem'e Melanie'ye iyi sözler söylemesini, özür dilemesini tavsiye eder. Almancasını daha iyi duruma getirmek için de yaşlı kadın, nine gibi anlamlara gelen bir oma bulmasını ve ondan Almancayı öğrenmesini salık verir. Adem Melanie'ye daha sıcak davranır, Melanie de ona geçmişte yaptığı hakaretler için özür diler ve barışırlar. Aralarındaki gerginlik ve nefret sevgiye dönüşür. Ayrıca Oma Johanna ile tanışır ve ondan ders almaya başlar. Romanın sonunda, uzun bir zamandır Alman polisinin takibinde olan Kenan, yine bir polis takibinde onlardan kaçamayacağını anlayarak kendini Ren Nehri'ne atar ve ölür.

2.3.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

2.3.3.1. Göçmenler

Koca Ren romanında göçü başlatan kişi, başkişi Adem'in babası Salim Sarıkaya'dır. Almanya'ya önce o gelmiş, bir süre sonra da eşi Hacer ve kızı Aydan'ı götürmüştür. Romanın başkişisi olan oğlu Adem'i ise en son götürmüştür. Sarıkaya ailesinin haricinde Almanya'ya göç eden diğer şahıslar Sivaslı Gül ve Kocası Ahmet, Burdurlu Kenan, Cemal sayılabilir.

2.3.3.2. Başkişi

Koca Ren romanının başkişisi Burdur'un Hacılar Köyü'nden Duisburg'a gelen on dört yaşında bir delikanlı olan Adem'dir. Babası Salim Sarıkaya Adem'i zeki bir insan olduğu, Almanya'da daha iyi bir eğitim alması için getirmiştir. Aslında Adem'in Almanya'ya gelmesinde dedesi Sadık'ın önemli bir payı vardır. Sadık Dede, oğlu Salim'e Adem'i Almanya'ya götürmesini, Türkiye'de kendisine uygun bir okul olmadığını, Alman okullarında okursa doktor veya mühendis olabileceğini söyler. Esasen Salim Dede, dolaylı yoldan Türkiye'deki eğitim sistemini de eleştirmektedir. Dolayısıyla Adem'in Almanya'ya gelişinin en önemli sebebi eğitimidir.

*“Oğlum Salim! Bu çocuk bildiğimiz çocuklardan değil! Kafası çalışıyor!
Bizim buralarda zekâsına uygun okul yok! Götür Alman okullarında okusun! Hem*

yurda, hem insanlığa yararlı bir doktor yada yüksek bir mühendis olsun!”(Baykurt, 2018: 93).

Fakat Adem gittiği okula bir türlü uyum sağlayamaz. Sıra arkadaşı Melanie ile anlaşmamaktadır. Melanie Adem’e sidik koktuğunu, yıkanmadığını; Adem de asıl kendisinin koktuğunu, şişman olduğunu söyler. Alman hocalar da göçmen çocuklarına kötü koktuklarını söyler ayrıca. Yabancı bir ülkede Adem’in karşı karşıya kaldığı bu olumsuzluklar, esasen Adem’in şahsında, tüm göçmen çocuklarının günlük hayatlarında şöyle veya böyle değişik biçimlerde karşılaştıkları durumun bir özeti niteliğindedir (Karabela, 2007: 578). Okulda bu sorunlarla iç içe olan Adem’in psikolojisi bozulur ve o da Ren Nehri kıyısına giderek onunla dertleşir.

Adem zeki ve asi bir kişiliğe sahip olmasının yanında fizik olarak da güzel ve güçlü bir erkektir. Bu durum onun kadınlar tarafından beğenilmesini sağlar. Fakat kadın erkek ilişkileri konusunda utangaç bir mizaha sahiptir. Kenan ve arkadaşlarının yanına gittiği bir gün Adem’in bu fiziksel özelliklerini ona Kenan söyler.

“Adem pehlivan gibi güçlü. Hem de yakışıklı. Kara kaş, kara göz. Hemşerim, sende eksik olan cesaret. Başka her şeyin tamam. Boy bos birinci! Güzellik müthiş! Yaş çok iyi! Hele gözlerin? Diplerine gizli ampul takılmış, ışık fişkırıyor. Bu senin gözler bende olacak! Bu kollar, bilekler bende olacak! Çok kız tavlarsın sen Adem! Türk, Alman, Yunan, Yugoslav, İspanyol! Kızların hepsi biter sana”(Baykurt, 2018: 37).

Çekingen ve utangaç hâlini Gül sayesinde aşacaktır.

2.3.3.3. Norm Karakterler

Romanın en önemli norm karakteri olan Salim Sarıkaya, Burdur’un Hacılar Köyü’nden Almanya’ya 1963 yılında gelmiştir. On yedi yıldır burada yaşamaktadır. İlk dört yıl kömür ocağında, son on üç yıldır da demir çelik fabrikasında çalışmaktadır. Ailesini daha iyi koşullarda yaşasınlar diye Almanya’ya getirmiş fakat hâlâ zorluklarla boğuşmaktadır. Özellikle oğlu Adem’in okulda yaşadığı sorunlar, yeterince ders çalışmaması, Melanie ile takışmaları onu derinden derine üzmektedir.

“Dört yıl kömürde, on üç yıl da burda çalış çalış ufalmış, küçülmüş bir Salim olarak ne yapacağımı bilmeden, gene çalışıyorum. Hem de düşünüyorum. Ama açık, aydınlık, beni çıkar yollara götürecek bir patika bulamıyorum. Bu yüzden, ‘Ah ulan oğlum Adem, ah ulan eşek oğlum Adem!’ diye söyleniyorum. ‘Haydi diyelim Alman okul sistemi biz işçilerin çocuklarına göre değil. Madem değil, sen de bunu hesaba katarak, iki çalışacağına dört çalışsan; kazık gibi oturacağına, kalk deyince kalksan; Melanie sana sidik kokuyorsun deyince, sol elini yumruk yapıp boş böğrüne vuracağına, ‘Kokuyorsam kokuyorum; adam ol, sen de kok!’ desen yada sıkılmış yumruğunu kendi boş böğrüne vursan olmuyor mu be oğlusunu? Be aslan oğlusunu? Be eşek oğlusunu?”(Baykurt, 2018: 99).

Salim Sarıkaya Almanya'ya geldiği günden beri zor işlerde çalıştığı için çocuklarıyla da fazla ilgilenememektedir. Bu durumdan en çok Adem şikâyetçidir. En iyi arkadaşı, uzun yıllardır birlikte çalıştıkları Achim'dir. Salim Sarıkaya oğlu Adem'in hem iyi zamanlar geçirmesi hem de daha fazla sosyalleşmesi için bazen memleketten hemşerileri sayılan Kenan'ın yanına verir.

Koca Ren romanının diğer önemli norm karakteri, Sivaslı Gül'dür. Yirmi sekiz yaşında güzel bir kadın olan Gül, Almanya'ya kocası Ahmet'in bitirme tezi için gelmiştir. İlk zamanlar bir lokantada çalışmış, bir müşteri olarak buraya gelen Kenan'la tanıştıktan sonra onunla ilişkisi başlar. Zamanla sevgili olurlar. Bir süre sonra Kenan Gül'ü, para karşılığı zengin ve yaşlı Alman erkeklerine pazarlar. Bu işten kazandığı para, garsonluktan kazandığı paraya göre daha iyi olmasına rağmen Gül, bir süre sonra içten içe rahatsızlık duymaya başlar. Vicdan azabı duymasına rağmen yine de bedenini satmaya devam eder. Kocası Ahmet aslında işin farkında olmasına rağmen yine de bilmiyormuş gibi davranır. Ne de olsa Gül eve para getirmektedir. Gül'ün önemli bir norm karakter olarak asıl rolü Adem'in tatsız ve mutsuz geçen Almanya yaşamını olumlu anlamda değiştirecek önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Kendisini yalnız ve öteki hisseden Adem'e taktikler vererek bu olumsuz durumdan kurtulmasını sağlar. Okulda sıra arkadaşı Melanie ile yaşadığı problemler ve yetersiz olan Almancasını geliştirmesinde tavsiyelerde bulunur. Adem önce Melanie ile arasını düzeltir sonra bir oma bularak ondan ders alır ve Almancasını düzeltmeye başlar. Gül Adem'i güzel ve etkileyici bir erkek olarak bulduğu için onunla yatar. Böylece Adem, ilk cinsel deneyimini onunla yaşar.

2.3.3.4. Kart Karakterler

Romanda öne çıkan kart karakter Burdurlu Kenan'dır. On altı yıldır Almanya'da yaşamaktadır. Kenan Almanya'da gözüne kestirdiği kızları hem kendisi kullanıp hem de para karşılığı yaşlı ve zengin Alman erkeklerine pazarlamaktadır. Ademler'in aile dostudur. Salim Sarıkaya Adem'i bazen güzel zaman geçirsin diye yanına bırakır. Adem onun nasıl bir insan olduğunu zamanla anlar. Kenan kendince yaptığı işin doğru olduğunu düşünmektedir. Ona göre Alman devleti buraya gelen göçmenleri çok ucuza çalıştırmakta, bu durum insanları başka çarelere başvurmaya zorlamaktadır. Gül ile başlangıçta sevgili olmuş, sonradan onu pazarlamaya başlamıştır. Kenan ayrıca

soygunculuk, esrar alım satımı gibi işlere de bulaşmış biridir. Salim Sarıkaya Kenan'ın bu özelliklerini sonradan öğrenir ve oğlunu onun yanına iyi zaman geçirsin diye verdiği için pişmanlık duyar.

“Gözünü aç diye birkaç gün bizim hemşeri Kenan’la gezip tozmanı arzu ettim. Ama senin baban çok saf! Herkesler duyar; ben en sonra duyarım. Kenan için kötü konuşuyorlar. Kavatlıktan tut, otomat soygunculuğuna, esrar alım satımına kadar yapmadığı iş yokmuş. Gerçi bizim insanımızda çekememezlik çoktur; ama ateş olmayan yerden duman tütmez.” (Baykurt, 2018: 228-229).

2.3.3.5. Mukimler - Şehirliler (Fon Karakterler)

Koca Ren romanında göç edilen yerin mukimi olarak birkaç fon karakterden bahsedilebilir. Bunların en önemlisi Adem'in gittiği okulda aynı sırada oturduğu arkadaşı Melanie'dir. Zengin sayılabilecek bir ailenin tek çocuğu olduğu için şımarık bir özellik göstermektedir. Başlarda Adem'e sürekli hakaretler edip aşağılamaya çalışır. Adem de ona aynı şekilde karşılık verir. Adem'in okulu sevememesinde önemli pay sahibidir. Fakat günün birinde Gül'ün Adem'e Melanie'ye iyi davranıp, ona iyi sözler söylemesini tavsiye etmesi, Adem'in de bu şekilde davranmasından sonra araları düzelmiş, bir süre ayrı oturduktan sonra tekrar yan yana oturmaya başlamışlardır. Araları düzeldikten sonra Melanie Adem'i evlerine davet ederek ailesiyle tanıştırmıştır. Böylece birbirlerini sever ve sevgili olurlar.

Romanın bir diğer önemli fon karakteri Salim Sarıkaya'nın uzun yıllardır birlikte çalıştığı arkadaşı Achim'dir. Dürüst ve kendi hâlinde bir adam olan Achim, Salim'in on üç yıllık arkadaşıdır. Salim Alman işçilerin çıplak duş almaları ve domuz eti yemelerine bir türlü alışamaz. Bir Alman olarak Achim de bunları yapmaktadır.

“Domuz etine bir, çıplak duş almaya iki, alışamadım. Şimdi de alışabilmiş değilim.” (Baykurt, 2018: 169).

Oma Johanna bir fon karakter olarak Adem'in yaşamında okul derslerine ve Almancasını ilerletmesi açısından önemli bir rolü yerine getirir. Ona programlı olmayı öğretir. Bu omalar, kimi hayatta hiç ailesi kalmamış kimi de çocuklarından ayrı yaşayan yaşlı ve güngörmüş yalnız Alman kadınlardır. Adem'e bir oma bulması tavsiyesini Gül verir. Böylece Oma Johanna ile karşılaşır. Johanna Adem'e oğlundan kalma eski ders kitapları verir ve Adem'in bunlara çalışmasını ister. Almancasını ilerletmesi için de bir program yaparlar. Almancasını ilerletmek için ders kitapları dışında başka kitaplar okuması gerektiğini söyler.

Melanie'nin ilk başlarda Adem'le olan anlaşmazlığı sayılmazsa *Koca Ren* romanında fon karakterlerin romanda olayların gelişimi ve başkişinin yaşamında olumlu etkiye sahip oldukları söylenebilir. Bu çalışmada ele alınan diğer romanlardaki şehirlilere göre, oynadıkları rol açısından bir adım önde oldukları ifade edilebilir.

Romanda şehirli fon karakterler arasında okul müdürü Frau Wolf, Müfettiş Katherine Klein de vardır.

2.3.4. Zaman

1986 yılında ilk baskısı yapılan *Koca Ren* romanında vak'a zamanı 1980'li yılların başlarıdır. Bunu doğrulayan bazı emareler romanda mevcuttur. Dönemin Türkiye'sinin siyasî hayatında öne çıkan iki önemli figürün anılması bunu göstermektedir. Başkişi Adem'in yurtta, öğrenci olayları nedeniyle tutuklanan ve idam istemiyle yargılanan ağabeyi Adnan'ın cezaevinde olmasından ötürü yazar, Erdal Eren ve Yılmaz Güney'in adını bu paralellikte anar.

“Adnan Abi'n paçayı kurtaracak bak! Bana belli olur. Erdal Eren'i asacaklar dedim, astılar; ama abin kurtulacak!” (Baykurt, 2018: 56).

“...Ulan yok mu bir tane daha Yılmaz Güney? Daha ne kadar yatacaksın aslanım içerde? Çık da şu filmlerin tadı gelsin bıcımık!...” (Baykurt, 2018: 191).

Göç Öncesi Zaman

Koca Ren romanında, başkişi Adem'in Almanya'ya gelmeden önceki zamanı yazar, yer yer geriye dönüşlerle yer yer özetleyerek verir. Yani olayların meydana gelişinde kronolojik zaman içinde bazı sapmalar görülebilmektedir. Göç öncesi zaman bazen Adem'in bazen de Baba Salim Sarıkaya'nın gözünden geriye dönüşlerle anlatılmaktadır. Salim Sarıkaya bin dokuz yüz altmış üç yılında Almanya'ya gelmiştir.

“Biz 1963 postaları, trenle geldik. Kalkışımız Sirkeci'den.” (Baykurt, 2018: 262).

Yazar göç öncesi zamanı Adem'in *Koca Ren*'le yaptığı iç diyalog yoluyla özetleyerek anlatır. Ağabeyi Adnan üç yıldır hapidir.

“Üç yıldır sıkıyönetim cezaevinde yatıyor abim.” (Baykurt, 2018: 4).

Başıkişi Adem'in henüz köyde olduğu dönemde yaşadığı güzel zamanlar, şimdiki zamandan geçmişe dönülerek anlatılır.

“Buraya 3500 kilometre uzaktan önce babam geldi. Beni ata bindirirdi. Kucağına alır okşar, başının üstüne kaldırır, hoplatırdı. Dedemin kucağına kaydım babam gelince. Dedem en çok beni severdi. Şimdi de ben en çok onu özlerim. Ama babamı da çok özledim. Onun özleminden ne kadar çok ağladım, kimse bilemez.” (Baykurt, 2018: 3).

Göç Sonrası Zaman

Bin dokuz altmış üç yılında Türkiye'den Almanya'ya gelen Salim Sarıkaya, on yedi yıldır burada yaşamaktadır.

“...on yedi yıldır ekmeğini yiyip suyunu içtiğim Duisburg'umuzda böylece görmüş oldum.” (Baykurt, 2018: 89).

Fakat romandaki olaylar ortalama dört beş aylık bir süre içinde meydana gelmektedir. Romanın ikinci başlığı olan Uğurlama bölümünde Salim Sarıkaya'nın eşi Hacer, Düsseldorf havaalanında uçağına binerek oğlu Adnan için Ankara'ya gidecektir. Hacer'in eşi Salim, oğlu Adem, evli kızı Aydan ve kocası Mustafa, çocukları Cihan, Hacer Sarıkaya'yı karşılamaya giderler. Hacer'in gidişinden beri görüşemeyen aile bireyleri ancak onu karşılarırken bir araya gelir. Türkiye'den geri dönüşünün üzerinden dört ay geçer.

“Dört aydır görüşmediler.” (Baykurt, 2018: 261).

Koca Ren romanında vak'a zamanı ile yazarın anlatma zamanı arasında kısa bir zaman dilimi -ortalama dört beş yıl- olduğu görülmektedir. Bunda, yazarın Almanya'ya gelişinin üzerinden kısa bir zaman sonra romanı kaleme alması bir faktörken diğer yandan romanda tek bir anlatıcının değil Adem, Salim, Gül gibi birkaç farklı anlatıcının bakış açısından olayların verilmesi diğer bir sebebi oluşturmaktadır. Çünkü olayların meydana geliş zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafe, kahraman anlatıcı bakış açısının hâkim olduğu romanlarda daha kısa olmaktadır (Şengül, 2011: 432).

2.3.5. Mekân

Göç Öncesi Mekân

Koca Ren romanı Sarıkaya ailesinin Burdur'un Hacılar Köyü'nden Almanya'nın Duisburg kentine olan göçünü anlatır. Genel olarak göçü ele alan romanlarda,

kahramanların henüz göç etmeden önce yaşadıkları yerler, az veya çok, değişen oranlarda yazar tarafından verilir. Bu eserde ise alışılmışın dışında bir durum söz konusu olup kahramanlar, yaşadıkları yerden başka bir yere gittikten sonra geriye dönüşler ve özet yapılarak memleketlerindeki mekânlar hakkında malûmat verilmektedir. Göç öncesi mekâna dair ilk bilgileri Adem'in Ren Nehri ile olan iç diyalogundan almaktayız.

“Biz buraya 3500 kilometre uzaktan, çok uzaktan, Türkiye'nin ta Hacılar köyünden geldik. Bizim köyü bilmek istiyorsan, Burdur'dan Yeşilova otobüsüne bin. Yassıgüme'yi geç. Çok gitme, otobüsü durdur, atla. İşte bizim köydesin!...” (Baykurt, 2018: 2).

Açık-Geniş Mekânlar

Başkişi Adem'in kendisini ruhsal anlamda doyuma ulaştığını hissettiği en önemli yerler, köyde, atlarıyla özgürce dolaştığı mekânlardır. Almanya'da içinde bulunduğu sıkışmışlık duygusundan, bir özlem duygusu içinde, bir an için algısal olarak rahatlama sağlayan bir sığınma yeri olarak tasvir edilen bu mekânlar, kendi kendisiyle baş başa kaldığı varoluşsal bir zemini oluşturmaktadır (Çelik, 2017: 65).

“Sadık Dede'mi görebilseydim. Bindirseydi beni gene atlara. Görseydi artık ben kendim de Çakır Dede Kayalıkları'ndan yukarı bulutlara at sürebiliyorum. Hem de ta Gölcük yanına kadar uçtuktan sonra dönüp gelebiliyorum. Bir o yana mı? Eşeler Dağı'nın altında Salda Gölü var; atımı o yana da sürüyorum.” (Baykurt, 2018: 5).

Kapalı-Dar Mekânlar

Kahramanların kendilerini gergin ve mutsuz olarak algıladıkları yerler olarak bilinen bu tür mekanlara, Adem'in abisinin içerde olmasından kaynaklı olarak ülkenin siyasal koşullarından ötürü anlattığı cezaevleri örnek olarak verilebilir. Bu tür yerlerin darlığı fiziksel boyuttan çok, kahramanın kendisini bir sıkıştırılmışlık duygusu içinde duyumsamasından ileri gelmektedir (Korkmaz, 2017: 14).

“Üç yıldır sıkıyönetim cezaevinde yatıyor abim. Oranın Hüseyin Gazi Dağı eteğinde, Mamak denilen bir bayırda olduğumu nerden bileceksin?... Bak o cezaevinde çok acılar vardır. Sen oraya gitsen, sana anlatsalar, o acıları asla taşıyamazsın. Bizim oralarda öyle cezaevleri vardır, Bayrampaşa, Metris, Diyarbakır; bunlar en koyu acıların kuyusudur.” (Baykurt, 2018: 4).

Göç Mekânı

Koca Ren romanı Sarıkaya ailesinin Burdur'un Hacılar Köyü'nden Almanya'nın Duisburg şehrine olan göçü işler. Buraya önce Baba Salim Sarıkaya gelmiş, sonra da

ailesini getirmiştir. En son gelen aile fertlerinden biri de oğlu Adem'dir. Romanda öne çıkan yerler Duisburg, Essen, Hollanda'nın Utrecht şehri, Utrecht'teki klinik, Rudi Eisenreich'in evi, Melanielerin evi, Oma Johanna'nın evi, Ademler'in Bergman Sokağı'ndaki evleri, İslî Kilise, Wuppertal, Düsseldorf Havaalanı, kapalı yüzme havuzu, Adem'in okulu, demir çelik fabrikası, Katherine Klein'in bürosu, Yeni Ankara Doyumevi vb.sayılabılır.

Açık - Geniş Mekânlar

Almanya'da kendisini yalnız ve mutsuz hisseden Adem'in içindeki sıkıntıların birkaç nedeni vardır. Annesi Hacer Sarıkaya yurda dönmüş ve dört ay orada kalır. Baba Salim ise demir çelik fabrikasında, zor koşullarda çalışmaktadır. Memlekette kendisiyle ilgilenen babasının burada onunla pek ilgilenememesi Adem'in iyice kendisini yalnız hissetmesine yol açmıştır. Abisi Adnan'ın üç yıldır Türkiye'de Mamak Cezaevi'nde yatması ailenin en büyük sıkıntı kaynağı olmuştur. Okulda yaşadığı problemler de eklenince, Adem için üzüntülerini ve sorunlarını anlatabileceği tek varlık olarak Ren Nehri kalmıştır. Sık sık Ren'in kıyısına giderek onunla konuşur, dertlerini anlatır.

“Sana derdimi söyleyeceğim. Ne kadar sorunum varsa anlatacağım. Okulda çok büyük acılar çekiyorum; anlatacağım. Anam yüz gün, iki yüz gün hiç kesmeden ağladı; anlatacağım. Sana asıl bunun için geliyorum.” (Baykurt, 2018: 2).

Ren'i insanların acılarını taşıdığı bir varlık olarak görmektedir.

“Ama bana sorarsan, alıp götürdüğün acılardır. İnsanların acılarını taşırsın.” (Baykurt, 2018: 2).

Adem zamanla Melanie ile arasını düzeltir. Birbirlerinden karşılıklı özür dilerler. Ve sevgili olurlar. Esasen yazarın vermek istediği mesaj biraz da budur. İki farklı kültüre ve toplumsal yapıya sahip iki bireyin birbiriyle kaynaşması ve aralarında oluşan sevginin dışa vurumu. Adem'in bu defaki Ren'le konuşmasında hem Melanie ile yaşadığı problemleri çözmüş olmanın sevinci hem de kendisine karşı duyduğu özgüven özgüven vardır. Bu anlamda Ren Nehri, başkişi Adem'in göç ettiği ülkeye uyumunu sağlamada rahatlatıcı bir rol üstlenmiş, yaşadığı olumsuzluklara rağmen geleceğe yönelik umutlu olmasına yardımcı olmuştur.

“Melanie'yle 'beni unutma' çiçeği aldık. Tam 15.30'da kapısını çaldık. Sekreteri buluşum defterine baktı. Adımızı buldu. Bir odadan öbürüne geçtik. Melanie'nin boyu uzadı biraz. Fazla kiloları da gitti. Korkuyorum biri bu kıızı elimden kapacak. Gözboncuğunu çıkarmıyor.” (Baykurt, 2018: 289).

Adem'in Melanie ile arasını düzeltip onunla sevgili olması ve Alman kültürüne uyum sağlaması romanın önemli bir özelliğidir. İki farklı kültür ve millete mensup şahıslar arasındaki barış ve kardeşlik teması *Koca Ren* romanının okura vermek istediği iletilerden biridir.

Kapalı-Dar Mekânlar

Adem'i en çok üzen şey okulda yaşadığı problemlerdir. Sıra arkadaşı Melanie'nin kendisini dışlayıcı davranışlarda bulunması ve hakaret edici sözler söylemesi Adem'in bunun altında kalmayıp karşılık vermesi, okul yönetimi ile ailelerin karşı karşıya gelmesine sebep olmaktadır. Okuldaki bazı öğretmenler de Adem'e karşı Melanie'nin tarafını açıkça tutmaları, okulu Adem için dayanılmaz bir mekân durumuna getirmiştir. Böylelikle okul, Adem üzerinde dıştan içe yönelen bir baskı unsuru hâline gelmiştir (Arslan, 2017: 253).

“Okulda huzursuz, sınıfta mutsuzum. Melanie üstüme gelir. Oma Johanna yok. Melaniegil'in evi girilmez kale. Babası şef; anası cimri. Frau Palette ile Frau Wolf yüzünden, okul cezaevinden cehennem.” (Baykurt, 2018: 270).

2.3.6. Dil ve Üslup

Fakir Baykurt'un romancılığından önce bir eğitimci olarak dil konusunda hassasiyeti bilinen bir özelliğidir. Onun bu hassasiyetinin bir nedenini de yurdundan uzakta, yabancı bir ülkede yaşamını sürdürmesinde aramak gerekir. Sade ve yalın diye adlandırılacak bir Türkçe ile yazmaya özen gösterir. Konuştuğu kişileri kendi doğal çevreleri içinde vermek ve özentiden kaçınmak bir yazar olarak onun için önemli hususlardır (Yanardağ, 2005: 460).

Koca Ren romanında en belirgin özelliklerden biri, yöresel dile ait unsurları, deyim ve atasözlerini bolca kullanmasıdır.

‘Tuz yumurtlatmak, bir fidanın güller açmış dalı, ah kambur felek, kimine kavun vermiş, kimine kelek, kimine de bir acı düvelek, beterin beteri, bıcımık, susuk, bungun, eğleşmek, kepkendin olmak, yarsımak, mallanmak, eksik etek, çirkin çiroza dönmek, siftinip durmak, çaysamak, gerneşme, buluşum almak, akli erik atalar, imanına kadar doldurmak, burnu havalı, bet beniz kalmamak, büyük sözü tutmak, göz değmek, doyumevi, kör kütük âşık olmak, savunman, ekşi erik kökü gibi akraba, fitil olmak, bağlamışın, vermişin, dünyaya elinin işiyle gelmek, gözüne kestirmek, suyun harlamazı ile itin havlamazına dikkat etmek, eski kulağı kesiklerden olmak, evik çabuk,

ayaklarının altında karıncalar ölmek, külâhıma anlat, Menemenler ovası, saksağanlar yuvası, bu kadar olur bu işin sefası, seyreyle gümbürtüyü, herif, bir baltaya sap olmak, aygın, sezgin, ‘bun’lu günler, eşşek, çığrınmak, kaba ağaç dalıyla gürler, demir tavında dövülür, güzel çağında sevilir, Türk’üz aklımız sonradan geliyor, acıyan yerin ayrı, acıkan yerin ayrı demişler, isteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü, ulu sözü tutmayan ulur kalır, güzellere bakmak sevaptır, varsılın parası, yoksulun çocuğu çok olur, danışan dağlar aşmış, insan insanın yükü değil ekidir’vb.

Yazar romanda olayların anlatımında daha çok iç diyalog, iç monolog, diyalog gibi anlatım tekniklerini tercih etmesinden dolayı duyguları ve düşünceleri kısa cümleler hâlinde vermiştir. Gerek kişi gerekse çevre tasvirleri uzun değildir.

2.4. VİRAN DAĞLAR

2.4.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Roman sanatının önemli unsurlarından olan anlatıcı ve bakış açısı birçok edebiyat araştırmacısının üzerinde önemle durduğu bir konudur. Eserde anlatılan hikâyeyi anlatacak bir anlatıcının varlığı (Tekin, 2018: 19) ve romanın diğer önemli unsurları olan mekân, şahıs kadrosu, zaman gibi yapısal öğelerin kim tarafından görüldüğü ve dile getirildiği (Aktaş, 1991: 84) meselesi işin esasını oluşturmaktadır. Romanın bir bütün hâlinde okuyucunun önüne gelmesinde diğer yapısal öğeler, bakış açısının konum ve işlevine göre anlam kazanacaktır (Tekin, 2018: 53). Anlatıcının roman sanatının en etkili figürü olduğunu ve romanın onun etrafında kurulup kurgulandığı fikri (Karaca, 2020: 375) konu ile ilgili inceleme yapanların önemle vurguladığı bir noktadır.

Romanın neredeyse tamamında tanrısal ya da hâkim bakış açısının bir yazar-anlatıcı tarafından olayların anlatıldığına tanık olunmaktadır. Yazar-anlatıcı romanda geçen olaylar ve kişiler hakkında her türlü malumata sahiptir:

“Dedelerinin dedesi Seyit Ali Bey, Padişah II. Murat Efendimize candan gönülden hizmet etmiş, cesareti, aklı, binicilikte, kılıç kullanmaktaki ustalığı, bileğinin gücüyle güvenini kazanarak en seçkin süvari kolunun başına getirilmişti. Padişahımız, Nemse Kralı ile cenge tuttuğunda, Nemse Kralı’nın süvarilerini bozguna uğratan o bileği bükülmez namı şanlı Seyit Ali Bey’di. “Allah Allah!” deyip önlerine kattıkları Nemse süvarilerini Ladislas’ın çadırına kadar kovalamışlar, çadıra girerek içerde kim varsa kralla birlikte kılıçtan geçirmiş, Kosova Savaşı’nın kazanılmasını sağlamışlardı.” (VD, 37).

Goriçkalı Zülfikâr Bey'in büyük dedesinin anlatıldığı bu satırlarda yazar-anlatıcı başkahramanın ailesi ve olayların evveliyatından haberdardır. Bir iki yerde kahraman-anlatıcı bakış açısının kullanıldığını görmekteyiz. Yazar-anlatıcının olayları aktarırken kendisini de içine katıp 'biz' diye bahsetmesi teknik bir kusur olarak görülebilir (Akcaoğlu, 2003: 220).

“Bizim halkımız silahları sever, bu sevgiyle silahlı konulara büyük ilgi gösterir. Hiçbir zaman güven altında duymamıştır kendini. Görünmez tehlikelerle kuşatıldığı duygusu yüreğinde yer etmiştir. Her zaman her yerde saldırıya uğrayacağı korkusu içinde yaşar. Kendini koruyabileceği bir silah sahibi olmak bu yüzden en büyük özlemidir. Sahibi olunca da en yakın dost bilir silahını. Bir de, o dönemlerde, doğup büyüdüğü köyün, kasabanın kapalı feodal yapısı dışında, dünyanın değişik renkleriyle karşılaştığı tek yer askerlik ocağı idi halkımızın.” (VD, 142).

Bu satırlarda ilginç olan bir nokta da yazar-anlatıcının da ifade ettiği gibi Rumeli'de yaşayan halkın kendisini hiçbir zaman güven duygusu içinde hissetmemesi ve kendisini koruyabilecek bir silaha ihtiyaç duymasıdır. Oysaki Balkanlar ve romanın geçtiği Makedonya toprakları yüzyıllardır Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanındadır.

Yazar-anlatıcı yerine kahraman-anlatıcının devreye girdiği bir diğer yer Zülfikâr Bey'in ailesinin göç yollarına düşmesi ve yolda göç kabilelerine rast geldikleri bölümdür. Yaşanan savaşın etkisiyle yaşadıkları konağı boşaltıp Görce'ye doğru yola çıkarlar. Bölgedeki bütün Türkler, Yunan ordusunun önünden can havliyle kaçıp kuzeybatıya doğru göç etmeye mecbur kalırlar.

“Savaş üç gün içinde bölgede yaşayan bütün Türkleri göçebe etmişti. Yollardaki benekler ağır ağır kımıldıyor, göç yolları güneydoğudan kuzeybatıya doğru akıyordu.

(...) Konuştukları yaşlı bir göçmenden, Yunan ordusunun Alasonya'yı aldıktan sonra Serfice'ye doğru ilerlediğini öğrendiler. Yunan ordusu Alasonya ve Serfice arasında katırların bile zor yol aldığı Sarandoporo geçidini aşmış Serfice'ye yaklaşıyordu. Bizimkiler çekiliyorlardı.” (VD, 195-196).

2.4.2. Olay Örgüsü (Vak'a)

Romanın önemli yapı unsurlarından biri olay örgüsüdür. Romanın hikâyesinde yer alan olayların sıralanması ve düzenlenmesi anlamına gelir (Çetin, 2006: 189). Konusunu yakın tarihte yaşanmış olaylardan alan bu roman, Zülfikâr Bey'in atının üzerinde Biliste köyü'ne gelmesiyle başlar. Sonrasında Zülfikâr Bey'in iç ve dış

özellikleri yazar tarafından betimlenir. Yazarın anlatımlarından kahramanın, yörede sevilen ve sayılan bir şahsiyet olduğunu öğrenmekteyiz.

“Kır atı üstünde, omzunda çapraz mavzeriyle Goriçkalı Zülfikâr Bey’di gelen. Bilisteli bir köylü için önemli bir olaydı Zülfikâr Bey’in gelişi. Cesareti, yakışıklılığı, cömertliği, gönül serüvenleri, nişancılığı üstüne anlatılanlarla adı dillerde dolaşan ünlü bir kişiydi Zülfikâr Bey.” (VD, 9).

Romandaki olaylar Zülfikâr Bey’in yirmili yaşlarda olduğu dönemde başlasa da zaman zaman geriye dönüşlerle yazar, kahramanın doğumu ve çocukluk yıllarına kadar gider. On yaşına kadar Uçana kırlarında arkadaşı Caferle ata binerek, ava giderek hareketli bir çocukluk dönemi geçiren Zülfikâr Bey, köyde okul olmadığı için köy camisinde hocadan din ağırlıklı bir eğitim alırlar. Zülfikâr Bey’in dedelerinin dedesi Seyit Ali Bey, Osmanlı padişahı II. Murat’ın en gözde komutanlarından biridir. Kosova Savaşı’nın kazanılmasında büyük yararlılıkları olan Seyit Ali Bey, Goriçka Beyliği’ni kuran kişidir. Rıza Beyoğlu Zülfikâr’ın daha iyi bir eğitim görmesi için onu Selanik’e gönderir. Selanik Rüştüyesi’nde üç yıl yatılı okuyan Zülfikâr Bey, 1904 yılı Mayıs ayında okulunu bitirerek köye döner. Okul yılları, Balkanlarda milliyetçilik akımının yayılmaya başladığı yıllardır. Gelişmiş ve kozmopolit bir şehir olan Selanik’teki bu okulda öğrenciler Namık Kemal, Tevfik Fikret gibi şahsiyetlerin şiirlerini okuyarak milli kimlik ve bilincin oluşmasında önemli bir aydınlanma yaşarlar. Burada dikkati çeken bir husus, kahramanın sahip olduğu fiziksel özelliklerden dolayı hem bu yıllarda hem de hayatının sona erdiği döneme kadar olan süreçte gerek delikanlılık gerekse evlendikten sonraki yıllarda devamlı olarak kadınların ilgisine mazhar olması ve yaşadığı gönül maceralarıdır. Romanın olay örgüsüne dinamizm katan aşk temasının bu kadar yoğun olarak kendisini hissettirmesinde kahramanın dış görünüşü epeyce etkilidir (Saltık, 2018: 458).

“Geniş dalgalı, kumral, gür saçları, düzgün yüz çizgiler, özellikle derinlikleri uzayıp gidiyormuş izlenimi veren ışıltılı açık yeşil gözleriyle yanlarından geçenlerin bakışlarını üstüne çeken bir delikanlıydı Zülfikâr. On ikisindeyken on dördünde gibi gösteriyordu.” (VD, 51).

Balkan Savaşı’nın çıkmasıyla Zülfikâr Bey ve arkadaşları, o sırada Resne’de yeni bir gönüllü taburu kurmaya çalışan Hürriyet Kahramanı Kolağası Niyazi Bey’in komutasındaki gönüllüler taburuna katılırlar. Yunan V. Tümeniyle girdikleri çatışmada sol bacağından yaralanır ve bir daha da savaşılamaz. Bir süre sonra iyileşerek gizli haberleşme örgütünde görev alan Zülfikâr Bey’in aile yapısı, kişiliği ve savaşçı

özelliklerinden dolayı adı etrafında oluşan ününün de etkisiyle bölgedeki Fransız kuvvetleri onun peşine düşerler. Bu şartlar altında evinde yaşaması mümkün görünmeyen Zülfikâr Bey, Manastır'a giderek bir komitacı olan Rakitalı Georgi Kaptan'ın birkaç kişilik grubuna katılarak Makedonya dağlarında firarî bir yaşam sürmeye başlar. Bir süre sonra Görce'de bir otel odasında baskın sonucu yakalanır. Birkaç günlük esaretten sonra getirildiği karargâh binasından kaçarak bir başka komitacı Kara Ali'nin grubuna katılır. Yörede kendisine yoğun bir sevgi ve saygı dalgası oluşan Zülfikâr Bey'i bir an önce yakalamak için başına para ödülü konur. Fakat bölgede yaşayan Türkler ile Rum, Arnavut, Bulgar gibi diğer halklar tarafından da sevilen Zülfikâr Bey'i hiç kimse para uğruna ele vermeye gönülleri razı olmaz. Zülfikâr Bey'in ablasının oğlu Hikmet Bey, Kaylar Kasabası'nda belediye başkanlığı yapmaktadır. Başından beri işgal kuvvetleriyle yakın ilişkiler içinde olan yeğeni Hikmet Bey ve Zülfikâr Bey'in aile konağında uzun zaman kâhyalık yapan İsmail epeyce zamandan beri yakın ilişki içinde olup gizli işler çevirmektedirler. İşin içinde para ödülü de olduğu için İsmail, Zülfikâr Bey'in kendi evine sığındığı bir gece yemeğine haşhaş tohumu katar. Haşhaşın etkisiyle yoğun bir uykuya dalan Zülfikâr Bey'i mavzerle başından vurur. Ölüyü bir hasıra sarıp bağlayarak Fransız kuvvetlerine teslim eder. Zülfikâr Bey'i sağ olarak yakalanmasını isteyen Fransızlar İsmail'i kelepçeleyip hapse atarlar. Goriçka'da bölgenin her tarafından gelen insanların katılımıyla görkemli bir cenaze merasimi düzenlenir. 1911 yılında yirmi bir yaşında olan Zülfikâr Bey, Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918'den bir hafta önce 23 Ekim gecesi vurularak otuz sekiz yaşında hayata veda eder. Mezarı başında Seyfettin Hoca'nın yaptığı konuşmada dediği gibi *Makedonya'nın son Osmanlı beyinin* ölümüyle, Osmanlıların da buradaki varlığı sona erer. Zülfikâr Bey'in ölümünden dört gün sonra dışarı salıverilen İsmail'in yolunu bekleyen Kara Ali, İsmail'i önce oradaki bir çoban çocuğun köpeklerine parçalatmış sonra da kafasını keserek gövdesinden ayırmıştır. Kesilen başı karakolun kapısına bırakmıştır. Yazar, Osmanlıların yüzyıllardır hâkimiyet kurduğu Balkanlardaki hüznü veda da Zülfikâr Bey'in ve ailesinin şahsında işlemiştir. Büyük bir travmaya dönüşen tarihsel olayları aktarırken göç öncesi hayatı ve yöredeki halkı göçe iten nedenleri bir sosyal bilimci tavrıyla vermeye çalışmıştır (Gündoğan, 2018: 360).

2.4.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

Romanda geçen olaylar kişiler aracılığıyla somutluk kazanır. Vak'ayı canlandırmak için her şeyden önce kişilere ihtiyaç duyulur (Tekin, 2018: 81). Viran Dağlar romanı, şahıs kadrosu bakımından epeyce zengin bir eserdir. Belki de konusunu gerçek bir olaydan aldığı için bu kadar kalabalık bir şahıs kadrosuna sahiptir. Diğer taraftan romanın başkişisi durumunda olan Zülfikâr Bey'in kısa süren yaşamının çok hareketli geçmesi, aynı coğrafyanın birçok farklı mekânında birçok şahıs ile etkileşim hâlinde bulunması, romanın böyle bir karakter kazanmasında etkili olmaktadır.

2.4.3.1. Göçmenler

Zülfikâr Bey'in annesi Saliha Hanım, eşi Emine Hanım, konağın iki çalışanı Şükriye Kadın ve Hamza Goriçka'dan Görce'ye göç ederler. Onlara yolculuk oyunca Zülfikâr Bey ve dört adamı eşlik eder. Göçü başlatan kişi aynı zamanda romanın da başkişisi olan Zülfikâr Bey'dir. Ailesini sekiz saat süren yolculuktan sonra Makedonya'dan Arnavutluk'a teyzesi Sabiha Hanım'ın evine bırakır ve savaşmak için Goriçka'ya geri döner.

2.4.3.2. Başkişi

Romanın başkahramanı gerçekten yaşamış bir şahıs olan Goriçkalı Zülfikâr Bey'dir. Yazarın babasının dayısının oğludur (Akcaoğlu, 2003: 95). Eser, başkişinin merkezde olduğu bir kurgu izlemesi yöntemiyle de savaş ve göç temasını işleyen öteki romanlardan ayrılmaktadır. Aynı zamanda Zülfikâr Bey'in biyografisi olma özelliğini de taşıyan roman, Zülfikâr Bey dışında diğer kişiler arasında geçen diyalogların önemli bir bölümüyle veya böyle onunla ilgidir (Kocacıyık, 2006: 89). Zülfikâr Bey romanda her yönüyle olumlu ve sevilen bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. O kadar ki yazar romanın ilk cümlesini bile onun görkemli bir biçimde atının üstünde gelişle başlatmaktadır. Böylece okuyucu bu ilk paragrafta onun önemli biri olduğunu anlayarak (Kocacıyık, 2006: 95) romanı daha bir ilgiyle okumaya başlayacaktır.

“Tam kendine yaraşır bir görkemi vardı gelişinin. Makilikler arasından geçen keçiyolunun göl kıyısına indiği yerde, yüksek yapılı kır atı üstünde görüldüğü zaman, buralardan biri, sıradan bir yolcu olmadığı hemen belli oluyordu. Yürüyüşünü akşam gölgelerinin uzayışına, karanlığın koyulaşmasındaki hıza ayal uydurarak ayarlıyor gibiydi atı.” (VD, 5).

Savaş ve göçün merkezde olduğu bir eser olan romanda dikkati çeken bir husus da aşk duygusunun romanın iletisini tamamlayan bir tema olarak işlenmesidir (Saltık, 2018: 458). Kadınlarla iletişimi ve ilişkisi iyi olan kahramanın girdiği her ortamda onların ilgisine mazhar olması, sahip olduğu fiziksel özelliklerle yakından alâkalıdır.

“Geniş dalgalı, kumral, gür saçları, düzgün yüz çizgileri, özellikle derinlikleri uzayıp gidiyormuş izlenimi veren ışıltılı açık yeşil gözleriyle yanlarından geçenlerin bakışlarını üstüne çeken bir delikanlıydı Zülfikâr.” (VD, 51).

Eşi Emine Hanımın onunla evlenmesinde önemli biri olması ve dış görünüşü etkili olmuştur.

“Dilediği, Zülfikâr Bey’le evlenmekti. Bazı kadınların çok değerli pırlanta bir iğne, eşsiz bir yüzük ya da gerdanlık istedikleri gibi Zülfikâr Bey’i seçmiş, istemişti bu evliliği. Dileği yerine gelmiş, ele güne karşı, kadınların kızların kollarına atılmak için can attığı, Makedonya’nın en yakışıklı, en seçkin erkeğinin karısı olmuştu.”(VD,127-128).

Zülfikâr Bey sadece dış görünüşüyle değil sahip olduğu diğer özellikler, kişilik ve karakterle de yörede yaşayan herkesin -her dinden ve milletten insanın- sempati ve sevgisini kazanır.

“Yakışıklılığı, giyimdeki beğenisinin yanı sıra cömertliği, ağır başlılığı, davranışlarındaki ölçü, başkalarına üstünlük sağlayan niteliklerinin hiçbirinin ayırımında değilmiş gibi alçakgönüllü tutumu ile tanıştığı herkese saydırdı, sevdirdi kendini. On, on beş gün görünmediği her yerde aranır sorulur oldu. Makedonya her dilden, her dinden insanın karıştığı bir bölgeydi o dönemde. Dilleri Türkçe, Rumca, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Çingenece; dinleri Müslüman, Ortodoks, Uryani, Musevi her ne olursa olsun, tanıştığı dostluk gördüğü her insana sevecen yaradılışıyla içten gelen bir karşılık verdi. Makedonya’da konuşulan dillerin hepsini az ya da çok bilirdi. Rumcası iyi sayılırdı. Bulgarcası, Arnavutçası orta, Sırpçası zararsızdı. Genç yaşta, hemen hemen her köyde, her kasabada genç ya da yaşlı, kadın ya da erkek çok sayıda değişik dostlar edindi, nereye gittiye yabancılık çekmez oldu, kolaylıkla akla gelebileceği gibi değişik gönül seriverenleri yaşadı Aşağı Makedonya’da.” (VD, 63).

Savaş ve çatışma koşullarının tema olarak işlendiği romanda bir diğer önemli faktör, romanın başkişisi durumunda olan Zülfikâr Bey’in yurtsever ve mücadeleci yönüdür.

Zülfikâr Bey’i romanın merkezî bir şahsiyeti hâline getiren asıl önemli niteliği doğduğu toprakları işgalci güçlere bırakmak istememesive bu uğurda ölümü bile göze alacak kadar yurtseverce bir tavır içinde olmasıdır. Asırlardır Osmanlı İmparatorluğu’nun elinde olan bu vatanda diğer halklar ile birlikte huzur içinde yaşamışlardır. Çok uzun bir süreden beri ailesi bu topraklarda, barış ve huzuru

sağlamakla görevini iyi bir şekilde yerine getirmiştir. Gelineen noktada, buraları terk edip, göçe mecbur bırakılmakla karşı karşıyadırlar. Zülfikâr Bey, bu durumu kabul etmeyecek ve sonuna kadar mücadele edecektir.

“Hükümet doğru yapar, yanlış yapar, bizi bağlamaz. Ne yapalım hükümet yanlış yapıyorsa? El kavuşturup kabul mü edelim? Hükümet 70.000 eri terhis ettiyse etti. Erler kışlalarından memleketlerine döndü, ama biz Makedonya'dayız. Biz varız. Makedonya'da 70.000 bin erkek kalmadı mı onların yerini dolduracak? 70.000 değil 170.000 olur, bize saldıranların hakkından geliriz. Yeter ki birleşelim...” (VD, 149).

Yurtsever ve vatanına sonuna kadar bağlı bir şahıs olan Zülfikâr Bey, Makedonya jöntürkleri arasında mücadele azmini kaybeden kişilere ne olursa olsun Makedonya'yı bırakmamak, düşmana terketmeme, sonuna kadar mücadele etmek gerektiğini her vesile ile dile getirir.

“Makedonya Jöntürkleri arasında: “Makedonya'da günlerimiz doldu” diyen karamsarlara “Makedonya'yı kucaklayıp götüremem ki” diye karşılık veriyordu. “Makedonya bohça değil ki toplayayım, koltuğumun altına alıp gideyim. Bana düşen, teslim olmamak, gözlerim kapanmadan Makedonya'yı yabancıya teslim etmemek.”” (VD, 149).

2.4.3.3. Norm Karakterler

Romanda ikinci derecede önemli olan kişilerdir. Romanı asıl sürükleyen başkişi olsa da bu kişinin kendisini ifade etmesinde ve okuyucuyla buluşmasındaki rolü önemlidir (Saltık, 2018: 462). Zülfikâr Bey'in daha canlı ve dinamik bir karakter hâline gelmesinde önemli yardımcı karakterler olarak annesi Saliha Hanım, babası Rıza Bey, karısı Emine Hanım, Yakup Ağa, Cemile, Terzi Halit, Kolağası Niyazi Bey sayılabilir.

2.4.3.4. Kart Karakterler

Bu tip karakterler belli nitelikleriyle öne çıkarlar. Değişmeyen bir durumu simgeleyen kart karakterler, herhangi bir duygu ya da düşüncenin temsilciliğini üstlenirler (Akar, 2018: 210). Olumsuzluklar zincirinin halkalarının meydana gelmesinde birinci derecede rolleri vardır. Diğer bir deyişle, başkahraman ile gerilim ve çatışma yaşayan bu kişiler kötü karakter olmalarına rağmen olay örgüsünde önemli bir yere sahiptir (Saltık, 2018: 467). *Viran Dağlar* romanında, Zülfikâr Bey'in konağında kâhya olarak çalışan İsmail, Zülfikâr Bey'den üç yaş büyük olup neredeyse beraber büyümüşlerdir. Savaş koşullarında seferberlik ilan edildiğinde Zülfikâr Bey ve arkadaşları orduya katılmak istemelerine rağmen İsmail, onlarla birlikte gitmez. Hesapçı, çıkarımı düşünen, para için her şeyi yapabilen hatta Zülfikâr Bey'i öldürecek

kadar acımasız ve kıyıcı olabilen bir şahsiyettir. Fakat Zülfikâr Bey, baştan itibaren İsmail'in bu olumsuz karakterini görememiş, onun böyle kötü bir insan olabileceğine ihtimal vermemiştir.

Bir başka önemli kart karakter Zülfikâr Bey'in ablası Remziye Hanım'ın oğlu Hikmet Bey'dir. Soğukkanlı ve hesapçı bir kişiliğe sahip olan Hikmet'in en büyük arzusu ihtiyarlayan babasının yerine Kaylar Belediye başkanı olmaktır. Belediye başkanlığını kaybetmemek için de Rum papazı ve bölgedeki Fransızlarla, Rumlarla arası iyi geçinmeye çalışır. Zülfikâr Bey ve arkadaşlarının Makedonya'yı kurtarmak için verdikleri mücadeleye, kendi kişisel çıkarlarına aykırı bulduğu için baştan itibaren karşıdır. Öyle ki İsmail'i, dayısı Zülfikâr Bey'i öldürmek için alacağı para ödülü için ikna eder.

2.4.3.5. Fon Karakterler

Romanın anlam dünyası içinde herhangi bir fonksiyonu olmayıp romanın dekorunu tamamlayan kişiler olarak da nitelendirilebilir. Olumlu veya olumsuz özellikler taşıyabilirler. Vak'anın oluşmasında herhangi bir fonksiyonları olmadığı gibi psikolojik olarak da bir hususiyetleri yoktur (Aktaş, 1991: 158). *Viran Dağlar* romanını, göç konusunu işleyen diğer romanlardan farklı kılan bir özelliği kişi kadrosunun epeyce kalabalık olmasıdır. Eserin olay örgüsünün dinamik bir yapı göstermesinde, başkişi Zülfikâr Bey'in içinde doğduğu koşullar, sonrasında başına gelen talihsiz olaylar (çatışma ve savaş, işgalciler tarafından aranması, yakalanıp tekrar kaçması, ailesinin göç etmek zorunda kalması vb.) sonucu birçok yer değiştirmek zorunda kalması ve gittiği yerlerde farklı toplumsal sınıf ve statüdeki insanlarla iletişim hâlinde olması gibi sebeplerden dolayı kalabalık bir kişi kadrosuyla da karşı karşıya kalınmaktadır. Fon karakter ya da figüran konumunda kişiler olarak Şaban, Zehra, Zülfikâr Bey'in Teyzesi Sabiha Hanım ve Kocası Celal Bey, Şahin Hoca, Nalbant Demirtaş, Dişçi Nikodemos, Naile Hanım, Bilisteliler, Mümin Pehlivan, Ziya Gökalp, Köylüler, Naile Hanım, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Mecnun Kaptan, Selman, Rum Polis Maksi, Georgi Kaptan, Üç Çete Elemanı, Jandarmalar, Seyfettin Hoca, İsmail'in Annesi, Kahvedekiler, Hancı, Sofia... sayılabilir.

2.4.4. Zaman

Modern zamanların bir türü olan romanda zaman kavramı, romanın önemli unsurları arasındadır. Anlatılan her olay, durum muhakkak ki bir zaman dilimi içinde geçer. Vak'aların gerçek hayattan alındığı realist romanlarda zaman kavramı daha bir önem kazanmaktadır. *Viran Dağlar* romanı 1991-1994 yılları arasında üç yıllık bir zaman dilimi içinde yazılmıştır. Yazar romanına Zülfikâr Bey'in atının üstünde uzaktan gelişini anlatarak başlar, kısa bir tasvirde sonra da tam bir tarih verir.

“1916 Ağustosunu'nun 26'sı idi o gün. İki yıldır savaş vardı dünyada.” (VD, 7).

Romanın son sayfasında verilen tarihsel bilgi ile olayların bitiş zamanını tam olarak öğrenebiliyoruz. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması romandaki olayların nihayete ermesini anlatır.

“Üç gün sonra 30 Ekim günü Osmanlılar ile İngilizler, Fransızlar arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. İki gün sonra da 1 Kasım'da Makedonya'da genel af çıkarıldı.” (VD, 502).

Roman 1916 yılının Ağustos'unda başlar 1918 yılının 1 Kasım'ında sona erer. Olaylar iki yılı aşkın bir zaman sürecinde meydana gelse de yazar romanda geriye dönüş tekniğini yoğun olarak kullanarak Zülfikâr Bey'in doğumu -1911 yılında yirmi bir yaşındadır-, çocukluğu, II. Meşrutiyet yılları, Balkan Savaşları gibi tarihsel dönemlere kadar gitmiştir. Romanın ana dokusunun oluştuğu iki yıllık süre dışında kronolojik bir zamanlama sırası izlenmemiş, başkişinin doğduğu yıl olan 1890 tarihi esas alındığında kabaca otuz sekiz yıllık bir zaman sürecinde olaylar ele alınmıştır.

“Evlendiklerinde Rıza Bey yirmi üç, karısı Saliha Hanım on sekizindeydiler. Zülfikâr, ikisinin tek erkek çocukları olarak, büyük kızları Remziye Hanım'dan yirmi yıl sonra dünyaya geldi.” (VD, 31).

“On yaşına kadar Zülfikâr'ın günleri Uçana kırlarında geçti. At gezilerine çıkıyor, kırma tüfeği elinde, Uçar'ı yanında konakları yakınlarında kuş avlıyordu.” (VD, 36).

“1908 devriminin getirdiği barış havası uzun sürmedi. 1909'a girerken Makedonya devrim öncesi barut fıçısı Makedonya'ydı yine.” (VD, 67).

“Balkanlar'daki ulusçuluk akımlarının Balkanlar'da yaşayanları büyük bir savaşa sürükleyeceği açıktı. Çıkacak savaş, kendilerine karşı belki de üç cepheye birden girişilecek bir savaştı. Rumlar, Bulgarlar, Sırpalar, kendi ulusal kavgaları için birlikte ya da ayrı ayrı savaş açacaklardı Osmanlılara.” (VD, 77).

Eserdeki olay örgüsü, Goriçkalı Zülfikâr Bey'in hayatı etrafında kurgulandığı için yazar başkişiyi, her yönüyle okuyuculara tanıtmak ve böylece hikâyenin itibarî bir âlem

olan romanın anlam dünyası içindeki sahilliğini daha inandırıcı bir hâle getirmek için kahramanın kısa süren yaşamında başına gelen olumsuzlukları panoramik bir tablo hâlinde göz önünde canlandırmak istemiştir. Geriye dönüşlerle zamanda atlamalar yapmasında bu faktörün önemli bir rolü vardır.

2.4.5. Mekân

Romanda anlatılan vak'aların ve kişilerin başından geçen olayların gerçeklik boyutu bir mekân içinde anlam kazanır. Mekânın romanın temel unsurlarından biri olması, romanda anlatılan olayların, durumların okuyucu tarafından bir mekân içinde anlaşılması, kurmaca bir tür olan romanın sağlam bir yapısal düzleme kavuşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle romanın ayağının yere basmasında vazgeçilmez bir öneme sahiptir (Tekin, 2018: 137).

Makedonya coğrafyasında geçen *Viran Dağlar* romanının en belirgin özelliklerinden biri, olayların çok büyük oranda açık mekânlarda geçmesidir. Bunda Goriçkalı Zülfikâr Bey'in başından geçen hadiseler ve özellikle romanın çok büyük bir bölümünde işgalci güçler tarafından takip edilerek firarî bir yaşam tarzına zorlanması sebebiyle doğal olarak evinden uzakta köylerde, dağlarda, yaylalarda, mezarlıklarda, yollarda vb. yerlerde bulunmak zorunda kalmasıdır. Roman bir bütün olarak Makedonya coğrafyasında Goriçka, Uçana, Manastır, Selanik, Florina, Biliste'de geçmektedir (Gündoğan, 2018: 361).

Romanda açık mekânlar olarak belli bir sıra dâhilinde Biliste, Florina, Uçana, Goriçka, Selanik, Manastır, Görce, Kaylar, Biliste- Goriçka yolu, göç yolu, mısır tarlaları, mezarlık, Katrova Yaylası, Peristeri dağı yamaçları, Verno dağı, Mindas dağı, göller bölgesi (Sarigöl ve Rudnik gölleri), Bisinia tepeleri, kastorya yolu, Voyo Dağı, Katransa köyü, Siniatsika dağı, Mindas dağı, Kaylar yaylası, Morivas dağı, Pindos dağı, Perşevitsiya köyü, Nalbant, Neveska, Gölünç, Çasko, Morova, Petkosa, Kirlaki, Kozana, Deropigi, İğneli köyü, Serfice, Yukarı Cuma sayılabilir.

Olayların geçtiği kapalı mekân ya da iç mekân sayısı sınırlıdır. Kahramanın daha çok dış mekânlarda yaşamını devam ettirmek zorunda kalması bu duruma sebebiyet vermiştir. Bu mekânlar Zülfikâr Bey'in babasının konağı -ki daha sonra kendisi burada ikâmet edecektir-, Zülfikâr Bey'in babaannesesi Naile Hanım'ın evi, Zülfikâr Bey'in teyzesi Sabiha Hanım'ın evi, Nadire'nin evi, Sofia'nın evi, İsmail'in evi, Goriçka

Camisi, Hanlar, Karargâh, Terzi Halit'in dükkânı, kahveler, lokantalar, gazinolar, Dişçi Nikodemos'un muayenehanesi, oteller, Sarıgöl ile Aydos arasındaki Ortodoks manastırı, köy odası, tren ve istasyon olarak görülmektedir.

Romana bir bütün olarak bakıldığında olayların daha çok açık mekânlarda cereyan ettiğini, kapalı mekân betimlemelerinin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Dış mekân betimlemelerinin geleneksel realist romanlarda görüldüğü gibi sayfalarca süren bir uzunlukta olmadığı, kısa cümlelerle verildiği görülmektedir. Zülfikâr Bey'in gittiği yerlerde uzun süre kalamayıp anlık, günlük gibi kısa zaman aralığında kalması, olaylar zincirine bağlı olarak kahramanın sürekli yer değiştirmek zorunda olması bu duruma yol açmıştır.

Romanda dikkati çeken önemli özelliklerden biri mekân olarak dağ ve köy gibi yerlerin yoğunlukta olmasıdır. Bunda tüm toplumlarda ve kültürlerde görülen bir hakikatin payı olduğu görülmektedir. Asi ve isyancı konumunda olan kişilerin kendilerini, şehirden uzak ve güvenilir bir ortama ihtiyaç duymalarıdır. Goriçkalı Zülfikâr Bey, yaşadığı toprakların başka devletler tarafından haksız bir şekilde işgal edilmesini kabullenemez ve işgalcilere karşı mücadele etmeyi kutsal bir vatan görevi olarak görmektedir. Onun bu yolu tercih etmesi karşısındaki güçlerin hoşuna gitmez ve ele geçirilmesi için harekete geçmelerine sebep olmuştur. Zülfikâr Bey'in bu mücadelesi ve yaşadığı baskılar onu, doğaya sığınmaya mecbur hâle getirmiş bu da bir tür iyi eşkıya tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tam olarak benzemese de Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanında Memed, köyde ailesine ve köylülere zulmeden Abdi Ağa'ya isyan bayrağı çekerek onu vurmuş ve dağlara sığınmıştır. Zülfikâr Bey'in ve diğer komitacıların uzun bir zaman firarî olarak dağlarda, yaylalarda, göl gibi insan yaşamından uzak yerlerde kalmalarını bu dağ metaforu üzerinden okumak anlamlı olacaktır. Esasen bu durum, 19.yüzyılda yaşayan halk edebiyatımızın önemli bir ozanı, Avşar Türklerine mensup Dadaloğlu'nun mısralarında da görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türkmenlerini iskâna tabi tutmasını kabul etmeyerek merkezî yönetime başkaldırmıştır. Ve durumu dile getiren sözleri herkesçe bilinmektedir.

*“Belimizde kılıcımız kirmani
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir”* (Demir, 2019: 107).

Zülfikâr Bey'in de hakkında tutuklama kararı vardır ve bu yüzden dağlara sığınır. *Viran Dağlar* romanı özelinde düşünülecek olursa açık mekânlar, direnişi ve özgürlüğü temsil etme anlamında romanın kurgusunu tamamlar niteliktedir. Dağ metaforunun veya kırsal coğrafyanın mekân olarak romanın genel dokusunda bu kadar yoğun olarak geçmesi Zülfikâr Bey'in kısa süren hayatında önemli bir role sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu anlamıyla kişinin ruhsal dünyasında yaşadığı alt üst oluşları, bunalımları, çaresizlikleri, yalnızlığı bir nebze de olsa kendi üzerinden atma ve huzura erme bağlamında bir işlevi yerine getirmektedir.

2.4.6. Dil ve Üslup

İletişimin en temel ögesi olan dilin, edebi türlerin kendini var etme noktasında hayatî bir işleve sahip olduğu önemli bir hakikattir. Olayları ve durumları anlatmada sonsuz kelime evreninin sunduğu olanaklardan faydalanarak onu estetik bir form hâlinde okuyucuya anlatmak iyi yazar olmanın önemli bir koşuludur. Dilin imkânlarından yararlanması, romanın her şeyden evvel bir dil sanatı olduğu gerçeğiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Tekin, 2018: 165).

Necati Cumalı, dilin roman için nasıl bir öneme sahip olduğunu bilen bir yazar olarak bir dönem Türk Dil Kurumu'nda görev alması, kendisinde güçlü bir dil bilinci oluşmasına vesile olmuştur (Akcaoğlu, 2003: 371). *Viran Dağlar* romanında, halkın konuştuğu ve herkes tarafından anlaşılabilir sade bir Türkçe ile yazılmış cümleler görülmektedir. Bir dönem Türkçeyi epeyce etkisi altına alan Arapça ve Farsça gibi dillerden alınma sözcükleri kullanmayı tercih etmemiş, mümkün merteye Türkçe karşılıklarını kullanmaya özen göstermiştir. 1950'lerden sonra Türk romanında hâkim bir anlayış olarak görülmeye başlanan sosyal- gerçekçi veya görece realist tarzda eser veren romancıların önemli bir bölümü köy ve kırsal kesimden geldikleri, bazılarının Köy Enstitüleri çıkışlı olmaları dolayısıyla formel bir eğitimden geçmedikleri için doğal olarak kullandıkları Türkçe de sade ve açık idi. Hukuk fakültesi mezunu ve bir dönem avukatlık yapmış bir yazar olarak Necati Cumalı'nın bu yazarlar gibi sade ve öz Türkçe sayılabilecek bir kelime evrenini eserlerinde kullanması dikkate değer bir noktadır.

Romanda göze çarpan önemli bir husus, özellikle kişiler arasındaki diyaloglarda kısa ve açık ve basit cümleler kullanmasıdır (Akcaoğlu, 2003: 379). Örneğin Cemile ile Zülfikâr Bey arasındaki diyalog bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir.

“ Cemile:

-Niye almadın beni? Dedi.

-Evlenmeye niyetim yoktu!

-Evlendin ama?

-Evlendirdiler...” (VD, 261).

Romanın dil ve üslup konusunda göze çarpan önemli bir özelliği de uzun tasvir cümlelerinin az olmasıdır. Bunda romanın hareketli ve dinamik bir örgüye sahip olması da önemli bir etkidir. Roman kişilerini konuşturduğu bazı yerlerde Rumeli şivesini kullandığı görülmektedir.

“-Yazık bre! Kıl kadar kaldı!” (VD, 69).

“-Abe Celal derim bazen kendi kendime...” (VD, 89).

“-Biz mutfağın köşesinde yıkanırız, dedi. Yok başka uygun yerimiz. Suyunu ateşe koyarım te şimdi. ” (VD, 482).

Türk olmayan, diğer milletlerden kahramanları, Türkçeyi kendi şivelerinde kullandıkları şekliyle vermektedir yazar. Rum Ebe Krisula, böyle bir kişidir.

“-Oy oy oy more kopelamu! Ne güzel kopelamu sen! Ne tatlı kopelamu! Nerden buldu bu öksürük seni? ” (VD, 188).

Yazar Türkçenin yazım kuralları konusunda hassas bir tavır göstererek devrik cümle şeklini az kullanmış, daha çok kurallı cümleleri tercih etmiştir (Akcaoğlu, 2003: 379).Romanda halk edebiyatı söyleyiş şekillerinden olan türkülere, özellikle Rumeli türkülerinden örneklere yer vermektedir. Esasen romanın ismi olan *Viran Dağlar*, bir Rumeli türküsünden alınmıştır.

“Topluluk bir Rumeli türküsüne başladı;
Dağlar dağlar
Viran Dağlar
Ah yüzüm güler
Kalbim ağlar...” (VD, 20).

“Ah min olaydın min olaydın
Ne olur benim olaydın!” (VD, 301).

“Sonunda saz topluluğunun taksiminden sonra Vecihe Hanım türküye girdi:
Köşküm var deryaya karşı

*Durmaz akar gözüm yaşı
Ah sevdadır işin başı” (VD, 303).*

*“Elmayı nazik soyarlar
Çini tabağa koyarlar
Güzeli candan severler
Var gönül yan...” (VD, 304).*

2.5. ÇIPLAK DENİZ ÇIPLAK ADA

2.5.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Yaşar Kemal’in birçok eserinde görülen hâkim anlatıcının bakış açısı *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında da görülmektedir. Romanda meydana gelen olayları ve kahramanların ruhsal dünyalarında yaşanan gelgitlerin öncesini ve sonrasını bilir. Bu konumunu da, romanın genel anlatımı içinde okuyucunun çıplak bir gözle görmesini sağlarken sezdirir. Kerim ve Peri romanın norm karakterleri içinde sayılabilecek kişilerdir. Zaten iki kahraman romanın ilk ve son bölümünde okuyucu karşısına çıkarlar. Roman Kerim ve Peri’nin Karınca Adası’ndan kaçarak Hayırsız Ada’ya ulaşmasıyla başlar. Kerim çok istekli olmasa da Poyraz Musa’yı öldürmenin hesabını yapmaktadır. Nişancı Veli’nin de Kerim’in peşinde olup onu öldürmek istediğini sanmaktadırlar. Hâkim anlatıcı Kerim’in çocukluğu, ailesi, silah kullanmayı nasıl öğrendiği gibi kahramanı daha iyi tanıyabilmek için gerekli bilgileri önceden bilir ve okura anlatır.

“Kerimin babası, iki kardeşi kabile savaşlarında öldürülmüş, anası, babasının, kardeşlerinin ölümlerini görünce yitmiş gitmiş, bir daha hiçbir yerde gözükmemişti. Ve Kerim kimsiz kimsesiz, anasız babasız, kardeşsiz büyümüş, silah kullanmayı yaşlı bir Çerkezden yedi yaşında öğrenmeye başlamıştı. ” (Kemal, 2020: 18).

Romanın önemli kahramanlarından ikisi Musa Kazım Ağaefendi ve Melek Hatun’dur. İkisi arasındaki seveda romanın okunmasını heyecanlı ve keyifli bir hâle getirir. Ağaefendi sık sık Girit’te kalan atlarından ve atların bakıcısı Niko’nun onlara iyi göz kulak olduğundan bahseder. Ağaefendi biraz da o an içinde bulunduğu psikolojik duruma göre Niko ve atları hakkında bazen olumlu bazen de karamsar olabilecek düşüncelere kapılmaktadır. Yaşadığı bu durumu da hem kızları hem de sevdiği kadın Melek Hatun’a çeşitli vesilelerle anlatmaktadır. Melek Hatun Ağaefendi’nin Niko’nun ve atların son vaziyeti ile ilgili yeterince malumat vermemesi üzerine dua okur ve Ağaefendi’nin yüzüne uzunca bir süre bakar olanları tahmin eder.

“Melek Hatun dualardan sonra gözlerini Ağaefendinin yüzüne dikti uzunca, Nikoya bir şey olsaydı efendimiz böyle şen şakrak konuşabilir, sevincinden göklere uçabilir miydi? Böyle düşündü. Gelen her mektubu okuyor da bu mektubu niçin bana okumadı, kızlara da okumamış, kimseye okumamış.” (Kemal, 2020: 99).

Romanda çeşitli anlatım teknikleri kullanılmıştır. Bu anlatım tekniklerinden biri anlatma- gösterme tekniğidir. Klasik roman anlayışında sıklıkla görülen bu teknik, Yaşar Kemal’in birçok romanında kullanılmıştır. Gerçekçi romanın önemli anlatım unsurlarından biri olan bu teknik, betimleme ve olay ağırlıklı metinlerde daha bir önem kazanmaktadır. Hâkim anlatıcı olayları doğrudan anlatarak, diyalogları göstererek okur ile metni baş başa bırakır.

“O gün akşama kadar konuştular. Bu gece de uyuyamadılar. Dünyanın ortasında yapayalnız, tek başlarına kalmışlardı. Adaya gitmekten başka bir umarları yoktu. Bir gece daha çardakta kaldılar, konuşamıyorlardı. Karşı dağların başı ağarınca kadar seviştiler, koşarak pınara koştular, soyundular kendilerini pınara attılar. Su bu gibiydi, dayandılar, uzun bir süre sudan çıkmadılar.

‘Bizim adaya gidiyoruz,’ dedi Kerim, ‘başka bir çaremiz var mı?’

‘Yok,’ dedi Peri ‘ah, ah, aaah,’ çekti üst üste, ‘aaah, şu Nişancı da olmasaydı, şu yeşil camdan düğme gözlü ok yılanı.” (Kemal, 2020: 22).

Anlatma tekniğinde betimsel olayların meydana gelmesi, yavaş bir zaman sürecinde olmaktadır. Romanın genel temposu böyle pasajlarda durağan bir nitelik kazanır. Kahramanın psikolojik dünyası ile mekânın betimlemesi arasında ontolojik bir bağ vardır. Doğa varlıklarının görünümü ile kişilerin iç dünyalarında yaşadıkları sorunsal, paralel bir evren yaratmaktadır. Musa Kazım Ağaefendi kendi yalnızlığı, yaşlılığı ile zeytin ağacının yaşlılığı arasında bir benzerlik kurmaktadır.

“Yine ağır ağır, sallanarak zeytinlikten geçti, adanın arkasındaki yamaçta tek başına kalmış yaşlı zeytin ağacının altına oturdu, belini yaşlı ağacın eğri büğrü gövdesine verdi. Güneşe vurmuş parlak ışık gözlerine geliyordu. Ayağa kalktı ağacı tepeden tırnağa gözden geçirdi. Yaşlı ağaç bir tane olsun zeytin vermemişti. Bu dünyada her şey yaşlanıyor, ölüyor. Kim bilir fidanken bu ağacın yaprakları ne kadar tazeydi, parlaktı, bakmaya kıyamazdı insan.” (Kemal, 2020: 70).

Romanda öne çıkan bir diğer anlatım tekniği geriye dönüştür. Romanın başında Kerim ve Peri kayıkla, adını sonradan Hayırsız Ada olarak öğrendiğimiz bir adaya gelme macerasıyla başlar. Nişancı diye bilinen bir kahramanın Kerim’i öldürme korkusu içinde adaya varıp varmama arasında bir kararsızlık geçirirler. Kerim de Poyraz’ın peşindedir. Kerim’in kim olduğu, ailesi hakkında bilgiyi yazar, romanın ilerleyen sayfalarında vermektedir. Böylece okur, kahramanetrarında gelişen olayları daha iyi anlamaktadır (Tekin, 2018: 248).

“Kerim’in babası, iki kardeşi kabile savaşlarında öldürülmüş, anası, babasının kardeşlerinin ölüsünü görünce yitmiş gitmiş, bir daha hiçbir yerde gözükmemiştir. Ve Kerim kimsiz kimsesiz, anasız babasız, kardeşsiz büyümüş, silah kullanmayı yaşlı bir Çerkezden yedi yaşında öğrenmeye başlamıştı. ” (Kemal, 2020: 18).

G

Geriye dönüş tekniğinin kullanıldığı bir başka bölüm, romanın başkişisi olan Musa Kazım Ağaefendi’nin ölmüş eşi, kızları Zehra ve Nesibe’in anneleri Huri’yi ilk nerede ve nasıl gördüğünün anlatıldığı bölümdür. Musa Kazım ve konakta yaşayan kız birbirlerini görür görmez beğenirler. Musa Kazım kasabaya her gidişinde kızın yaşadığı konağın önüne gelir ve bakışırlar. Bir süre sonra aralarındaki sevgi büyür. Çevredekilerin de dikkatini çekerler. Fakat Musa Kazım bir türlü gidip de kıza açılmaz. Hiç ummadığı bir gün kız bohçasını alıp Musa Kazım’ın yaşadığı konağa gelir. Üzerinden uzun yıllar geçmiş bu olayı yazar, Musa Kazım’ın şimdi Karınca Adası’nda âşık olduğu ve karşılıklı birbirlerini seven Melek Hatun’a olan sevdasını anlatamayışı üzerine onun geçmişine giderek bu olayı anlatır. Kahramanımız ilk sevdiği kadına da duygularını açamamıştır şimdi sevdiği kadına da hissettiği duyguları söyleyememektedir.

“Günün birinde Musa Kazım konağın önünden geçerken karşısından bir kız gelir. Kız o kadar güzeldir ki Musa Kazım orada yolun kıyısında kalakalır. Kız gidip konaktan içeriye girinceye kadar kendinden geçmiş öyle durur, gözlerini konağın kapısından alamaz. Bundan sonra haftada üç kez atına biner kasabaya gider. ”

...

“Sevdalarının dillere düştüğünü herkes bilir de onların hiçbir şeyden haberleri olmazdı. Kızı görmekten umudunu kesen delikanlı bir daha geçmez oldu. Kız günlerce kır atının geldiği saatlerde pencereye çıkmıyordu.

Bir sabah bakarlar ki konağın mermer merdiveninde bir karartı. Yukarıdan aşağı iner bakarlar ki, ne görsünler, basamağın üstüne yumulmuş oturmuş güzel bir kız. Atlas bohçası da yanında.” (Kemal, 2020: 45- 46).

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında öne çıkan bir başka anlatım unsuru İç Monolog tekniğidir. Kahramanın iç dünyası hakkında bilgilendirmenin yapıldığı bu teknikte zihin serbest bir biçimde çalıştığı için dil, konuşma diline yakındır (Tekin, 2018: 277). Kerim ve Peri Hayırsız Ada’ya geldikten sonra bir süre burada kalırlar. Peri, sevdiği adam olan Kerim eğer, Poyraz olarak bilinen Abbas’ı öldürürse başlarına gelecekleri düşünerek kaygılanır.

“Peri düşüncelere dalmıştı:

“Ne kadar da yalnızız, kimsesiz, ölümle karşı karşıyayız, Abbasi öldürür de yakalanırsak ölüncüye kadar hapis hanede kalacağız. Ben tek başıma kalacağım. Şeyhin adamları beni mahpushaneden kaçırırlar mı? Ya kaçıramazlarsa!” (Kemal, 2020: 23).

Romanın önemli norm karakterlerinden biri olan Melek Hatun, Musa Kazım Ağaefendi’yi derin bir aşkla sevmektedir. Musa Kazım’ın bir kızı Zehra Poyraz’ı, küçük kızı Nesibe ise Ali Hüseyin’i sevmektedir. Eğer Musa Kazım Girit’e dönerse hem kızlarının mürüvvetine engel olacak hem de kendilerinin kavuşamayacağını düşünmektedir Melek Hatun. Bütün bu insanların mutluluğu, Ağaefendi’nin adada kalmasına bağlıdır. Böylece kendi kendisiyle konuşarak bir iç rahatlama sağlamaktadır.

“Poyrazla Zehranın sevdasını Melek etmemiştiki: Değirmeni, iki sevdalının seviştikleri yerleri, Vasilin evini ben göstermedim. Kızların sandıklarını ben kilitlemedim. Benim hiç günahım yok. Kızlar sandıklarını ölüncüye kadar açamayacaklar diye yasak koymadım. Günah değil mi kızlara, benim güzellerim. Şu suların arasında insanların gelip görmedikleri yerde, dünyaların öteki ucunda bu kızları karasevda gelip buldu. Yaa sultanım. Günah dersen sen de. Senin yolun sevgilerin dostlukların yolu değil mi sultanım. Bu gurbet elde senden başka sırtlarını dayayacak kimseleri yok. Yarın çocukları olursa ne yapacaksın sultanım. Senin gittiğin sevgi, dostluk bu mu, sultanım. Beni de bağladın ışıklı yolumu karanlık ettin, senin yolun bu muydu sultanım.” (Kemal, 2020: 199- 200).

Yaşar Kemal’in edebiyatımızın önemli bir yazarı olarak öne çıkmasının sebebi kullandığı coşkulu dili ile betimlemelerindeki şiirsel anlatımdır. Esasen o bir tasvir ustasıdır. *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında hâkim anlatım tekniklerinden biri de betimleme tekniğidir. Yazarın diğer romanlarında görülen canlı doğa tasvirleri bu romanda da öne çıkar. Yazar anlatıcı her ayrıntıyı, her varlığı kendi doğallığı içinde aktarır. Kerim ile Peri Karınca Adası’na geldikten sonra dolaşmaya başlarlar. Adanın güzelliği, göz kamaştıran canlılığı karşısında adeta büyülenirler.

“Adanın yöresini dolaşmaya başladılar. Batmakta olan güneşe, turuncuya, mora, yeşile kesmiş, kenarları sırmalanmış ak bulutlara, kıyılardaki otlara, çiçeklere, yarlardan dışarı çıkmış ağaç köklerine, kayalıkların kırmızı, sarı damarlarına, gözlerini kamaştıran, denizden kayalıklara vuran ışıklara, hiçbir şeyi kaçırmadan, dünyayı ilk olarak görüyormuşlarcasına bir tansığa bakar gibi bakıyorlardı.” (Kemal, 2020: 28).

Romanın kart karakterlerinden biri olarak öne çıkan Kavlakzade Remzi’nin ada halkını yemeğe çağırdığı lokantada çektiği nutuk yazarın abartılı ve şiirsel dilinin bir göstergesidir. Yazar anlatıcı aslında kötü bir karakter olan Remzi’ye bu sözleri söyletirken onun epeyce bir zamandır yaşadığı öldürülme korkusunun bambaşka bir ruh hâliyle dışarı yansıtıp tuhaf bir ironi yaratmak istemiştir. Yani Remzi de bu söylediği

sözlere aslında inanmayıp tamamen vatansever ve fedakâr bir yurttaş görüntüsü çizmek istemiştir.

“Biz bu ülkeyi böyle yiğitler sayesinde yokken var ettik. Burada yakında yel değirmenleri çalışacaktır. Her yel değirmeninin kanadı mavi masmavi atlastan olacaktır. Denizden geçen gemilerin yolcuları hayranlıkla bizim mavisini savuran değirmenlerin mavilerini seyredecekler, bu ülkenin Anka kuşunun küllerinden yaratıldığını göreceklerdir. Anka kuşu da kıyamete kadar yaşayacaktır. Zümrüdü Anka Kuşu ölümsüzdür, bin yılda bir yumurtlar. Onsan da bir Zümrüdü Anka çıkar. Bizim kanımızla kurulmuş bu devlet ölümsüzdür, ölümsüz kalacak, kalacaktır. Zümrüdü Anka kuşumuzdur. Kafkasın kuşu diyorlar. Yalan yalan. Zümrüdü Anka Kuşunu tanrı bizim için yaratmıştır.” (Kemal, 2020: 194 - 195).

Yazar anlatıcı doğanın devingenliğini ve canlılığını şaşırtıcı bir doğallık içinde dile getirir. Sıradan bir bakışta fark edilemeyecek bir ayrıntılar huzmesi içinde verir.

“Boncuklu arı güneş dağın öteki ucuna inerken kıpırdar gibi bir şey etti, bu sırada da bir küçük kuş pınarın üstüne inerken arı kalktı, pınarın üstünde dolaştı, uçarken renk renk bir küçücük yuvarlak ışık parçasıydı, renklerini saçarak, arada bir de çakarak gidiyordu.” (Kemal, 2020: 134).

2.5.2. Olay Örgüsü (Vak’a)

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında klasik anlamda bir bölümlenme yoktur. Numaralandırma yerine paragraflar arasında iki satır kadar bir boşluk mevcuttur. Yaşar Kemal üzerinde çalışan bazı araştırmacılar tarafından eserin daha kolay incelenebilmesi sebebiyle paragraflar arasındaki bu boşluklara göre bölümlenme yapılmıştır (Onural, 2017: 286). Kerim ve Peri sonradan adı Karınca Adası diye bilinen bir adadan Hayırsız Ada’ya büyük bir korku ve endişe ile gelirler. Birbirlerini seven iki genç olan Kerim ve Peri’nin korkmalarının nedeni Nişancı Veli’nin Kerim’i öldüreceğine inanmalarıdır. Kerim de Poyraz’ı öldürme peşindedir. Şeyh Kerim’e Poyraz’ı öldürme görevini vermiştir. Fakat Kerim Poyraz’ı öldürme konusunda çok istekli değildir. Hatta ikisi de Poyraz’ın iyi bir insan olduğunda hemfikirdirler. Romanın sonraki bölümlerinde yazarın ütopyik bir yer olarak tasarladığı, bir grup insanın birbirini sevip saygı duyduğu, herkesin barış içinde yaşadığı (Şeker, 2020: 218) Karınca Adası’nda olaylar geçmektedir.

Musa Kazım Ağaefendi, kızları Zehra ve Nesibe Girit’ten buraya mübadele şartları gereğince gelmişlerdir. Musa Kazım Girit’te sevilen ve sayılan bir şahsiyettir. Ayrıca güzel atlar beslemektedir. Onlar buraya gelirken Niko orada çiftliğe ve atlarına göz kulak olmaktadır. Musa Kazım ilk zamanlar, bir gün yine Girit’e dönmenin umudu içindedir. Fakat kızları adada kalmak istemektedirler. Kızların adada kalmak istemelerinin sebebi Zehra’nın Poyraz’ı sevmesi, Nesibe’nin de adaya kökboyası getiren

Ali Hüseyin'i gördükten sonra birbirlerine olan aşklarıdır. Romanın bir diğer önemli kişisi olan Melek Hatun'u gördükten sonra Musa Kazım'ın Girit'e dönme isteği azalır. Lâkin Melek Hatun ve Musa Kazım arasında büyük bir sevgi doğar. Adada yaşayan kahramanlar Doktor Salman Sami, Hırsto, İsmail, Şerife Hatun, Kadri Kaptan, Baytar, Şehmus Ağa, Lena Ana yaşanan bu aşkların farkındadır. Hepsinin dileği bir an önce herkesin sevdiği insana kavuşmasıdır. Lena Ana kayıp dört oğlunun yokluğuyla bir gün onların döneceği inancı içindedir. Bu arada kasabanın ileri gelenlerinden olan Kavlakzade Remzi, İsmail'in kendisini öldüreceğinden korkar ve gece gündüz can korkusuyla yaşar. Musa Kazım ve Melek Hatun ara ara menekşeliğe gidip birlikte zaman geçirirler. Birbirini sevenler romanın sonuna doğru görkemli düğünlerle birbirlerine kavuşurlar. Kavlakzade Remzi de mebus olur ve Ankara'ya yerleşir.

Yazar ara ara geriye dönüşler yaparak kahramanların evvelki hayatları hakkında malumat verir. Böylece romanda yaşananların anlamlı bir bütün oluşturması sağlanmıştır. Romanın son bölümünde Hırsto'nun evini jandarmalar basar ve onu ve ailesini alarak gemiye bindirip Yunanistan'a gönderirler. Oradaki bir şehirde üç ay kaldıktan sonra adadan Türk dostları onu almaya gelirler ve fakat o rahatının yerinde olduğunu söyleyerek geri dönmez. Aslında bu, acı bir vedadır. Öldüğü güne kadar karşı kıyıda bu tarafı, Anadolu'yu seyreder.

2.5.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

2.5.3.1. Göçmenler

Musa Kazım Ağaefendi, kızları Zehra ve Nesibe Girit'ten Karınca Adası'na gelen göçmenlerdir. Karınca Adası Türkiye toprakları içinde fakat neresi olduğu yazar tarafından belirtilmemektedir. Ege Bölgesi'nde bir yer olduğu bilinmektedir.

2.5.3.2. Başkişi

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanının başkişisi Girit'ten mübadele gereği Karınca Adası'na gelmek zorunda kalmış Musa Kazım Ağaefendi'dir. Romanın 7-35. sayfalar arasını kapsayan birinci bölüm hariç neredeyse romanın tümünde merkezde olan şahıstır. Başlarda memleketi Girit'e gitmeyi çok istese de Melek Hatun'a duyduğu sevgi yüzünden ve kızlarının da Girit'e gitme konusunda gösterdikleri isteksizlik, onun da geri adım atmasına sebep olur. Sık sık atlarını anar, onların çok soylu hayvanlar

olduğunu dile getirir. Musa Kazım Ağaefendi, kendi memleketinde sevilen, sayılan, okumuş, soylu bir şahsiyettir.

“Sen babamı bilmiyorsun Hatunum, o onuruna çok düşkündür. Babam Giridin gözbebeğiydi. Herkes onu el üstünde tutardı.” (Kemal, 2020: 44).

Adadaki kadınlar bilhassa aşk ve sevgi konusunda sohbet etmeyi çok severler. En çok konuştukları konulardan biri de Ağaefendi ve Melek Hatun arasındaki sevdadır. Onlar da Musa Kazım'ın yakışıklı, okumuş ve zengin bir kişi olduğundan bahsederler. Melek Hatun'u güzel bulsalar da dağlı diye ona lâayık görmezler.

“...Melek mi ne mi o dağlı kadın, güzel olmaya dünya güzeli ya Ağaefendi dedikleri hem yakışıklı hem bu adayı deniziyle satın alacak kadar zengin, hem de okumuş bir kişi. Hem de karnının üstünde yarım okka altın saati var. Böyle bir adam adam o dağlıyı alır mı, bir de hatun diyorlar ona.” (Kemal, 2020: 123).

Romanda psikoloji ve gerilim havasını aktif tutmada Musa Kazım'ın iç dünyasında yaşadığı memleket özlemi ve sık sık içini dökmeye gittiği zeytin ağacıyla konuşması, romanın anlatımını canlı hâle getirmektedir. Esasen göçü işleyen romanların önemli bir kısmında başkahramanın doğadaki herhangi bir varlıkla konuşması sık görülen bir vakadır. Böylelikle kahramanlar hem memleketlerine duydukları özlemi hafifletmek hem de kimsenin kendilerini anlayamayacağını düşünüp bir iç dökme ihtiyacı duyup bu şekilde psikolojik bir rahatlama içine girmektedirler. *Koca Ren* romanında Adem'in Ren Nehri ile konuşması, *Sevgili Arsız Ölüm* romanında Dirmit'in kuşkuş otu ve tulumba ile konuşması, Musa Kazım'ın zeytin ağacıyla konuşmasıyla paralellik oluşturmaktadır. Sürgünlük olarak nitelediği kendi yaşamları ile bu zeytin ağacının yaşlanmaya yüz tutmuş hâli arasında bir benzerlik kurmaktadır. Ağacın bir gün bir insan tarafından kesilip ortadan kaldırılacağı ihtimali ile kendilerinin vatanlarından sürgün edilip buraya zorunlu gelmeleri arasında da bir koşutluk ilişkisi kurmaktadır.

“Bu vakur, bu güvenli, ölümsüz ağacın da sonu vardır. Bu yanda değil de öbür yanda olsaydı bu görkemli gövde gövde olmazdı, bu savaşlar bu savaş olmasaydı biz yurdumuzdan olur muyduk. Böyle rezil, perperişan edilir miydik, soylu atlarımız Akdeniz kıyılarına götürülüp satılır mıydı? Benim kır atıma ne oldu, yerimde olsam kır atımı bir su başında, bir otlakta onu bulup ona bakamaz mıydım?’ Ayağa kalktı gene ağacın yöresini dolaştı, okşadı. ‘Yakında eli baltalı biri gelecek, ağacı kökleyecek evine götürececek yakacak küllerini de denize dökecek.’” (Kemal, 2020: 70).

2.5.3.3. Norm Karakterler

Romanda başkahramanı çeşitli açılardan tamamlayan en baskın karakter Melek Hatun'dur. Musa Kazım'ın hemen yanı başında yer alan Melek Hatun'un en belirgin özellikleri güzelliği, Ağaefendi'yi büyük bir aşkla sevmesi ve saygı duymasındır. Bu anlamda başkişi olan Musa Kazım Ağaefendi'nin psikolojik ve sosyolojik bir değişim yaşamasında büyük rolü vardır. Zaten Ağaefendi'nin kızları Zehra ve Nesibe'nin dediği gibi babalarının Girit'e dönmemelerinin neredeyse yegâne gerekçesi Melek Hatun'a duyduğu derin sevgidir. Melek Hatun da aynı nispette onu derin bir aşkla sevmektedir. İkisi arasında oluşan bu sevgi, onları görünmez bir bağla kalbî olarak birbirine bağlamıştır.

“Babam, babamız Melek Hatunu görmediği gün tedirgin oluyor, eli ayağı birbirine karışıyor, anamız denize atıldıktan sonra biz olmasaydık, babamıza ne olurdu, söyle! Anamız Giridin en güzel kızı değil miydi, Melek Hatun da dünya güzeli. Babamız Melek Hatunu görür görmez ona öyle bir baktı ki, babam bu güzel kadına zor dayanacak dedim içimden. Sonra da babam için böyle düşündüğümden dolayı kendimden utandım.

Neden sonra öğrendik ki Melek Hatun da babamıza vurulmuş, hem de babamdan bin beter.” (Kemal, 2020: 40).

Romanda norm karakter olarak Melek Hatun'dan sonra öne çıkan kişi Ağaefendi'nin büyük kızı Zehra'dır. Anneleri Huri'nin ölümünden sonra adeta ailenin annelik görevini o yerine getirir. Fizik olarak o da güzel bir kadın olarak tasvir edilir. Musa Kazım - Melek Hatun aşkından sonra romanda yaşanan ikinci büyük aşk Zehra ile Poyraz Musa arasında gelişir.

Romanın diğer bir önemli norm karakteri Zehra'dan beş yaş küçük olan kardeşi Nesibe'dir. O da tıpkı babası ve ablası gibi büyük bir sevgi yaşamaktadır. Adaya kökboyası getiren Ali Hüseyin'i görür görmez birbirlerine vurulmuşlardır. Fakat Nesibe, ablası Zehra kadar güzel değildir. O da babasının bir gün Girit'e döneceği korkusunu yaşamaktadır. Eğer babaları oraya dönerse hem Nesibe hem de Zehra sevdiğine kavuşamayacaktır. Bu yüzden iki kız kardeş Melek Hatun'a bir an önce babalarına olan aşkını itiraf edip evlenmeleri yönünde devamlı telkinde bulunurlar ve sonunda da başarırlar. Böylece herkes sevdiğine kavuşur.

Romanda ikinci derecede norm karakter olarak yer alan kişiler arasında Poyraz Musa, Şerife Hatun, Doktor Salman Sami, Nişancı Veli, Lena Ana, Kerim, Peri, Baytar,

Hırsto, Ali Hüseyin, Kadri Kaptan, Vasili, Hayri Efendi, Şehmuz Ağa, İsmail Çavuş, Nermin Hanım sayılabilir.

2.5.3.4. Kart Karakterler

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında kart karakter olarak Kavlakozlu Remzi öne çıkar. Kasabalı olan Kavlakzade Remzi, Kurtuluş Savaşı sırasında önce Yunanlılardan yana olmuş, Yunan kuvvetlerinin yenilgisi kesinleşince Türklerin tarafına geçmiş, kendisinden daha güçsüz insanlara ezmeye çalışmıştır. Bunlardan biri Çanakkale’de savaşmış topçu çavuşu İsmail’dir. Çorbacı Elinin paralarını almak için İsmail’i jandarmalara dövdürmüştür.

2.5.3.5. Mukimler - Şehirliler (Fon Karakterler)

Romanda, göçü yaşayan kişilerin geldiği herhangi bir şehir yoktur. Mübadele sonucu gelen mübadiller Karınca Adası diye anılan bir adaya gelirler. Bazen de ihtiyaçlarını karşılamak için adaya yakın bir yer olan, kasaba diye adı geçen bir yere ara ara gidip gelirler. Karınca Adası gibi kasabanın da neresi olduğu belli değildir. Burada ikâmet eden kişiler arasında Binbaşı Faik Bey ve eşi Nermin Hanım, Kavlakzade Remzi, Üzeyir Bey, Esnaf Hayri Efendi sayılabilir.

2.5.4. Zaman

Göç Öncesi Zaman

Roman Kerim ve Peri’nin adaya gelmeleri ile başlar. Hangi yıl veya zaman olduğu belirtilmez. Romanda ara ara geriye dönüşlerle kahramanların önceki yaşamlarına ilişkin bazı bilgiler aktarılmaktadır. Kerim’in çocukluğu ve ailesi, silah kullanmayı nasıl öğrendiği, Musa Kazım’ın henüz gençlik döneminde ilk eşi Huri’yi görüp ona âşık olması ve evlenmeleri gibi bazı olaylar geriye dönüş tekniği kullanılarak anlatılmaktadır. Bu vakaların ne zaman cereyan ettiği yazar anlatıcı tarafından belirtilmemiştir.

Göç Sonrası Zaman

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanının karakteristik özelliklerinden biri de zaman mevhumunun belirgin olmayışıdır. Türk ve Yunan devleti arasında yapılan protokol gereği 1923 yılı içinde mübadele hükümleri yürürlüğe konmuştur. Dolayısıyla romanda geçen olaylar bu yılı kapsamaktadır. Ancak konumuz gereği göçten önceki zamana

baktığımızda romanda, bu döneme ilişkin bir malumata sahip olunamamaktayız. Kerim ve Peri'nin adaya gelmeleriyle başlayan romanın ilk otuz beş sayfasından sonraki ikinci bölümde Ağaefendi, kızları Zehra ve Nesibe'nin ne zaman Karınca Adası'na geldikleri belirtilmez. Sadece geriye dönüşlerle önceki yaşamları hakkında kısmî malumat verilmektedir.

Romanın sonunda Hristo'nun evi jandarmalar tarafından basılır, o ve ailesi Yunanistan'a gönderilir. Üç ay geçtikten sonra Türkiye'den arkadaşları yanına giderek onu tekrar Türkiye'ye davet ederler. Fakat o bu teklifi kabul etmeyerek bir daha da dönmez. Buradan romandaki olayların beş altı ay içinde meydana geldiği çıkarılabilir.

2.5.5. Mekân

Göç Öncesi Mekân

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında kahramanların Karınca Adası'na gelmelerinden önceki yaşamları hakkında fazla bir malumat verilmemektedir. Romanda geriye dönüşlerle birkaç yerde, başkişi Musa Kazım Ağaefendi'nin ilk eşi Huri ile olan karşılaşması ve konaklarından bahsedilmektedir.

“Günün birinde Musa Kazım konağın önünden geçerken karşısından bir kız gelir. Kız o kadar güzeldir ki Musa Kazım orada yolun kıyısında kalakalır. Kız gidip konaktan içeriye girinceye kadar kendinden geçmiş öyle durur, gözlerini konağın kapısından alamaz.” (Kemal, 2020: 45).

Geriye dönüş tekniği kullanılarak başkişi Musa Kazım'ın kızlarıyla Yunanistan'dan vapurla gelirken kötü şeyler yaşadıkları, epeyce insanı yitirdikleri, eşini bile kaybettiğini belirten kısa bir konuşması vardır.

“Biz vapurla Yunanistandan gelirken vapurda çok çocuk, çok yaşlı kadın, çok da erkek öldü. Kızların anaları da vapurda öldü.” (Kemal, 2020: 146).

Göç Mekânı

Romanda olayların geçtiği ana mekân Karınca Adası'dır. Gerçekte böyle bir olmayıp tamamen yazarın muhayyilesinin ürünü olan ütöpik bir mekândır. Romanın başında Karınca Adası'na yaklaşan Kerim ve Peri, Nişancı Veli'nin kendilerini beklemesinden kaygı duyarak adaya ayak basmaktan vazgeçerler ve Hayırsız Ada'ya gelirler. Adanın güzelliği onları hayretler içinde bırakır. Kerim, buraya neden Hayırsız

dendiğine bir anlam veremez. Ağaçları, çiçekleri, pınarları ile göz kamaştırıcı, bereketli bir yerdir.

“*Bir de bu adanın adını Hayırsız koymuşlar, dedi Kerim, ‘şu insanlara akıl sır ermiyor. İnsan burada bir ömür boyu yaşayabilir. Bu çok çiçek biten toprakta buğday da biter, her şey de. Meyve ağaçlarının dalları meyvelerini götüremez. Mısır bile biter. Geceleri pınarlar ağızlarına kadar yıldızlarla dolar.’*” (Kemal, 2020: 26).

Musa Kazım’ın memleketi Girit’e özlemine dindirmeye çalıştığı ve Melek Hatun’a duyduğu sevgiyi sesli olarak dillendirdiği, zeytin ağacıyla konuşup dertleştiği, bir nevi huzura kavuştuğu mekân Karınca Adası’ndaki menekşeliktir. Buraya bazen de ikisi birlikte gelir.

“*Ben ağaç arkadaşşıma gidiyorum. Şimdi canı sıkılıyordur. Canı sıkılınca hep beni bekler. Gözleyi gözleyi gözü dört olmuştur şimdiye kadar, ona söyleyecek bir dehşet düşüncem var.*” (Kemal, 2020: 134).

Musa Kazım Ağaefendi’nin kızları Zehra ve Nesibe’nin ısrarıyla Melek Hatun’a babalarına olan aşkını itiraf etmesini isterler. Böylece babaları Girit’e gitmekten vazgeçecek, kendileri de sevdiklerine kavuşacak, hep birlikte mutlu mesut yaşayacaklardır. Melek Hatun Ağaefendi’ye olan sevdasını menekşelikte söyleyecektir.

“*Sabah erkenden menekşeliğe uçarak, mor menekşeleri doya doya koklayarak, elimi elinin üstüne koyarak. Elinin üstüne koyarak... Ondan sonra ne olacağını düşünemiyordu.*” (Kemal, 2020: 135).

Romanın bir yerinde Musa Kazım ve kızları, Melek Hatun, Lena Ana, Poyraz, Nişancı Veli, Vasili, Kadri Kaptan hep birlikte İstanbul’a giderler. Pera Palas Oteli’ne gelip kalırlar. Kısa bir süre sonra tekrar adaya dönerler. Romanın sonunda jandarmalar Hırsto’nun evini basar, onu ve ailesini alıp gemiye koyarlar ve Yunanistan’a yollarlar. Hırsto orada kalır ve artık Anadolu’ya dönmez.

2.5.6. Dil ve Üslup

Yaşar Kemal’in bir yazar olarak en belirgin yönü dil ve üslubundaki farklılıktır. Olayları ve durumları anlatmada, doğayı betimlemede kullandığı lirik ve şiirsel dil onu diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan belirgin bir biçimde ayırmaktadır. Esasen üslubundaki sadeliği ve coşkuyu hemen bütün yapıtlarında görmek mümkündür.

“*Adanın yöresini dolaşmaya başladılar. Batmakta olan güneşe, turuncuya, mora, yeşile kesmiş, kenarları sırmalanmış ak bulutlara, kıyılardaki otlara, çiçeklere, yarlardan dışarı çıkmış ağaç köklerine, kayalıkların kırmızı, sarı damarlarına, gözlerini kamaştıran, denizden kayalıklara vuran ışıklara, hiçbir şeyi*

kaçırmadan, dünyayı ilk olarak görüyormuşlarcasına bir tansığa bakar gibi bakıyorlardı.” (Kemal, 2020: 28).

Sözlü kültürde ve halkın kullandığı deyim, atasözü, mecazlı ifadeleri tasvirlerinde yer yer kullanmıştır. ‘Tansık, hınk der ölürüm, lalü ebkem, Urus askerleri, itin önüne ot atın önüne et atma, delirimsirik, zıknabut kağıt, taşkala, zulm ağlatır dert söyler, suyuna kuran düşse okunur pınar’ vb. ifadeler romanda yer almaktadır. Romanda dikkati çeken bir özellik de bir Çukurova romanı olmadığı hâlde Çukurova coğrafyasından, Toroslar’dan hatta Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun bazı şehirlerine bile yer vermektedir. Bu durum onun eserlerinin dil anlamında bütüncül bir coğrafya anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Doğadaki varlıkların devingenliğini anlatırken en ince ayrıntıları bile şaşırtıcı bir gözlem gücüyle vermesi Yaşar Kemal’in bir başka önemli özelliğidir. Şiirsel, destansı ve abartıyla yoğunlaşmış üslubu romanda yaygın bir şekilde yer almaktadır.

“Nardan sonra menekşeler açılacak, çalıkların altında, cennet bahçesine dönecek, ortalığı bir koku alacak, insanlar, kuşlar, arılar, kelebekler, börtü böcek sarhoş olacak. Kuşlar yan yan uçacak, insanların yürürken ayakları birbirine dolaşacak, Ağaefendimiz, pirimiz, sultanımız çalıkların altına yatarak boynu bükük mor menekşelerin kokularını içine çekecek, bütün yaz menekşeler geçinceye kadar böyle sürecek. Pirimiz, sultanımız da son çalığın altından çıkacak, esrükleyecek, iliklerine kadar menekşe kokusu işleyecek.” (Kemal, 2020: 47).

2.6. MOR KAFTANLI SELANİK

2.6.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Kahraman sayısının çok fazla, 3. tekil kişi (O)nin anlatıcı olduğu romanda olaylar hâkim (tanrısal) bakış açısıyla verilmiştir. Tanrısal konumda olan anlatıcı, kişilerin duygu ve düşüncelerinin gerisinde yatan saikleri bilir ve ona göre bir anlatı evreni kurar. Esasen kalabalık şahıs kadrosu ve çeşitli mekânların olduğu romanlarda bu bakış açısı yazara, belli bir kolaylık sağlar (Çetindaş, 2020: 539). Çünkü yazar-anlatıcı, farklı kişilerin farklı mekânlarda aniden ortaya çıkarak olayların gelişiminde oynadıkları rolde tarafsız kalarak kendi yerini de sağlamlaştırmaktadır.

“Mustafa Kemal’in otomobili İzmir sokaklarına girdi. Yanında Fevzi Paşa oturuyordu. Salih Bozok bir adım öndeki koltuğa eğreti yerleşmişti. Gözüpek bir muhafız, hepsinin sorumluluğunu yüklenmiş gibi sert bir ciddiyetle çevreyi kolluyordu. Şoförün her hareketini önceden kestiren merak ve ısrar içinde yolları, köşe başlarını ve meydan kuytuluklarını dikkatle süzüyor, her defasında sıkıca kavradığı kabzayı biraz daha emniyet hissiyle sıkıyordu. Arkadan gelen otomobillerin pencerelerinden dışarıya sarkan yüzler gergindi. Biraz meraklı,

biraz tedirgin bakışlarla çevreyi kolluyorlardı. Parmaklar tetikteydi. İçlerinde biraz güven, biraz endişe vardı.” (Karakoyunlu, 2012: 20).

Yukarıdaki satırlarda hâkim anlatıcı, çevre tasvirini verirken kahramanların gergin ruh hâllerinin gerisinde yatan sebebin her an bir şey olacakmış, bir yerden bir tehlike gelmesinin olasılık dâhilinde olduğu izlenimini vermekte ve okuyucuyu da bu gergin atmosfere hazırlamaktadır.

Mor Kaftanlı Selanik romanında geriye dönüş, anlatma-gösterme, diyalog ve tasvir (betimleme) tekniği kullanılmıştır. Olayların mekân adlarıyla bir paralellik içinde anlatıldığı eserde kişileri yapıp etmeleri, bazen gelişimlerinin üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra, bazen de olayların öncesine gidilerek anlatıldığı için geriye dönüş tekniği önemli oranda kullanılmıştır.

Eleni ve Philip mübadele gereği İzmir’den Yunanistan’a gideceklerdir. Yirmi yıldır evli olan karı kocanın vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılması onları büyük bir hüzne boğar. Bir terzi olan Philip, dükkânını ilk açtığı zamana döner ve o zamanki duygularını Eleni’ye anlatır.

“-Biliyor musun Eleni, sen doğduğun gün ben dükkânımı yeni açmıştım. Yirmi yaşında bir terzi kalfasıydım. Annem mahalle esnafına koliva dağıttı. İlk lokmayı ısırduğumda, ‘Allah bu kızı bana nasip etsin’ diye dua ettim.” (Karakoyunlu, 2012: 121).

Hem mübadele fikrinin mimarı hem de romanın önemli kahramanlarından biri de Yunan başbakanı Venizelos’tur. Eski İzmir valisi olan arkadaşı Aristidi ile birlikte çocukluğunu geçirdiği Resmo sokaklarında dolaşırken bir kahveye gelip otururlar. Venizelos çocukluk günlerine döner.

“Okul, Venizelos’un kendine güvenini fark ettiği ilk sığınağıydı. Dersler bitince bahçe duvarına oturur, yolun karşısındaki küçük kahveyi seyrederdi. En hoşlandığı şey, babasının domino oyununda dikkat kesilip bütün kurnazlıklarını kullanmak için gerilişini seyretmekti. Eğer oyunu kaybederse, intikamını oğlundan alırdı:

-Lefter! Boş durma, gel yardımcı ol! Bardakları taşı...” (Karakoyunlu, 2012: 32).

Geleneksel veya klasik roman anlayışında önemli bir anlatım yolu olan anlatma-gösterme tekniğini mübadeleyi ele alan bu romanda da görmek olasıdır. Çevre tasvirlerinin ağırlıklı olduğu bölümlerde anlatma, diyalogların ön planda olduğu yerlerde de gösterme vardır. Bazen de iç içe geçmiş bir şekilde bu yöntemin verildiği görülmektedir.

Mübadeleye tabi olan yerlerden biri de Tekirdağ il sınırları içinde olan Mürefte'dir. Yazar burayı tasvir ederken anlatma yöntemini kullanır.

“Mürefte sahillerinde rüzgâr denizi değil, kumları okşar. Bu yüzden تنها ve asude balıkçı lokantalarında dalgaların sesi bir eski ahbab selamı gibi dostlaşır. Sonbaharda bu dostluğun tesiri serindir. Daha sonra sert rüzgârlar ve şiddetli yağmurlar birbirine karışırlar; sığınaksız hayvanların acılı kıvrınmaları can yakar. Hava artık dumanlanmıştır. Şimdi tam mevsimiydi. Havalarda her akşam dumanlanıyordu...”(Karakoyunlu, 2012: 69-70).

İstanbul'daki Rum hayat kadınlarının da mübadele gereği Yunanistan'a gönderilecekleri haberi, Tarlabası Karakolu'na da ulaşır. Kadınlar karakola getirilir. Kadınlardan biri olan Dora ile nezarethane bekçisi Şuayip arasında bir yakınlaşma oluşur. Kısa bir zaman sonra da nikâh kıyarlar. Karakola ilk getirildiği zaman, ikili arasındaki bir diyalogda Dora, hem mübadelenin yaratacağı olumsuzluklara hem de kimsesiz olmasına vurgu yaparak gelecekte duyduğu endişeyi dile getirir. Yazar-anlatıcı burada, gösterme tekniğini kullanmıştır.

*“Zıbalı kız durdu. Bir sevinci tatmak isteğinin telaşındaki hüznü hissettirmeden sordu:
-Bizi mübadele artığı olarak tutacaklarmış, öyle mi?
-Korkuyor musun?
-Evet!
-Kimden?
-Kimsem yok da ondan...
Göz göze geldiler. İkisinin de söyleyeceği çok şey varmış gibi duruyorlardı.
Zıbalı daha cesur çıktı:
-Kimsem yok; itin köpeğin elinde ziyan olurum.”*(Karakoyunlu, 2012: 160).

Anlatıma dayanan roman sanatında tasvir, temel anlatım yollarından biridir. Yakın tarihte yaşanmış mübadele gibi önemli bir hadiseyi yerli yerine oturtmak için olayların ve kişilerin daha inandırıcı olabilmesi için kuşkusuz tasvire ihtiyaç vardır. Yazar-anlatıcı bu hakikatten dolayı hem mekân hem de kişi tasvirlerini yer yer kullanmıştır. Romanda önemli başlıklardan biri de Selanik'tir.

“Selanik'in ikinci vakitleri, bütün kentlerin bütün vakitlerinden farklıydı. Yalılar Caddesi dört koldan işgale uğramış gibi kalabalıklaştı. Beyaz Kule çevresindeki küçük birahanelerin kaldırılmalarına dizilmiş pembe minderli demir sandalyeler ve fıstık yeşiline boyanmış masalar birdenbire insanla dolmuştu.”(Karakoyunlu, 2012: 53).

Bu satırlarda Balkanlar'ın önemli şehirlerinden olan Selanik'in diğer şehirlerden farklı bir zamansal panoramaya sahip olduğu, insanların günlük yaşamlarının alışlagelmiş düzenine iyimser bir doygunlukla devam ettikleri havası vardır.

Mor Kaftanlı Selanik romanında öne çıkan anlatım tekniklerinden biri de diyalog tekniğidir. Mübadelenin arka planında yaşanan gelişmeler bazen, kahramanların birbirleriyle yaptıkları karşılıklı konuşmalarda daha somut bir görünüm kazanmaktadır. Bu bağlamda romanın genel kurgusuna sahici bir atmosfer kazandırılmasında diyaloglar, etkili bir yol olmaktadır. Karakterlerin psikolojik durumlarının daha iyi anlaşılmasında ve anlatımdaki monotonluğun kırılmasında da önemli bir işlev görmektedir (Eronat, 2020: 117).

Eserin önemli kahramanlarından olan Eleni ve Anastas arasındaki konuşma, romanın ana temasının da anlaşılması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Mübadele gereği İzmir'den Resmo'ya kadar yolculuk yapmışlar, buraya geldikten sonra, karı koca olmadıkları için Eleni'ye bir ev ve arazi verilmiş fakat Anastas'a herhangi bir şey verilmemiştir. Kendisine başka bir köye gönderileceği söylenmiştir. Kocası öldükten sonra sahipsiz ve kimsesiz kalan Eleni, Anastas'ın gitmesini istememekte, onun kendileriyle birlikte kalmasını istemektedir. Üstelik çocukları gibi sahiplendikleri Parios da onlarla kalacaktır. Üstelik Anastas'ın kalmasını o da arzulamaktadır. Eleni kendisine verilen evin onlara yetecek kadar büyük olduğunu ve dolayısıyla gitmesine gerek olmadığını ifade eder.

*“-Bana ev vermediler. Başka köye göndereceklermiş.
Eleni bir çaresizlik içine girmiş gibi incindi. Hisleri hızla yoruluyordu. Biraz sessizlik, biraz utanç, biraz da arzu vakitsiz bir telaş ile varacağı bütün noktaları elinden alıp götürebilirdi:
-Bizimle kalın! Burası kocaman bir ev...
Parios ile göz göze geldi. Beklediği mutabakatın sıcaklığını fark etti. Sözünü tamamladı:
-Sizi rahatsız etmeyiz...
Anastas elindeki taşı Parios'a uzattı, Parios taşı alıp sözün gerisini beklemeye başladı. Eleni'ye baktı. Gözlerinde sabırsız bir 'evet' bekleyişi vardı:
-Ben de sizi rahatsız etmem...
Elindeki büyük bakracı Parios'a uzattı:
-Doldur bakalım şunu delikanlı! Çiçeklerin sulanması gerekiyor... Yarın da sen sularsın artık bahçeyi...”(Karakoyunlu, 2012: 298).*

2.6.2. Olay Örgüsü (Vak'a)

Romanda olay örgüsü, Ankara Çankaya'da bir havuz başında Mustafa Kemal ve Fikriye arasındaki sohbetle başlar. Selanik'te geçirdikleri zamanı yâd ederek çocukluk günlerine duydukları özlemi ifade ederler. Fikriye Mustafa Kemal'i uzun zamandan beri sevmektedir. Şimdi her ikisi Selanik'e duydukları büyük özlemin içinde birbirlerine duydukları sevgiyi de dile getirirler. Bu sırada Mustafa Kemal'in yaveri bir mektup getirir. Mektupta meclisin ona 'Mareşal' rütbesini ve 'Gazi' unvanını verdiği yazılıdır.

Sonrasında Mustafa Kemal İzmir'e gelir. Büyük bir yangın içinde olan şehirde büyük bir telaş ve kaçışma yaşanmaktadır. Mustafa Kemal ve yanındakiler arabasıyla Muammer Bey'in köşküne gelirler. Köşkün kapısında onları Latife Hanım karşılar. Bundan sonraki bölümlerde olaylar, Ankara ve Resmo-Atina çizgisi olmak üzere iki ana mekân üzerinde her iki devletin önemli liderlerinin kendi aralarında yaptıkları sohbetlerle ilerler. Ankara'da Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, Resmo-Atina'da ise Venizelos, eski İzmir valisi ve yargıç Aristidi ile Kral Konstantin arasında yapılan görüşmeler romandaki olayların önemli bir bölümünü meydana getirir. Bu romanı, mübadeleyi işleyen benzer romanlardan farklı kılan yönü, mübadele hadisesini daha çok liderler ve başkentler özelinde ele almasıdır (Doğruyol, 2016: 255). Eserde Ankara, İzmir, Selanik, İstanbul, Mürefte, Resmo, Drama, Girit, Lozan, Şarköy, Kavala, Giresun gemisi, Dedeoğlu Tren İstasyonu gibi birçok başlık altında verilen yer ve mekânlardaki farklı kişiler ve onların yaşadığı olaylar bazen eş zamanlı bazen de geriye dönüşler ve atlamalarla anlatılmaktadır. Bu durum da romanı benzerlerinden ayıran farklı bir özelliktir.

Romanda olaylar kronolojik bir doğrultuda ilerlemez, geriye dönüşlerle ve zamanda atlamalar yaparak verilir. Lozan'a temsilci olarak İsmet Paşa'yı görevlendiren Mustafa Kemal, onun kurmay ve diplomat yönüne güvenerek bu sorumluluğu vermiştir. Mübadele fikrine Türk tarafının sıcak bakmadığını, esasen Yunan tarafının daha çok bu fikri benimsediği görülmektedir. Bu durumu hem Venizelos ve Aristidi arasında yapılan konuşmalarda hem de Yunan tarafının Lozan'daki resmi görüşmelerde savundukları fikirlerde görmek mümkündür. Çok fazla kişi ve mekânın olduğu romanda hem Türkiye'den giden mübadiller hem de Yunanistan'dan gelen mübadillere yer verilmiştir.

Mürefte'de Yüzbaşı İhsan ile Yüzbaşı Bekir, Eva ve Barba'nın lokantasında iken bir atlı hızlıca gelir ve elindeki zarfı onlara uzatır. Yüzbaşı Bekir zarfı açıp okur ve içinde Rumlar'ın Yunanistan'a gönderileceği, hazırlıkların hemen başlaması emri vardır. Resmo'da ise köyde bir cenaze töreni vardır. Üzümkız'ın cenazesi için köy halkıyla beraber Vasilisi ve Şerife de Musa'nın ölen karısı Üzümkız için orada bulunurlar ve cenazeyi kaldırırılar.

İzmir'den yola çıkan ilk mübadil kafilesinde Eleni ve kocası Philip, Urlalı Anastas vardır. İstikamet Selanik olduğu bu katile, Venizelos'un emriyle rotasını Girit'e doğru

çevirir. Bu yeni karar değişikliğinin sebebi Selanik'in karışıklık içinde olması, dolayısıyla Yunan askerlerinin orada çıkacak bir olayı önlemekte yetersiz kalma ihtimalidir. Lâkin Selanik'te önemli bir oranda Türk nüfus bulunmaktadır. Yolda Eleni'nin hasta olan kocası Philip ölür. Eleni ne zaman sıkıntılı bir durumla karşılaşsa Anastas bir Hızır gibi yardımına yetişir ve onu korur. Böylece Anastas ve Eleni arasında bir yakınlaşma meydana gelir. Kafile Resmo limanına vardıkdan sonra annesini kaybedip bulamayan Parios adında bir çocuğu da ikili sahiplenir. Ona çocukları gibi bakarlar. Resmo'da Anastas için tatsız olan bir durum, geçmişte annesinin eski âşığı Glafkos'un buraların hâkimi olmasıdır. Eleni ve Glafkos'un evi karşı karşıyadır. Torunu Smyrna ile yaşayan Glafkos bir süre sonra kalp krizi geçirir ve ölür.

Drama'da Selanik Muallim Mektebi'nde birlikte okuyan fakat uzun zamandır birbirleriyle konuşmayan Hasan Hoca ile Sokrat, mübadele emri gelince Sokrat, arkadaşı ve komşusu Hasan Hoca'nın evine gelir. Sokrat arkadaşının gidecek olmasından büyük bir mahcubiyet duymaktadır. Birbirlerine uzun zamandır sevdalı olan Halil ve Sofia mübadele haberinden sonra büyük bir endişe yaşarlar. Sofia, Halil ve annesi Hasibe Teyzenin gidecek olması dolayısıyla Halil'den ayrılma ihtimalinden dolayı büyük bir endişe yaşamaktadır. Yorgo da onları sürekli rahatsız edip üzerlerine gelmektedir. Yakını olarak sadece yaşlı bir ninesi olan Sofia, adını Safiye olarak değiştirip Halil ile nikâhlanır ve öylece Samsun-Alaçam'a giderler.

Şarköy'de ise Markos, mübadele kararını büyük bir üzüntüyle karşılar fakat elinden de bir şey gelmez. Doğup büyüdüğü ata toprağından ayrılmayı göze alamaz ve kendini asarak hayatına son verir. Şuayip İstanbul'da Tarlabası Karakolu'nda nezarethane bekçisi olarak görev yapmaktadır. Genelev patroniçesi Stavrula'nın işlettiği kadınlar, mübadil olacakları haberiyle tutuklanıp karakola getirilir. Bu kadınlardan biri olan Dora ile Şuayip arasında bir yakınlaşma meydana gelir. Dora'nın gitmesine engel olmak için ikili nikâh kıyarlar. Şarköy'de ikâmet eden Nesibe Nusret, kimi kimsesi olmayan Zoi de onunla birlikte kalmaktadır. Yüzbaşı İhsan ile Yüzbaşı Bekir gece vakti gezintiye çıkarlar ve Nesibe Nusret'in evinin önünde oldukları sırada onlara, karanlığın içinden ateş edilir ve Yüzbaşı Bekir yaralanır. Yaralı, eve getirilir ve Doktor Aleksandr çağrılır. Birkaç gün burada kalan Yüzbaşı Bekir'e Nesibe Nusret ve Zoi bakarlar. İstanbul'a göçme kararı alan Nesibe Nusret, akrabası Mehmet Nabi Bey ile İstanbul'a giderken yolda, hayattaki tek akrabası olan halasının vefat ettiğini öğrenir.

2.6.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

Mor Kaftanlı Selanik romanının en belirgin özelliklerinden biri romandaki kişi sayısının epeyce fazla oluşudur. Bunda, olayların geçtiği mekânların da çok fazla olması önemli bir faktördür. Kişi sayısının fazla oluşu, onların derin bir şekilde işlenmesine engel teşkil etmiştir (Doğruyol, 2020:318). Mübadelenin dolayısıyla göçün hem Türk tarafında hem de Yunan tarafında, olayların içine müdahil olup eski yaşam düzenleri kökten değişen insanların yaşadıkları dramın boyutlarını göstermek de etkili olmuştur.

2.6.3.1. Göçmenler

Türk-Yunan mübadelesini işleyen bir eser olan *Mor Kaftanlı Selanik* romanında göç edenlerin sayısı, göçü ele alan diğer romanlara göre epeyce fazladır. Bunun sebebi Türk ve Yunan her iki taraftan göçe uğrayan kişi sayısının fazla oluşudur. İzmir'den Girit'e giden Eleni ve Kocası Philip, Urlalı Anastas öne çıkan kişilerdir. Drama'dan Şarköy'e gelen kişiler arasında Hasan Hoca ve Karısı Dilşat Hanım, Halil ve annesi Hasibe Teyze, Halil'in nişanlısı Sofia sayılabilir. Selanik'te yaşayan Şevket Bey ve torunu Leyla Edirne'ye göç ederler. Şarköylü Zoi ve yanında kaldığı Nesibe Nusret İstanbul'a göç ederler.

2.6.3.2. Başkişi

Romanın belli bir bölümünde Mustafa Kemal, Fikriye Hanım, İsmet Paşa, Venizelos, Aristidi, Fethi Bey gibi tarihî şahsiyetlerin ağırlığı görülse de başkişi, Anastas'tır. Urlalı bir bağcı olan Anastas, İzmir'den önce Selanik'e doğru yola çıkan, sonra Venizelos'un talimatıyla Girit'e gitmeye başlayan *Giresun* gemisindeki ilk kafilenin içindedir. Gemide kendisi gibi bir mübadil olan İzmirli Eleni'ye, her başı sıkıştığında, bir kurtarıcı gibi yanında biter ve ona yardımcı olur. İri yarı ve cesur bir adam olan Anastas'ın Eleni'nin koruyucusu gibi davranması ikisi arasında hem yolculuk boyunca hem de Resmo'ya varduktan sonra aralarında bir yakınlaşma oluşmasına vesile olmuştur. Gemiye binmeye çalışan mübadil kalabalığı içinde hem bavulunu hem de hasta olan kocası Philip'i kendisiyle taşımak zorunda kalması Eleni için müthiş bir zorluk olmaktadır. Anastas'ın sahneye ilk çıkışı, tam da Eleni'nin yardıma ihtiyaç duyduğu bu anda olmuştur. Önce Philip'i kucaklayarak gemiye bindirir.

“Eleni, Philip'in koluna yapıştı. Gücünü sonuna kadar kullanıyor, ama hem bavulunu, hem de Philip'i tutmakta zorlanıyordu. Birden hiç fark edilmeyen bir gücün

Philip'i elinden çekip aldığıını gördü. Onca yılın geçmişinde en tehlikeli korkuları bile cesaretle devirip atmıştı. Hiçbir şeyin yüreğine ürkek bir nefes telaşı yaşatmasına fırsat vermişti. Philip'in bir ara havada uçar gibi olduğunu gördü. İri bir gövde, sağlam bir kol Philip'i havada yakalamış ve belinden kavrayarak kendisine adeta yapıştırmıştı. Sonra geriye dönüp sert lisanla Eleni'yi ürküttü:

-Verin elinizdeki bavulu... Öyle şaşkın şaşkın bakmayın...

Eleni hakikaten ürkü. Philip'i o dev gibi adamın kollarında görünce rahatladı.”(Karakoyunlu, 2012: 155-156).

Anastas, Eleni'nin kocası Philip'i gemiye bindirdiği sırada Eleni, yoğun insan kalabalığı arasında kaybolma korkusunun verdiği endişeyle de ne yapacağını bilemez hâldedir. Bu Eleni'yi belinden kavrar ve yoğun insan kalabalığı arasından çıkararak güvenli bir yere bırakır.

“Güvertede, cehennemden boşalışı hissettiren kaybolma korkusu vardı. Sağına soluna bakarken bu endişe, çözümsüz bir korku gayyasına düşmüş gibi Eleni'yi ezmeye başlamıştı. Birden sarsıldı. Ne olduğunu farkına varamayacağı kadar hızlı bir hareketle ayaklarının yerden kesildiğini hissetti. Güçlü iki kol, Eleni'yi belinden yakalamış, havaya kaldırmış ve oturanların üzerinde adeta uçurur gibi kaldırıp bir süre havada öyle taşımıştı. Sonra güvertenin kaptan köşküne çıkan merdivenin yanına indirdi.” (Karakoyunlu, 2012: 156).

Anastas'ın Eleni'ye ve sonradan annesini kaybedip kimsesiz kalan bir çocuk olan Parios'u da zor durumdan kurtarması, üçlüyü daha da birbirine yakınlaştırmış, adeta bir aile gibi onları birbirine kenetlemiştir. Özellikle Resmo'ya vardıktan sonra orada hem jandarmaların mübadil Rumlar'a kötü davranması hem de Resmo kafilesinin Kuzey Çamlık köyüne vardıktan sonra Glafkos'un emrindeki kolcuların, Türkiye'den gelen mübadillere acımasız davranışlarda bulunması karşısında Anastas'ın baş eğmeyip onlara cesurca karşılık vermesi, onu Eleni'nin gözünde bir kahraman olarak yer almasını sağlamıştır. Kocasının gemi yolculuğunda ölmesinden sonra dul bir kadın olarak yaşamına devam etmesinin getireceği zorluklar da düşünüldüğünde Anastas, Eleni için bundan sonraki yaşamında hayatını birleştireceği ideal bir eş gibi görünmüştür. Nitekim Eleni'ye mübadil hakkı olarak güzel bir ev verilmiş, o da Anastas'a kendisi ve Parios'la birlikte kalmalarını teklif etmiştir.

2.6.3.3. Norm Karakterler

Mor Kaftanlı Selanik romanında norm karakter olarak öne çıkan kişi Eleni'dir. İzmirli bir Rum olan Eleni, terzi olan kocası Philip ile birlikte sakin ve huzurlu bir hayat sürerken birden bire çıkan mübadele emri gereğince onlar da evlerini ve terzi dükkânını kapatıp Giresun gemisiyle yola çıkarlar. Yirmi yıllık evli bir kadın ve kırk yaşına yakın

olmasına rağmen genç ve diri görünen bir kadın olan Eleni, görenlerin ilgisini üzerine çekecek kadar bir güzelliğe sahiptir.

“Eleni hâlâ diriymi, güzeldi; işin en doğrusu kadındı... Kırkına bile varmamış bir güzelliğin değerleri gözlerinin derinliğine yerleşmişti. Bu güzelliğin hükmünü ancak çapkın ve cesur bakışlar kavrayabilirdi.” (Karakoyunlu, 2012: 121).

Eleni'nin hasta olan kocası Philip, gemi yolculuğunda hayatını kaybeder. Cesedini Akdeniz'in sularına bırakırlar. Hem yolculuğunun bundan sonraki aşamasında hem de Girit'e vardktan sonra her daim yanında olan ve onu zor durumlardan kurtaran kişi Anastas olmuştur. Eleni'ye yolculuk sırasında yardımcı olan kişilerden biri de Sakızlı Emil'dir. Resmo'ya gelen İzmir kafilesi içinde daha sonra annesini kaybedip bulamayan bir çocuk olan Parios'u kendi evladı gibi sahiplenir. Parios'un önceki hayatına dair herhangi bir malumat verilmediği için geçmişi bilinmemektedir.

Resmo'da Kuzey Çamlık köyüne gelen Eleni'ye güzel bir ev verilir. Burada bir tür mütegalibe olan Glafkos ve torunu, güzel Smyrna vardır. Smyrna'nın Anastas'a yakın olmak için çaba göstermesi, onunla konuşması karşısında korkunç bir kıskançlık duygusuna kapılır. Fakat Anastas da Eleni ve Parios'u kendi ailesi gibi görmekte ve bundan sonra birlikte yaşayacaklardır.

Bu çalışmada karakterizasyon, göç edenler başlığı altında ele alınmıştır. Fakat *Mor Kaftanlı Selanik* romanı, diğer eserlerden farklı olarak göç etmediği hâlde romanın genel kurgusu içinde önemli bir yer kaplayan bazı kahramanları yoğun olarak işlemiştir. Belki de bir mübadele romanı olduğu için mübadelenin her iki taraftaki mimarları olan Mustafa Kemal, Venizelos, İsmet Paşa, gibi tarihî şahsiyetleri ele alması anlamlı bir bağlama oturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, yazarın bu tercihi göz önünde bulundurularak göç etmediği hâlde romanda önemli oranda söz sahibi olan bu şahsiyetler, norm karakterler kategorisinde değerlendirilmiştir.

Romanın bir diğer norm karakteri de Mustafa Kemal'dir. İki ayrı kişilikle sahneye çıkan Mustafa Kemal'in (Doğruyol, 2016: 345) bir Fikriye Hanım'a sevgi hissiyle dolu, romantik ve çocukluğunun Selanik'ine özlem duyan yönü, diğeri de sorumluluk sahibi ve ülkesinin çıkarlarını düşünen yurtsever bir devlet adamı tarafı vardır. Lozan'da Türkiye'nin tezlerini en iyi savunacak kişi olarak İsmet Paşa'yı görmüş ve ona bu önemli görevi vermiştir.

Mor Kaftanlı Selanik romanında öne çıkan kahramanlardan biri de Yunan Başbakanı Venizelos'tur. Mübadele düşüncesinin mimarının o olduğu görülmektedir. Eski İzmir Valisi olan arkadaşı Aristidi ile yaptığı sohbette açıkça dillendirmemekte, aklındaki tek çözüm yolu olarak mübadeleyi fikrini benimsemiştir.

“Venizelos gerisini getirmedir. Geçmişini unutmuştu. Gelecekte olabilecekleri da etraflı düşünmüyor, sadece kafasındaki tek çözümü önemsiyordu: ‘Mübadele!’”
(Karakoyunlu, 2012: 34).

Yazar romanda Venizelos'u, daha çocukluk çağından itibaren hırslı ve geleceğe yönelik büyük idealleri olan biri olarak resmeder. Başka bir şehre gider ve orada hukuk okur. Yunanistan'ın kaderini belirlemede söz sahibi olan bir kişiliktir.

İsmet Paşa romanda, titiz ve sorumluluk sahibi bir devlet adamı olarak öne çıkmaktadır. Refet Paşa, Ali Fuat Paşa gibi isimler Lozan'a Fethi Bey'in gönderilmesine taraftardır. Fakat Mustafa Kemal kati bir kararlar, İsmet Paşa'yı bu tarihî görev için uygun görmüştür. İsmet Paşa'nın diplomatlık yeteneğine ve liyakatine güvendiği ve takdir ettiği için Lozan'da Türk tarafının temsilcisi olarak görevlendirmiştir.

“-Sana iltifat etmek ağırırma gidiyor İsmet! Çünkü liyakatin iltifatımın çok üstünde...” (Karakoyunlu, 2012: 75).

Lozan'da yapılacak anlaşma için görevlendirilmeden önce Mustafa Kemal ile aralarında, arkadaşlarından da kaynaklı olarak belli bir soğukluk mevcuttur. İsmet Paşa, mübadele fikrine pek sıcak bakmamaktadır. Bu düşüncüyü benimsemediğini Mustafa Kemal'e de söyler.

“-Dört yüz yıla yaklaşan bir hâkimiyet coğrafyasından eğer ırklar hâlâ birbirlerini düşman gibi görüyorlarsa bu ihtilaflı toplu trampayla çözemeyiz.”
(Karakoyunlu, 2012: 48).

Romandaki norm karakterlerden biri de Hasan Hoca'dır. Yunanistan'ın Drama şehrinde yaşayan Hasan Hoca, sevilen sayılan biridir. Selanik Muallim Mektebi'nde arkadaşı Sokratisle birlikte okumuşlardır. Dokuz yıldır birbirleriyle konuşmayan iki eski arkadaş, şimdi mübadele emrinden dolayı Hasan Hoca'nın gitme durumu ortaya çıkınca Sokratis, onunla barışmak için gelir. Vatanından ayrılmak zorunda kalan her iki taraftaki mübadiller gibi onda da bu durumun yarattığı acı ve hüznün egemendir.

*“-Hoş geldin Sokrat!
-Hoş bulduk Muallim!
Hasan Hoca'ya sarıldı. Derin nefeslerle kokladı. Sesi titrekti. Kim bilir belki de ağlıyordu:
-Şafakla gideceğini duydum.*

*-Biliyor musun Sokrat, bizi neden gönderiyorlar...
-Utaniyorum.” (Karakoyunlu, 2012: 142).*

Hasan Hoca, Drama’dan Türkiye’ye gidecek ilk kafilenin de reisidir. Kafile Drama’dan Kavala’ya gelirken Yorgo ve adamları yolun farklı noktalarında tuzak kurarlar. Yol kenarındaki tepelerden aşağıya büyük kaya parçalarını yuvarlayarak kağnıların geçişini yavaşlatırlar. Amaç mübadillerin Kavala’daki trene binmelerini engellemektir. Fakat kafile Hasan Hoca ve adeta bir yardımcı gibi yanında olan Halil’in çabalarıyla bu engeli aşacak ve nihai durak olan Şarköy’e varacaktır.

2.6.3.4. Kart Karakterler

Romanda öne çıkan kart karakterlerden birisi Yorgo’dur. Sofia’dan hoşlanmakta olan Yorgo, Sofia ve Halil’in birbirlerine olan derin sevgilerini hazmedemez. Mübadele kararı çıkınca, bu durumu kendisi için önemli bir fırsat olarak görmüş ve Rum veya Türk fark etmez köylüleri olan insanlara zulmetmekten geri durmamıştır. Hasan Hoca henüz gitmeden önce elli yıllık arkadaşı olan Sokratis, ondan evinin duvarında asılı duran Kur’an’ı kendisine hediye etmesini ister. Bir süre sonra Yorgo, yüzü gözü kan içinde olan Sokratisle birlikte Hasan Hoca’nın evine gelir ve onu tekme tokat dövmeye başlar. Elindeki kitabı yüzüne fırlatır. Hasan Hoca’nın Dilşat Hanım, duvardaki mavzeri alarak Yorgo’ya doğrultur ve ona ateş eder. Kurşunun kasketine isabet etmesiyle olduğu yerde kalır ve kıpırdamaz. Elleri arkadan bağlı olan Sokratis, Hasan Hoca’dan ellerini çözmesini ister ve iki Yorgo’yu yaka paça köy meydanına götürürler. Sokratis Yorgo’yu dövmeye başlar. Meydana gelen köy halkı Yorgo’nun böyle dayak yemesinden memnuniyet duyarlar. Çünkü hepsi ona kin duymakta ve ondan intikam alma hesabı içindedirler.

Yorgo’nun kötülükleri bununla sınırlı kalmaz. Mübadele başlayınca Kavala’daki karakol çavuşu ona ve adamlarına, yola çıkacak ilk kafilenin sağ salım Türkiye topraklarına ulaşmasına engel olmaya çalışır. Kafilenin geçeceği yolda pusu kurup yola büyük kaya parçalarını yuvarlamaya başlarlar. Fakat Hasan Hoca’nın kafilesi bu engellemeye rağmen yine de Şarköy’e varacaktır.

Romanda iyi değerlerin karşısında olan bir diğer kart karakter, Glafkos’tur. Anadolu’dan gelen mübadil Rumlar’a Resmo’da Kuzey Çamlık Köyü’nün verimli ve bereketli topraklarını vermek istememektedir. Burada olan bağ, bahçe ve zeytinliklerin sahibidir. Bir tür mütegalibe olan Glafkos, arkasına aldığı jandarma gücüne de

dayanarak gelen mübadillerin gözünü korkutarak kuzeydeki çamlıklara doğru sürüp oradan da işe yaramaz balıkçı barınaklarına yerleştirmek istemektedir. Hem bu duruma karşı çıkıp gitmek istemeyen Türk kafilenin gözünü korkutmak hem de yeni gelen Rumlar'ı korkutarak bu emelini gerçekleştirmek istemektedir. Glafkos'un kolcuları ile terk ettikleri evlerinden eşya almak isteyen Türkler arasında bir gerilim ve çatışma meydana gelir. Mübadillerden biri olan Musa ile kolcular arasında çatışma yaşanır. Açılan ateş sonucu Musa vurulur. Tam bu sırada Anastas, hızla meydana koşar ve bir kolcuyu atından düşürerek atını Musa'ya verir ve onun kaçmasına yardım eder. Glafkos olanları uzaktan izlemekte ve hiçbir harekette bulunmamaktadır. Bir süre süre kolcularına emreder ve silahlarını indirmelerini söyler. Sonunda Belediye reisi ve Jandarma kumandanı köye gelirler. Yeni gelenlere, gidenlerden kalan ev ve arazileri dağıtım işini gerçekleştirirler. Eleni'ye arazisi de olan güzel bir ev verilir.

2.6.3.5. Mukimler-Şehirliler (Fon Karakterler)

Anastas ve Eleni'nin kendi öz çocukları gibi sahiplendikleri Parios'un yeni gittiği okulda tanık olduğu olaylar ve karşılaştığı muamele, orada ikâmet eden halkın yeni gelenleri nasıl bir gözle gördüklerinin somut bir örneğidir. Mübadil Rumlar Resmo'ya geldikten sonra, Kuzey Çamlık Köyü'nün adı 'Mübadiller' olarak değiştirilmiştir. Bu durum gelen ailelerden memnun olunmadığını göstermektedir. Üstelik köyde okul bulunmamaktadır. Gelen mübadillerin çocukları başka bir köy okuluna gitmek zorunda kalırlar. Okul bahçesinde, öğrencilerin gidecekleri sınıfların anlaşılması için tabelalar yerleştirilmiştir. 'Mübadiller' yazan tabelanın en son sıraya konulması, onlara olan bakış açısını daha iyi anlaşılması açısından önemli bir göstergedir. Köyün zorba öğrencileri mübadil çocuklarının gözünü korkutmak için önceden bir plan yapmışlar, hatta bu plandan okul müdürü ve öğretmenler de haberdar olup ses çıkarmayacaklardır. Böylelikle, yeni gelen çocukları en arka sıraya itip onları tek ayak üstünde bırakmaya mecbur tutarlar. Parios bu durumu kabul etmeyerek kabadayı öğrencilere karşı koyar. Parios'un bu diklenişine karşı, onu koltuk altlarından bir ipe bağlayıp okulun bayrak direğine asarlar. Bu zorba öğrenciler ile birlikte bazı anne babalar da bu durum karşısında kahkahayla gülüp eğlenirler. Anastas olanları fark eder ve okula doğru koşmaya başlar. Glafkos, Anastas'ın ayaklarının dibine ateş ederek onu durdurur. Bu defa okul müdürünün şapkasına ateş ederek şapkayı düşürür. Bir kurşunu da kabadayı öğrencilerin ayakları dibine atar. Orada bulunan herkes büyük bir korku içinde

titremeye başlar. Glafkos Anastas'ı çağırıp gelip oğlunu almasını söyler. Böylece Parios bayrak direğinden indirilir.

2.6.4. Zaman

Mor Kaftanlı Selanik romanında temelde iki ana olay örgüsü bulunmaktadır. Bunlardan biri Türk ve Yunan liderlerin mübadele öncesinde nasıl bir siyasi ortamda buldukları ve mübadelenin uygulanma aşamaları içinde yönetici olarak oynadıkları roldür. İkincisi, romanın esas olay örgüsünün, dolayısıyla göç hadisesini yaşayan kahramanların karşılaştıkları zorluklar ve bu durumun duygu dünyalarında yarattığı değişimleri olanca gerçekliği içinde vermektir. Bu itibarla romanın zamansal boyutu da hem göç etmeyen kişilerin (Mustafa Kemal, Fikriye Hanım, İsmet Paşa, Venizelos vb.) içinde buldukları zaman dilimi hem de Türkiye'den gidecek olan ilk kafilede bulunan kişilerin (Eleni, Philip, Anastas) göç hareketi olmak üzere iki ana düzlem üzerinde ilerlemektedir. Mustafa Kemal'e 'Mareşal' ve 'Gazi' unvanının verildiği tarihten Yunan ve Türk tarafı arasında imzalanan mübadele anlaşması ve bu anlaşma gereğince her iki taraftaki nüfusun göç hazırlıklarına başlamaları ve gittikleri yeni yerlerinde yerleşme işlemlerinin bitişini kapsayan ortalama üç, üç buçuk yıllık bir zaman dilimi içinde olaylar gerçekleşmiştir.

Göç Öncesi Zaman

Yakın tarihimizin önemli olaylarından biri olan mübadeleyi işleyen bir roman olan *Mor Kaftanlı Selanik* romanında vakaların meydana geliş zamanı 1921 yılıdır. Mustafa Kemal ve Fikriye Hanım sohbet ederlerken yaverin getirdiği mektupta, Meclisin ona 'Mareşal' ve 'Gazi' unvanını verdiği tarihtir ki bu da Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından sonraki bir hafta içinde 19 Eylül 1921 tarihine tekabül etmektedir.

İzmir'de Eleni ve Philip, göç hazırlıklarına başladıkları sırada mübadele kararı alınmıştır. İkili, eşyalarını derleyip toparlayıp yola çıkmaya hazırdırlar. Böylece limana giderler. Eleni ve Philip'in göç öncesi hayatlarına ilişkin herhangi bir bilgi verilmez. Yazar-anlatıcı olayları anlatırken geriye dönüş yoluyla, yirmi yıllık evli olan çiftin İzmir'de doğdukları ve Philip'in terzi olduğuna dair kısa bir malumat vermektedir.

Drama'da yaşayan Türkler'in şafakla birlikte yola çıkmaları gerektiği emrine binaen Hasan Hoca ve diğer mübadil ailelerin göç hazırlığı tamamlanmış, sabah

erkenden yola çıkmak için beklemektedirler. Halil ve annesi Hasibe Teyze de evlerini ve değirmenlerini bırakmanın üzüntüsü içinde yola çıkmaya hazırdılar. Uzun zamandır birbirini seven Halil ve Sofia'nın ayrılacak olması ikisi için zor bir durum oluşmaktadır. Sofia, Halil ve annesinin yanına gelip ninesinin de onayını aldığını ve kendileriyle gelmek istediğini söyler. Şarköy'e gizlenerek kafile ile birlikte gelen Sofia, adını Safiye olarak değiştirecek ve Halil'le nikâhlanacaklardır.

Romanda göç öncesi ve göç sırasında mevsimsel zamana dair bazı ifadeler mevcuttur. Her iki tarafta da göç olayının sonbahar ve kış döneminde gerçekleştiği açıktır. Yüzbaşı İhsan Mürefte'de mübadele haberini öğrenince tam da bu zamana tepki gösterir.

“-Olmaz öyle şey! Kış kapiya geldi. Nasıl gider bunca insan?”
(Karakoyunlu, 2012: 71).

Karşı tarafta da Resmo'da General Dimitri, belediye reisine Atina'nın talimatı gereği bir an önce Türkler'i göndermesinin şart olduğunu söylediğinde, reis de tıpkı Yüzbaşı İhsan gibi mevsimin zorluğunu öne sürer.

“-Bu havada siz çocuğunuzu sokağa çıkarır mısınız? Hem de bir kağnı sırtında aç biilaç, çırılçıplak...”(Karakoyunlu, 2012: 107).

Eleni ve Philip'in İzmir'den yola çıkmaları eylül ayına rastlar.

“-Eylül başında kuyu sularının serinliği değişir. Buz gibi ürperten serinliğin teninde bir ikaz çılgılığı vardır. Bu çılgılık, İzmir'in üzerine nemli bir bulut gibi kanat gerer. O nemli bulut şimdi limandaydı.”(Karakoyunlu, 2012: 119).

Romanda geriye gidişlerle olayların ve kişilerin geçmişine yönelik bazı bilgilerin verilmesi, ana temadan kopuk bir atmosferin oluşmasını önlemek, böylece olayların doğrusal bir zaman çizgisi üzerinde gerçekleştiği izlenimi verilmek istenmiştir.

Göç Sonrası Zaman

Romanda olayların meydana geliş zamanına dair öne çıkan en belirgin özellik, kahramanların göçünün farklı mekânlar üzerinden anlatılmasının romanın büyük bir bölümünü kapsamasıdır. Dolayısıyla romanda göçten sonraki olayların kapsadığı alan daha azdır. Bu da göç sonrası zamanın olayların gelişimine paralel olarak kısa tutulmasına sebebiyet vermiştir.

Türk ve Yunan her iki taraftan da giden mübadillerin yeni yaşamları sıcağı sıcağına aktarılmıştır. Gittikleri yerlerde bazı sorunlarla karşılaşmışlar ama nihayetinde kendilerine yeni bir yer tahsis edilmiştir.

Mübadillerin göç etme zamanı ve göç sonrası içinde buldukları zaman 1923-1924 yılını kapsamaktadır. Dolayısıyla yazar olayların gerçekleşme zamanını, hem önemli bir kesintiye uğratmayarak mübadelenin her iki tarafta da uygulanma koşullarının nesnel koşullarına bağlı kalmış hem de bu önemli tarihsel hadisenin trajik boyutunu da doğal atmosferi içinde vermiştir. Sadece eserin sonunda ayrı bir kısım olarak verilen ‘Epilog’ bölümünde romanın bazı karakterlerinin sonraki hayatlarına ilişkin özet mahiyetinde kısa bilgiler verilmiştir.

Göç sonrası mevsimsel zaman romanda belirgin olmamakla birlikte Eleni’nin yaptığı yemek için Parios’un sebze toplamasını söylediği diyalog, zamanın yaz olduğuna işaret eder.

“-Seveceğin şeyler hazırladık. Sebzeleri Parios topladı.”(Karakoyunlu, 2012: 369).

2.6.5. Mekân

Mor Kaftanlı Selanik romanını, mübadeleyi ele alan benzer romanlardan ayıran en belirgin vasıflarından biri, olayların çok fazla sayıda mekânda cereyan etmesidir. Mübadelenin her iki tarafta, şehirler özelinde uygulanma koşullarını işleyen eser, bu yönüyle farklılık arz etmektedir. Ankara, İzmir, Selanik, Resmo, Atina, Lozan, İstanbul, Şarköy, Drama, Tarlabası, Eyüp, Giresun Gemisi, Kavala, Resmo Mevlevihanesi, Drama-Kavala Yolu, Dedeoğaç Tren İstasyonu, Üsküdar, Şarköy Mübadilleri Dağıtım Merkezi gibi epeyce kalabalık bir mekân çeşitliliği üzerinden olayların ele alındığı romanda, mekânlar klasik roman anlayışında görüldüğü gibi derinliğine bir bakış açısıyla tasvir edilip işlenmemiş, daha çok kahramanların küçük parçalı ve paralel bir biçimde ilerleyen olaylar içinde oynadıkları role göre bir mekân düzlemi kurulmuştur.

Göç Öncesi Mekân

Romanın önemli kahramanlarından biri olan Eleni, İzmirli’dir. Yazar, göç öncesi mekân olarak İzmir’i kahramanın yaşadığı ev ve sokak ile liman üzerinden tasvir eder. Evlerin pencerelerine asılı çamaşırların rengarenk görüntüsü, aynı zamanda birçok farklı

etnik kimliğe ve dine sahip insanların bir arada olduğu İzmir'in çok kültürlü yapısını hatırlatır niteliktedir. İyimser ve hoşgörülü bir bakış açısına sahip olan yazar, belki de bu ayrıntı üzerinden mübadeleye uğrayan insanların kendi vatanından ayrılmak zorunda kalmalarını bu şekilde anlatma yolunu seçmiştir.

“Onlar nasıl renklerde öyle yarabbi!

Yeşiller, sarılar, maviler, solma korkusu olmadan kendini güneşin ayakucuna sermişlerdi. Hepsinin içinde kırmızıya boyun eğmiş bir kabul saygısı vardı. Kırmızılar gururluydu. Kırmızının gözlerinde bütün renklerin sorumlu olduğu küçük boylu bir diklenme gizliydi. Önce biraz kafa tutmuşlar, sonra gücü yetmemiş gibi boyun eğmişlerdi.”(Karakoyunlu, 2012: 117).

Romanda önemli mekânlardan biri olan Drama'da çevre ve şehir tasviri azdır. Daha çok Lozan'daki mübadele görüşmelerinde alınan karar gereği iki ülke arasında yapılacak insan değişiminden söz edilir. Üzüm bağları ve köy meydanı önemli yerler olarak öne çıkar.

Resmo'da da aynı hava mevcuttur. Türklerin gönderileceği haberi birlikte yaşayan iki halkta da bir acı ve hüznün duygusu yaratır.

Şarköy'de mübadele haberi, bağ bozumunun yapılacağı vakte rastlar. Meydan ve meydan kahvesi gibi mekânlar öne çıkar. Özellikle Şarköy bağlarının ve bahçelerinin etkileyici güzelliği anlatılır.

Açık-Geniş Mekânlar

Romanın göç eden başkişisi konumunda olan Anastas'ın göç öncesi hayatından pek bahsedilmediği için doğal olarak mekânsal bir tahlil de yapılamamaktadır. Zaten Anastas, romanda İzmir'den Girit'e gitmekte olan İzmir mübadillerinin olduğu *Giresun* gemisinde sahneye çıkar. Norm karakter olan Eleni'nin göç öncesi yaşamı hakkında ise az da olsa yazar bahsetmektedir. Göç hazırlıklarını tamamlayan Eleni'nin bir türlü ayrılmak içinden gelmediği evinin onda, fiziksel bir canlanma ve geçmiş güzel günlerin tatlı anısı içinde geçirdiği zamanları hatırlaması kahramanın algı dünyasında sonsuz bir iyimserlik hâlinin oluşmasına sebebiyet verir. Bu anlamda ev, iyileştirici bir ferahlık duygusu uyandırmaktadır.

“Bavulu aldı. Merdivenlere açılan geniş eşiği seyretti. Olduğu yere mihlanmış gibiydi. Sanki bu evin kapısına geldiği ilk günü yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlandı. Gelin yatağını kendi sırtında getirdiği günün ürkek ve sabırlı duyguları alevlenmiş gibiydi. Kapı tokmağını iki kez vurmuş, bomboş eve hengâmeli bir düğün güzeli gibi geldiğini etrafa duyurmak için sevinçlerini köpürtmüştü. Birden o duygulu zaman güzelliği kayboldu. Yeni gelin olduğu

günlerin hatırasına veda etmek için edepli tavrını takındı. O tazelik hiç eskimemişti. Kocasını iş dönüşü bu geniş eşikte karşılar, beyaz tozluklarını ve rugan pabuçlarını çıkarır, içeri girmesi için yol verirdi.”(Karakoyunlu, 2012: 118).

Eleni için mutluluk kaynağı olan İzmir’deki bu ev gibi, Resmo’da kendisine verilen ev de onun için huzurlu bir mekân olarak işlev görecektir.(375)

Mor Kaftanlı Selanik romanında mekânın tasviri sadece kahramanın duygu ve algı dünyasında oynadığı role göre alınmamış, mübadele, dolayısıyla göçten önce insanların doğayla barışık ve uyumlu bir biçimde yaşadıkları düşüncesinden hareketle idealize edilmiş bir şekilde tablolaştırıldığı gerçeğiyle de ele alınmıştır. Köyde bağ bozumu ile birlikte evlenecek çiftlerin düğününün iki millete mensup insanlarca barış ve kardeşlik havası içinde yapılması mekânın, içinde yaşayan insanlar açısından sonsuz bir mutluluk imgesi olarak değer kazanmasına sebebiyet vermiştir.(173-174)

“Genç kızlar bağbozumunun taze sıkılmış suyunu küçük kâselere döküp bir tepsiye yerleştirmişlerdi. Köyün ileri gelenleri saygılı adımlarla kiliseye girdiler. Düğün töreni başlamak üzereydi. Aleko ile Maria yan yanaydılar. Papaz masaya yaklaşırken kızlar gümüş tepsiyi papaza uzattılar. Küçük kız biraz utangaç ama cesur tabiatlıydı:

-Şarabı annem gönderdi. Geçen yıl en bereketli bağ bizimdi. Babamın hatırasını kutsamak için yaptı.

Papaz bir yudum içti ve kâseyi de alarak tören yerine yürüdü. Merasim boyunca herkesin sevinçli bekleyişini kutsadı. İzleyenlerin heyecanı son noktasındaydı. Rum cemaat kilisenin iki yanına dağılmış, orta sıraların ön sandalyelerini yaşlı Müslümanlara ayırmışlardı.”(Karakoyunlu, 2012: 173-174).

Drama’daki köyün ve bağların güzelliği tam da bu sonsuz mutluluk imgesinden hareketle yazar-anlatıcı tarafından tasvir edilir.

“Drama’da bağların sınırı yoktur. Asmalar yan yana kardeşçe büyürler. Mevsim sona erince köylüler yaprakları incitmeden salkımları toplarlar. Sonra yapılacak işlerin hizmetlileri belirlenir. Her şey ortak bir ahlakın disiplini içinde gerçekleştirilir.

Köy meydanının dört yanı süslenmişti. Altı köşeli mermer çeşmenin üzerine asma yapraklarından yapılmış süsler vardı. Muslukların yanına tülbentten kesilmiş küçük el bezleri konulmuştu. Kilise merdivenlerine oturmuş köy halkı birazdan başlayacak bağbozumunun heyecanını yaşıyordu.”(Karakoyunlu, 2012: 174).

Nasıl ki köy halkı Türk, Rum, yaşlı, genç, çocuk demeden bir arada kardeşçe yaşıyorsa asmalar da bu kardeşlik ve birlikteliği tabiatın renkliliği içinde yaşamaktadır. İnsanlar ve tabiat, ortak bir kaderin ortak kıvancı içinde varlıklarını sürdürmektedirler.

Kapalı-Dar Mekânlar

Kahramanların fiziksel ve ruhsal olarak kendilerini bir sıkışmışlık içinde hissettikleri yerlerden biri, Eleni ve kocası Philip, Uralı Anastas gibi İzmir mübadillerini taşıyan *Giresun* gemisidir. Önemli bir insan nüfusunu taşıyan gemide bir hayhuy ve karmaşa vardır. Hasta kocasını da kendisiyle beraber adeta sürüklemek durumunda kalan Eleni, hem vatanını terk etmek zorunda kalmanın ruhunda yarattığı acı hem de bir hasta erkeğe tek başına bakmanın yüklediği mesuliyetle yeni bindiği gemide, yoğun bir daralma duygusu yaşamaktadır. Tam bu anda imdadına Anastas yetişecek ve onu bu hengâmeden kurtaracaktır. Önce Philip'i kucaklayıp gemiye bindirecek sonra da Eleni'yi bu yoğun kalabalığın içinden alıp daha sakin bir yer olan kaptan köşküne çıkan merdivenin yanına indirecektir.

“Eleni temkinli adımlarla merdivenleri çıkıyor, arkadan hızlanmasını isteyenlerin saygısızlığına hatta küfürlü müdahalelerine rağmen bağrıışmalarına aldırmadan ilerliyordu. Güverteye adımı attığında sarsıldı. Karşısında bir insan yığını yükseliyordu. Adım atacak yer yoktu. Telaşa kapıldı. Philip neredeydi? Dev gövdeli adam neredeydi?”

Güvertede, cehennemden boşalışı hissettiren kaybolma korkusu vardı. Sağına soluna bakarken bu endişe, çözümsüz bir korku gayyasına düşmüş gibi Eleni'yi ezmeye başlamıştı. Birden sarsıldı. Ne olduğunun farkına varamayacağı kadar hızlı bir hareketle ayaklarının yerden kesildiğini hissetti. Güçlü iki kol, Eleni'yi belinden yakalamış, havaya kaldırmış ve oturanların üzerinde adeta uçurur gibi kaldırıp bir süre havada öylece taşımıştı.”(Karakoyunlu, 2012: 156).

Göç Mekânı

Açık-Geniş Mekânlar

Resmo'ya geldikten sonra Eleni'ye güzel bir ev verilir. Sahiplerinin derli toplu olmasından ötürü evin genel durumu ve kalan eşyaları yerli yerindedir. Zorlu geçen bir yolculuktan sonra Eleni, kendisini ilk olarak bir huzur duygusu içinde bulur. Gözle görülür bir huzur duygusu içinde olan sadece Eleni değildir. Anastas da aynı şeyleri hissetmektedir. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonrası ev dağıtım işinin gerginliğini de atlattıktan sonra kendilerine verilen bu yeni ev, onlar için güvenli bir sığınma mekânı olur.

“Eleni, İzmir'den yola çıkarıldıkları günden beri ilk kez kendini huzur içinde hissetti. Evin verandasına çıktı. Anastas evin erkeği için yapıldığı belli olan sallanır koltuğa oturmuş hafifçe geri kaykılarak gökyüzünü seyrediyordu. Meydan çırallarının yarattığı bir kızıl manzara vardı. Şafağın erken söktüğü sabahlara benzer dalga dalga yayılan turuncu güzelliğini yansıtıyordu.”(Karakoyunlu, 2012: 309).

Eleni ve ailesi, Resmodaki köye gelen mübadiller içinde şanslı sayılabilecek bir konuma sahiptir. Bunda Anastas gibi cesur ve güven verici bir erkeğin koruması altında olmasının da etkisi vardır. Ayrıca evlerinin köye hâkim bir konumda olması, onlar için önemli bir mutluluk kaynağıdır.

“Eleni’nin evi, kiliseye en yakın konumdaydı. Hem ovaya yayılmış evleri, hem de meydanı görüyordu. Herkes kiliseye gelmek için yokuşu tırmanırken Eleni ve ailesi bayırdan birkaç adım aşağı inerek kiliseye ulaşabiliyordu. Her hafta aynı şeyleri seyrediyor, gelenlerin yürüyüşünden neredeyse aile içi sorunlarını ya da mutluluklarını tahlil edebiliyordu. Bunlar bir mistik hissedişten çok günlük gözlemlerin verdiği ilhamların dillendirmesiydi.”(Karakoyunlu, 2012: 375).

Kapalı-Dar Mekânlar

Mor Kaftanlı Selanik romanında kahramanın kendisini ruhsal bir sıkışmışlık içinde duyumsadığı mekânlardan biri Parios’un gittiği Resmo’daki okuldur. Mübadilleri Resmo limanına getiren geminin yolcuları arasında yer alan Parios, limana indikten sonra oluşan kalabalık arasında annesini kaybetmiş bir çocuktur. Eleni ve Anastas onu kendi çocuklarıymış gibi sahiplenmişlerdir. Mübadil çocukları, yerleştikleri köye değil de başka bir köy okuluna gönderilmek mecburiyetinde kalırlar. Gelen mübadillerin çocukları ile oradaki yerleşik halkın çocukları arasında anlaşmazlıklar baş gösterir. Yeni gelen çocuklara zorbaca ve onur kırıcı davranışlarda bulunurlar. Onların bu hareketlerini kabul etmeyip karşı koyan Parios’u bir iple bayrak direğine asarlar.

“Köy meydanından feryatlar yükseliyordu. Okulun kabadayı öğrencileri tasarladıkları gibi mübadil çocukların gözlerini korkutmak için hepsini en arka sıraya itmiş ve tek ayak üzerinde beklemeye mecbur bırakmışlardı. Aralarında tek diklenen Parios’tu. Bu cesur çocuğu sindirmek için koltuk altlarından urganla bağlamışlar, okulun bayrak direğine asmışlardı. Parios’un çarpınışları karşısında kahkahayı basıyorlardı. Bazılarının anne ve babaları da aynı şenlik içinde eğlenmekteydiler.”(Karakoyunlu, 2012: 408).

2.6.6. Dil ve Üslup

Mor Kaftanlı Selanik romanında genel olarak sade ve anlaşılır bir dil kullanıldığı söylenebilir. Bunun yanında sanatlı, yer yer abartılı bir dilin kullanıldığını görmek de mümkündür (Doğruyol, 2016: 372). Türkçeyi kullanmada hassas bir tutum takındığı açıkça görülmektedir. Yazarın üslubunda dile özenli bir yaklaşım göstermesinde edebiyatın şiir türüyle de yakından ilgili olmasının payı vardır.

Yılmaz Karakoyunlu romanda, sade bir dil kullansa da üslubunda imgeli, sıfatlarla örülü yoğun tamlamalı bir şiir dilini tercih eder. Adeta İkinci Yeni şiirini hatırlatır nitelikte alışılmadık bağdaştırma ve tamlamalar kullanır. Nitekim İkinci Yeni şiirinin en

hâkim dil özelliklerinden birinin de, sıfatların yoğun çağrışımsal bir anlatım içinde ilginç tamlamalar şeklinde kullanılması olduğu bilinmektedir (Elmas, 2010: 52).

“Pervasızca soyunmuş baharın gölgesi, kendi tarihinin sıcağında pişmek, bol tebessümlü bir ihtimalin sabrı, karanlığın şaşkın telaşı, esmer bir mağaranın derinliği, temkinli bir lezzet cesareti, tertipli bir hatırlama duygusu, mumları sönmüş gibi sonsuzluğu ilk sırrın, Ermeni mahallesinden yükselen dumanların denize uzanan hırçınlığı, kurduğu hayallerin kalın hatlarla çizilmiş bir dikedörtgeni, kurnaz bir önceliğin dizginleri, kendinden emin olmanın kazandırdığı gururlu tavır, böbürlü görüntüsünün ürkütücü etkisi, soğuk huylu korkunun teni, sessiz ve yorgun bir kahrın sabırlı bekleyişi, geleceğin cesaretli kucakları, mavinin tenine işlenmiş morların ahenginde soylu olmanın heybetli güzelliği...” gibi ifadeleri görmek mümkündür.

Kahramanların diyalogunda sahiciliği olumsuz anlamda etkileyen özelliklerden biri kişilerin sosyal konumlarına ve yaşlarına uygun bir şekilde konuşturulmamasıdır. Küçük bir çocuk olan Parios’un diyalogları buna örnektir.

Anastas’ı Glafkos’un torunu Smyrna’dan kıskanan Eleni, hüznü bir ruh hâline girdiği zaman Parios, Anastas’a ‘Ne olur yorma onu, o çok iyi bir kadın’ der. Bu ifade bir çocuğun gelişimi ve algı dünyasıyla uzak bir ifadedir.

Eleni’ye söylediği ‘Ne zaman durgunlaşsan içimi bir korku sarıyor’, Glafkos’u kilise bahçesinin duvarına bağdaş kurduğunu görünce ‘Bu büyük adamın derdi var galiba, derin düşüncelere dalmış’ demesi, bir çocuğa göre fazla gelen ifadeler olmaktadır.

2.7. YEDİNCİ BAYRAK

2.7.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Romanda hem hâkim anlatıcı bakış açısı hem de kahraman anlatıcı bakış açısı görülmektedir. Tarihsel olayların, yerlerin ve durumların aktarıldığı bölümlerde daha çok hâkim anlatıcı ön plandadır. Bunda, tarihî olayları anlatırken olabildiğince objektif olmak ve belgeye dayalı bir roman atmosferi oluşturmak hedeflenmiştir. Yazarın eserini kaleme alırken yararlandığı eserlerin epeyce fazla oluşu bu savı kanıtlar niteliktedir. Ayrıca romanın tarihsel gerçeklere uygun olarak kurgulandığını göstermektedir. O

zamanki ismi Nemçe olan Avusturya İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgal etmesi hadisesi tarihsel gerçeklikle de uyum içindedir.

“Hızlı bir işgal gerçekleştirdi Nemçe. Askerden, halktan rasgele ölümler birbirini izledi. Şehirlerin eşrafından rehin askerlerden tutsak almalar halkı ürküttü. Rumeli ne kadar Osmanlı'nın yumuşak karnı olsa da, ülkesinin batısından ve doğusundan sarkan Rus güçleriyle savaşırken, Nemçelilere yönelik yeni bir cephe açmaya gücü olmadığını farkındaydı. Böylece Osmanlı'nın en batıdaki toprakları işgal edildi. (...) Devlet-i Âliyye'nin Bosna Hersek için yapabildiği tek şey zayıf karşı çıkışlardan ibaret kaldı. Devletin başı, İstanbul'un sınırlarına dayanmış Rus, Bulgar, Sırp güçleriyle beladaydı. Bu yüzden hükümet o topraklar ve insanlar için imdat isteğine cevap veremedi. Beş yüz yıllık Osmanlı şehirleri, köyleri ve tüm arazi...” (YB, 90).

Romanın iki önemli kişisi olan Hasret ve Ali Sabir'in gözünden anlatılan yerlerde kahramanların psiko- sosyal kimliklerine göre olayları yorumladıkları (Tekin, 2018: 62) bu özelliğin de romanın genel havasına bir canlılık kazandırdığı görülmektedir. Romanda dikkati çeken bir özellik, kahramanların gözünden verilen düşüncelerin iç monologlar şeklinde dile getirilmesidir. İç monologların yoğun olarak verilmesinde kahramanlar arasındaki iletişim zayıflığının önemli bir etkisi vardır (Çopur, 2018: 135).

Ali Sabir ve Hasret Saraybosna'dan Üsküp'e gelirler. Yerleşmeye başladıktan sonra Ali Sabir, oğlu Alemdar'ın gidebileceği bir okul aramaya başlar. Hasret oğlunun medresede okumasını ister. Ali Sabir ise Hıristiyanların okullarına gönderilmesinde kararlıdır. Çünkü Hıristiyan okullarının modern bir eğitim sistemine sahip olduğunu savunmaktadır. Ona göre Osmanlı eğitim sisteminin hâkim kurumu olan medreselerin çağa ayak uyduramayıp geri kaldığını, zaten Osmanlı'nın geri kalma sebeplerinden biri olarak bozulan ve yenilikleri takip edemeyen eğitim sistemi olduğunu, ayrıca sadece dinî eğitim almanın bir kurtuluş çaresi olmadığını düşünmektedir.

“Aile geçici de olsa başlarının üstüne bir dam bulunca, Ali Sabir oğluna uygun okul arama derdine düştü. Alemdar, değişen hayatın koşullarına uygun olmayan bir okula gitmemeliydi. Bulgarların Osmanlı'ya tâbi olmalarına karşın, asri okullar kurarak nasıl da ilerlediklerinin çok yakından tanığıydı. O yüzden kararlıydı: Bir omzu çökerse öbür omzuyla destek olarak oğluna iyi bir öğrenim sağlayacaktı.” (YB, 82-83).

“Ali Sabir Hasret'i yulğunluğunun ortasında bırakıp düşüncelere dalıyordu: Molla yetiştirmek kolay. Masrafsız da. Medrese çok. Orada verilen eğitim iki yüz yıl gerilerde kalmış. Bunun Osmanlı'ya getireceği felaketi neredeyse kimseler anlamıyor.” (YB, 83).

“Felaketlerden kurtuluşun çaresinin Hasret'in de sandığı gibi sürekli olarak dualar ve tövbeler etmek olduğunu sanıyorlar.” (YB, 84).

Aile Üsküp'e geldikten sonra can sıkıcı bir olayla karşı karşıya kalırlar. Ahlat Kâzım denen bir genç, kızları Sacide'yi rahatsız etmeye başlar. Ali Sabir işten eve doğru gittiği bir gün Kâzım'ı evlerinin kapısında görür ve çok sinirlenerek Ahlat Kâzım'ı tekme tokat döver. Bir süre sonra çevreden birkaç kişi gelip kavgayı ayırır. Epeydir Ahlat Kâzım'ın kızına bir zarar vereceği endişesini taşıyan Ali Sabir, olayın verdiği sinirle eve girip kızı Sacide'yi dövmeye başlar. Hasret'in konuşmasına fırsat vermeyerek bir tokat da onun yüzüne vurur. Hasret, kocasının kendilerine gösterdiği fiziksel şiddetle annesi ve babası arasındaki ilişkiyi anımsar.

“İnsan olan öfkesini karısından niye çıkarır ki? Babasını düşündü. O da Ali Sabir gibiydi... Kadınına yumuşak, sevecen davranmayı çok geç, iş işten geçtikten sonra öğrenebilmişti. Ah! Eymir Ağa...Ah babam!” (YB, 123).

Kızının bir yanlış anlama sonucu haksız bir şekilde şiddete uğradığını düşünen Hasret, kocasının ani bir öfke sonucu ortaya çıkan bu davranışına bir anlam verememektedir. Kocasıyla sağlıklı bir iletişim kuramayan Hasret, ona söyleyemediği sözleri içinden konuşur. Ailenin içinde bulunduğu çaresizlik ve sıkıntılar bir yana, aralarında oluşan küslük ve kırgınlık Hasret'in düşüncelerinde acı bir tablo olarak ortaya konmaktadır.

“Kızını sormadan etmeden suçlu sayması insafsızlık değil miydi? Daha on dört yaşında acemi bir kız çocuğu bu. Ne yapmış? Hasret bile bilmiyor henüz. Kimimiz var bu dünyada Ali Sabir? Sen de tığ-ı tebersin, ben de. Birbirimize sarıldığımızda bir dünya olmadık mı? Başımıza kötü bir şey geldiyse – geldi mi gerçekten- bütün suçu karına yüklersen rahatlar mısın? Senin gözünle gördüğün işaretleşme belki gerçek bile değildir. “Ergenin yüzünün yarısı hayata, yarısı zevale dönüktür” demişler. İçinden geçirdiği onca şey boğazının düğümlerinde kaldı. Ne faydası var?” (YB, 124).

Mesut Çavuş'un nicedir beklediği oğlu Doktor Feridun'un eve gelmesinden dolayı gözyaşlılığı dileyip hoş geldin demek için evlerine gelen Süleyman Ağa ve Ali Sabir, devletin son dönemdeki kötü gidişatı ve Balkanlardaki azınlıkların Osmanlı'ya isyan etmeleri karşısında kederli bir durumda düşüncelere dalmışlardır. Doktorun bu durum karşısında ne düşündüğünü öğrenmek istemektedirler. Doktor bazı şeyleri dile getirirse de asıl acı gerçekleri, babasının arkadaşları umutsuzluğa kapılmasın diye içinden dile getirir. İçinden söylediği bu hakikatler, artık gücünü yitiren ve hasta bir adam olarak görülen bir devletin içine düştüğü acziyete duyulan isyanı anlatmaktadır.

“Gerçekte, Osmanlı bayrağı altında sayılan ırkların insanları Osmanlı'nın has ahalisinden daha özgürdür. Toprak ve ticaret onları günden güne daha varlıklı

kılmıştır. Osmanlı'nın Viyana'nın ikinci defa kuşatılmasında yıkılan efsanevi gücü iki yüzyıldan beri eriyip duruyor hâlâ. Artık çarpışmaları kazansa bile masada kaybettirilen hasta adamdır.” (YB, 234).

“Osmanlı hâlâ geleceği Allah'ın takdirine bırakıyordu. 'Gün kurtulsun da, ötesine Allah kerim' felsefesini değiştirecek, ön alacak, böylece olumsuzluklara set çekecek hazırlık yapılmıyor, karar alınsa bile uygulanmıyordu. Bu günlerden otuz yıl kadar önce İngiliz Sefiri Cannig Osmanlı'nın artık ikinci sınıf bir devlet olduğunu vurgulayarak insanın yüreğini yıkan sözler söylemişti. Söyledikleri hâlâ geçerliydi: 'Türkiye'de reformlar ancak harici bir gücün Sultanın hükümeti üzerinde tavsamayan sürekli bir baskı uygulamasıyla mümkündür!' Bu değerlendirme büyük devletler arasında ortak kanı olduğundan, Berlin Antlaşması'nda imzası bulunan devletler maddeler arasına Osmanlı'yı baskı altında tutmak amaçlı hükümler koymuşlardı.

Bunları mı anlatsın, ağzının içine bakan yoksul ve vatanım dedikleri bu karmakarışık topraklara delicesine bağlı olan şu insanlara? İhtiyarcıkları umutsuzluklara mı salsın?” (YB, 235).

2.7.2. Olay Örgüsü (Vak'a)

Anne ve babasının hayatta kalan tek çocuğu olan Hasret, ailesiyle birlikte Saraybosna'da yaşamaktadır. Kendi hâlinde ve basit bir yaşamları olan aile bir süre sonra değişen siyasal ve sosyal koşulların etkisiyle Saraybosna'dan Üsküp'e göç etmek zorunda kalacaklardır. Tebası altında oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması ve böylece bölgedeki azınlık halklar olan Sırlar ve Hırvatlar'ın Müslüman Türkler'e karşı taciz ve baskı gibi davranışlarda bulunmaları, orada yaşama imkânını ortadan kaldırmaktadır. Böylece aile, anavatana ulaşma yolunda birçok şehre uğrayıp belli sürelerde buralarda ikâmet eder. Romanda ele alınan olay örgüsü, Hasret'in yaşadığı acılar ve göçlerle şekillenen hayatının hikâyesi olarak değerlendirilebilir (Tekşan, 2018: 122).

Yazarın romanda epeyce fazla kullandığı geriye dönüşlerle kahramanların önceki hayatları hakkında malumat sahibi olmaktayız. Romanın başında Hasret on yaşlarında bir çocuktur. İki sayfa sonra otuzlu yaşlarında bir kadın olarak karşımıza çıkar. Babası Eymir Ağa'nın değirmeni vardır. Hasta annesi Asiye ve değirmencilik yapan babası Eymir Ağa ile mutlu sayılabilecek bir çocukluk geçirir. Bir gün Vidin'den gelen Ali Sabir adında bir genç babasının yanında çalışmaya başlar. Bir süre sonra annesi ölür ve Hasret'in babası ve ninesinden başka bir yakını kalmaz. Ali Sabir ve Hasret bir süre sonra yakınlaşırlar ve böylece iki genç evlenir. Sacide ve Alemdar isimli iki çocuk sahibi olurlar. Birinci Dünya Savaşı başlayıp o zamanki adı Nemçe olan Avusturya, Bosna Hersek'i işgal edince Ali Sabir ve Hasret çocuklarıyla beraber romanın da ikinci

bölümü olan Üsküp'e gelirler. Burada üç yıl kalırlar. Kızları Sacide artık büyümüş ve genç erkeklerin ilgisini çekecek kadar güzelleşmiştir. Bir süre sonra Ahlat Kâzım denen Arnavut bir genç Sacide'ye musallat olmaya başlar ve evlerinin önüne gelir. Bir gün eve dönmekte olan Ali Sabir onu evlerinin kapısında görünce sinirlenerek tekme tokat dövmeye başlar. Ali Sabir'in evine dönmekte olduğu bir gece Ahlat Kâzım, ona pusu kurarak öldürür. Ali Sabir'in ölümüyle ailenin kolu kanadı kırılır. Ali Sabir'in arkadaşları olan Mesut Çavuş, Süleyman Ağa ve Mesut Çavuş'un zabit oğlu Doktor Feridun aile'yi Üsküp'ten çıkarmak için bir yol ararlar ve tek çarenin Sacide'nin Doktor Feridun ile kâğıt üzerinde bir evlilik yaparak önce Manastır'a oradan da Selanik'e gitmek olduğunda karar kılarlar. Selanik'te otuz yıl yaşarlar. Hasret artık yaşlanmış bir ninedir. Oğlu Alemdar ve iki torunu Mithat ve Namık ile yeniden göç yoluna koyularak İstanbul'a doğru gelirler. Edirne'ye geldiklerinde şehrin Bulgar ve Sırp kuvvetleri tarafından işgal edildiğini öğrenirler. Edirne'ye girmeden güneyden göç yollarını değiştirerek İstanbul'a gelirler. İstanbul'da bir yıla yakın bir süre kalırlar. Alemdar, bir gün karakoldan çağrılır ve kendisine Selanik'te Yunanlılarca el konulan evlerine karşılık Saruhan Sancağı'na bağlı olan Salihli Kazası'nda Rumlar'dan kalan bir ev ve çevresinde on altı dönümlük bir toprağın verildiğini bildirilir. En geç on beş gün içinde de oraya gitmeleri gerektiği aksi hâlde bu haklarının iptal edileceği de söylenir. Aile böylece Salihli'nin Caferli Köyü'ne doğru yolculuğa çıkar. Burası göçün son durağıdır aynı zamanda. Seferberlik kararı çıkınca Mithat Çanakkale Cephesi'ne, Namık da Kafkas Cephesi'ne gönderilir. Savaş bittikten sonra Mithat eve döner ama Namık'tan bir haber alınmaz. Kurtuluş Savaşı başlayınca teknik eleman olarak Ankara'ya gider. Hasret artık yetmişine gelmiş bir ninedir. Köyde gelini Güldeste ve torunu Salih'le yalnız yaşamaktadır. Bir süre sonra Yunanlılar yenilerek ve Mustafa Kemal Paşa liderliğinde zafer kazanılmıştır. Hasret, oğlu ve torunlarından bir haber gelmeyince İzmir'e gidip askeriye'den oğluna ve torunlarına dair bir haber almak ister. Askeriye binasının bayrak direğinde, kısa zaman önce köye uğrayan Türk askerlerine verdiği, özenle işlenmiş bayrağın dalgalandığını sonsuz bir kıvançla görür. Bayrak göndere çekilmiş ve olması gereken yerdedir.

2.7.3. Şahıs Kadrosu (Kişiler)

2.7.3.1. Göçmenler

Yedinci Bayrak romanında göçü başlatan kişiler Başkişi Hasret ve Kocası Ali Sabir'dir. Çocukları Sacide ve Alemdar ile birlikte Bosna'dan Üsküp'e gelirler. Burada üç yıl kalırlar. Ali Sabir Ahlat Kâzım tarafından öldürülünce Hasret ve çocukları bu defa Selanik'e gelir. Otuz yıl gibi çok uzun bir zaman süresince burada yaşadktan sonra İstanbul'a gelirler. Burada bir yıla yakın bir zaman kaldıktan sonra Saruhan Sancağına bağlı Salihli'nin Caferli Köyü'ne göç ederler.

2.7.3.2. Başkişi

Romanın başkişisi ve göçlerle örülü bir yaşamın acı, savaş merkezinde olan Hasret'tir. Daha önce dört çocuk kaybeden Eymir Ağa ve Asiye'nin hayatta kalan tek çocuğu olarak zorlu ama kendi hâlinde mutlu sayılabilecek bir çocukluk dönemi içinde okur karşısına çıkmaktadır. Çocukluğundan yaşamının son yıllarına kadar aşkla şevkle bağlı olduğu vatan kavramının sadece bir toprak parçasından ibaret olmadığı, üzerinde yaşayan insanlar için bir cennet anlamına geldiği fikrini babasından almıştır.

“İşte bu... Vatan, farkında olduğumuz şeylerin toplamı. Bir toprak parçası değil yalnızca. Sahiplendiğimiz, üstündeki canlı cansız her şeyle, karnında sakladıklarıyla bizi var eden cennet!..” (YB, 11).

Hasret'in hayatı boyunca yaşadığı acılar ve talihsizlikler biraz da bu dünyaya gelişle de paralellik arz eder. Zira annesi Asiye, başkasıyla nişanlıyken babası Eymir Ağa onu zorla, saçlarından sürükleye sürükleye kaçırmış ve istemediği bir evliliğe mecbur bırakır. Annesi hiçbir zaman babasını sevmemiş, hatta kızı Hasret'i bile sevmediği bir adamın tohumundan geldiği için hiçbir zaman bir anne-kız sevgiyle benimsememiştir.

Anne ve babası arasındaki bu soğukluk ve çekişme yüzünden insanlardan ve yaşadıkları şehirden uzak bir yaşam sürdüren ailede Hasret, akranlarıyla vakit geçiremez ve yeterli bir şekilde sosyalleşemez. Hasret'in okula gidememesinde de annesi ve babası arasındaki geçimsizlik etkilidir. Neredeyse Hasret'in bütün hayatı ev, çayırılık ve değirmen arasında geçer. Şehir ve şehirdeki insanlardan uzak bu yaşam ona, doğayla iç içe olma imkânını kazandırır.

“Şehirden ve insanlardan uzak, değirmenin bitişiğindeki evde yaşamışlardı. İkisi de birbirleriyle ödünsüz savaş durumunu sürdürdüler. Hasret karı koca arasındaki çekişme yüzünden hocaya bile gönderilmedi. Ninesinden namaz surelerini öğrendi, o kadar. (...) Ev, çayırılık ve değirmenden ibaretti hayat. Bu yaşına kadar bir köye bile götürülmemiştir. Ah, tabii çok şey bilirdi: Bütün otları ve onların tadını bilirdi. Ağaçları, mantarları, sebze yetiştirmeyi, pişirmeyi, kurutmayı, yoğurt ve yağ yapmayı... (...) Mevsimleri, kuşların göç zamanını, dönüşlerini, çiçeklerin açma, meyvelerin olgunlaşma aşamalarını.(...)” (YB, 29-30).

Böyle bir ortamda ve eğitim alamamış bir genç kız olan Hasret, Ali Sabir ile evlendikten sonra her anlamda ona model olabilecek tek insan kocasıdır. Kocasını genç yaşta kaybeden Hasret, göçün son durağı sayılan İzmir’e kadar büyük sınavlar veren ailenin temel direği olmuş, ailenin dağılıp yok olmasını önlemiş, özenle işlediği bayrağının gönderde dalgalanmasını gördükten sonra da son görevini yerine getirmiş olur.

Romanda kronolojik yani zaman dizimsel bir sıralamaya aykırı olarak bazen geriye ve ileriye gidip gelmeler görülür. Söz gelimi Hasret, Ali Sabir ile evlendikten sonra on dört yıl sonrasında gelinmektedir.

2.7.3.3. Norm Karakterler

Romanda başkişi olan Hasret’ten sonra gelen en önemli kahraman Ali Sabir’dir. Hasret’in kişiliğinin ve dünyaya bakışının değişim ve dönüşümünde birinci derecede etkilidir. Eli her işe yatkın, yetenekli ve çalışkan bir insan olan Ali Sabir, Hasret’in babasına iyi bir yardımcı olarak işe başlar. Aileye kendini sevdirmesinde becerikliliği önemli bir etken olmuştur. Hasretle evlenene kadar kimse bu gencin kim olduğu, nereden geldiğine dair bir malumat sahibi değildir. Çocukları olduktan sonra ailesi ve çocukluğu hakkında Hasret’e açılabilmiştir. Yazar romanın üçüncü bölümü olan *Vidin ve Ötesi*’nde geriye giderek Ali Sabir’in hikâyesini anlatmaya başlar. Böylece okur, onun kim olduğu, ailesi ve doğduğu yer hakkında geniş malumat sahibi olma başlar.

Ali Sabir orta boylu, buğday tenli bir erkektir. Hayvancılık, demircilik, değirmencilik, nalbantlık gibi konularda Hasret’in babasına yardımcı olmaktadır. Doğduğu Vidin’de okula gitmiş, okuma yazma öğrenmiş, hem Kril hem de Latin alfabesini öğrenir. Bulgar tarihini okurken Osmanlı Devletinin gidişatını ve eğitim sistemini sorgulamaya başlar. Uzun zamandır evli olmalarına rağmen Hasret kocasının

geçmişi hakkında herhangi bir bilgi sahibi değildir. Okumaya karşı ilgisi, karısı Hasret'in merakını celbeder.

“Hasret'in her halini bilen koca, kendi geçmişiyle ilgili olarak hep suskundu. Hasret zaman zaman dalıp giderdi: Ali Sabir neden ailesini ve Vidin'i terk etmişti? (...) Sıradan bir esnaf olduğu halde, bu kadar çok okumaya neden gerek duyuyordu? Hasret'in soruları çoktu. Bu sorular, cevaplarını on dört yıldan beri bekliyordu.” (YB, 48).

Ali Sabir'in annesi Huri Kadın oğlunun din eğitimi almasını ister, babası ise oğlunun 'Bulgar okulası'na gitmesine göz yumar. Bulgar okullarının eğitim sisteminin Osmanlı eğitim sistemine göre epeyce ileri olduğunun o da farkındadır. Ali Sabir bu okulda Bulgarca'yı iyice öğrenir. İlginç bir benzerlik, kadınların çocuklarının eğitim meselesinde aynı muhafazakâr tutuma sahip olmalarında görülmektedir. Ali Sabir'in annesi de oğlunun gavur okullarında okumasını istemez, Hasret de oğlu Alemdar'ın gavur okullarında okumasını ve hür fikirli olmasına karşıdır. Ali Sabir Osmanlı'nın güçsüz bir konuma gelmesinde çağının yeniliklerini takip edememe ve geri kalan eğitim sisteminden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu durumun çocukluğundan beri farkında olarak yetişmiştir. Ailesini korumak ve onların daha iyi şartlarda yaşamasını sağlamak için uğraş verir. Bu anlamda ailesine iyi bir rol modeli olmaya çalışır.

2.7.3.4. Kart Karakterler

Göçün merkezde olduğu aynı zamanda Hasret'in hayat hikâyesinin de anlatıldığı *Yedinci Bayrak* romanında iyi ve ideal değerlerin karşısında olan karşıt gücü temsil eden iki kart karakteri görmekteyiz. Bunlardan biri Arnavut Ahlat Kâzım'dır. Konuşması ve davranışlarıyla etrafındakilere itici gelen biridir. Oradan oraya laf taşıyıp dedikodu yapan bu gencin abisi Ali Sabir'in arkadaşı, Orta Kahve'nin sahibi olan Süleyman Ağa, parasal açıdan sıkışınca Kâzım'ın anası Süleyman Ağa'ya oğlunu yanına alması karşılığında ona bir miktar altın verir. Kâzım'ı kişiliğinden ve yaptıklarından dolayı sevmese de yanına almaya mecbur kalır. Milis yüzbaşısı olan abisinin de etkisiyle ateşli bir Arnavut milliyetçisi olarak sağda solda ileri geri konuşup hem Avrupa devletlerinin hem de Osmanlı'nın yüzyıllarca Arnavut halkına haksızlık ettiğini savunur. Bir süre sonra da Ali Sabir'in kızı Sacide'ye musallat olmaya başlar. Eve döndüğü bir akşam Kâzım'ı evinin önünde gören Ali Sabir, yoğun bir öfkeye kapılarak onu tekme tokat dövmeye başlar. Çevredekilerin araya girmesiyle onları

ayırırlar. Kendisini kızı Sacide'ye uygun olarak görmemesi ve Ali Sabir'den yediği dayanın verdiği kin duygusuyla bir gece yolunu gözler ve pusu kurarak öldürür.

Bulgar Mihal Ağa romanın diğer önemli kart karakteridir. Romanın üçüncü bölümü olan *Vidin ve Ötesi*'nde hem Ali Sabir'in geçmişi ve ailesi hem de Mihal Ağa hakkında ayrıntılı malumat verilmektedir. Ali Sabir'in yıllarca kendisi hakkında herhangi bir şey söylememesi, ailesine karşı korumacı bir tavır içine girmesinde annesi Huri Kadın ve kız kardeşi Sacide'nin Mihal Ağa'nın adamları tarafından öldürülmesinin önemli bir payı vardır. Ali Sabir henüz on beş yaşında iken Vidin'de bir katliam yaşanır ve ölenlerin arasında babası Saltuk Çavuş da vardır. Ali Sabir, katliamı gerçekleştirenlerin Mihal Ağa'nın korumasında olduklarına dair birtakım kuşkular taşımaktadır.

Babası öldükten sonra kız kardeşi ve annesiyle yaşama tutunmak zorunda kalan Ali Sabir'lerin evi bir duvarı Çarka Hatun Camisi'ne bitişik iki buçuk odalı bir evden müteşekkildir. Caminin etrafındaki geniş araziler Mihal Ağa'ya aittir. Büyük bir çiftlik sahibi olan Mihal Ağa aynı zamanda ileride Türkler'e karşı gelişecek ayaklanma için de hazırlık yapar.

“Mihal Ağa Vidin'in en güzel manzaralı büyük köşkünde oturuyor, iki karısı, on yedi çocuğu ve yeni gözdesi olan Sırp güzeli Jana adlı bir âfetle keyif sürüyordu. Yalnızca bu köyde sonsuza kadar uzanıyormuş gibi yayılan topraklarının üstünde tek bir yapı vardı. Yolun hemen yakınında devasa bir ambar ya da silo denebilecek bir bina. En yakın komşuluk sözü, bu yapı yüzünden doğru olabilirdi. Ambar, cinslerine göre bazı ürünlerin kurutulmasını, bazılarının satışa kadar korunmasını, ilerde Türklere karşı kullanılacak silah ve cephanenin ise akla gelmeyecek zulalarda depolanmasını sağlıyordu.” (YB, 148).

Ali Sabir'lerin kaldığı ev, caminin vakfiyesidir. Mihal Ağa hem camiyi hem de bir vakfiye olan Ali Sabir'lerin evini yıkıp arazisini Tuna Nehri'ne kadar genişletmek istemektedir. Mihal Ağa aynı zamanda geçmişte Ali Sabir'in büyük dedesine ait evi ve üzerindeki altı dönümlük arazisini evrak üzerinde sahtecilik yaparak zimmetine geçirmiştir. Bir süre sonra haber göndererek evden çıkmalarını ve Ali Sabir'in kendi emri altında çalışmasını buyurur. Mihal Ağa'nın adamları Ali Sabir'in işte olduğu bir gün eve gelip hem annesini hem de kız kardeşini acımasız bir şekilde katlederler. Ali Sabir bu olayın ardından Vidin'i terk eder.

Romanın genel bütünlüğü içinde olumsuz davranış kalıplarının temsilcisi olarak kendilerine ayrılan dar bir alanda varlık gösteren Ahlat Kâzım ve Mihal Ağa, romanın

başkişisi Hasret ve norm karakter olan Ali Sabir'in etkinlik alanını sınırlamaları kart karakterlerin işlevsel boyutunu göstermektedir.

2.7.3.5. Fon Karakterler

Romandaki olayların akışında herhangi bir etkileri olmayan kişiler olarak Hasret'in babası Eymir Ağa, annesi Asiye, ninesi Albeyaz, Hasret ve Ali Sabir'in çocukları Sacide ve Alemdar, Ali Sabir'in babası Saltuk Çavuş, annesi Huri Kadın, kız kardeşi Sacide, Saltuk Çavuş'un Çingene dostlarından Çeribaşı, Mihal Ağa'nın Ali Sabir'e evi ve işliğı boşaltma buyruğunu getiren çavuş, Ali Sabir'in arkadaşları Kahveci Süleyman Ağa, Emekli Zaptiye Mesut Çavuş, Vidin'deki Vali Paşa, Mesut Çavuş'un oğlu Doktor Feridun, Ali Sabirler'in Üsküpteki komşuları Yoğurtçu Yekta Ağa, Mesut Çavuş'un eşi Kadriya Hanımı, Sacide'in kocası Beynamoğlu Tarık Bey ve çocukları Aliye ve Sabire, Alemdar'ın erken yaşta ölen karısı Arife, çocukları Arif, Namık, Mithat, Doktor Feridun'un öğretmen karısı Sündüs Hanım, Aliş Ağa ve kızı Güldeste, ailenin son geldiğı yer Caferli Köyü'nün muhtarı İshak ve karısı Rûziye Hanım, Mithat ve Güldeste'in oğlu, ailenin de son ferdi olan Cafer Salih, Salihli Kaymakamı, Rûziye Hanım'ın teyzesinin oğlu İdris Usta, Süvari Üsteğmeni Ekrem Ayaş ve beraberindeki askerler fon karakterler olarak sayılabilir.

2.7.4. Zaman

Göç Öncesi Zaman

Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* romanında, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da zayıflamaya başlaması sonucu, tebası durumundaki Hırvatlar'ın Osmanlı'ya isyan etmeleri ve yöredeki Türk ve Müslüman halka karşı yıldırma ve baskı politikaları uygulamaya başlamaları sonucu Hasret ve ailesinin göçe mecbur kalmaları anlatılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması sonucu Balkanlar'daki topraklarını kaybetmesini bir ailenin evini barkını terk edip göç yollarına düşmesi biçiminde vermek, romanın ana izleğidir.

“Burada, Bosna vilayetinde Hırvat isyanlarına bir türlü kalıcı çözüm bulamayan devlet, Karadeniz'in doğusunda batısında kan gövdeyi götürürcesine savaşmakta ve ahali sürekli ölmekte, sağ kalanlar acılar çekmekteydi. Bu savaşların sonu ne olacaktı? Eskiden devlet güvenceydi, şimdi onun nesine güvenebilirlerdi?” (Kutlu, 2017: 49-50).

Romanın ilk sayfasında Hasret'ten önce dört çocuk kaybeden ailenin geriye kalan tek çocuğu olan Hasret, küçük bir kız çocuğu olarak verilir.

“Hasret'ten önce, dört çocuk kaybetmişlerdi. (...) Ufacık tefecik bir kız. O sırada on dört yıldır evliydim.” (Kutlu, 2017: 9).

Hasret ile ilgili verilen satırlarda yedi-sekiz yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.

“Beş-altı yaşlarından beri kızından özveri bekleyen Eymir Ağa, şefkatli bir babaydı.” (Kutlu, 2017: 9).

Eserin sonunda İzmir'in Yunan işgalinden kurtarıldığını ve Hasret'in de artık yetmiş yaşını aştığını öğrendiğimize göre roman, Hasret'in yedi sekiz yaşlarında olduğu bir zaman dilimi olan 1850'lerin sonu ile İzmir'in işgalden kurtuluşu olan 1922 yılına kadar ortalama 60-65 yıllık bir sürede geçmektedir. Göçten evvel ikâmet ettikleri Saraybosna'da ortalama yirmi beş-otuz yıllık bir süre kalan Hasret ve ailesine dair anlatılanlardan göç öncesi zamanın 1850'ler ile 1880'lerin başı arasında bir süreye denk geldiği anlaşılmaktadır.

Göç Zamanı

Romanın genel kurgusunda yazar zamanda ileriye ve geriye doğru sıçramalar yaparak olayları verir. İlk dört sayfadan sonra birden bire Hasret'in otuzlu yaşlara gelmiş evli bir genç kadın olduğunu öğrenmekteyiz. Bir süre sonra Hasret, kocası Ali Sabir ve iki çocuğu Sacide ve Alemdar (Biri on üç, diğeri altı yaşında s.67) ile birlikte göçün ilk durağı olan Üsküp'e gelirler. Zaman kesin olarak belirtilmese de Bosna vilayetinin Osmanlı'nın elinden artık çıkmış olduğunu öğrenmekteyiz. Böylece Bosna'nın birçok yerinden insanlar Üsküp'e gelmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti gittikçe zayıflayıp kan kaybetmekte ve Bosna gibi diğer şehirleri de yavaş yavaş kaybetmeye doğru gitmektedir.

“Bosna vilayetinin elden çıkmasının ardından, birçok yerleşim yerinden göç kabileleri Üsküp'e gelip açıklık yerlere yığılmışlardı. Göçe koyulan her kabile; yokluk, acılar ve hastalıklarla geliyor, çoğu barınmıyor, daha ötelere gitmeyi göze aldıklarında yeniden yola koyuluyorlardı. Bugün Bosna, yarın kim bilir neresi, bir başka gün Üsküp... Bütün Rumeli diken üstündeydi.” (Kutlu, 2017: 84-85).

Yazarın bu satırlarında zamanın 1880'lerin başı olduğu anlaşılmaktadır. Romanın üçüncü bölümünde Ali Sabir'in Vidin'de geçen çocukluk ve ilk gençlik yıllarına gidilir. Bu süre olayların geçtiği zamandan yirmi beş-otuz yıl öncesine tekabül etmektedir. Romanın dördüncü bölümü olan *Elveda Üsküp*'te yine olayların anlatıldığı zamana gelinmektedir. Üsküp'te üç yıl kalırlar. Arnavutlar'ın örgütlenmeye başlayıp çevrede Türkler'e karşı psikolojik baskı kurarak korku uyandırması ve Hasret'in kocası Ali Sabir'i bir Arnavut olan Ahlat Kâzım öldürmesi, Hasret ve ailesinin yeniden göç yoluna girmelerine sebebiyet vermiştir.

Ali Sabir vurulduktan sonra aile buradan Manastır'a gitmeye karar verir. Manastır'da kısa bir süre kaldıktan sonra Selanik'e gideceklerdir.

“Geçici durak Manastır'dı. İstikamet Selanik...” (Kutlu, 2017: 266).

Göçün yeni durağı Selanik'tir. Zamanda atlamaların sıklıkla görüldüğü romanda, altıncı bölüm olan *Selanik* bölümünde Hasret'in burada ikâmetinin üzerinden otuz yıl geçtiği belirtiliyor. İlerleyen sayfalarda Osmanlı Devleti ile İtalyan İmparatorluğu arasında 1911 yılında Trablusgarp Savaşı'nın başladığı ifade edilir.

“1911'de İtalyan İmparatorluğu 24 saat süreli bir nota veriyor, o sırada Trablus'a asker çıkarıyor, ertesi gün de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ediyordu.” (Kutlu, 2017: 297).

Devamında yine geriye doğru gidilerek Hasret'in yaşamında önemli bir değişiklik olan 1880 yılında Derviş Paşa komutasında Osmanlı ordusunun Arnavutları işgal ettiği topraklardan sürdüğü anlatılır. Göçün bir sonraki durağı olan Edirne yakınlarına vardıkları vakit Balkan Savaşları'nın olanca şiddetiyle sürdüğünü ve Osmanlı'nın elindeki toprakları kaybetmekte olduğunu anlıyoruz. Edirne, Bulgar ordusunun kuşatması altında olduğundan şehre giremezler.

“Göçmenler Edirne'ye giremediler. Şehir Bulgar ordusunun kuşatması altındaydı. Üstelik kırk bin Sırp askeri onlara yardıma gelmişti.” (Kutlu, 2017: 340).

Edirne'de kısa bir süre kaldıktan sonra göçün beşinci durağı olan İstanbul'a gelirler. İkinci Balkan Savaşı'nın başladığı anlatılır ki demek ki zaman 1913'tür.

“Balkan Savaşı yeniden başladı dediler.” (Kutlu, 2017: 371).

İstanbul’da bir yıl kadar kalırlar. Dahiliye Nezareti’nin İskân Dairesi’nden Hasret’in oğlu Alemdar’a Saruhan Sancağı’na bağlı Salihli Kazası yakınında Rumlar’dan kalma bir ev ile on altı dönüm toprağın verildiği haberi iletildikten sonra aile, İzmir’e oradan da Salihli’nin Caferli Köyü’ne gelir. Burası göçün son durağıdır.

Göç Sonrası Zaman

Saruhan Sancağı’na bağlı Caferli Köyü Hasret ve ailesinin göç serüveninin bittiği yerdir. Köyde iyi bir şekilde karşılanırlar. Zira Muhtar ve köylüler de tıpkı kendileri gibi Balkan göçmenidirler. Bir süre sonra 2 Ağustos 1914 tarihli Başkomutan Vekili Enver Paşa’nın seferberlik emri, 29 Ekim 1914’te de Padişahın savaş ilanı haberi gelir. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesi ile başlayan göç sonrası zaman, İzmir’in Yunan işgalinden kurtarıldığı tarih olan 1922 tarihi arasında dokuz yıllık bir zaman sürecine tekabül etmektedir.

“Dokuz yıldan beri, tüm halkının bir araya gelemediği iki göz evdi şimdi bıraktığı.” (Kutlu, 2017: 444).

2.7.5. Mekân

Göç Öncesi Mekân

Açık- Geniş Mekânlar

On bölüm olarak kurgulanan romanın ilk bölümü Saraybosna adını taşımaktadır. Burası Hasret’in doğup büyüdüğü, evlendiği bir şehirdir. Çocukluğunda cennet diye bellediği bir şehirdir Saraybosna.

“Saraybosna’nın cennete benzediği, insanların melekler gibi iyicil olduğu, eskilerde kalmış bir kutlu zaman vardı.” (Kutlu, 2017: 50).

Romanın sonunda yetmişini aştığı belirtilen Hasret’in neredeyse ömrünün yarısını geçirdiği yerdir. Baba-kızın en büyük zevklerinden biri de sabahın erken saatlerinde değirmenin yanındaki çayıra gidip güneşin doğuşunu izlemeleridir.

“Gökyüzü gecenin rengini soyunup açıldığı sırada, baba kızının saçlarını okşayarak uyandırıyor, birlikte değirmenin sol yakasındaki eğimli çayıra gidiyorlardı. Bacaklar bayır aşağı uzatılıyor, biri iri, biri minicik iki çocuk gibi sevinerek güneşin doğmasını gözliyorlardı.” (Kutlu, 2017: 10).

Ailenin geriye kalan tek çocuğu olması dolayısıyla evden uzağa gitmesine pek izin verilmemiş ve dolayısıyla sosyalleşme dönemini yaşayamamıştır. Böyle olduğu için

bütün hayatı evlerinin de içinde olduğu yeşil alanlarda geçmiştir. Bu topraklarda babasından, vatan kelimesinin ne anlama geldiğini öğrenir.

“İşte bu... Vatan, farkında olduğumuz şeylerin toplamı. Bir toprak parçası değil yalnızca. Sahiplendiğimiz, üstündeki canlı cansız her şeyle, karnında sakladıklarıyla bizi var eden cennet!..” (Kutlu, 2017: 11).

Kapalı - Dar Mekânlar

Saraybosna’da oturan fakat şehir yaşamından uzak bir şekilde büyüyen Hasret’in en fazla zamanını geçirdiği kapalı mekânlar yaşadıkları ev, ahır ve değirmendir. Ailenin başka çocuğu olmadığı ve Hasret’in annesi de yatalak olduğundan evin bütün işi baba ve kızın omuzlarındadır. Annesi ve babası arasındaki soğukluk ve iletişim eksikliği Hasret’in ev ortamında mutsuz olmasına sebebiyet vermektedir. Hasret’in dışarıyı, doğayı daha fazla sevmesinde evdeki bu kasvetli atmosferin önemli bir payı vardır.

“Evleri normal miydi? Hayatları herkesin evlerindeki hayata benziyor muydu? İnsanlar hep sessiz ve neşesiz miydiler evlerinde? Bazen içinden keçi yavruları gibi sıçramak geçiyordu ama...” (Kutlu, 2017: 15).

Hasret, ahır işlerinde daha fazla yorulmakta ve ahırdaki hayvan gübresinin yoğun kokusu onu epeyce rahatsız etmektedir.

“Hasret’in işi hiç durmayacakmış gibi çalışan değirmende değildi. İnsanın, hayvanın, toprağın terleriyle içleri dolmuş başak tanelerinin uzağında, keçilerin ahırındaydı. (...) Hasret’in midesi keçilerin yanına her girişinde bulanırdı. Keçi idrarının keskin, yakıcı kokusuna dayanamıyordu.” (Kutlu, 2017: 16-17).

“Ahırın zeminini kaplayan samana karışan gübre kokusu hayatın yükü değil de cezası gibi geliyordu.” (Kutlu, 2017: 17).

Yazarın romanda geçen kapalı mekânlardan biri olan değirmenin içini ayrıntılarıyla tasvir etmesi dikkati çeken bir unsurdur. Küçük bir kız çocuğu olan Hasret, akranlarından uzakta, üstelik ev ortamındaki neşesiz atmosferin ruhunda oluşturduğu yalnızlık duygusunun da etkisiyle, özellikle kış aylarında değirmende yalnız kalması onda garip ve ürkütücü bir ruh hâlinin doğmasına yol açmaktadır. Özellikle değirmenin çalışıp unu öğütmeye başlamasıyla birtakım yaratıkların da bu seslerle birlikte harekete geçeceği sanısına kapılmaktadır.

“Yine de kışın işi zordu. (...) Değirmenin işi giderek azalıyor, sonra hepten duruyordu. Duvara bitişik olarak sabitlenmiş su çarkının kollarına takılı kovaların rengi karaya dönüyor, demir aksam donup birbirine sımsıkı yapışıyordu. Hasret, cinlerin her birinin o karanlık kış günlerinde kovaların içine yerleştiğini, dolap dönmeye başladığı anda onların dışarı fırlamak için beklediklerini düşünüyordu. Korku... Dışarıdan gelecek tehlikenin bilince ilk vuruşuydu bu sanrı.” (Kutlu, 2017: 17-18).

Yazarın bu değirmen tasvirinde korku ve gerilim unsurunun başkişi olan Hasret'in ruh dünyasını etkilediği görülmektedir. Değirmenin iç dünyasının karanlık ve sakin yapısı içinde farelerin çıkardığı sesler, Hasret'in yalnızlıkla örülü çocukluk dünyasıyla birleşmekte ve insanî bir duygu olan korkuya kaynaklık teşkil etmektedir.

“Kışın karanlık yalnızlığında tekinsiz bir yerdî değirmen. Yalnızca kapısından ışık alan bu susturulmuş yerde, bilinmez yer altı, yerüstü yaratıklarıyla, boy boy farelerin oradan oraya soluyarak, tıkırtılar çıkararak hareket ettiklerini biliyordu. Farelerin görünmez yaratıklardan korkmamalarına şaşarak.” (Kutlu, 2017: 18).

Göç Mekânları

Açık - Geniş Mekânlar

Hasret ve ailesinin göç ettikleri ilk yer Üsküp'tür. Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemlerde her açıdan mamur bir şehir olan Üsküp, devletin zayıf düştüğü şu son yüzyılda yoksullaşmış ve eski görkemini yitirmiştir. Şehir artık gayrimüslimlerin hâkimiyeti altındadır.

“Ticaret ve zanaat, ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin elindeydi. Toprakların fatihi olan halk tarımla uğraşıyordu. İlk zamanlar sahiptiler. Şimdi ırgat durumuna düşmüşlerdi.” (Kutlu, 2017: 72).

Üsküp'e dair yazarın vurguladığı bir husus, burasının hem ticarî hem de dinî anlamda önemli bir şehir olduğudur.

“Üsküp, camileriyle ve hanlarıyla ünlenmiş bir şehirdi. Eski parlak günlerinden kalanlarla birlikte altmıştan fazla han olduğunu duymuştu Ali Sabir.” (Kutlu, 2017: 75).

Aile Üsküp'te üç yıl kaldıktan sonra Manastır'a gelir. Burası onlar için kısa süreli ve geçici olarak kalacakları bir şehirdir. Manastır Hasret'e heyecan vermemesinin yanında kocasıyla birlikte geçirdikleri zamana hasret ve özlem duygusunu yoğun olarak yaşadığı bir mekân olur. Hasret burada, geçmişte yaşadığı güzel günlerin anısıyla dolu bir ruh hâli içindedir.

“Manastır... Hasret adının çağrıştırdığı duyguyu en yoğun biçimde bu şehirde yaşadı. Yaşanan acı tatlı binlerce gün vardı ve onları oluşturan sevgiliyi yeni yitirmişti.” (Kutlu, 2017: 266).

“Manastır ona hiç heyecan vermedi. Nasıl versin, hayatının temel direği yıkılmıştı. Şehri görmek, tanımak istemiyordu.” (Kutlu, 2017: 267).

Manastır'ın Hasret'e heyecan vermemesinin nedenlerinden biri, hayatının temel direği olarak saydığı kocası Ali Sabir'i yitirmiş olarak buraya gelmesidir. Diğer önemli bir sebep de ailenin derin bir ekonomik yoksulluk içinde olmasıdır. Üstelik bakması gereken iki de çocuk vardır. Manastır'dan sonra ailenin uğradığı üçüncü yer, bir Avrupa şehri görünümünde olan Selanik'tir. Başkişi Hasret'in en fazla yaşadığı şehir Selanik'tir. Buraya yeni geldikleri günlerde ailenin dikkatini çeken şey, şehirde salgın hastalık söylentisinin çıkmasıdır. Bu salgın hastalığın yayılmasının önemli bir sebebi temiz suyun azlığıdır. Zira Selanik'te su sıkıntısı yaşanmaktadır. Üsküp'te ise bol su vardı. Zengin bir şehir olan Selanik, önemli bir liman şehridir. Ticaret açısından önemli olan şehir, manevi açıdan ise dejenere ve yozlaşmış bir görünüm arz etmektedir.

“Selanik, bütün liman şehirleri gibi zengin ve zevkli burjuvaların Avrupai şehriydi. Yalı Caddesi'nin sakinleri onlardı. Öte yandan tüm liman şehirleri gibi eski ve sağlıksız, kanun dışı, fuhuş yuvalarıyla sarhoş, kültürü çeşitlilik ve çıkar hesaplarıyla çürümüş, delik deşik olmuş bir zengin diyarıydı. ” (Kutlu, 2017: 314-315).

Yukarıda olumsuz özellikleri belirtilen Osmanlı'ya ait bu şehrin, öte taraftan ekonomik, eğitim, kültürel açıdan gelişmiş bir Avrupa şehri olduğu vurgulanmaktadır.

“Selanik, bir Osmanlı şehriden çok, bir Avrupa şehriydi. Yahudiler şehrin gerek nüfus, gerekse ekonomik yönden giderek hâkim çoğunluğunu oluşturuyordu. Balkanlar'ın ürettikleri tarım ürünleri, ağırlıklı olarak dünya pazarına sunuluyor, gereksinimi duyulan mamul maddeler, İstanbul ve İzmir'den sonra buradan ithal ediliyordu. Şehirde eğitim kurumları, özgürce yayılveren fikir hareketleri, çok çeşitli ve dünyada yaygın kültürel üretimler gelişmişti. ” (Kutlu, 2017: 325).

Edirne, Hasret ve ailesinin göç ettikleri dördüncü şehirdir. Henüz buraya varmadan yol üstünde bulunan köylerden şehrin Bulgar kuşatması altında olduğunu öğrenirler. Buraya doğru gelen göçmenler ne yapacaklarını bilememektedirler. Zira düşmandan kaçıp anavatana sığınmayı bir kurtuluş olarak görmektedirler. Anavatanın kalbine yaklaştıkça buranın da düşman işgali altında olduğunu görmeleri onları çaresiz bir duruma düşürmektedir. Şehrin muhasara altında tutulması oradaki halkı açlıkla karşı karşıya bırakmaktadır. Kırk bin Sırp askerinin Bulgarlar'a yardıma gelmesi Osmanlı'nın işini çok daha zora sokacaktır. Böylece aile bir sonraki göç mekânı olan İstanbul'a doğru gidecektir. İstanbul'da doğru düzgün barınacakları bir yer bulamazlar. Cami duvarlarının dibinde hayatlarını devam ettirmek zorunda kalan aile çaresiz bir durumdadır. Burada bir yıla yakın bir süre kalırlar.

Bir gün Hasret'in oğlu Alemdar'ı Dahiliye Nezareti'nden çağırırlar. Kendisine, Saruhan Sancağı'na bağlı Salihli Kazası'nda iki gözlü bir Rum evi ile on altı dönüm bir toprak verildiği haberi iletilir. En geç on beş gün içinde oraya gitmezlerse bu hakkın da ellerinden alınacağı söylenir. Bunun üzerine Hasret ve ailesi altıncı göç mekânı olan İzmir'e gideceklerdir. İzmir'e ayak basınca Hasret'in ruhunu bir huzur kaplar.

“Burada toprağın yüreği sıcak. O yüzden eğilip onu öpüyor. Güzel yollar, güzel köşkler, zenginlik ve huzur. Salgınlar ve kırgınlıklarla dolu İstanbul'da gönlü kararmıştı.” (Kutlu, 2017: 385).

Kapalı - Dar Mekânlar

Yedinci Bayrak bir göç romanı olması hasebiyle mekân merkezli bir roman özelliği göstermektedir. Başkışı Hasret'in duyuşsal algıları biraz da mekân üzerinden kurgulanarak sevgi ve nefret ögesine dönüşür (Yıldırım, 2017: 92). Ailenin göç ettiği ilk yer ve Osmanlı'nın ilk aldığı şehirlerden biri olan Üsküp, halkının Müslüman ve Osmanlı olması yönüyle Hasret ve ailesinin muhayyilesinde olumlu bir imaja sahiptir. Şehirdeki Türk ve Müslümanların ekonomik yönden zayıf duruma gelmesi gayrimüslimlerin ise şehrin hâkimi konumuna gelmeleri onlarda bir hayal kırıklığına sebebiyet vermiştir.

“Bu şehir suskun ve kırgın Rumeli şehirlerinden biriydi. (...) Sürekli olarak güç yitirmekteydi.” (Kutlu, 2017: 72).

Aile bu şehirde geçici olarak barınabilecekleri bir yer bulur. Mal sahibinin evinin arka bahçesinin bitişğinde ambar olarak yapılmış bir oda ve aralıktan oluşan bir kulübeden müteşekkildir. Buradaki taze yonga kokusu Hasret'in otuz yıldan fazla yaşadığı baba evini anımsatmaktadır. Hasret ve ailesinin buradaki mutlu günleri kocası Ali Sabir'in Ahlat Kâzım tarafından öldürülmesiyle sona erecek ve aile buradan da önce Manastır'a oradan da Selanik'e göç edecektir. Selanik'te kaldıkları zaman zarfında Hasret'in muhayyilesinde ev imgesi olumlu bir imaja sahiptir. Bunda hem temiz mekânlar olarak öne çıkmaları hem de üç toruna sahip olması onda bir yaşama sevinci oluşmasına sebep olmuştur.

Hasret ve ailesinin göç ettiği dördüncü yer olan Edirne'nin Bulgar ve Sırp kuşatması altında olması kurtuluşa erme hayaliyle yaşayan Hasret'in ve diğer göçmen ailelerin hayal kırıklığı yaşamalarına neden olur. Balkan coğrafyasının önemli

şehirlerinin tek tek kaybedilip elden çıkması büyük üzüntü yaratacaktır. Bu durum başkışı Hasret'in ruh hâlinde belirgin bir umutsuzluk yaratır. Mekânın kahraman üzerinde meydana getirdiği darlık ve sıkışmışlık duygusu, içinde buldukları zor şartlar psikolojik bir dağılımıya sebep olmaktadır.

“Üzüntü ve yoksunluk insanın ruhunu yoruyordu. Geri çekilen askeri birlikler sürekli dağılıyor, dağılanlar toplanabilir bir güç olmaktan çıkıyordu. Şehirler açtı, asker açtı, göçmenler açtı... Kar, yağmur, soğuk Rumeli'ni kasıp kavurmaktaydı. Göçenlerle kaçanlar karmakarışık bir kalabalık oluşturuyor, köylüler onların yaklaşmasına izin vermiyorlardı. İçlerinde giysileri olmayanlar, yaralılar, kol, bacak, göç, çene yitirmiş olanlar vardı.” (Kutlu, 2017: 341).

Edirne'den sonra İstanbul'a gelen Hasret, sürekli oradan oraya göç etmekten, yollarda gelirken tarlalara atılmış gencecik askerlerin cesetlerinin verdiği dehşet, İstanbul gibi bir şehirde perişan ve çaresiz bir durumda olmanın verdiği ruh hâliyle, artık sadece içinde rahat bir şekilde yatacağı temiz bir toprak parçası istemektedir.

“Benim ihtiyacım, içinde yatacağım temiz toprak. Bu pisliklerde yitip gitmek istemiyorum.” (Kutlu, 2017: 367).

Ülkenin en büyük şehrinde, üstelik payitaht olan bu şehirde barınabilecekleri bir mekân bulamazlar. Cami duvarlarının köşelerinde zor bela yaşamaya çalışmak sınırlarının gerilmesine yol açmaktadır. Bir yıla yakın bir süre kaldıkları bu şehirden, umutlarının tükendiği bir zamanda Salihli'de kendilerine bir ev ve bir miktar toprak verileceği haberiyle ayrılırlar.

Göç Sonrası Mekân

Açık - Geniş Mekânlar

İzmir'den trenle Salihli'ye varırlar. Salihli'nin Caferli Köyü göç edilen yedinci ve son mekândır. Köyün ahalisi tarafından hoş bir şekilde karşılanırlar. Köylülerin kendilerine iyi davranmasında, onların da buraya göçmen olarak gelmeleridir. Dolayısıyla göçmen olmanın zorluğunu onlar da vaktinde yaşamışlardır. Bu köyde dokuz sene kalırlar. Birinci Dünya Savaşı yıllarının acıları ve zorlukları köy halkını ortak bir kader birliği hâlinde birbirine bağlar. Sonrasında Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadelenin kazanıldığı günlere gelinecektir. Savaşların sebep olduğu acılar ve yoksulluğa rağmen köyün bereketli topraklarında yetişen ürünler sayesinde yaşamayı başarırlar. Bu şekilde geçen günler, Yunan askerlerinin gelişiyle köy halkında bir panik havası başlamasına sebep olur. Türk askerlerinin önünden kaçan Yunan ordusu geçtiği

yerleri yakıp yıkmaktadır. Kaçan düşman askerleri Salihli'yi de yakmışlardır. Zarar görme ihtimali en fazla olan kızlar ve gelinler dağlara, tepelere kaçmaya başlar.

Kapalı - Dar Mekânlar

Göçün son durağı olan Caferli Köyü'ndeki evleri, Hasret için oğlu Alemdar ve torunları Mithat ve Namık'ın gitmesinden sonra epeyce tenhalaşır. Kalan hayatındaki üç önemli erkek gittikten sonra adeta ailenin kolu kanadı kırılmış gibidir. Halkı azalmış olan köyde, her evde korku ve merak hüküm sürmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Hasret'in oğlu Alemdar ve torunu Mithat eve gelir. Onların gelmesiyle ev halkı çok sevinir ama Kafkas Cephesi'ne giden Namık'tan bir haber gelmemesi hepsinde bir burukluk bırakır. Dokuz yıl yaşadıkları köydeki bu evde Hasret'in korktuğu anlardan biri Yunan askerlerinin köye gelip burayı ateşe verme ihtimalidir. Fakat İzmir'e giderek bayrağa ulaşma duygusu, bu korkuyu geri plana itecektir.

2.7.6. Dil ve Üslup

Yaşayan Türkçeyi başarılı bir biçimde kullanan yazarlardan biri olan Ayla Kutlu, dilin, edebî eserin oluşumunda vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunun bilincinde olarak yazmaktadır. Genel olarak akıcı ve canlı bir Türkçe ile yazdığı *Yedinci Bayrak* romanında mekân tasvirlerinin, kişilerin içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik şartlar gereği ruhsal durumlarını tamamlayan bir öge olarak verildiğini görebilmekteyiz. Saraybosna'nın dışında oturmaları, Hasret'in akranlarından uzakta ve doğa ile baş başa bir çocukluk geçirmesine vesile olmuştur. Ailenin geriye kalan tek çocuğu olarak Hasret'in günlük işlerinde babasına yardım etmesi ve doğanın saf ve masum hâline birlikte tanık olmaları, onlarda vatan imgesinin nasıl bir anlama sahip olduğu da yine mekânın etkileyici sadeliğinde dile getirilmektedir.

“Çimenlerin üstünde birikmeye başlayan ışınların gecenin şebnemlerini eritip akıtmasını, otların renk değiştirip dikelişlerini bile fark ederlerdi babasıyla. Çevrelerini saran tüm yeşillikler de ışığı beklerdi tazelenmek için. Gökyüzü ağardıkça, ağaç dallarındaki kuş civıltıları azalır, acemi uçuşların sayısı artardı. Asıl görülecek şey, ta ötelerdeki tepenin en yüksek noktasında çakan günün ilk ışığının, aynı anda, erimiş beyaz ya da birikmiş sarı canlılığıyla yanı başlarında yere konmasıydı. O an baba kız gözlerini kapatır, dünyanın güzelliklerini duyumsarlardı. Taşları kararmış eski değirmenin öte yanında, yatağında sekip köpüren suyun uğultusu, kuş seslerine karışan arı vızıltıları, rüzgâr ışıkları, salınan dalların hışırtısı, güneşin saçılışı ve sabahla açan çiçeklerin kokusu birbirine karıştığında, babası gözlerini açmadan hep aynı sözleri mırıldanırdı:

‘İşte bu... Vatan, farkında olduğumuz şeylerin toplamı. Bir toprak parçası değil yalnızca. Sahiplendiğimiz, üstündeki canlı cansız her şeyle, karnında sakladıklarıyla bizi var eden cennet!...’ (Kutlu, 2017: 11).

Romanda, Balkan coğrafyasında kullanılan yerel kelimelerin de kullanıldığı görülmektedir. Romanın kurgusunu olumlu yönde etkileyen (Çopur, 2018: 243) bu kelimelerden bazıları gelinlik fermenesi, amuca, Teee uzaklar, kemlik, kızançe, kemha kumaş, kutnu kumaş, haneberduşlar, vapor, kop şimdi, çedik, suvarmak, pencereleri fora ettiler, Urumeli, bre kızanlar, palikarya, peşkir, Nemçe, çağan... sayılabilir.

İlk göç durağı olan Üsküp’te üç yıl kalan ailenin bir yılını doldurması özet hâlinde verilmektedir.

“Düşündü ve şaşırıldı. Aradan neredeyse bir yıl akmıştı. Bazen göç daha dün Üsküp’te bitti sanıyordu.” (Kutlu, 2017: 89).

Hasret ve ailesinin Üsküp ve Manastır’dan sonra göç ettiği üçüncü şehir olan Selanik’te otuz yılı geçirmiştir. Yazar bu otuz yılda olup bitenleri ayrıntılı anlatmak yerine özetleme yoluna gitmiştir.

“Ali Sabir’i Üsküp mezarlığında bir başına bırakıp mezarına ikinci bir tas olsun su dökmeye fırsat bulamadan ayrıldığı günün üstünden akan tam tamına otuzuncu yıldır bu gün. Otuz yılda kocasını her an sevgiyle anmıştı. Çocuklarıyla bile paylaşmadığı anıları ve yarıda kesilmiş dayanışmalarını özlediğinde...” (Kutlu, 2017: 279).

İstanbul’a geldikten sonra kendileri gibi göçmen olan Aliş Ağa ve kızı Güldeste ile tanışan Hasret’in ailesi, bir süre sonra onlarla epeyce yakınlık kurar. İki ailenin yakınlık kurmasında muhacirlik, yoksulluk, kimsesizlik kısaca ortak bir kaderi paylaşmaları gibi etkenler rol oynar. Zaten Güldeste kısa bir zaman sonra Hasret’in torunu Mithatla evlenecektir. Aliş Ağa’nın Hasret’in ailesi için yaptığı iyi şeyler özet hâlinde aktarılır.

“Aliş Ağa farkında bile olmadan genç yaşının gücüyle ve anadan doğma becerikliliğiyle, dostlarını yaşamak için bir nedene bağlayabilmişti. Katırı iyi bir fiyata satmış, üstelik Namık’ı yanında gezdirerek açık göz olmayı öğretmeye çalışmıştı. Namık hiç umut vermedi ona.” (Kutlu, 2017: 369).

Hasret ve ailesi Salihli’nin Caferli Köyü’ne geldikten sonra Anadolu’da Milli Mücadele hareketi başlayacak ve Alemdar da teknik destek sağlamak için Ankara’ya doğru gidecektir. Henüz Ankara’ya varmadan Meclisin açılıp hükümetin kurulduğunu,

İnönü Savaşları'nın kazanıldığını, düzenli ordunun kurulması aşaması gibi siyasî gelişmelerin yaşandığını özet hâlinde öğrenmekteyiz.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, ilk Meclis hükümeti kurulmuştu. İnönü savaşları kazanılmış, düzenli ordu kurulma aşaması hızlanmıştı. Alemdar bazen yürüyor, bazen rastladığı bir kağına biniyordu. Orta Anadolu'ya ulaşmıştı.” (Kutlu, 2017: 422).

Yedinci Bayrak romanında öne çıkan önemli hususlardan biri de dil ve anlatımın önemli unsurlarından olan geriye dönüş tekniğini sıkça kullanılmasıdır. Hasret'ten sonra romanın ikinci önemli kişisi olan Ali Sabir genç yaşında Değirmenci Eymir Ağa'nın evine gelir. Ev işlerinde her konuda yardımcı olmaya çalışır. Hasret ile Ali Sabir arasında yakınlaşma oluşur ve böylelikle evlenirler. Ali Sabir'in çocukluğunu, geçmişini hep merak eden Hasret, bir türlü sormamaktadır. Ahlat Kâzım'ın kızı Sacide'ye musallat olması ve bunun üzerine ailede yaşanan tatsız olaylar neticesinde Ali Sabir karısı Hasret'e geçmişinden bahsetmeye başlar. Yazarın romanın norm karakteri olan Ali Sabir'in geçmişine dair verdiği malumat, okuyucuyu aydınlatmak amacıyla verilen yapıcı bir geriye dönüş uygulamasıdır (Tekin, 2018: 247).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANLARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

3.1. GÖÇÜN ETKİLERİ

Toplumun nabzını tutmada önemli görevler üstlenen realist romancılar insan yaşamını derinden etkileyen olaylara duyarsız kalmamışlar ve onları kendilerine özgü bir biçimde romanlarında işlemişlerdir. Romancıların insan gerçeğini işlemede gösterdikleri duyarlılık sadece realist olmalarından ötürü değil, belki de roman sanatının insan yaşamını bütünlüklü bir bakış açısıyla işlemesi ve yine insana dönüş yapmasından ileri gelmektedir (Güler, 2016: 159).

Göç olgusu, bireyin ve toplumun hayat tarzında gözle görülür değişimler yaratmasıyla başat bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hayatını etkileyen önemli bir olgu olarak göçün sebep olduğu olumlu ve olumsuz gelişmeler vardır. Göç olayı roman kahramanlarının hayatında farklı değişimlere sebebiyet vermiştir. İncelenen romanlarda en fazla öne çıkan temalar şunlardır:

3.1.1. Savaş

İnsanlık tarihinin en önemli sosyal olaylarından biri savaştır. Savaşın somut yüzü, kuvvetlerin rekabeti ve çatışma olarak kendisini gösterse de asıl önemli tarafı toplumun ve bireyin yaşamında sebep olduğu maddi, manevi kayıplar ve bunların yarattığı travmalardır. Acı, gözyaşı, yerinden yurdundan edilme, can kayıpları, çevre ve doğa felaketi vb. bir dizi olumsuz durum savaşların yol açtığı tahribatın somut örnekleridir.

Savaş olgusunu, birçok farklı disiplin kendi kuralları içinde incelemektedir. Kuşkusuz savaş, edebiyatta da çokça işlenmiş ve birçok önemli eserde tema olarak varlığını göstermiştir. Sonsuz bir anlatı evreni olan roman söz konusu olduğu zaman, savaş olgusunun romanın içindeki önemi ayrıca dikkate değerdir. Çağdaş Türk edebiyatında göç temasını işleyen romanların önemli bir bölümünde savaş, yaşanan birçok acının başlangıcını ve sebebini oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarını Balkanlar üzerinden ele alan *Viran Dağlar* romanı, olayın merkezinde tam da savaşın olduğu bir eser konumundadır. Roman, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemi ve bu savaşların yol açtığı tarihi ve toplumsal sonuçları Makedonya coğrafyası üzerinden

vermeye çalışır. Romandaki olayların başlangıcını da oluşturan 1916 yılı, Birinci Dünya Savaşı yıllarının tam ortasıdır. Ve Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında artık herhangi bir toprak parçası kalmamıştır. Bu durum romanlarda da ele alınmıştır. *Viran Dağlar* romanında olay örgüsü, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda geçmektedir. 26 Ağustos 1916'da Biliste, Balkan bozgunundan sonra Osmanlı'dan kopmuş ve Arnavutluk'a bağlanmıştır.

“1916 Ağustosunun 26'sı idi o gün. İki yıldır savaş vardı dünyada. Son aylarda atla gidilirse dört beş saat çekecek kadar yakınlarına sokulmuştu savaş. Biliste'de değişen bir şey yoktu görünürde. Balkan bozgunundan sonra Osmanlı padişahından kopmuş, Arnavutluk'a bağlanmışlardı. Ayrımında oldukları bütün değişiklik, Osmanlılar artık asker toplamıyorlardı köylerinden.” (VD, 7).

Romanın ilerleyen sayfalarında geriye dönüş tekniğini kullanılarak Balkan Savaşları öncesine gidilir ve o dönemin atmosferi realist bir tarzda anlatılır. Balkanlar'daki milliyetçilik akımlarının Balkanlar'da yaşayanları savaşa sürükleyeceği ifade edilir. Çıkacak savaşta Rumlar, Bulgarlar, Sırlar kendi ulusal kavgaları adına birlikte veya ayrı ayrı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşacaklardır (VD,77).

Savaşın merkezde olduğu bir roman olan *Viran Dağlar* romanı, Makedonya topraklarının elden çıkma sürecini işlemektedir. Dünyada ve Balkan coğrafyasında uzun zamandır etkisini hissettirmekte olan milliyetçilik düşüncesi ve Osmanlı Devleti'nin gücünü giderek yitirmesi ve bölgedeki küçük devletlere bile sözünü geçirememesi, yaklaşan savaşın önemli bir sebebi durumundadır. Yüzyıllardır farklı dil ve dinden olan insanların bir arada yaşadığı bu coğrafyada, savaşla beraber halklar arasında onarılamaz düşmanlıklar meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Roman kahramanı Halit bu durumu, 'Makedonya bölündü'diye ifade eder. Ona göre Makedonya Makedonyalılarındı. Hıristiyan'ı, Müsüman'ı, Rum'u, Bulgar'ı, Sırp'ı, Arnavut'u, Osmanlı'sı Makedonyalı'yım demeyi birbirine çok görmezdi. Halit ulusçuluk kavgaları ve din ayrılığı yüzünden dostluk, kardeşlik ve komşuluğa yer kalmamasının verdiği hüznü dile getirir (VD, 118).

Goriçkalı Zülfikâr Bey'in ailesi yüzyıllardır Makedonya topraklarında Osmanlı Devleti'nin feodal anlamda temsilciliğini yapmaktadır. Devlet artık eski gücünü yitirmiş, yerel güçlere bile söz geçiremez bir konuma gelmiştir. Balkan devletleri Makedonya topraklarını kendi aralarında paylaşmakta kararlıdırlar. Zülfikâr Bey çıkacak olan savaşta Makedonya'nın kaybedileceği endişesini taşımaktadır. Fakat

mücadele etmeden de buraları işgalcilere bırakmak istememektedir. Doğduğu toprakları savunmak için savaşmakta kararlıdır.

“-Hükümet doğru yapar, yanlış yapar, bizi bağlamaz. Ne yapalım hükümet yanlış yapıyorsa? El kavuşturup kabul mü edelim? Hükümet 70.000 eri terhis ettiyse etti. Erler kışlarından memleketlerine döndü, ama biz Makedonya’dayız. Biz varız. Makedonya’da 70.000 erkek kalmadı mı onların yerini dolduracak? 70.000 değil 170.000 olur, bize saldıranların hakkından geliriz. Yeter ki birleşelim...” (VD, 149).

Ateş düştüğü yeri yakar, düsturundan hareketle savaş, en çok ortaya çıktığı yeri etkiler. İnsanların tüm düzeni alt üst olur, kaçma imkânı olanlar kaçmaya çalışır. Geri kalan da kendi acı kaderi ile baş başa kalmak zorundadır. Savaşın korkunç yüzü tüm çıplaklığıyla kendisini gösterir.

“Savaş çikali beri, Avusturyalılar ile Sırp, Bulgarlarla Fransızlar arasında ikidir el değiştiriyordu kent. Savaşın yıktıkları ile çibanlar içindeydi her yanı. Kente giren Bulgar-Alman orduları Sırp dükkânlarının, evlerinin çoğunu ateşe vermişler, Sırp okullarını, kahvehanelerini yerle bir etmişlerdi. Savaşın yaydığı korkular yüzünden ürken kimi Manastırlıların evlerini kapatıp değerli buldukları yükte hafif üç beş parça eşyalarını alarak dağ köylerindeki yakınlarının evlerine sığındıkları söyleniyordu. Zenginler arasında yabancı ülkelere gidenler vardı.” (VD, 287).

Yedinci Bayrak romanında birkaç yerde savaş temasının geçtiği görülmektedir. Esasen romanın merkezinde göç olmasının sebebi de Balkan coğrafyasının birçok yerinde çıkan savaşların buradaki halkı göçe zorlamasıdır. Özellikle Balkan devletlerinin askerleri ve komitacıları buradaki Türklere karşı çeşitli zulümler yaparak onları göçe zorlamışlardır (Uğur, 2018: 279). Bosna vilayetinde Hırvatlar’ın isyanları ile Üsküp’te Ahlat Kâzım’ın Hasret’in ailesinin başına bela olmaları bu duruma örnek olarak verilebilir. Hasret ve ailesi Üsküp’e geldiklerinde Plevne’de Osmanlı kuvvetleri ile Rus kuvvetleri arasında yoğun bir savaş sürmektedir. Osman Paşa’nın komutanlığında büyük bir mücadele sergileyen bu savaş sonucunda ne yazık ki Osmanlı kuvvetleri yenilmiş ve Ruslar galip gelmiştir. Bunun sonucunda Balkan coğrafyasının birçok yerinden büyük insan dalgaları anavatana doğru göç edeceklerdir.

Romanda sözü edilen bir diğer savaş da 1911’de Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yaşanan Trablusgarp Savaşı’dır. Romanda genç subaylar olarak adlandırılan Enver ve Mustafa Kemal’in Trablus’a kaçak olarak girdiği ve orada kahramanca mücadele ettiklerine dair haberlerin gazetelerde geçtiği ifade edilmektedir.

Romanda bahsi geçen diğerk bir önemli savaş, Osmanlı Devleti'nin önemli toprak kaybı yaşadığı Balkan Savaşları'dır. Birinci Balkan Savaşı'nda Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkeler Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir. Savaş sonucunda Osmanlılar'ın Balkan coğrafyasında yüzyıllardır süren hâkimiyeti sona ermiştir. Bu savaş sonucunda da Osmanlı topraklarına yeni göç hareketleri başlayacaktır.

Romanın başkişisi olan Hasret, göçün son durağı olan Caferli Köyü'ne geldikten sonra da savaşlar bitmeyecek, ailenin dağılmasına sebebiyet verecek yeni savaşlar yaşanacaktır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalacak ve ülke çok daha büyük kayıplara uğrayacaktır. Köye geldikten kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin Seferberlik ilan ettiğıyle ilgili bir haber tüm yurda yayılır. Üç ay sonra da Birinci Dünya Savaşı fiilen başlayacaktır. Hasret'in torunları olan Namık Doğu Cephesi'nde, Mithat da Çanakkale Cephesi'nde yurt savunmasına katılacaklardır.

Romanın sonlarına doğru Kurtuluş Savaşı başlayacak ve böylece Hasret'in oğlu Alemdar da yurt savunmasına katılmak için Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine katılmak için Ankara'ya doğru gidecektir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Kurtuluş Savaşı kazanılacak ve sonunda Yedinci Bayrak İzmir'de göndere çekilecektir.

3.1.2. Göç

Viran Dağlar romanında göç olayının önemli nedenlerinden biri çok dilli, çok kültürlü bir coğrafya olan Makedonya'da milliyetçilik düşüncesi ile beraber halklar arasında meydana gelen çatışma ve savaştır. Savaşta da en çok bölgedeki Türk ve Müslüman nüfus zarar görecektir. Yaklaşan savaş, kayıpların ve acıların başlangıcını oluşturacaktır.

“Balkanlar'daki ulusçuluk akımlarının Balkanlar'da yaşayanları büyük bir savaşa sürükleyeceğı açıktı. Çıkacak savaş, kendilerine karşı belki de üç cephede birden girişilecek bir savaştı. Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, kendi ulusal kavgaları için birlikte ya da ayrı ayrı savaş açacaklardı Osmanlılara.” (VD, 77).

Terzi Halit sosyalist düşüncelere sahip bir gençtir. Zaman zaman dükkânına gelen Zülfikâr Bey ve diğerk arkadaşlarla gelecekle ilgili konuşurlar. Makedonya'nın son dönemde içinde bulunduğu koşullar onu da kaygılandırmaktadır. İki önemli sorun o günlerde kendisini meşgul etmektedir.

“Yaşadıkları günlerde kendi açısından önemli gördüğü özellikle iki sorunu dert etmişti kendine: İlki, Osmanlı devletinin eli ayağı tutmayan yaşlılar gibi gücünü yitirşi, uyruklarına söz dinletemez duruma gelmesi; öbürü, Osmanlı Türklerini saran göç dalgası. Makedonya’dan, Trakya’dan her gün üç beş aile kopuyor, İstanbul’a, Anadolu’ya göç ediyordu.”(VD, 113).

Zülfikâr Bey bir uç beyi (VD,113) olarak atalarından kendilerine kalan toprakları düşmanlara bırakıp gitmek istememektedir. Mücadele etmekte kararlıdır.

“Hepimiz Makedonya’yı bırakır gidersek, beş yüz yıldır bize emanet bu topraklara kim sahip çıkacak, ölmüşlerimizin mezarlarını kim koruyacak?..” (VD, 113).

Bu satırlarda, başlamış olan göçe duyulan tepki dile getirilmektedir. Yüzyıllardır yaşadıkları toprakları terk etmeye zorlanan bir halkın isyanı Zülfikâr Bey’in sözlerinde dile gelmektedir. Göç mevzuuyla alâkalı olarak dikkati çeken bir husus, yine Terzi Halit, Zülfikâr Bey ve Mustafa arasında geçen konuşmalarda mevcuttur. Halit Makedonya’nın yüzyıllar boyunca Asya ile Avrupa arasında gerçekleşen göçlerin köprüsü olduğunu ve yüzyıllar boyunca farklı dil ve dinlere mensup insanların Makedonya’yı yurt olarak seçtiklerini ifade eder. Mustafa da Halit’in bu düşüncelerini onaylayarak babasının; dedelerinin Asya’dan Kırım’a, sonra Tuna’ya, Baserabya’ya geldiklerini, üç yüz yıl önce de Tuna’dan Florina’ya göçüp yerleştiklerini söylediğini belirtir. Burada Zülfikâr da söze girer ve baba soyunun Anadolu’ya, ana soyunun da Balkanlar’a bağlı olduğunu dile getirir. Burada iki hakikat ortaya çıkmaktadır: Birincisi Makedonya özelinde Balkanların tarih boyunca birçok göçe sahne olduğu, diğeri de insanoğlunun neredeyse tarihiyle yaşıt olan göç hadisesi bağlamında hep bir yerden bir yere göç etmesidir (VD, 120-121).

Romanda, savaştan dolayı kaçmak zorunda kalan kişilerden biri de Alasonyalı Hüseyin Ağa, ailesi, komşuları Raşit Çavuş’tur. Hüseyin Ağa, Zülfikâr Bey’in babası Rıza Bey’le tanışmaları evvel eskidir. Savaş çıkınca Yunan kuvvetlerinden ailesiyle birlikte kaçmak zorunda kalmış, yağmur bastırınca, yollarının üstünde Zülfikâr Bey’in konağına sığınmak zorunda kalırlar.

“Raşit Çavuş:

-Alasonya’dan kaçtık, diye söze girdi. Bütün gün bütün gece yürüdük dün sabahdan beri. Çocuklarınız telef oldu. Ne bizde ne hayvanlarımızda ayakta duracak derman kaldı!..” (VD, 183).

Hüseyin Ağa, Zülfikâr Bey ile olan sohbetinde göç hadisesinin çok eski zamanlardan beri insanoğlunun bir çilesi olarak vuku bulduğunu anlatır. Peygamberlerin de vakti zamanında göç olayını yaşamak zorunda kaldıklarını söyleyerek göç kavramının insanlık tarihinde oynadığı önemli rolü de hatırlatır. İnsanoğlu yaşadıkça göç hadisesi de bir şekilde hep onunla birlikte var olacaktır. Bu sözlerde göçün, sonu bilinmez bir yolculuk olduğu hakikati vardır.

“Çıktık bir yola gideriz ama nereye, sonumuz ne? Bilmeyiz! Ne zaman Alasonya’dan düzöldük yola, dağa doğru tırmanırız, bir iki saat geçti geçmedi, hem arabayı sürerdim hem düşünürdüm. Anladım kitaplar ne yazmışsa hep doğru. Musa, İsa, Hazreti Muhammet efendimiz ne demişler, ne buyurmuşlarsa doğru! Eski kitaplar hep doğru yazar. İnsanın en büyük çilesi göç! Musa’dan beri değişmeyen çilesi! Ne mutlu doğduğu yerde yaşlanıp ölenlere! Yakup’un oğulları yersiz yurtsuz oradan oraya süründüler durdular. İbraniye’den Mısır’a göçtüler, firavuna köle oldular. Bizim de çilemiz başladı. Yersiz yurtsuz kimbilir ne kadar zaman sürüneceğiz!” (VD, 191).

Romanda savaş nedeniyle oluşan göçlerden biri de Zülfikâr Bey’in ailesinin Goriçka’dan Görce’ye olan göçüdür. Goriçka’da kalırlarsa Yunan veya Bulgar ordusunun konağa gelip onlara zarar verme ihtimali vardır. Arnavutluk savaşa girmemiş, Görce de Arnavutluk sınırları içinde olduğundan Goriçka’ya göre daha güvenlidir. Böylece annesi Saliha Hanım ile karısı Emine Hanım, konakta çalışan birkaç kişi ve Zülfikâr Bey de beraber olmak üzere konağı boşaltıp yola çıkarlar.

“Goriçka’daki konak 20 Ekim günü boşaltıldı. Önde, Hamza’nın sürdüğü çift atlı yaylı arabaya, yanlarına bohçalarıyla Şükriye Kadın’ı da alarak, Saliha Hanım’la Emine Hanım bindi. Öbür iki arabaya savaşta yağmadan kurtarmak istedikleri bakırlar, kilimler ile yatak yorgan takımlarını yüklediler, arabaların gerisinden gelen büyükbaş hayvanlarıyla, Görce’ye gitmek için sabah erkenden yola çıkıldı. Zülfikâr Bey’le dört adamı, atlı olarak bu hüüzünlü göçe eşlik ediyorlardı.” (VD, 194).

Viran Dağlar romanında, savaştan bire bir kaynaklı olmayan, daha iyi bir yaşam veya yeteneğini geliştirip ilerleyebileceği koşullara sahip olma isteğiyle gerçekleşen önemli bir göç olayı Terzi Halit’in hem mesleki hem de kişisel olarak kendisini geliştirebileceği bir gelecek için Paris’e gitmek istemesidir. Zülfikâr Bey’ iyi bir arkadaş olarak gördüğü Terzi Halit’in Makedonya’dan ayrılmasını istememektedir.

“Dönmeyecek, tutunabilirse oralarda kalacaktı. Halit henüz niyetinin Paris’te kalmak olduğunu söylemese de canı sıkılmıştı. Şu son iki yıldır Makedonya’yı her bırakıp giden canını sıkıyordu. Halit gibi sevdiği birinin gideceğini öğrenmek daha da sıkıcıydı.” (VD, 116).

“Terzilikte tutunmam için ilerlemem, babamdan öğrendiğimi aşmam şart.” (VD, 116).

Bakkal Koço'nun oğlu Panos da Paris'e gitmek istemektedir. Terzi Halit ile Panos'un yollarının kesişmesi bu ortak noktalarından kaynaklanmaktadır. Birlikte Fransızcalarını ilerletmeye çalışırlar. Az bulunur bir tenor sesi olan Panos, Florina Rumlarının halk müziği korosunda yer almaktadır. Bu yeteneğini geliştirip müzik piyasasında daha iyi bir yer edinmek için Paris'in bu anlamda önemli bir imkân sağlayacağını düşünmektedir. Balkan Savaşı'ndan bir ay önce Halit Paris'e gitmiş, 1913 Mayıs'ında da Panos, Florina'dan ayrılıp Fransa'ya gitmiştir.

Savaşın yol açtığı olumsuz koşullar insanlarda gelecek kaygısı uyandırır. Maddi, manevi olarak insanları kayba uğratan savaş, sonraki nesiller için gelecekte endişe ve bilinmezlik duygusu oluşturmaktadır. Yetişkinler ya da ebeveynler kendilerinin yaşadığı acıları ve sıkıntıları çocuklarının yaşamasını istemezler ve zorluklardan kurtulmanın çarelerini ararlar. Böyle durumlarda insanın düşünebileceği en uygun çözüm yolları bulunduğu şehri veya ülkeyi terk edip başka ülkelerde yeni bir gelecek inşa etmektir. Zülfikâr Bey'in baba dostu Değirmenci Yakup Ağa da biri dul, diğeri evlilik çağı geçmekte olan iki kızı Cemile ve Zehra için endişelenmekte, onlara uygun bir koca bulamamakta kaygılanmaktadır. Bu duygularını Zülfikâr Bey'e anlatır.

“-Ah Zülfikâr'ım, dedi, bu Balkan Savaşı yıktı bütün evleri, ocakları söndürdü. Genç erkek bırakmadı Makedonya'da! Gidenler cephelede gitti, geride kalanların ömrü karardı! Dullarının da, gelinlik kızların da...” (VD, 248).

“-Bak, gör! Kupkuru kaldık bu köy yerinde. Çık dolaş, ara kırları bayırları, yirmisi ile otuzu arasında erkek göremezsin! Acı değil mi bu? Yollar kapanmasaydı ben de düşünürdüm satayım savayım, neyim var neyim yok, alıp çoluk çocuğumu İstanbul'a mı olur, İstanbul yakınlarında bir yere mi yerleşeyim. Belki kızlarımın talihleri açılır, doğru dürüst bir kısmetleri çıkar derdim. Kiminle evlenecekler, kiminle ev kuracaklar burada? Doğru dürüst koca olacak kim kaldı Makedonya'da.” (VD, 249).

Bir süre sonra değirmenini, evini, tarlasını satan Yakup Ağa, karısı ve iki kızını alarak önce Arnavutluk'un Valona şehrine geçer oradan da İzmir'e gider.

Göçün merkezde olduğu önemli bir roman olan *Yedinci Bayrak*, başkışı Hasret ve ailesinin Saraybosna'dan Salihli'nin Caferli Köyü'ne kadar olan uzun ve kapsamlı göçünü anlatmaktadır. Aile için zorlu ve meşakkatli bir yolculuk olan Üsküp göçü, ilk göç edilen yerdir.

“Çileli bir yolculuktu. Acı ve hüznü dolu.” (Kutlu, 2017: 71).

Üsküp'te üç yıl kalan aile, evin reisi Ali Sabir'i burada toprağa vererek ayrılmak durumunda kalır. Selanik'e varmadan önce geçici olarak Manastır'a giden aile burada kısa bir süre kalır. Kocasını yeni kaybetmiş olan Hasret'i, Manastır'da zor günler beklemektedir. Bu şehirde iki çocukla yalnız ve parasız bir hâlde dayanmak zorundadır.

Manastır'dan sonra göç edilen üçüncü şehir olan Selanik'te Hasret otuz yıl geçirir. En fazla kaldıkları yer burasıdır. Çocukları Sacide ve Alemdar büyümüş, evlenmiş ve çoluk çocuk sahibi olmuşlardır. Osmanlı gittikçe zayıflamakta ve Balkan milletlerine söz geçirememektedir.

“İşyanlar, çeteler, baskınlar, hırsızlıklar, kaçakçılıklar, yağmalar, basiretsizlikler, yoksulluklar... Hepsi vak'a-i âdiyeden görülen adaletsizlikler sıradan insanların canını, malını, geleceğini yakarken...” (Kutlu, 2017: 323).

Böyle bir ortamda ailenin önünde göçten başka bir çıkar yol görünmemektedir. Kısa bir zaman sonra da Balkan Savaşı başlayacak ve aile buradan da göç edecektir. Göçün dördüncü durağı olan Edirne yakınlarına geldiklerinde şehrin Bulgar ve Sırp kuvvetlerinin kuşatması altında olduğunu görürler. Şehirde yaşayanlar büyük bir açlıkla karşı karşıyadırlar. Üstelik mevsim kıştır ve aşırı bir soğuk hüküm sürmektedir burada. Bu ortam içinde göçmenler şehre giremezler. Hasret ve diğer göç edenler büyük bir hayal kırıklığı yaşarlar.

“Kuşatma yüzünden Edirne'nin soluğu kesilmişti. Yiyeceği yoktu, yakacağı yoktu, can ve kurtuluş güvencesi yoktu. Kış bu yıl inanılmayacak kadar soğuk geçiyordu. Her şey donmuştu. Otlar, kökler, ağaç kabukları, taze dallar bile. Onlar bile aç Edirneliler tarafından tüketilmişti artık. Şehir kuşatma altında, açlıktan ölmenin sınırındaki halkıyla, Hasret'in ve tüm göçmenlerin umutlarının kırılmasına neden oldu.” (Kutlu, 2017: 340).

Bu koşullar altında şehre giremeyen göçmenlerin önünde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a gitmekten başka bir çare kalmamıştır. Son bir umutla göçmen kabileleri tekrar göç yollarına düşerler. Göçün beşinci durağı olan İstanbul'da da istedikleri gibi bir hayatı bulamazlar. Burada bir yıla yakın bir zaman kalırlar. Doğru düzgün barınacakları bir mekân bulamazlar. Üstelik İstanbul halkı da kendilerine iyi bir gözle bakmaz. Saruhan Sancağı'na bağlı Salihli'de kendilerine bir ev ve bir miktar arsa verileceği haberinden sonra aile İzmir'e doğru yola çıkar.

Hasret ve ailesinin bir sonraki göç mekânı İzmir'dir. Aile İzmir'e geldiğinde buranın güzelliğinden epeyce etkilenirler. Zira çevrenin görüntüsü, yolları, köşkerleri ve

insana verdiği huzurla mutlu bir ruh iklimi oluşturur. Bu duygularla trene binip Salihli'ye varırlar. Caferli Köyü, Hasret ve ailesinin yedinci göç durağıdır. Burada köy halkı onları iyi bir şekilde karşılar. Böylelikle ailenin büyük göç macerası burada nihayete erer.

İç göçün ele alındığı eserlerden biri Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* adlı romanıdır. Roman, Sivas'ın bir köyünden ekonomik nedenlerle kalkıp İstanbul'a gelen İflahsızın Memed'in hikâyesi konu edinilmektedir. Özellikle 1950-1960 yılları arasında İstanbul'un özellikle betonarme boyutuyla hızlı bir yapılaşma içerisine girmesi, iş gücüne duyulan ihtiyaç sonucunda Anadolu'nun farklı yerlerinden insanların ekmek parası kazanma umuduyla İstanbul'un yolunu tutmaları romanın asıl konusudur. İstanbul'da gözle görülür bir yapılaşma vardır. Bu yapılaşma insan gücüne yoğun bir ihtiyaç duymaktadır.

“Yol, yıkım, yapım üzerine çok iş vardı İstanbul'da. Karınlar doyuyor, sılaya para bile salınıyordu.” (Kemal, 2020: 2).

'Kuşluk treni'yle her hafta İstanbul'a gelen bu 'gurbet kuşları' para kazanma umuduyla evlerinden, yurtlarından ayrılıp koca şehre gelirler.

“‘Gurbet kuşları’ katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamaya gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı.” (Kemal, 2020: 1-2).

Gelen gurbet kuşlarının kara kuru bir görünüme sahip olmalarında Anadolu'nun farklı köylerinde zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışmanın izleri yanında bir bavul veya yorgan alacak durumda dahi olamayan derin bir yoksulluğun ifadesi vardır. İstanbul'a bu koşullar altında gelen Memed, hırsı ve çalışma azmi sayesinde hem duvarcı ustası olur hem de okuma yazma öğrenerek kendi ayakları üzerinde durmayı başarır. Yaklaşık bir yıl sonra da babası ve kardeşlerini yanına çağırır. İstanbul'a olan bu umudun göçü durmaz ve her hafta ülkenin farklı yerlerinden insanlar buraya gelmeye devam ederler.

“İflahsızın Memed'i getiren ‘Kuşluk treni’nden sonra gene her hafta kuşluk trenleri ta Kurtalan'dan kalkıp, yolları üzerindeki irili ufaklı istasyonlardan topladıkları çeşitli yolcularla Haydarpaşa Garı'na çılgık çılgığa girmeye, ıslak fisiltularla raylar üzerine upuzun serilip kalmaya devam ettiler.” (Kemal, 2020: 245).

Göç temasının işlendiği bir diğer önemli yapıt Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanıdır. 247 sayfalık eser iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk yetmiş sekizlik sayfalık bölüm Alacüvek Köyü'nde geçmektedir. Romanın ikinci ve en uzun bölümü ise denizi ve vapuru olan, bilinmeyen bir şehirde geçer. Aktaş ailesinin şehre göç etme kararı almasında, yoksulluk yani geçim kaynaklarının azlığından daha çok dinî nedenler ve köylünün bilinçaltında yatan hurafelerdir. Romanın başkışisi Dirmit'in adının köyde *cinli kıza* çıkması, köylülerin onu lanetlemeleri, 'Kişner Oğlan' adıyla bilinen cini köylülerin başına onun musallat ettiği gibi bir dizi olumsuz olay, aileyi zor durumda bırakır. Köylüler, Dirmit'in annesi Atiye'ye gelip kızını alıp köyden gitmesi tehdidinde bulunurlar. Bu durum ailenin şehre göç etmesinde önemli rol oynamıştır.

“O kayalıkları lanetledikleri gibi Atiye'nin küçük kızı Dirmit'i de lanetlediler. Kişner'i köyün başına onun çıkardığını orada burada besmelesiz gezinip cinlerin ayağına, yüzüne işediğini, kaynar suları sağa sola döküp üstlerini başlarını yaktığını, köyde kuyu bırakmayıp içini taşla doldurduğunu, sonunda cinleri kızdırdığını ve cinlerin de köylüye eziyet olsun diye Kişner'i elçi yolladıklarını söylediler. Ve zaten Cinci Memet'in de bu kıza adlı adınca çentik atıp işaret koyduğunu bahane ederek Atiye'ye, 'Ya kızını eve kapatır bir direğe bağlarsın ya da alıp bu köyden gidersin,' diye baskına geldiler.” (Tekin, 2019: 65- 66).

Romanın ilginç ve gizemli kılan bir özellik de göç edilen şehrin adının belirtilmemesidir. Ancak yazar, okuyuculara bazı ipuçları vererek geldikleri şehri kolayca tahmin etmemizi sağlamaktadır. Vapur, deniz, üç beş şirket, saray kalıntısı, koca şehir gibi anahtar sözcüklerle göç edilen yerin İstanbul olduğunu kapalı bir şekilde belirtmektedir.

Göç romanları içinde önemli yer tutan mübadele romanlarında göçün mecburî olma özelliği işlenir. *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanı mübadele sonucu memleketlerinden ayrı kalmış insanların yaşamını anlatır. Göç hadisesinin meydana geliş şekli romanda belirgin bir şekilde verilmez. Yunanistan'dan insanların vapurla geldiği, yolda birçok kayıp verildiği romanın başkışisi tarafından geriye dönüş yapılarak kısa bir bahisle anlatılır.

“Biz vapurla Yunanistan'dan gelirken vapurda çok çocuk, çok yaşlı kadın, çok da erkek öldü. Kızların anaları da vapurda öldü.” (Kemal, 2020: 146).

Romanda mübadelenin insanlara büyük acılar çektirdiği, insanların yerinden yurdundan ayrılmalarının yaşamlarında büyük trajedilere yol açtığı, ilk başlarda bu

değiş tokuşa kimsenin inanmadığı ancak köylere, kasabalara, adalara jandarmaların gelişyle mübadelenin bir zorunlu göç olduğu fikrinin anlaşıldığı belirtilmektedir.

“Mübadele çok insanın ocağını söndürdü, çok insanı hasta etti, çok insan aklını oynattı. İlk günlerde kimse değiş tokuşa inanmadı, kasabaya, köylere, adalara başlarında yüzbaşlarıyla candarmalar gelince şaşırıp kaldılar. Bir ara canı isteyen Yunanistana gidecek istemeyenler gitmeyecek haberi geldi.

...On beş gün sonra köylere, adalara, kasabalara candarmalar geldi her yerde feryadı figan. At arabaları, kağnılar, kamyonlar, balıkçı tekneleriyle İzmir'e, İzmirden Yunanistana...” (Kemal, 2020: 205).

Karınca Adası'nda yaşayan insanlarda artık mübadelenin etkileri biraz azalmaya ve adadaki insanlarda bir umut yeşermeye başlamışken bir gün Hırsto'nun evini jandarmalar sarar. Onu ve ailesini alarak gemiye bindirip Yunanistan'a gönderirler. Aradan üç ay geçer. Türkiye'den arkadaşları onu almaya giderler ve gelmesini isterler. Fakat Hırsto bir daha gelmek istemez, kendisini ara sıra ziyaret etmelerini ister ve hayatının sonuna kadar karşı kıyıda bu tarafı izler.

Türkiye'den Almanya'ya olan göçü işleyen bir eser olan *Koca Ren* romanında, Sarıkaya ailesinin Almanya'ya gelmesinde ekonomi ve eğitim gibi iki önemli faktör ana etmen olarak öne çıkmaktadır. Salim Sarıkaya bin dokuz yüz altmış üç yılında gelmiştir. On yedi yıldır burada ikâmet etmektedir. Onun buraya gelmesi ekonomik nedenlerden kaynaklıdır.

“Biz 1963 postaları, trenle geldik. Kalkışımız Sirkeci'den. Üç günde Münih'i tuttuk. Münih'te, koca istasyonun altında, çok büyük odalarda dağıtım yapıldı. Yeniden trenlere bindik. Ver elini Duisburg! Türkiye'de, şehrimizin adını hiç duymamışım. Münih'ten sekiz saat çekti. Neyse; geldik, çalıştık.”(Baykurt, 2018: 262).

Salim Sarıkaya oğlu Adem ile bir diyalogunda Türkiye'deki iç göç meselesinden de bahseder. Kendi ülkesinden bir başka ülkeye ekonomik sebepler dolayısıyla gelmiş birinin ülkedeki iç göç olayının nedeninin de ekonomik koşullar, makinalaşma, topraksızlıkgibi etmenler olduğunu söylemesi ilginç ve dikkate değer bir husustur.

“Burda işler aslanların, kaplanların ağzında, orda tilkilerin, çakalların! Sakın deme: 'Baba yurdumuzu neden karalıyorsun?' Karalamıyorum, oğlusunu! Yurdumuza kötü sözcük yok. Ama durumlar bildiğin gibi değil. Hele eskisi gibi hiç değil. Köyler temelli pat küt motora, traktöre bindi. Tarlasızlara iş yok, ekmek yok. Kopan, şehre gitti.”(Baykurt, 2018: 223).

Türklerin ezeli ve ebedî göç hakikatini hatırlatan ilginç ve anlamlı bir hatırlatma da göçmen çocuklarının yoğunlukta olduğu bir okul olan Adem'ingittiği okulda yapılan

veli toplantısında, Çumralı Mehmet'in bazı derslerin Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiğini belirttiği konuşmasıdır.

“Çocuklarımız, ‘Türkiye’de Cumhuriyet ne zaman kuruldu? Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u ne zaman aldı? Atatürk ne gün, saat kaçta öldü?’ bilmiyorlar. Ayrıca, Türklerin Orta Asya’dan göç ederek dünyaya yayılmasını, üç kıtada fetihler yapıp büyük imparatorluk kurmasını, İslâm dinini kabul ettikten sonra bu dinin yayılmasında büyük rol oynamalarını çocuklarımıza kim öğretecek? Elbet, Türk öğretmenleri.”(Baykurt, 2018: 110).

Romanın başkahramanı olan Adem'in Almanya'ya gelişinin sebebi ise eğitimidir. Adem zeki ve yetenekli bir çocuktur. Dedesi Sadık, oğlu Salim'e, köye izne gelişinde torununun burada iyi bir eğitim alamayacağını, ancak Almanya'ya giderse iyi bir eğitim alacağını, doktor veya mühendis olabileceğini tavsiye eder. Böylece Baba Salim Sarıkaya, oğlu Adem'i Almanya'ya getirir.

“Benim Adem, buraya getirdiğimde baruttu! Beş yaşında Kuran'ı yarı etti; yedi yaşında hatim indirdi! Sedası da güzel. Hacılar camisinde ‘kamet’ okudu. Böyle bir duamız vardır. Namazdan önce sesli okunur; ona ‘kamet’ deriz. Dağın, ovanın köylüleri ellerime sarıldı, önümde resmi geçit oldular. Kutlayan kutlayana! Hem de cinlerinki gibi keskin bir kafası vardı. Bir motoru ver eline; söküp taksın! Koca kamyonu ver; köprüsüz çaylardan geçirip, yüksek dağlardan aşırınsın! Onu buraya getirici değildim. Allah selamet versin, benim babam, o da nasıl anlatayım, gün görmüş, duyduğunu, dinlediğini tutmuş, deneyimli bir adam; bana dedi: ‘Oğlum Salim! Bu çocuk bildiğimiz çocuklardan değil! Kafası çalışıyor! Bizim buralarda zekâsına uygun okul yok! Götür Alman okullarında okusun! Hem yurda, hem insanlığa yararlı bir doktor yada yüksek bir mühendis olsun!’ ”(Baykurt, 2018: 92-93).

Mübadele hadisesini ele alan *Mor Kaftanlı Selanik* romanında öne çıkan temalardan biri göçtür. Hem Türk tarafında hem de Yunan tarafında karşılıklı olarak insanlar yer değiştirerek yeni bir coğrafyaya gelmişlerdir. Mübadele ile yapılan göçün normal göçten farkı, zorunlu olarak yapılmasıdır. Dolayısıyla içinde daha fazla acıları trajedileri taşımaktadır.

Romanın önemli kahramanları olan Anastas ve Eleni, kendi yurtları olan İzmir'den ayrılmak zorunda kalırlar. Bir gemiyle Girit Adası'nın Resmo şehrine gelirler. Hasan Hoca, Halil ve annesi, ismini sonradan Safiye olarak değiştiren Sofia, Drama'dan Şarköy'e oradan da Samsun'a gelirler.

3.1.3. Acı, Hüzün ve Özlem

İnsanoğlunu derinden etkileyen en önemli olaylardan biri, doğduğu toprakları yani vatanını terk etmek zorunda kalmasıdır. Evini, barkını, yurdunu bırakma kişide

onarılmaz tahribatlara ve yıkımlara yol açmaktadır. Vatanını terk etmek zorunda kalan bireylerin genel tabiatında acı, keder, özlem duygusu bir bütün hâlinde ve iç içe görülmektedir. Yaşanan acıların bir sebebi olan göçün çağrıştırdığı ilk duygu, geride bırakılan her şeye karşı duyulan yoğun özlem duygusudur (Yalçın, 2017: 58). *Viran Dağlar* romanında, savaş çıkınca Yunan kuvvetlerinden kaçmak zorunda kalan Alasonyalı Hüseyin Ağa'nın göç hadisesini, en eski zamanlardan bugüne kadar insanoğlunun yaşadığı en büyük zorluğun göç olduğunu belirtmesi, içinde buldukları perişan durumu tam da dile getiren bir saptamadır.

“Anladım kitaplar ne yazmışsa hep doğru. Musa, İsa, Hazreti Muhammet efendimiz ne demişler, ne buyurmuşlarsa doğru! Eski kitaplar hep doğru yazar. İnsanın en büyük çilesi göç! Musa'dan beri değişmeyen çilesi! Ne mutlu doğduğu yerde yaşlanıp ölenlere! Yakup'un oğulları yersiz yurtsuz oradan oraya süründüler durdular. İbraniye'den Mısır'a göçtüler, firavuna köle oldular. Bizim de çilemiz başladı. Yersiz yurtsuz kimbilir ne kadar zaman sürüneceğiz!” (VD, 191).

Göçün göçmenler üzerindeki en belirgin etkisi, yüzlerine ve duruşlarına hâkim olan hüznün duygusudur. Zülfikâr Bey ve ailesi savaşın verdiği korkuyla konağı boşaltmaya karar verirler. Aile Goriçka'dan Görce'ye gidecektir. Konağı en son terk eden kişi yılların emektar kadını Zülfikâr Bey'in annesi Saliha Hanım olur. Yıllardır yaşadığı evi terk etmek zorunda kalması onu bir keder denizine boğmuş, duyduğu üzüntü ses tonuna yüzünün çizgilerine bile yansır. Bu anlamıyla göç bir stres kaynağı olup kişiyi evinden ayırır ve tanıdık olmayan bir çevreye veya ortama sokar (Bingöl, 2020: 43). Saliha Hanım Görce'deki kız kardeşinin evine varduktan sonra bir daha eski neşesini bulamayacak, duyduğu üzüntü yüzündeki çizgilerde yansımaları bulacaktır. Bir daha evine dönebilme umudunu zayıf bir ihtimal olarak görmektedir.

“Goriçka'da konaktan son çıkan Saliha Hanım oldu. Konağın kapısını kendi çekti kapadı, kilitledi. Konuşurken sözcükleri karıştırmamasından, sesindeki titreyişten ne kadar üzgün olduğu belli oluyordu. Yolculukları boyunca üzüntüsü dinmedi. Yol, ormanlar arasında dağa sararken, aşağıda gerilerde kalan Goriçka'dan, görüldüğü sürece bakışlarını ayıramıyor, köyün dağınık yapıları arasında konaklarını görmeye çalışıyordu. Yarım saat sonra girdikleri koyun karşı yamacı Goriçka'nın görüntüsünü kapadı. Saliha Hanım sustu, dalgınlaştı. Arabadakiler, neden sonra, yüzünün o üzgün görüntüsü, titreyen sesiyle: “Bakalım, dönüş nasip olur mu?..” dediğini, iç çektiğini duydular.” (VD, 194).

“Görce'de kız kardeşi Sabiha Hanım'ın avlusunda arabadan inerken Saliha Hanım konuşmasını unutmuş gibiydi. Kendiliğinden tek söz etmiyor, sorularına tek sözcüklerle karşılık veriyordu. Duyduğu üzüntü, yolculukları boyunca yüzüne çektiği çizgileri çizmiş, tamamlamış sanılırdı. Bundan sonra o çizgiler hiç değişmeyecek, kalan ömrünü Görce'de, kız kardeşinin avlusunda, arabadan indiği, yere ayak bastığı andaki o üzgün yüzüyle geçirecekti.” (VD, 194).

Doğup büyüdüğü topraklara çok bağlı olan Zülfikâr Bey, bu yüzden Makedonya'yı terk edip gitme isteğine şiddetle karşı gelmiştir. Atalarından kalan bu diyarları düşmana bırakmak istememektedir. Çocukken özgürce dolaştığı yerlerde şimdi suçlu bir firarî olarak dolaşması garip bir zıtlık duygusu meydana getirir. Eski günlerdeki mutlu atmosferi hatırlayarak geçmiş zamana bir özlem duymaktadır. O eski günlere dönebilme umudunu az da olsa taşımaktadır yine.

“İlk kez, babasının kucağında atla dolaştırdığı günlerden görüp tanıdığı bu topraklara bağlı ne çok anısı vardı. Anıları mutluluklar, hüznlerle karışık bu yerleri dünyada başka hiçbir yeri sevmeyi, sevemeyeceği kadar bağlılık duyması olağandı!” (VD, 358).

“İşte Cafer’le sık sık ava çıktıkları tepeler, sağda Goriçka, solda Uçana, daha aşağılarda, Katransa, İğneli... İşte konaklarından döne döne Kaylar’a giden yolun iplik gibi çizgisi. O gamsız tasasız günlere dönebilecek miydi bir daha?.. İnce bir hüznü sardı içini.” (VD, 358-359).

Savaşın sebep olduğu önemli acılardan biri de evlenme çağına gelmiş gençlerin evlenememeleridir. Savaş bu anlamda, bir yuva kurup neslini devam ettirme faaliyetini engelleyen bir unsur olarak romanda işlenmiştir (Demirtaş, 2018: 67). Savaşın ana unsuru her şeyden önde insandır. Silahaltına alınanlar da en başta genç erkeklerdir. Savaşta genç erkek kaybı toplumdaki kadın erkek dengesini bozar, toplumun temeli olan aile kurumunun kurulmasına da engel olur. Yakup Ağa'nın iki kızından büyüğü Cemile, evlendikten kısa bir süre sonra eşi vefat ettiğinden babasının evine geri dönmüştür ve genç yaşında dul kalmıştır. Küçük kızı Zehra ise yirmi iki yaşına geldiği hâlde uygun bir eş adayı olmadığı için evlenme yaşı geçmektedir. Yakup Ağa, savaşın yol açtığı şartlardan ötürü biri dul kalan diğeri evlenemeyen iki kızının yoğun kederi içindedir.

“-Ah Zülfikâr’ım, dedi, bu Balkan Savaşı yıktı bütün evleri, ocakları söndürdü. Genç erkek bırakmadı Makedonya’da! Gidenler cephelede gitti, geride kalanlarının ömrü ömrü karardı! Dullarının da, gelinlik kızlarının da...” (VD, 248).

“Köy köy, kasaba kasaba, kiminden on, kiminden yirmi, kaç genç buldularsa topladılar götürdüler, cephelede kırdırdılar!.. Benim karı acılar unutulur demeye getirdi. Ben acılar unutulmaz derim.” (VD, 248-249).

Yedinci Bayrak romanında en belirgin izleklerden biri acı duygusudur. Söz konusu duyguyu hem göçe sebep olan etkenlerde hem de göçün sonuçlarında görmek mümkündür. Romanın norm karakteri olan Ali Sabir göçmenliğin verdiği acıları iyi bilmektedir. Zira kendisi on beş yaşından beri göçmen olma hâlini yakından yaşamış biridir. Genç bir adam olarak Hasretler'in evine gelmiş, adeta onlara sığınmış, sonra

evlenmişler ve çoluk çocuk sahibi olmuşlardır. Saraybosna’da kalmaları güçleşmiştir. Fakat bu göç kararı Hasret’e zor gelecektir. Zira Hasret burada doğmuş, burada evlenmiş, en güzel zamanları bu şehirde geçmiştir. Bir de evlerinin olduğu yer, doğanın kalbinde güzel bir mekândır. Dolayısıyla bu yerlerin ve yaşanan güzel zamanların hafızalarda hoş bir anı olarak kalacak olması hepsine manevi bir acı verecektir.

“Göçmeye kesin olarak karar vermişti. Bu kararın Hasret’e zor geldiğini biliyordu. Burada doğmuştu. Burada evlenmişlerdi; burada kız ve oğul sahibi olmuşlardı. Çocukları için de burası çok önemliydi: Göz açıp gördükleri, gönül verip sevdikleri bu geniş vadi, sonradan onlar için cennet bahçesi gibi özlenen bir yer olacaktı. Anılarının hoş tadı giderek acılaşacak, zaman zaman canlarını yakacaktı.” (Kutlu, 2017: 97).

Aile içinde göçmen olmanın ne anlama geldiğini en iyi bilen Hasret’in kocası Ali Sabir’dir. Memleketi Vidin’de babası, annesi ve kız kardeşi Mihâl Ağa tarafından öldürülmüş ve on beş yaşında içinde müthiş bir öç alma duygusuyla Bogdisa Köyü’nden ayrılmak zorunda kalmıştır. Şimdi bu kez ailesiyle, karısı ve çocuklarıyla belirsiz bir geleceğe, bilinmez bir yolculuğa çıkıp hayatını yeni baştan kurmak zorunda kalacak, üstelik kırkını aşmış bir durumda göçmek zorunda kalması ona müthiş bir sızı verecektir.

“Yurt bilinen yerin gücü, orayla bağı koptuğunda öğrenilebiliyordu ancak.” (Kutlu, 2017: 98).

Üsküp’e geldikten sonra Hasret ve ailesi için zor zamanlar başlamıştır. Burada uzun zamandır korku içinde yaşayan aile nihayet reisini yitirecek ve büyük bir boşluğa düşecektir. Hasret ilk büyük acıyı kocası Ali Sabir’in vurulduğu gece yaşamıştır. Bundan sonra yaşamlarının sahipsiz ve kimsesiz bir şekilde süreceğine inanmaktadır. İki çocuğuyla kadın başına yalnız kalan Hasret için yaşamının bir anlamı neredeyse kalmamıştır. Acı bir tesadüf, Ali Sabir’in bütün ailesi de tıpkı kendisi gibi cinayete kurban gitmiştir. Ali Sabir sağken kendisinin sonunun da böyle olacağını sezer fakat bu düşüncesini eşine ve çocuklarına açmaz. Fakat Hasret, onun bu düşüncelerini sezecek ama kocasına açamayacaktır.

“Gözlerindeki buğu, yaşları silmekle geçmiyor.” (Kutlu, 2017: 244).

“İki çocuğundan başka hiç kimsesi olmayan bir kadın artık. Hayatın gerçekleri öylesine kırdı ki belini, yeni gerçeklerle karşılaşmak istemiyor.” (Kutlu, 2017: 245).

Ailenin en uzun zamanı geçirdiği Selanik'te Hasret'in gelini Arife ile torunu Arif hastalıktan dolayı gittikçe eriyecek ve birkaç saat arayla öleceklerdir. Çok sevdiği gelini Arife ve ilk erkek torun olan Arif'in böyle umutsuzca eriyip gitmeleri ve Hasret'in elinden bir şey gelmemesi onu tarifsiz bir kedere boğacaktır. Böyle yoğun bir acıyı kocası Ali Sabir'i gömdükleri gece de yaşamıştır.

“Artık onlara hizmet yok, temizlik yok, istek yok, dua yok, ağlamak yok, yardım dilemek yok. Onlar ölüyor. Hasret gerçek bir mekânda, gerçek görüntülerin ortasında mı şimdi? Ali Sabir'in gömüldüğü gece mi daha zordu, yoksa sabahı olmadığını düşündüğü bu gece mi? Çektiği acı hangisinde daha büyüktü? ” (Kutlu, 2017: 294).

Kısa bir süre sonra gece gelini Arife'yi, sabah da torunu Arif'i kaybeden Hasret büyük bir acı yaşar. Karısını ve oğlunu birkaç saat arayla kaybeden Alemdar'ı teselli edememekten kaynaklı olarak Hasret, epeyce üzgündür. *Yedinci Bayrak* romanında en trajik görüntülerden biri de Selanik'ten göç eden Hasret'in ailesi ve diğer göçmenlerin yolda karşılaştıkları iç sızlatıcı tablodur. Göç yolunun sağında ve solunda hayvan ölüleri, yollarda yaralı bir hâlde ölüme bırakılmış askerler, açlık, pislik ve yorgunlukla dolu göç yolları... Osmanlı'nın yüzyıllarca hâkimi olduğu bu topraklardan böyle pejmürde ve perişan bir hâlde kaçmaya çalışmak bütün göçmenlerin yüreğini dağlayan bir durumdur.

Hasret ve ailesi Saraybosna'dan ayrıldıktan sonra Üsküp'e gelirler. Hepsinin içinde bir gün tekrar Saraybosna'ya dönüleceğine dair bir inanç vardır. O sırada Osmanlı devleti ile diğer devletler arasında Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile Osmanlı Devleti önemli toprak kayıpları yaşar. Antlaşma imzalandıktan sonra ailenin Bosna'ya dönme umudu kaybolur. Saraybosna özlemiyle dolu olan Ali Sabir, bu duygusunu göstermemeye çalışmaktadır. Oysa bütün aile sıra hasretiyle yanıp tutuşmaktadır.

“Karısı, çocukları, dahası, Rumeli halkı kaç kuşak sonra bile özlemin yangısını kavrayacak ve bu duyguyu ömürleri boyunca yaşayacaktı.” (Kutlu, 2017: 106).

Göç hadisesinin insanda oluşturduğu ilk duygu, geride bıraktığı her şeye duyulan özlemdir (Yalçın, 2017: 58). Hasret de memleketi Saraybosna'ya, babasının değirmenine, evlerinin yanındaki çayıra, ninesinin kokusuna büyük bir özlem duymaktadır. Hasret'in çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği değirmenlerine ve evlerine,

babasıyla birlikte doğanın en saf ve masum hâline tanıklık ettikleri günlere duyduğu özlem, daha sonraları da hep sürecektir.

Hasret, Manastır'a gittikten sonra, kocasının eksikliğinin vermiş olduğu acının etkisiyle geçmişte yaşadığı güzel günlere büyük bir özlem duyar.

“Manastır... Hasret adının çağrıştırdığı duyguyu en yoğun biçimde bu şehirde yaşadı. Yaşanan acı tatlı binlerce gün vardı ve onları oluşturan sevgiliyi yeni yitirmişti.” (Kutlu, 2017: 266).

Hasret İstanbul'a geldikten sonra da Üsküp'teki evlerini, o evde geçen mutlu zamanları düşünmektedir. Bazen de yaşadıkları zor günleri, yitip giden gençliğini düşünmektedir. Biraz da devletine, Osmanlı'ya küskündür. Zira Osmanlı onları koruyup kollayamamıştır. Şimdi de bir göçmen olarak buralarda sefil bir yaşamın içinde zor zamanlar geçirmektedirler. Hasret'in kocası Ali Sabir'in Bosna'dayken ara sıra söylediği bir türkü vardır.

*“Bir gemim var adalara yaslanır
Yağmur yağar yelkenleri ıslanır
Bir gün olur deli gönül uslanır
Ağlama fidan boylum yoldan geldim yorgunum
Ben o yârin gözlerine vurgunum”* (Kutlu, 2017: 419).

Kocası bu türküyü ne zaman söylese Hasret, çocukluğunda babasının kendisine yaptığı gemiyi ve Saraybosna dışındaki değirmeni düşünmektedir. Şimdi de oğlu Alemdar sazıyla sözlerle bu türküyü söyleyince Hasret'in içinden bir şeyler kopar ve o eski günlere tekrar döner.

Sevgili Arsız Ölüm romanında özlem duygusu öne çıkan bir izlek değildir. Bunda romanın büyümlü gerçekçi bir nitelik taşıması, masalsı ve ironik bir üslubun romanın tümüne hâkim olması gibi nedenler etkilidir. Yine de romanın başkişisi olan Dirmit, şehre geldikten sonra köyde cinler, periler gibi doğaüstü varlıklarla olan ilişkisi, kuş, çiçek, dağ, eşek gibi insan dışındaki varlıklarla olan diyaloglarını, köy evindeki doğal hayatı kısa anlarla da olsa hatırlayıp iç geçirmektedir.

“Geceleri burnunu süt ve çakıldak kokan yorganına dayayıp derin derin soludu. Bir umutla evlerin, sokağın, caddelerin arasına sıkışıp kalmış köyünden tanıdığı bölük pörçük parçalar aradı. Aranırken elindekilerden de oldu. Kuşkuşotu kurudu. Yorganındaki süt ve çakıldak kokusu uçup gitti.” (Tekin, 2019: 81).

Dirmit, aile içinde yaşadığı baskının ve kendi gerçekleştirememenin meydana getirdiği yalnızlık duygusunun etkisiyle hem köyün doğal coğrafyasını, evlerini hem de arkadaşlarını, birlikte zaman geçirdiği kişileri anımsamaktadır. Bir yandan da bir daha köye dönememenin acı gerçekliğinin bilincine varma duygusunu yaşamaktadır.

“Ayı yıldızı bırakıp geçmişe daldı. Kulağına tulumba gıcirtıları, gül yapraklarının hışırtıları çalındı. Gözüne cinler, peri kızları görüldü. Bir an, ‘Köyde kalsaydım,’ diye düşündü. Aklına Bayraktar’ı, öğretmenlerini, Ömer’i, cam pencere takıp ambar yapan mimar Memet’i, Elmas Gelin’i getirdi. Hepsi bir sıcaklık olup içine yayıldı. İçinin karanlığında kaybolup gitti.” (Tekin, 2019: 221).

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında öne çıkan temalardan biri de evlerinden yurtlarından ayrılan mübadillerin derin özlem duygusudur. Başkahraman Musa Kazım’ın memleketi Girit’i sık sık anması, orada geçen mutlu günlerini dillendirmesidir. Girit özlemi onun içinde yakıcı bir acıya dönüşür.

“Kızlar mutfakta durmuşlar babalarını dinliyorlardı. Babaları gene iflah etmez Girit hasretine düşmüştü. O bazı bazı bir sevgiye, bir coşkuya girer çıkardı ya hiçbir zaman da böyle olmamış, damarlarından sevinç, sevgi, korku fişkırmamıştı.” (Kemal, 2020: 97).

Memleket hasreti sadece başkışı Musa Kazım’da değil diğer adalılarda da mevcuttur. Onlar da yoğun bir özlem duygusu içinde, kendi muhayyilelerinde bir cennet gibi algıladıkları memleketlerini anmaktadırlar.

“Adadaki insanların çoğu kendi memleketlerini anlatıp duruyordu. Onların memleketleri birer cennetti. Bu savaşlar herkesin belini kırmıştı. Hele Nişancı Veli’nin dilinden kasabası, balıkçılığı, özel denizi yaptığı Karadenizi, Rum komşuları, hele hele Sultanların kayalıklar arasındaki ceviz ağaçları, hele başları üstündeki kartallar.” (Kemal, 2020: 125).

Acı ve özlem temasının öne çıktığı bir başka eser *Koca Ren*’dir. Kendi vatanından çok uzakta yaşayan bireylerin hissettikleri en belirgin duygu olarak acı, özlem ve bunların doğal sonucu olarak yaşanan hüzündür. Adem’in yaşadığı acıların bazıları memleketteki problemlerden kaynaklanmakta, bazıları da geldiği ülkeden kaynaklanmaktadır.

Daha iyi bir eğitim almak için Almanya’ya gelen Adem, maalesef geldiği okulda hiç mutlu değildir. Mutsuzluğunun en büyük nedeni aynı sırayı paylaştığı Melanie’nin Adem’e sidik koktuğu, aptal olduğu gibi aşağılayıcı sözlerle hakaret etmesidir. İşin ilginç tarafı Türk ve Alman çocukları arasında bir tartışma çıktığı zaman öğretmenlerin olayın aslını araştırmadan direkt olarak Türk çocuklarını suçlu görmesidir. Alman

çocuklarının yaptığı suçlamanın aynısını onlar da yapmaktadır. Yine böyle bir tartışmada ilginç bir hadise meydana gelir. Bir Alman öğrenci olan Jürgen, Türk çocuklarının yaşadığı haksızlığı biraz çekinerek dile getirir.

“Konuşursam, bundan herhangi bir zarar görmeyecek miyim? Biz kendi aramızda çok dikkatliyiz. Türk arkadaşlarımız üzülün hiç istemiyoruz. Ben durumu böyle görüyorum. Ama bir tartışma çıkıyor; Türk arkadaşlarımız alınıyor. Frau Platte deAdem’e açıkça haksızlık ediyor. Özellikle bu son olayda haksızdı. Çünkü Adem’e o da söyledi: ‘Kokuyorsunuz; çünkü yıkanmıyorsunuz!’ Yani böylece bütün Türk arkadaşlarımızı suçladı. Çoğu zaman böyle davranıyor. Örneğin Adem’i suçluyor, Melanie’yi hiç suçlamıyor.”(Baykurt, 2018: 85-86).

Dolayısıyla okuldaki bazı öğretmenlerin -ki bunların içinde Türk öğretmenler de vardır- Adem’e ve diğer göçmen çocuklarına karşı takındıkları dışlayıcı tavırdan dolayı Adem okulu sevememektedir. Okurun romanın ilerleyen sayfalarında okuduğu olayları, yani Adem’in okulda çektiği acıyı, yazar-anlatıcı, Adem’in gözünden geriye dönüş tekniğini kullanarak daha ilk sayfada verir. Acı çektiğini Ren Nehri’ne söyler.

“Okulda çok büyük acılar çekiyorum.”(Baykurt, 2018: 2).

Okulda yaşadığı olumsuz durumlar Adem için okulu, dayanılmaz bir yer hâline getirmiştir.

Adem, ‘Zerre kadar istek yok içimde! Şu merdiveni çıkarken ayaklarım geri gidiyor! Ben bu okulda okuyamam! Bu yıl okusam, gelecek yıl okuyamam!’
(Baykurt, 2018: 88).

Adem’in ve ailenin diğer bir acı kaynağı, üniversitede okurken katıldığı öğrenci olaylarından kaynaklı olarak üç yıldır Türkiye’de Mamak Cezaevi’nde tutuklu bulunan ağabeyi Adnan’dır. İdamla yargılanmakta olduğu için bütün aile tedirgindir.

“Dinle; sana en büyük acımızın özetini vereyim... Sıkıyönetim Adnan Abi’mi tutukladı: ‘Sen Dev-Genç’sin; ben böyle genç istemiyorum! Halkın yüzünün gülmesi size mi kaldı? Yurdun durumuna da karışmayın dedim size! Madem karıştınız, girin Mamak Cezaevi’ne! Sizi yargılayacağım. En başta Adnan Sarıkaya, seni ölüme yargılamam gerekiyor. Çünkü çok işlere karıştın!”(Baykurt, 2018: 4).

Koca Ren romanının başkişisi Adem için bir diğer acı verici hadise de Kenan, Cemal ve Gül ile birlikte gittikleri Hollanda’nın Utrecht şehrinde ve Almanya-Hollanda sınırında şahit olduğu manzaradan kaynaklı, bir bütün olarak Türklerin hem yurttan hem de gurbet ellerde yaşadığı ekonomik sıkıntılar Adem’in ruhsal dünyasında büyük bir acıya yol açar. Adem’in bu iç monologunda kendi ülkesindeki ekonomik koşullara

isyan da vardır. Dolayısıyla göçmen hem kendi ülkesinde sıkıntılar yaşamakta hem de daha iyi bir hayat kurma arzusuyla geldiği ülkede de çeşitli sıkıntılarla boğuşmak durumunda kalmaktadır.

“Bir tekinin üstü başı yırtık, yamalı yada kirli değil. Üstü başı dökülen insan Almanya’da hiç yok. Kemikleri derisini yırtıp çıkacak gibi sırtan hiç yok. Ben mutlu değilim. Alman doğmak mı isterdim? Hayır! Ne olursa olsun, Türk doğaydım gene! Ama doğduktan sonra mutlu olaydım. Hiç çalışmadan, hiçbir sıkıntıya katlanmadan, hazırca mutlu değil, çalışarak, sıkıntı da çekerek ama sonunda mutlu! Biliyorum, bugün bu durumda ben ne yapsam, ne etsem, hem de Almanya’da ağzımla kuş tutsam, mutlu olamam! Gördüm; sınırda Türk olarak yalnızca bizi durdurdular. En düşük para bizim. Biz süpürüyoruz Duisburg’ta, Utrecht’te, Avrupa’nın bütün şehirlerinde sokakları, biz yıkıyoruz çoğu doyumevlerinde bulaşıkları. En kirli, hem de zor işlerde biz çalışıyoruz. Okullarda bizim hallerimiz duman!”(Baykurt, 2018: 136).

Bu satırlar kendi içinde acı bir hakikati barındırmaktadır. Adem’in bu düşüncelerine bütün olarak bakıldığında Avrupa’nın farklı ülkelerine ve şehirlerine gelen Türklerin yaşamış olduğu dramın acı hikâyesi görülmektedir. Belki görece olarak belli bir para kazanmaktalar ama çok zor koşullar içinde yaşam kavgası vermektedirler. Buralarda ne kadar kalsalar da asla bir Avrupalı veya Alman’ın sahip olduğu yaşam standardına ve haklarına sahip olamayacaklardır. Dolayısıyla hep ikinci sınıf vatandaş muamelesi görecektir. Bu düşüncelerin taşıdığı acı gerçeklik Adem’e hüznün vermektedir.

Koca Ren romanında öne çıkan temalardan biri de özlem duygusudur. Adem Duisburg’da sık sık Ren kıyısına gider ve onunla hemen her şeyden konuşur. Köyde yaşadığı mutlu anları, babası ve dedesiyle geçirdiği keyifli saatleri anımsar.

“Buraya 3500 kilometre uzaktan önce babam geldi. Beni ata bindirirdi. Kucağına alır okşar, başının üstüne kaldırır, hoplatırdı. Dedemin kucağına kaydım babam gelince. Dedem en çok beni severdi. Şimdi de ben en çok onu özlerim.”
(Baykurt, 2018: 3).

Henüz Almanya’ya gelmeden önce babasının izne geldiği zamanlarda dedesinin atlarına, babasıyla binişini özellikle çok özlemektedir. At, Adem’in muhayyilesinde, içinde bulunduğu ruhsal sıkışmışlık hâlimden kurtulup özgür bir dünyaya kanatlanmasında önemli bir araç işlevi görmektedir. Çekici bir sadeliğe sahip olan köyün doğasını tüm canlılığı ve masumiyeti içinde yaşayan Adem, o günleri anlatırken büyük bir neşe içinde anımsamaktadır.

“...Çevresinde çayır çekirgeleri. Minna minna yapraklarıyla bizim otlar. Kurbağalar çamura konup kalkıyor. Oralarda bahar gelince, biliyor musun, atlar uçar! Hidrellez kırlarında oğlanlarla kızlar öküz güder. Atlar birbiri ardından gökyüzünü doldurur. Kırmızı turnalar katarlanmış, gidiyor sanırsın. Öyle uçarlar. Dedemin al atlarını en iyi babam sürerdi izne geldiğinde. Dedemin bin atı vardı. İnanmazsın biz çok varsıldık. Tam bin at! Babam öne, ben arkaya binerdim.” (Baykurt, 2018: 61)

Acı, hüznün ve özlem duygusunun çok belirgin olarak işlendiği eserlerden biri *Mor Kaftanlı Selanik* romanıdır. Kendi vatanını terk etmek zorunda kalmış insanların doğal olarak hissettiği en belirgin duygular olarak öne çıkmaktadır. Acı, hüznün ve özlem teması, Türk ve Yunan her iki tarafa mensup insanlarca ortak bir şekilde yaşanmaktadır.

Bir İzmir mübadili olan Eleni ve Philip evlerinden ayrılmak istemezler. Sahip olduğu her şeyi geride bırakarak bilinmez diyarlara gitme mecburiyeti Philip’i tarifsiz bir kedere gark eder. Hasta olmasının verdiği etkiyle de ölüm gerçeğiyle daha yakından yüzleşerek kendi vatanında ölmek istediğini adeta eşine haykırarak ifade eder.

“Philip, sırtında bir akrep dolaşmış gibi titredi. Her şeyi geride bırakmaya mecbur bir adamın mahzun zahmetiyle dış kapıyı iki kez kilitledi. Sonra ileri geri sarsarak kontrol etti. İçlerinde ümit taşımayan insanların meyus hali Philip’i dört koldan kucaklamıştı. Ömrünü geçirdiği yokuşun iki yanına baktı. Gözleri dolacak kadar kederlendi. Bütün evlerin yüzlerini tek tek seyretti ve korkusunu açığa vurdu: -Bu topraklarda ölmek isterdim. Başka hiçbir toprağın kabri beni mesut etmez...” (Karakoyunlu, 2012: 120).

Benzer duyguları eşi Eleni de yaşamaktadır. O da uzun zaman önce gelin olarak geldiği evini, gençliğinin güzel hatıralarına veda etmenin dayanılmaz acısını ve hüznünü yüreğinin derinliklerinde hissetmektedir. Gitmek istememekte fakat bu mecburiyeti değiştirememenin verdiği çaresizliğe isyan etmektedir. Kendisini kimsesiz ve çaresiz bir yetim kız gibi duyumsamaktadır.

“Hani, hatıralara veda ederken son bir kez geriye dönüp bakmak vardır ya, insanı deli eden isyankâr bir çılgına benzer; Eleni işte böyle bir çılgıktı. Bu isyan, bütün sorgulamaların tek cümleye sığdırılmış sert ve vurmaya hazır yumruğuydu. Çaresizdi. Eleni sakindi. Bu çaresizlik telaşlı bir akşamüstünün koyuluğunda gizlenmeye çalışan yetim bir kıza benziyordu. Eleni bu kıızı elinden tutup gözbebeklerine yerleştirmişti. Artık Eleni’nin yerine ağlayacak olan bu yetim kız olacaktı.” (Karakoyunlu, 2012: 120).

Drama’da yaşayan Hasan Hoca ve eşi de ayrılma hazırlığı yapmaktadır. Elli yıllık arkadaşı olan Sokratis, mübadele gereği vatanından ayrılmak zorunda bırakılan arkadaşını ziyarete gelir ve ona üzüntüsünü ifade eder. Sokratis’in sözlerinde, gidecek olanların acısı kadar kalacak olanların acı ve mahcubiyeti vardır.

“-Biliyor musun, buranın insanlarını bizden değilmiş gibi kapının önüne koymak içimi acıtıyor. Nasıl birbirimizin yüzüne bakacağız?”(Karakoyunlu, 2012: 143).

Giresun gemisinde Girit’e doğru yol alırken eşi Philip’i kaybeden Eleni, eşinin vasiyetiyle cesedini denize bırakır. İzmir’e, Saat Kulesi’ne, dostlarına selam götürmesini söyler. Memelekete selam söyleme olayı, başka bir Egeli, Aydınli mübadil Dido Sotiriyu’yu akla getirmektedir. O da Yunanistan’a göçtüktan sonra *Benden Selam Söyle Anadolu’ya* adlı bir eser yazmıştır. Eleni’nin sözlerinde acı, hüznün ve özlem bir aradadır. Bu sözlerde, bütün mübadillerin yaşadığı ortak duyguyu görmek mümkündür.

“-Selamlar götür memleketime Philip. Önce Saat Kulesi’ne uğra. Eski dostlarımla kucaklaş. Şöyle küçük bir gülüş fırlat toplananlara. Dostlara selam söyle... Hasan’a, Emine’ye, Seher’e, Fotini’ye...
İçini hüznünler sarmıştı. Küçük bir tığ işi gülün yolculuğunda bir memleket hasreti gideriyordu. Çocukluğunun, genç kızlığının haklarını arıyordu.”(Karakoyunlu, 2012: 207).

Romanda, doğduğu topraklara özlem duygusunu dile getiren bir diğer kahraman Mustafa Kemal’dir. Fikriye ile olan sohbetlerinin temel konusu çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdikleri yer olan Selanik’e duydukları özlemdir. Hemen her vesileyle bu konuya değinirler.

“-Biliyor musun Fikriye, insan doğduğu yerleri özler... İşte bu özlemdir ki bizi toprağımıza bağlar. Vatan mahallemizdir, sokağımızdır, evimizin bahçesidir. Penceremizdeki sardunya, sıyrıktaki domatesimizdir. Oradan hiç ayrılmayı istemeyiz.”(Karakoyunlu, 2012: 17).

3.1.4. Yoksulluk

Yedinci Bayrak romanında sıkça işlenen temalardan biri de göçün yol açtığı sonuçlara bağlı olarak gelişen yoksulluktur. Romanda Hasret, kocası Ali Sabir ve çocukları Sacide ve Alemdar henüz Saraybosna’da oldukları zaman ekonomik olarak kendilerine yeter bir hâlde varlıklarını sürdürmektedirler. İsyân ve savaştan kaynaklı olarak yurtlarını terk ettikten sonra gittikleri her şehirde yoksulluk gerçeğini az veya çok, değişen oranlarda yaşamışlardır. Ali Sabir vurulduktan sonra Hasret ve iki çocuğunu zor günler beklemektedir. Doktor Feridun’un yardımıyla aile Saraybosna’dan çıkarak Üsküp’e gelir. Yalnız ve kimsesiz bir durumda olmak onlar için acı vericidir. Bi Ailenin destekçisi olarak Feridun onları, Manastır’a götürmenin planını yaparken Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki halkını cehalete ve yoksulluğa iten tavrına isyan hâli içindedir.

“Ah! Bu halkı fakirliğe, cehalete mahkûm eden sorumsuz ve ceberut Devlet-i Aliye-i Osmaniye. Onun günden güne bağnazlaşan halkı... Yenilgiler, eğitimsizlik ve yoksulluk...” (Kutlu, 2017: 264).

Bu satırlarda adeta, Osmanlı'nın son iki yüz yıl içinde bulunduğu koşullara toptan bir eleştirel bakış dile getirilmektedir. Manastır'dan sonra Selanik'e gelen Hasret, bu şehirde çok uzun yıllar kalır. Artık torunları evlilik çağına gelmiştir. Kızı Sacide'nin küçük kızı Sabire'nin düğünü yapılacaktır. Aile, damada karşı yoksulluklarının görünmesinden çekinir hâldedir. Ailenin yoksulluğunu gösteren bariz örnek ise gece soyunduklarında erkeklerinin iç çamaşırlarında görünen yamalardır.

“Geceleri soyunduklarında ortaya çıkacak görünüm tatsızdı. Oğlunun ve hepsi delikanlılık yaşına ermiş olan üç torununun çamaşırları, yamalarla, atma, sırıma dikişlerle gövdelerinde durabiliyordu.” (Kutlu, 2017: 282).

Aile Selanik'te epeyce uzun bir süre kalmıştır. Yoksulluk gerçeğini en çok, artık evlilik çağına gelmiş üyelerinin, torunların düğünlerinde görmeye başlarlar. Öyle ki Sacide'nin büyük kızı Aliye'nin düğününde giyecek kıyafetleri olmadığı için halalarının kızı olan Aliye'nin düğüne Arif, Namık, Mithat gidemezler. Aileyi temsilen sadece babaları yani gelinin dayısı olan Alemdar gidecektir. Bu durum, Hasret ve ailesinin içinde bulunduğu yakıcı yoksulluğu göstermektedir. Ailenin yaşadığı göçler, yakılan iş yerleri, ellerinde kalan fakat ucuz bir fiyata satılan küçük evlerinden sonra zor günler geçirmektedirler. Üstelik ailenin reisi konumunda olan Alemdar, ağır bir işte çalışmasına rağmen haftada iki gece de bekçilik yapmak zorunda kalmaktadır.

“İki büyük göç, yakılan işyeri, ellerinde kalan dayalı döşeli haliyle yok pahasına satılan küçük bir eski ev. Bu günlerde ele geçen para günden güne azalmakta. Yoksa Alemdar ağır ustalık işinin üstüne haftanın iki gecesini bekçilik yaparak uykusuz geçirecek yaşta mıydı?” (Kutlu, 2017: 291).

Hasret'in ailesinin yaşamakta olduğu yoksulluk o derece yoğundur ki bir madeni para büyüklüğünde kalan son sabun parçası bile ev halkına kullanırlmaz ve belki gelecek olan bir misafire verilir düşüncesiyle bir kenarda bırakılır.

“Bir mecdiye büyüklüğünde kalmış sabun parçasını bile hane halkına kullanılmayıp, gelebilir olduğu düşünülen konuğa saklamak yoksulluk demektir.” (Kutlu, 2017: 291).

Yedinci Bayrak romanında yoksulluğun kendisini iyice hissettirdiği bir sahne de yaklaşan Balkan Savaşı'nın etkisiyle Selanik'ten göç etmek zorunda kalan Hasret'in ailesinin ve diğer göçmen kabilelerinin Edirne'ye giderken göç yolunda yaşadıkları acı bir hadisedir. Alemdar, Selanik'ten çıktıkları vakit bir at satın alır. Yolda tökezleyen at düşer ve bir daha kalkamaz. Hayvan acı çekmesin diye onu başından vurmaya hazırlanan Alemdar'a, açlıktan ve kirden perişan bir durumda yanına gelen iki yaşlı göçmen adam hayvanın yaşayıp yaşamadığını sorarlar. Sormalarının sebebi, atın henüz ölmeden etini murdar olmaktan kurtarıp kendilerinin faydalanması içindir. Alemdar hayvanın yaşadığını onlara söyler. Ölü bir hayvana kurşun harcamanın boşuna olacağını ifade eder. Bunun üzerine biraz daha genç olan adam Alemdar'a eğer atını vurmak acı geliyorsa bu işi kendisinin yapacağını söyleyerek Alemdar'ın silahını alır ve onlar uzaklaştıktan sonra atın gözüne ateş ederek onu öldürür. Atın gözlerine ateş etmesinin sebebi, ölmeden önce oradakilerin gözlerine yalvaran bakışlarla bakmasıdır. Bu bakışların insanı derinden etkileyen çaresizlik ve yardım isteme hâli gözlerinden vurulmasına sebep olmuştur.

Hasret ve ailesinin Edirne'den sonraki göç mekânları Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri İstanbul'dur. Bir yıla yakın bir süre kaldıkları İstanbul'dan pek hoşlanmazlar. Bunda hem barınacak bir yer bulamamaları hem de İstanbul halkının kendilerini 'haneberduş' olarak nitelemeleri rol oynamıştır. Ayrıca şehirde temizlik, sükûnetsizlik sıkıntılarının yanı sıra kavga, hırsızlık gibi asayiş problemlerinin baş göstermesi de etkilidir. Bu şartlar içinde aile yine derin bir yoksulluğun pençesi içinde kıvrınmakta, cami duvarları dibinde yaşam mücadelesi vermektedir.

“Başlarını sokacak bir dam yoktu. Hayatlarına bir düzen verememiş onlarca aileyle birlikte cami duvarlarının dibinde eğleşiyor, değerli bir şeyleri varsa tek koruma yöntemi olarak geceleri onların üstüne yatmaktan başka çare bulamıyordu göçmenler.” (Kutlu, 2017: 370).

Göçün son durağı olan Caferli Köyü'ne geldiklerinde köy halkı onları adeta bağırlarına basar. Muhtar ve köylüler de kendileri gibi Balkan göçmenidirler. Ayrıca Hasret ve ailesi artık eskisi gibi yoksulluklarından mahcubiyet duymamakta, eşyaları olup olmadığını soran Muhtar İshak ve yanındakilere hiçbir şeyleri olmadığını rahatlıkla söyleyebilmektedir. İçinde buldukları derin yoksulluktan ve çaresizlikten artık mahcubiyet duymamak ve kanıksanır olmak esasında işin bir başka trajik boyutunu oluşturmaktadır.

“Ne eşyası, eşyamız üstümüzdekiler. Ardımızdan gelen de yok, alacak paramız da. Birkaç kuruş. Haneberduşlarınız artık.” (Kutlu, 2017: 389).

Yoksulluğu gurur problemi hâline getirmeyip kolaylıkla itiraf edebilme cesaretini göstermelerinde, biraz da devletin kendilerine tahsis ettiği ev ve on altı dönümlük toprağın ellerinden alınma ihtimali korkusunun da etkisi vardır.

“Hiçbir şeyi onur sorunu hâline getiremezlerdi. Dilenecek haldeydiler. O zaman da tahsis edilen ev de topraklar da ellerinden alınırdı. Kolay mıydı el açmaya razı olmak?” (Kutlu, 2017: 389).

İç göçü anlatan önemli eserlerden biri olan *Gurbet Kuşları*nda yoksulluk teması henüz romanın ilk sayfasında ‘Kuşluk treni’yle Anadolu’nun değişik yerlerinden gelen ‘Gurbet kuşları’nın zavallı ve yoksul hâllerinde görülmektedir.

“ ‘Gurbet kuşları’ katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamaya gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı.” (Kemal, 2020: 1-2).

Trenin en arka vagonlarından inmelerinin nedeni birinci, ikinci mevki olan ön vagonlarına binecek paralarının olmayışındandır. Kara kuru bir görünüme sahip olmaları geldikleri yerlerde zor koşullar içinde olmaları dolayısıyladır. İçinde yaşadıkları yoksulluk o kadar derindir ki çoğunun bavulu ve yorganı bile yoktur.

Romanın iki önemli kahramanı olan İflahsızın Memed ve Ayşe, köşkte kaldıkları süre içinde yaşadıkları huzursuzluklar ve evin beyi Hüseyin Korkmaz’ın onları Vatan Cephesi’ne üye olmaları için Memed’in babası Yusuf üzerinden psikolojik baskı kurmaya çalışması gibi nedenlerden ötürü köşkün zengin yaşamını geride bırakıp Zeytinburnu civarında köhne bir oda kiralayıp buraya yerleşirler. Memed ve Ayşe, biri duvar ustalığı yapmakta diğeri iplik fabrikasında çalışmasına rağmen doğru dürüst bir ev kiralayacak ekonomik güçleri yoktur. Bu yüzden böyle bir yeri kiralamak zorunda kalırlar. Ne var ki bir insanın oturabileceği en asgari koşullardan bile uzak olan bu mekânda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalırlar.

“Kısıtlı küçük bir idare lambasının sarı sarı yandığı odada tek pencere yoktu. Burası aslında insanların oturması için değil, hayvan ahır olarak yapılmış, yıllar yılı ahır olarak kullanılmış, İstanbul’da istimlak başlayıp da yıkım artıkça, şehirden sürülüp çıkanlara kiraya verilmeye başlanmıştı.” (Kemal, 2020: 348).

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanı Anadolu'nun bir köyünden, ismi verilmeyen bir büyük şehre olan göçü anlatsa da romanda en belirgin temanın Aktaş ailesinin göç ettikleri şehirde yaşadıkları yakıcı yoksulluk olduğu söylenebilir. Aktaş ailesi şehre göç ettikten sonra baba Huvat ve erkek çocukları Halit, Seyit, Mahmut kısa süreli, önemli kazanç getirmeyen çeşitli işlere girip çıkarlar. Köyden getirdikleri değerli eşya, altın gibi varlıkları satmak zorunda kalırlar. Köyde durumları kötü olmayan aile kentte, aile bireylerinin istikrarlı herhangi bir işte çalışamamaları, dolayısıyla şehir hayatına uyum sağlamayıp tutunamamaları sebebiyle derin yoksulluğun girdabına daha fazla batmışlardır. Bu durum aile içinde çatışma ve huzursuzluğa yol açar.

“Huvat köpek karı yağdığı gün erkenden asık bir yüzle eve geldi. Arkasından Halit'le Seyit içeri girdi. Topluca kara sövüp saydılar. O kış işsiz kaldılar. Nuğber kolundaki bilezikleri sıyırıp babasının eline verdi. Kış ortasındaki bilezik sıyırma sırası Zekiye'ye geldi. Zekiye babası Rızgo Ağa'nın taktığı bir çift altın küpesini koyup neyi var neyi yoksa çıkardı. Huvat gelinine altınlarını daha fazlasıyla yerine koyacağına yemin içti, bilezikleri alıp gitti. Altınlar yendi, bitti. Sıra halılara geldi. Huvat halıları dürüp dürüp götürdü. O halıları dürüp götürdükçe Halit'le Seyit kavgaya tutuştu. Zekiye'nin yüzü sararıp soldu.” (Tekin, 2019: 84).

Romanda yoksulluk temasının en belirgin olarak pasajlardan biri de gecekondu mahallesinde kaldıkları tek göz odalı evin perdelerinin henüz hava kararmadan çekildiğini oysa diğer zengin evlerinin perdelerinin hep açık oluşudur. O evlerin duvarlarında çiçekli kâğıtların olduğu, tavanlarından rengârenk ışıklar saçan lambaların yanı sıra olduğu belirtilmektedir. Kendi evlerinin duvarlarında ise parmak işaretleri vardır.

“Dirmit gözleri yerde, damdan görünen çoğu evlerin geceleri perdelerinin açık olduğunu, kendi kendine niye o evlerin perdelerinin çekilmediğini sorduğunu, önceleri bir türlü anlayamadığını, sonra sonra yıldızlara, aya, denize sora sora cevabını bulduğunu söyledi.” (Tekin, 2019: 241).

“Atiye dertli dertli gözlerini Dirmit'in, 'Niye?' diyen ağzına verdi. Hiç ses etmeden bekledi. Dirmit, 'Bizim duvarlarımızda parmak işaretleri var da ondan, kız anne,' dedi. Seyit'in eve gelir gelmez, 'Çekin şu perdeleri!' diye bağırmasının utançtan ileri geldiğini söyledi.” (Tekin, 2019: 242).

Bu satırlar esasen ailenin bir büyük kente göç ettikten sonra bir türlü rahat yüzü görmediğini, ailenin yaşadığı fakirliğin en bariz göstergesi olarak romanın başkişisi Dirmit tarafından fark edilip bu durumun bir sorgulamaya tabi tutulduğunu göstermektedir.

Koca Ren romanında fakirliğin kendini belirgin olarak hissettirdiği yer Adem'lerin evidir. Bir çatı katından oluşan ufacık bir daire ve birkaç parça döküntü eşyadan oluşan bir mekân olan ev, Adem'in ruhunda da bir daralma yaratır.

“Burası, pencereleri yukarı açılan bir çatı katı. Fatih, Wuppertal’e gideli, küçücük bir odada yalnız yatıp kalkıyor. Aşevi düdüğü kadar bir yer. Banyo yok. Babasıyla anasının yattığı odayla aşevi arasına ufacık bir hela konulmuş. Aşeviyle odaların arasındaki dar, ince bir boşluk güya oturma odası. Uzun, alçak bir sehpa ile Almanların atıntısı iki koltuk, bir divan, o küçücük yeri temelli kıpırdanmaz yapıyor.”(Baykurt, 2018: 59).

Gül eşi Ahmet’in doktora tezi için Duisburg’a gelmiş bir diğer göçmendir. Geçinebilmek için başlarda bir lokantada garson olarak çalışmak zorunda kalır. Zengin ve sanayileşmiş bir ülkede de olsalar para kazanmak öyle kolay değildir. Göçmenler için de çok fazla iş seçeneği yoktur. Almanya’da yaşam şartlarının zorluğu üzerine Adem’e söylediği söz, fakirliğin göçmenler için büyük bir dram hâline geldiğini göstermektedir.

“ ‘Şimdiden biliyorum, en büyük acı ayrılıklardan gelen...’

‘Aslı acı ya, hepsi birbirinden beter! En beter biri de, yoksulluk acısıdır.’”(Baykurt, 2018: 236).

3.1.5. Eğitim

Göçü ele alan romanlarda öne çıkan temalardan biri eğitim konusudur. Eğitim meselesi bazen göçe sebebiyet veren önemli bir faktör olarak öne çıkmakta - *Koca Ren* romanında olduğu gibi - bazen de devletin yaşadığı çağa ayak uyduramama ve geri kalma sebeplerinden biri olarak -*Viran Dağlar* ve *Yedinci Bayrak* romanlarında olduğu gibi - ele alınmaktadır. Bu örneklerle bakılarak yazarların eğitim konusuna ayrı bir önem verdikleri görülmektedir.

Eğitim meselesinin ele alındığı önemli eserlerden biri Orhan Kemal’in *Gurbet Kuşları* adlı romanıdır. Ekonomik sebeplerle yani para kazanma umuduyla köyünden kalkıp İstanbul’a gelen İflahsızın Memed’in hikâyesinin merkezde olduğu roman, iç göçü ele alan bir eser olmasının yanında hırslı ve azimli bir genç olan Memed’in hem bir duvarcı ustası olmak istemesi hem de okuma yazma öğrenmeye dair içine girdiği çabanın görüldüğü bir roman olarak da önem arz etmektedir. Okuma yazmayı sadece muhtarın bildiği bir köyden büyük şehre gelen Memed için eğitim, ailesine mektup yazabilecek kadar okuma yazmayı öğrenmek, bir duvarcı ustası olmaktan sonra neredeyse ikinci önemli amaç hâline gelmiştir. Böylelikle kendisi gibi bir ‘gurbet kuşu’ olan Kastamonulu’dan alfabeyi öğrenmekle işe başlar.

“Okuma yazmayı da belleyecek, duvar örmesini de. Okuma yazma bellemesi şu mavi pantolonlu Kastamonulu’nun sayesinde. O gece arka cebinden alfabesini çıkarıp yastığının altına koymasaydı...” (Kemal, 2020: 136).

Bir de bilir ki eğitimli insan güçlüdür, şehirliler tarafından hor görülüp azarlanmaktan kurtulmanın yegâne yolu gibidir. Okuma yazma öğrenirse askere gittiğinde onbaşı hatta çavuş bile olabilir.

“O bu değil ya, şu İstanbul’da okuma yazma belledi de, asker ocağında onbaşı, çavuşluk kazandı mı eh.” (Kemal, 2020: 17).

Dolayısıyla Memed için, bu büyük şehirde tutunup kendi ayakları üzerinde durmanın olmazsa olmaz koşulu hâline gelmiştir. İşten geri kalan vaktini elinde defter, kitap sürekli okuyup yazmakla meşgul olur.

“Elinde kitabı, kalemi, defteri, ‘İreizicumhur olacakmış gibi’ okuyor, durmadan yazıyordu.” (Kemal, 2020: 211).

Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta, eğitimin kişiye veya büyük şehre gelmiş bir bireyekısa vadede bir rahatlık ve kendini ifade edebilme anlamında kolaylıklar sağlasa da esasen uzun vadede sağladığı yarar veya kişinin hayatında kalıcı değişmelere sebebiyet vermesidir. Nitekim Anadolu’nun farklı yerlerinden İstanbul’a durmadan gelen gurbet kuşları, okula gittikten sonra büyük şehre entegrasyon ve uyum sağlamada gösterdikleri kalıcı değişimdir. Eğitim meselesinin etkisini bu bağlamda değerlendirmek işe sosyolojik bir boyut da katmaktadır.

“İstanbul’a ilk gelen ‘Gurbet kuşları’ benzemeseler bile, bir göbek sonrakiler, hele okula da gidiyorlarsa, analarına babalarına değil, İstanbullulara benziyorlardı.” (Kemal, 2020: 247).

Koca Ren romanında başkişi Adem’in Almanya’ya geliş sebebi daha iyi eğitim olarak önemli bir meslek sahibi olmaktır. Zeki bir çocuk olan Adem’in Almanya’ya gelmesinde dedesi Sadık’ın büyük bir payı vardır. Oğlu Salim’e Adem’i daha iyi eğitim alması için götürmesini tavsiye eder. Adem Almanya’da okursa doktor veya mühendis olacaktır. Dolayısıyla eğitim meselesi, başkişi açısından göçün ana belirleyicisi olmaktadır.

“Onu buraya getirici değildim. Allah selamet versin, benim babam, o da nasıl anlatayım, gün görmüş, duyduğunu, dinlediğini tutmuş, deneyimli bir adam;

bana dedi: ‘Oğlum Salim! Bu çocuk bildiğimiz çocuklardan değil! Kafası çalışıyor! Bizim buralarda zekâsına uygun okul yok! Götür Alman okullarında okusun! Hem yurda, hem insanlığa yararlı bir doktor yada yüksek bir mühendis olsun!’”(Baykurt, 2018: 93).

Babası Sadık’ın oğlu Adem için dediği sözleri haklı bulan Salim Sarıkayada oğlunun zeki ve yetenekli biri olduğunun ayırındadır. Böyle bir çocuk Alman okullarında okursa önünde sonunda iyi bir meslek sahibi olacaktır. Bir de Alman eğitim sisteminin kalitesine güvenmektedir.

“Sonunda büyük sözü tutmaya karar verdim. Çünkü eski akli erik atalar, ‘Ulu sözü tutmayan ulur kalır!’ demiştir. Birincisi bu. İkincisi; benim Alman okul sistemine olan güvenim. Üçüncüsü; oğlum Adem gerçekten barut!” (Baykurt, 2018: 93).

On yedi yıldır Almanya’da yaşayan, ilk zamanlar kömür madeninde çalışmış, son on üç yıldır da demir çelik fabrikasında çalışan bir işçi olan Salim Sarıkaya, artık eskisi gibi burada da kolay iş sahibi olunamayacağını, ancak diploma sahibi olduğunda bir işe girilebileceğini idrak eder. Gittiği okulda yaşadığı sorunlardan kaynaklı olarak dersleri iyi olmayan oğlu Adem’e çalışmasını, bir diploma sahibi olmanın önemini anlatır.

“Çalışmayı sürdürüyoruz. İş var da sürdürüyoruz. İş bulmak zor. Diploman olsa, vasıflı olsan, biraz olanaklı. Onun için gözünü aç diyorum sana.””(Baykurt, 2018: 228).

Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki toprak kaybını ele alan *Viran Dağlar* romanında, yazarın işlediği önemli temalardan biri de eğitim meselesidir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nın işlendiği romanda cehalet ve eğitim meselesi de savaş koşulları ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bir Makedonya beyi olan Rıza Bey, aynı çevrede yaşayan Rumlar, Sırp, Bulgar’ın okuyup meslek sahibi olduklarını, oğlu Zülfikâr Bey’in de eğitilmiş bir birey olarak yetişmesini istiyor. Oğlunun okumasından maddi bir beklenti duymamaktadır. Türkler’in eğitim olarak beraber yaşadıkları diğer halklardan geri olmaları onu düşündürmektedir. Okuyan kişinin güçlü olduğunun bilincinde olan Rıza Bey, oğlunu Selanik Rüştüyesi’ne kaydeder. Zülfikâr Bey burada üç yıl yatılı okur.

“Senin okumandan beklediğimiz ne? Devlet kapısında aylığa girecek değilsin! Çok şükür malımız, kimsenin kazancında gözün kalmayacak gibi yaşıyor

seni. Ama devir değişti. Cahil sözü bozuk para gibi. Düştüğü yerden eğilip alan yok! Bizim elimize bakanlar hep okuyorlar. Rumlar, Sırlar, Bulgarlar okuyor, avukat oluyor, doktor oluyor, mühendis, ğretmen oluyorlar. Okudukça bizden güçlü duruma geçiyorlar. Onlar bize muhtaç iken biz onlara muhtaç duruma düşüyoruz. Eline aldğın gazetede okuduklarını doğru anlayacak kadar okul görsen yeter...” (VD, 53).

Romanda dikkati çeken önemli bir özellik de Zülfikâr Bey’i öldüren İsmail’in okuma yazma bilmemesidir. Bu durum, eğitimsizliğin ve cehaletin Zülfikâr Bey’in öldürülmesinde dolaylı bir sebep olduğu gerçeğini göstermektedir (Demirtaş, 2018: 80).

Zülfikâr Bey’i yakalamakta zorlanan Fransızlar Kuvvetleri, fotoğrafının basıldığı afişin altında, onu sağ olarak getirene yetmiş altın ödül verileceğini yazarlar. Ne var ki okuma bilmeyen İsmail, bu ayrıntıyı bilmez ve Zülfikâr Bey’i uykuda iken öldürür. ly karakola teslim etmeye gittiğinde gerçeği öğrenir ama iş işten geçmiştir.

“-Goriçkalı Zülfikâr Bey’i sen vurdu öyle mi?
-Vurdum!
Candarmalar bakiştilar:
-Kim dedi sana vur?
İsmail, candarmaların arkasında kalan duvarda asılı fotoğraflı afişi gösterdi:
-Diyen orda.
Esmer sakinleşmişti:
-Okumak biliyorsun?
-Bilmem.
-Vurun demiyor orda.
Kumral ekledi:
-Sağ getirin diyor.
İsmail’in rengi attı, dudakları titremeye başladı:
-Ben okumak bilmem. Ben...” (VD, 489-490).

Eğitilmiş ve okumuş bir toplum yapısının işlendiği bir diğer eser *ıplak Deniz* *ıplak Ada* romanıdır. Romanın başkişi olan Musa Kazım da kızları da okumuş eğitilmiş bireylerdir. Romanda bir yerde kızlarına, boncuklu arı görüp görmediğini sorar. Kızlar da gördüklerini söylerler. Musa Kazım, İstanbul’da ziraat okulu bahçesinde gördüğünü söyler ki bu ifade onun orada okumuş olduğunu göstermektedir. Yine romanda, adalı kadınlar onun ve Melek Hatun’un birbirlerine olan sevgisini konuşurken Musa Kazım’ın okumuş bir kişi olduğu belirtilir. Doktor Salman Sami Karınca Adası’nda bir mektep açarak çocukları okutur. Yine adada Rum Açık Hızır adında bir mektebin açılmak istenmesi, Türk ve Yunan halkından çocukların bir eğitim yuvasında birlikte ve kardeşçe okumalarının idealize edildiği bir anlayışı yansıtılmaktadır.

Eğitim konusu, gücün merkezde olduğu *Yedinci Bayrak* romanında da önemli bir temadır. Romanda eğitim meselesi hem kişiler üzerinden ele alınmış hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da gerileme sebeplerinden biri olarak devletin genel eğitim sistemi üzerinden bir eleştiri yapılmaktadır. Romanın başkişisi olan Hasret okumamıştır. Kocası Ali Sabir ise memleketi Vidin'de Bulgar okuluna gitmiş, Bulgarca, Osmanlıca ve Arapça Elifba'yı okuyabilecek düzeydedir. Değişime ve gelişime açık ağdaş düşünceli bir insandır. Bulgar tarihini okuduğu sırada Osmanlı eğitim sistemini sorgulamaya başlamış, Osmanlı eğitim sisteminin Bulgarlar kadar modern olamayışını sorgular hâle gelmiştir. Bir esnaf olan Ali Sabir'in okumaya olan düşkünlüğü, karısı Hasret'in de dikkatini çeker ve neden bu kadar okumaya gerek duyduğunu epeyce merak eder. Oğlu Alemdar'ın da okuyup zabıt veya kaymakam olmasını arzular.

Hasret ve kocası Ali Sabir ilk gücü hadisesini yaşayıp Üsküp'e geldikleri vakit barınabilecekleri bir yer bulduktan sonra Ali Sabir, oğlu Alemdar için uygun bir okul aramaya başlar. Kendisi Bulgar okullarının nasıl bir eğitim anlayışına sahip olduğunu yakından gördüğü için oğlunun da Hıristiyan okullarında okumasını arzulamaktadır. Zira Osmanlı okulları, çağın gereklerini karşılamaktan uzaktır. Hasret ise oğlunun yabancı okullarda okumasına razı değildir. Dinî eğitim almasını arzulamaktadır.

Tam bu noktada yaşanan ilginç bir benzerlik, Ali Sabir'in anne ve babasının çocukken kendisi için düşündükleri eğitim anlayışını şimdi, o ve karısı Hasret oğulları Alemdar için düşünmekteler. Ali Sabir'in babası Saltuk avuş oğlunu Bulgar okulasına kaydetmiştir. Annesi Huri Kadın ise gâvur okuluna gitmesini istememekte, oğlunun hafız olmasını istememektedir. Buradaki tekerrriyet, arada kuşak farkı olsa da kadınların ve erkeklerin benzer anlayışlara sahip olmalarıdır.

Yedinci Bayrak romanının fon karakterlerinden olan Mesut avuş'un karısı Kadriya Hanımın kocasını ve evini terk edip gitmesinde oğlu Feridun'un İstanbul'da okutulması meselesi önemli rol oynamıştır. Bosna Valisi, Feridun'un görgüsünü ve terbiyesini beğenmiş, çocuğu himayesine alıp İstanbul'da okumasını sağlamıştır. Mesut avuş oğlunun iyi okullarda okuyup önemli bir insan olmasını istediği için bu karara sevinmiş fakat Feridun'un annesi Kadriya Hanım, oğlunun evden uzaklara gitmesini istemeyerek günlerce ağlamış ve sonunda içinde kocasına karşı ölene kadar sürecek büyük bir nefret duygusuyla evden çıkıp gider. Oğulları

Feridun yıllar sonra bir zabıt doktor olarak geri dönecek ve Hasret ve ailesini koruyup kollayarak onların Üsküp'ten olaysız bir biçimde çıkarılıp önce Manastır'a oradan da Selanik'e gitmelerinde büyük yardımları dokunmuştur.

Yedinci Bayrak'ta eski eğitim sisteminin çağın gerisinde kalması Ali Sabir'in düşüncelerinde yer almaktadır.

“Molla yetiştirmek kolay. Masrafsız da. Medrese çok. Orada verilen eğitim iki yüzyıl gerilerde kalmış. Bunun Osmanlı'ya getireceği felaketi neredeyse kimseler anlamıyor.” (Kutlu, 2017: 83).

Romanda geriye dönüşlerle Ali Sabir'in çocukluğuna gidilir ve Vidin'de Bulgarlar okullarının Osmanlı okullarına göre epeyce ileri bir eğitim verdiği vurgulanır.

“Tarih ve dil ile Bulgarlık bilinci besleniyor, eğitimin çağdaş kimliği sayesinde hızlı adımlarla Osmanlı'nın önüne geçiyordu.” (Kutlu, 2017: 140).

Romanda eğitim meselesi bağlamında çokça üzerinde durulan bir konu da Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da zayıflayarak gerilemesinin önemli bir sebebi olarak çağın gereklerine cevap veremeyen eğitim sistemi, Balkan uluslarının eğitim sisteminin modern bir niteliğe kavuşması ve bunun sonucunda milli birlik ve kimliklerini bu modern eğitim sistemi sayesinde kurdukları gerçeğidir. Bu anlamda eser, Türk ve Müslüman dünyasının, çağından geri kalmasının sebebinin cehalet olduğu tezini işlemektedir (Ercilasun, 2020: 407). Bu fikri *Viran Dağlar* romanında da görmek mümkündür.

3.1.6. Yalnızlık

İnsana ait önemli bir duygu olan yalnızlık edebiyatta, özellikle romanda işlenen başat duygulardan biridir. Yalnızlık duygusu, diğer insanlarla olan maddi uzaklıktan ziyade psikolojik bir uzaklığı ifade eder. Diğer bir deyişle başka insanlarla fiziksel olarak yakın olursa da psikolojik olarak kişinin yalnız olmasını anlatır (Akar, 2010: 100). Köyden şehre olan göçün işlendiği önemli bir roman olan *Gurbet Kuşları*'nda yalnızlığı ve gurbette garip olmayı çeşitli vesilelerle görmekteyiz. Akrabası Gafur'un mektubu üzerine köyünden göç edip İstanbul'a gelen İflahsızın Memed, nihayet Gafur'un yanına gelir. Gafur kendisini soğuk bir şekilde karşılar ve yüz üstü bırakır. Böyle davranmasının nedeni köyde iken söylediği şeylerin yalan olduğunun Memed tarafından anlaşılması ve onun da yarın bir gün köye gidip aslında Gafur'un kabızmal

dükkânı sahibi olmadığı, orada çalışan bir işçi olduğu, okuma yazma bilmediği hâlde bilir görüldüğü gibi durumları anlatmasından korktuğu için onu böyle koca şehirde garip ve yüzüstü bırakmıştır. Bu kimsesizlik ve yalnızlık hâli Memed'i epeyce etkilemiş ve çaresiz bir durumda bırakmıştır.

“Demek bu büyük, bu çok büyük, kalabalık, yadırgı şehirde...’Vay Gafur Ağam, bizi böyle it eniği gibi mi azıtacağdın? Köydeki atıp tutmaların neydi ya? Gel didiydin, delikanlı adamsın hemen gel didiydin. Sonunda bu muydu yapacağın? Bu gurbet illerde n’örecem ben şincik?” (Kemal, 2020: 32).

Romanın iki önemli kahramanı olan Memed ve Ayşe köyden gelip şehre tutunmaya çalışan iki ‘gurbet kuşu’dur. İkisi de başka kişilerin yanında ekmek parasını kazanmak durumunda kalmış olan gariban köylü insanlardır. Veli ve Memed’in Ayşe hakkındaki konuşmaları yalnızlık ve biraz da kimsesizlik duygusunu vermektedir:

*“Günlerden beri ‘seninki, seninki’ diyorlardı. Kızmış göründü:
Bırakın bu seninki lafını be!
Canım, ne var? Kötü mü?
İyi, kötü. Bana ne el âlemin kızından? Ben kim oluyorum da mesela...
O kim oluyor? O da el kapısında, sen de!”*(Kemal, 2020: 214-215).

İkisi de el kapısında ekmek ve yaşam mücadelesi veren kahramanların ortak noktası aynı kaderi paylaşmalarıdır. Ve bu ortak kader, acı yalnızlıklarını nihayete erdirecek ve hayatlarını birleştirmelerine vesile olacaktır. Romanın bir diğer kahramanı olan Hüseyin Korkmaz şehir yaşamına uyum sağlamakta zorluklar yaşamakta ve bir türlü şehirlili olamamakta, her vesile ile anasını, babasını, köyünü, köy yemeklerini özlemle anmaktadır. Geldiği şehirde bütün bunlardan ayrı kalmıştır. Yani kendisini yalnız hissetmektedir:

“Bana kalsa, dedi. Koyüm yok mu koyüm? Aaaah anam babam, ah! İçinden köyü, köyünün atla, eşekle sürülen düvenleri, püfür püfür esen dere boyu kıyısındaki ulu cevizlerin koyu gölgesi geçti. Sonra daha geriler, daha gerilerin baba evi, anası, anasının bol soğanlı bulgur pilavları, cacıkları, saç ekmekleri burnunun direğini sızlatan bir hasret hâlinde geçti.” (Kemal, 2020: 278).

Kuşkusuz yalnızlık teması, göçü işleyen romanlar içinde önemli bir yer kaplamaktadır. Çünkü göç hadisesini yaşayan birey, yerinden yurdundan ayrılmıştır. Geldiği yere veya şehre alışması kolay olmayacaktır. İç göçü anlatan romanlarda yalnızlık teması, yakın kültürel kodlara sahip olma, aynı dili konuşma, aynı dine mensup olma gibi birçok ortak yönden dolayı kahramanlar, dış göçü anlatan romanlardaki kadar yakıcı bir yalnızlık ve özlem duygusu yaşamamaktadırlar. Türkiye’den dış ülkelere olan göçü anlatan eserlerde ise yalnızlık teması çok daha

belirgindir. Zira bambaşka bir coğrafya, dil, insanlar, kültür vb. etmenler ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla birey kendisini daha fazla yalnız hissetmekte ve memleketine, yurduna duyduğu özlem daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Bunda romancının da göçü yaşayan bir birey olması, yaşadıklarının önemli bir bölümünü kahramanlar üzerinden vermesi dikkate değer bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'den Almanya'ya olan göçü anlatan *Koca Ren* romanında, daha ilk sayfalarından itibaren yalnızlık temasını görmekteyiz. Romanın başkahramanı olan Adem, her vesile ile Ren Nehri'in kıyısına gidip onunla bir iç konuşma yapmaktadır. Yaşadığı sıkıntıları, acıları, özlemlerini Ren'le paylaşmaktadır.

“Benim, bak burada çok anlatacağım var. Sık sık geleceğim sana. Çünkü bizim 'bun'lu günlerimiz şimdi. Aslına bakarsan, ben de çok bunalımdayım. Birincisi, ninemin, dedemin özlemleri. Birincisi, okulum. Birincisi yapayalnız oluşum! Birincisi, Adnan Abi'm. Görüyorsun değil mi; hepsi birinci! Karşıma oturup anlatsam, anlatsam, anlatsam, akşam ininceye kadar anlatsam, bitmez!...” (Baykurt, 2018: 6).

Okulda mutsuz geçen zamanları, Adem'de yalnızlık duygusunun daha yakıcı bir şekilde ortaya çıkmasına yol açar. Çaresizlik içinde Ren'e haykırır.

“Ey Koca Ren! Sana gelirim demiştim. İşte geldim. Okumam bu okulda! Ey Büyük Ren, senden sormak istiyorum: Geldiğin yerlerde okullar nasıl? Eni, boyu, yüksekliği kaç yalnızlıkların?”(Baykurt, 2018: 31).

Koca Ren romanını, göçü işleyen benzer realist romanlardan ayıran bir özellik de iç monologların fazlaca kullanılmasıdır. Esasen iç monolog, psikoloji ögesini fazla kullanan modernist romanlarda daha çok görülen bir özellik olmakla birlikte diğer roman türlerinde de işlenen bir tekniktir. İç monologun işlendiği pasajlarda, kahraman ile okuyucu baş başa kaldığı için romanın kurgusal gerçekliği daha doğal bir çehreye bürünerek anlatıma yeni bir boyut kazandırılmaktadır (Tekin, 2018: 278). Adem'in iç dökmeleri devam eder:

“Şimdi anlamaya çalışıyorum; Koca Ren'in nesine ağlayacağım? Ama Koca Ren beni hiç anlamıyor. Onun bildiği yalnızca, gurk gurk akmak! Bir de taşımak yüklü salları, dolu gemileri!” (Baykurt, 2018: 154).

'Koca Ren beni anlamıyor' sözünde belki de dünyanın en gelişmiş bir ülkesinde, devasa bir şehirde bir bütün olarak, orada yaşayanların, maddi varlıkların kahramanın içinde bulunduğu çaresizliği, garipliği anlamamaktan, kendini anlatamamaktan duyulan sitem vardır. Sonuçta nehir de şehrin doğal bir ögesidir. O da kahramanın duygularına

tercüman olamamaktadır. Adem kendisini yalnız hissetmektedir. Romanda Ren Nehri, başkahraman olan Adem'in yaşadığı ruhsal gelgitlere göre bazen farklı tasvir edilmektedir. Öyle ki göçmen olan Adem, Ren Nehri'ni kendi köyü ile özdeşleştiriyor. Yabancı bir memlekette bir türlü alışamadığı insanlardan kaçıp doğanın büyük bir nimeti olan suyla, bir nehirle konuşup onda yalnızlığın ve özlemin verdiği yakıcılığı gidermeye çalışmaktadır.

“Irmakların en güzeli bence Ren'dir. Çünkü benim köyüm onun yanındadır. Bir gün yeryüzünde buluşursak, sana köyümüzü gösteririm...”(Baykurt, 2018: 36).

İnsan ile doğaya ait unsurların bütünleşmesi kadim zamanlardan beri süregelen bir gelenektir. En zor zamanlarımızda insanlardan kaçıp doğaya, suya, toprağa, kuşa, ağaca vb. daha birçok varlığa sığınırız. İnsanoğlu yaşadığı acılardan ve sıkışmışlık duygusundan kaçıp kurtulma isteğiyle böyle davranmaktadır.

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında yalnızlık teması diğer romanlara göre çok belirgin olarak görülmesi de bir şey dikkati çekmektedir. *Koca Ren* romanında Adem, yaşadığı yalnızlık ve özlem duygusunu Ren Nehri'yle konuşarak gideriyordu. *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında ise Musa Kazım Bey, zeytin ağacıyla konuşarak aynı şeyi yapmaktadır. Melek Hatun, Musa Kazım'ın kızları Zehra ve Nesibe ile babalarının zeytin ağacı ile olan konuşmalarını birkaç yerde dile getirmektedir.

“Sonra dostu ulu zeytin ağacına gidiyor. Sonra bizim onu anlayamayacağımızı bildiği için o da gidip ağaç arkadaşıyla konuşuyor.” (Kemal, 2020: 129).

Zehra babasının ağaçla konuşmasını garipsemekte, bunu Melek Hatun'a sormaktadır.

“Ağaçla konuşulur mu Melek Hatun? Konuşulur kızım, konuşulur. Bu gurbet elde tek başına kalınca. O, kuşlarla, çiçeklerle, boncuklu arılarla konuşur.” (Kemal, 2020: 130).

Gurbette, kendi vatanından uzakta olmanın verdiği bir iç dökme ihtiyacı kahramanları doğadaki varlıklara yakın kılmaktadır. Romancılık anlayışında uzun tasvirleri ve diyalogları tercih eden Yaşar Kemal'in, bu romanda da aynı yöntemi kullandığını görebiliriz. Melek Hatun ve Musa Kazım Bey'in kızları arasındaki bu

diyalog uzun bir şekilde işlenmektedir. Melek Hatun'un da ifade ettiği gibi bazen de sıkışmışlık duygusu insanı doğa ile hemhâl kılmaktadır.

“Ben ayla konuşan kızlar kadınlar gördüm. Sıkışmış insanlar her şeyle konuşurlar. Yeter ki insan çaresiz kalmasin. Yağan yağmurla düşen karla, esen yelle konuşur.” (Kemal, 2020: 143).

Yalnızlık temasının göç bağlamında işlendiği romanlardan biri de *Yedinci Bayrak*'tır. Evinden yurdundan ilk olarak ayrılan Hasret, Üsküp'e gitmek için kocası ile yollara düşeceklerdir. Yolda ilk kez gördükleri her şeyi demirden olma, üstelik keskin çığılığıyla beyaz bulutlar salarak geçen trenin kocaman kısmının lokomotif olduğunu söyler Ali Sabir. Tren gittikten sonra Hasret'in içini yoğun bir yalnızlık duygusu kaplar. Çünkü karşılaştığı bu durum bambaşka bir dünyaya açılmaktadır. Çocukluğu ve gençliği yeşil alanlarda ve saf doğanın kucağında geçen Hasret, belki de bir daha o güzel dünyayı göremeyeceğinin verdiği hisle doludur. Yaşadığı topraklardan uzakta ve göç yolunda gariptir.

“Çünkü bu gibi şeylerin olduğu dünya başka bir yerdi. İnsanın içini oyan bir yalnızlıktı bu. Şu anda ne toprağı, ne evi vardı. Göç yoluna düşmenin çok ağrı veren bir hastalığa tutulmaktan farkı yoktu.” (Kutlu, 2017: 78).

Romanın başkişisi olan Hasret küçükken de evlerinin Saraybosna dışında olması ve hemen hemen hiç arkadaşı olmaması onun, hep yalnız bir kız çocuğu olarak yetişmesine sebep olmuştur. Fakat o küçük kız kendi dünyasında mutludur. Yeşilliklerin, otların, çiçeklerin arasında, keçileriyle, avucunun içi gibi bildiği değirmeniyle ve ninesinin kokusuyla uyumuş mutlu bir çocukluk yaşamaktadır. Oysa şimdi Üsküp'te bambaşka bir şehirde o günlerin hayaliyle kendisini yapayalnız hissetmektedir. Hasret'in kocası Ali Sabir, kızına göz koyup da evlerinin önüne kadar gelen Arnavut Ahlat Kâzım'ı dövdükten sonra Ali Sabir, kendisini yalnız hisseder. Arkadaşı Süleyman Ağa kendisine soğuk davranmaktadır. Doğru düzgün konuştuğu bir tek Mesut Çavuş vardır. Bir gün Ali Sabir'e dışarı çıkamayacağını söylediğinde, Ali Sabir, yoğun bir kedere gark olur.

“Yalnızlık... Ah yalnızlık! ‘Koca’ ve ‘Muhteşem’ diye belledikleri Osmanlı toprağı kadar geniş bir dışlanma duygusu yaşadı o gün. Ne kahve içti, ne de çorbasını.” (Kutlu, 2017: 219).

Selanik'ten ayrıldıktan sonra göç yolunda, yağmur altında bir kulübeye sığınan Hasret, oğlu Alemdar ve ikizleri binecek bir hayvan bulmak için ayrılırlar. Islak zeminde bir köşeye kıvrılarak perişan bir hâlde oğlunu ve torunlarını beklemektedir. Kulübede tek başına kalan Hasret bu izbe yerde tek başına ölüp gitmekten korkmaktadır.

“Allahım, bana daha fazla acı yaşatma. Bir köpek ölüsü gibi yapayalnız koma.” (Kutlu, 2017: 328).

3.1.7. Yabancılaşma

Felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerde önemli bir kavram olan yabancılaşma kavramı, özellikle modernist roman anlayışının ortaya çıkışıyla edebiyatta da işlenen bir kavram olarak yer etmeye başlamıştır. Marksist literatürde üzerinde önemle durulan bir kavram olan yabancılaşma, *en genel çerçevesiyle bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır*. (Marshall, 2005:798). Başka bir tanıma göre ise *insansal ürünlerin insanı boyunduruğu altına alan karşıt güçler durumuna gelmeleri ve bunun sonucu olarak da insanı insan olmayana dönüştürmeleri sürecini dile getirir* (Hançerlioğlu,1998: 201). Doğrudan birey ve içinde yaşadığı toplumsal şartlar içinde şekillendiğinden, yabancılaşma kavramı esasen sosyoloji bilimine daha yakın durmaktadır. Edebiyatın da merkezinde birey ve toplum olduğu için yabancılaşma terimi, edebiyat ve sosyoloji bilimini birbirine en çok yakınlaştıran kavramlardan biri olmaktadır. İnsana ait gerçekleri ve durumları kendi doğal evreni içinde dile getiren romanın ve içindeki karakterlerin yabancılaşmasında eğitim, ekonomi, kültür, Batılılaşma, kentleşme gibi etmenlerin doğrudan etkisi olduğu gözlenmiştir (Ünaldı, 2011: 199). Edebiyatta ve özellikle romanda yabancılaşma bazen ötekileşme, kimlik bunalımı, değer yargılarının değişmesi gibi alt kavramlar şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu çalışmada incelenen romanlarda da bu durum görülmektedir.

Gurbet Kuşları romanında yabancılaşma olgusunu, köyden şehre gelen kahramanların aile, eğitim, din, evlilik, namus, dürüstlük, yozlaşma gibi kavramları algılama tarzında meydana gelen değişimler şeklinde görebiliriz. Romanın önemli kahramanlarından olan Nermin Hanım, kocasının yanında çalışan Kabzımal Hüseyin'i ayartmış, kocasını bir şekilde köyüne yollamış ve onunla birlikte olmaya başlamıştır.

Fakat Kabzımal Hüseyin, bu durumdan dolayı rahatsızdır ve vicdan azabı çekmektedir. Zenginlik ve şatafatlı yaşamın sunduğu olanaklara karşı koyamayan Hüseyin Efendi artık karısı olan Nermin Hanımla ahlâki, sosyal, ekonomik yozlaşmanın her türünü yaşamaya başlamıştır.

“Allah, 'Yürü ya kulum!' demişti sonraları. Bu şimdi sahibi olduğu sebze hali'ndeki dükkâna işçisi Gağur gibi hamal olmuş, zamanla ihtiyar ağasının gözüne girmiş, daha sonraları da adamın evine yerleşmişti. On yıl önce. Kocaman yumrukları, geniş omuzu, sağlam bilekli kollarıyla kütür kütür, ağasının kısır ama genç, bir kısırak kadar da iştahlı karısıyla mercimeği fırına... Vermişti ama, suç kendisinde değildi. Gece, geceler... Gençti, toydu, o işlerden pek anladığı yoktu. Kadınsa alev alev, bileğinden tutmuş, yatağa çekmiş, erkek kendisiymiş gibi... O zaman şimdiki gibi değil, yüreğinde Allah korkusu, içinde ağasına saygı, sevgi, daha kötüsü, 'Yediği çanağa sıçmak' gibi gelen ekmezsizlik, sütsüzlük düşüncesi. Kadınsa, 'Hadi hadi' demişti. 'Er olup da beni şuna buna muhtaç etmesin. Sen olmazsan başkası olacak. Hem bana bak, Hazreti Yusuf kıssasını bilin mi? Vallaha dirim ki, Hüseyin bana böyle böyle didi dirim, tozunu tozağını attırırım senin!’”(Kemal, 2020: 60).

Nermin Hanım, ilginç bir şekilde Hz. Yûsuf kıssasını hatırlatır. İşin özünde nefsine hâkim bir erkek ve reddedilmiş kadın motifi vardır. Hüseyin'in Nermin'i reddetme gibi bir şansı ve isteği olmasa da, burada, reddedilmiş kadın motifinin ortak bir bilinçaltında dışavurumunu görmekteyiz (Ümütlü, 2019: 152). Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de 'ahsen'ül-kasas' yani en güzel hikâyeye, kıssaların en güzeli (Kırca, 1989: 178) olarak geçen Hz. Yûsuf'un hikâyesi herkes tarafından bilinen ve ibretle okunan bir olaydır. Orhan Kemal, bu hikâyeyi kahramanının ağzından söyleterek bir hatırlatma yapmanın yanında mizahî bir tavır da sergilemiştir. Çünkü hem Kabzımal Hüseyin Efendi hem de Nermin Hanım'da Hz. Yûsuf'un dürüstlüğünü ve ahlâki olgunluğunu bulamamaktayız. Yazarın bu kıssaya çağrışımsal göndermede bulunması, metinlerarasılık yönteminin kullanıldığını göstermektedir. Nermin Hanım romanın birçok yerinde kişilik ve ahlâki düşkünlüğün örneğini sergiler.

“Karısı, 'Dünyaya bir defa geliyor insan,' demişti. 'Hayat bir merdiven, inmeyi düşünmeyeceksin. Çıkmak için her şeyi yapacaksın, her şey de uygundur. Bunun için kafayı çalıştırmak yeter!’”(Kemal, 2020: 59).

Köylülükten burjuvalaşmaya doğru bir sınıfsal ilerlemenin temsilcisi konumunda bulunan Kabzımal Müteahhit Hüseyin Efendi, Orhan Kemal'in toplumcu gerçekçi roman anlayışında kendine özgü bir kahraman tipini temsil eder. Romanın yozlaşmış ve bozulmuş tiplerinden biri olan Hüseyin Korkmaz, diğer olumsuz kişiler olan karısı

Nermin ve Gafur'dan farklı bir portre yansıtılmıştır. Bunda, Orhan Kemal'in gerçekçilik anlayışının diğer sosyal gerçekçi yazarlardan biraz farklı bir tutum sahibi olmasının rolü vardır. Zira yazara göre insanlar kötü değildir, onları kötülüğe, suça iten bozuk toplum yapısıdır (Narlı, 2020: 36). Patronunun karısı sayesinde gözleri açılan Hüseyin Efendi, yeni yaşamın kendisine sağladığı zenginliğin ve Nermin Hanım'la birlikte olmanın sosyete de sağladığı popülerliğin meyvelerini yese de eski köy hayatını, ailesini, anasının *bol soğanlı bulgur pilavını* özlemektedir.

“Bana kalsa, dedi. ‘Koyüm yok mu koyüm? Aaaaah anam babam, ah!’ İçinden köyü, köyünün atla, eşekle sürülen düvenleri, püfür püfür esen dere boyu kıyısındaki ulu cevizlerin koyu gölgesi geçti. Sonra daha geriler, daha gerilerin baba evi, anası, anasının bol soğanlı bulgur pilavları, cacıkları, saç ekmekleri burnunun direğini sızlatan bir hasret hâlinde geçti.

‘Şimdi koyde, anacığımın bulgur pilavı tenceresi başında olmalıydım,’ dedi.

Yusuf güldü: ‘Bulgur pilavını pek mi seviyon?’ ‘Pek sevdiğimden değil, benim hanımın, arkadaşlarının inadına. İnadına da değil, bulgur pilavıynan cacık, ayran bana İngiliz kuponundan elbiselerimi unutturuyor, kolalı yakamı, kravatımı unutturuyor da ondan!’ (Kemal, 2020: 278).

Kabzımal Hüseyin Korkmaz, bir türlü şehir hayatına uyum sağlayamamaktadır. Yeni yaşamında karısı ve karısının arkadaşları onu bir türlü benimseyememekte ve onu ciddiye almamaktadırlar. O da bunun farkındadır. Onun deyişiyle *koyde*ki eski saf ve doğal yaşamını özlemektedir. Bulgur pilavını çok sevdiği için özlememekte, üzerindeki kılık kıyafeti daha doğrusu içinde bulunduğu kolalı elbise ve kravatla sembolleşmiş yapıştırma veya suni modernliğe bir karşıtlık oluşturduğu için özlemektedir. Aslında yazar, kravata ve takım elbiseye karşı değildir. Hüseyin Korkmaz, belli bir emek harcayarak veya eğitim görerek bulunduğu noktaya gelmemiş, talihinin yaver gitmesi ve dejenere tiplere denk gelmesi sayesinde sonradan görme bir zengin olup çıkmıştır. Yazarın satır aralarında gizlediği eleştiriyi bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Orhan Kemal'in haksızlığa, sömürüye, maddiyata karşı eleştiri anlayışını romanında ustalıkla oluşturduğu diyaloglarda olduğu kadar iç monolog şeklinde verdiği cümlelerde de görmek mümkündür.

“Devir, istemesini bilen devriydi. Tahsil mi? Diploma mı? İlmü irfan mı? Hadi canım. Bütün bunlar birer kuruntudan ibaretti. Dünyanın en zengin, en akıllı insanları diplomasızlar, hayatları dehşetli mücadelelerle geçmiş kaba saba insanlardı. Mihveri paraydı bu dünyanın para!” (Kemal, 2020: 107).

Kabzımal Hüseyin'in içinden geçen bu sözler zamana yapılan bir sosyal eleştiridir. Esasen tarih boyunca hemen her dönem paranın, maddiyatın birçok şeye

baskın geldiği bir vakadır. Yazar da bu hakikatin farkındadır ve gizliden gizliye bu duruma isyan etmektedir. Değerli olmak ile etkili olmak arasındaki haksız dengenin düzenine bir sitem vardır.

Dış göçü anlatan bir roman olan *Koca Ren*'de, kendine yabancılaşmanın ve kendi kendinin ötekisi haline gelme sürecinin (Cihangir, 2020: 48) başlangıcı olarak da kabul edilen ötekileşme kavramı somut bir biçimde görülmektedir. Bireyin kendine, kültürüne ve ait olduğu topluma yabancılaşmasını (Cihangir, 2020: 2) ifade eden ötekileşme, yabancı bir ülke veya yabancı bir kültür içinde azınlık olarak ikamet edildiğinde daha bir önem kazanmaktadır. Almanya'da bir işçi olarak yaşamını sürdüren Salim Sarıkaya, burada bazı örf ve adetlerin değiştiğini, karşılıklı sohbet etme imkânının kalmadığını, bunda değişen ve gelişen teknolojinin de etkisinin olduğunun farkına varmıştır. Kendisini gerçekten dinleyen bir yurttaş bulamadığı için iş arkadaşı Achim'e içini döker.

“Yani şu sizin Pause dediğiniz ara dakikalarda başını şişirdim; kusura bakma! Ama başka kime derdimi dökeyim, kimden umur bulayım? Kendi yurttaşlarım bile anlattıklarımı özden dinlemiyor. Evlerine gidiyorsun; eskiden televizyon açarlardı, şimdi video denilen icat var, takıyorlar bir kaset. Açıyorlar iki bira. Biri sana, biri kendine.”(Baykurt, 2018: 95).

3.1.8. Osmanlı Devleti'nin Zayıflaması ve Çöküşü

Göçü ele alan romanlar içinde işlenen konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve çağının gerisinde kalmasıdır. Devletin 19. ve 20. yüzyılda siyasal anlamda zayıf durumda bulunması iki taraflı bir problemin varlığına işaret etmektedir. Birincisi, özellikle Balkan coğrafyasında hâkimiyeti altında yaşadığı milletlere söz geçiremeyecek duruma gelmesi, onların da neredeyse bir yüzyıl süren uzun bir isyan hareketine girişerek neticede Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi imparatorluğun büyük toprak kayıplarına uğramasıdır. İkincisi de yine devletin zayıflamasından ötürü bozulan birçok kurum gibi eğitim müessesesinin de bu bozulmadan nasibini alarak Türk ve Müslüman halkın Sırp, Hırvat, Arnavut, Bulgar, Yunan gibi halklara göre epeyce çağın gerisinde bulunması ve dolayısıyla ağır bir cehalet gerçeğinin içinde varlığını sürdürmek durumunda kalmasıdır. Balkan göçünü işleyen *Viran Dağlar* ve *Yedinci Bayrak* romanında yazarların bu konu üzerinde özel bir hassasiyetle durdukları gözlenmektedir.

Viran Dağlar romanında Osmanlı Devleti'nin zayıflması, Rumlar, Bulgarlar ve Sırpalar arasında gittikçe yaygınlaşan milliyetçilik düşüncesi bağlamında ele alınmaktadır. Romanın başkişisi Zülfikâr Bey'e göre bu halkların ben Yunanım, ben Bulgarım, ben Sırpım demeleri karşısında onun da ben Türküm, Osmanlıyım demesi doğal bir savunma olmaktadır. Hatta bu durumu bir onur meselesi olarak alır (Cumalı, 2019: 113-114). Devletin zayıf ve aciz duruma düşmesinde yönetimdeki kişilerin de payı olduğu vurgulanır. Osmanlı'nın kendini yenilemekte geciktiği, iktidardaki İttihatçılar'ın gözüpek, vatansever subaylar oldukları fakat politikada yetersiz kişiler oldukları eleştirilir. Bilgi ve yetişme tarzı açısından eksik oldukları, Makedonya'ya yeni bir düzen veremedikleri ifade edildikten sonra bu gidişle Makedonya'nın imparatorluktan kopmasının uzun sürmeyeceği belirtilir (Cumalı, 2019: 122).

Yedinci Bayrak romanında öne çıkan izleksel unsurlardan biri de Türk ve Müslüman halkın göç etmesinin temel sebebi olarak tebaası veya *tuğu* altında yaşadıkları Osmanlı'nın gelişen ve değişen dünya koşullarına ayak uyduramaması sonucu zayıflaması, egemenliği altındaki azınlıklara söz geçiremeyecek duruma gelmesi ve böylece günden güne elindeki topraklarını kaybetmesidir. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasında savaştan savaşa girmesi, savaşlar sonucunda yenilgi ve toprak kayıplarının gelmesinde devletin kurumlarının işlemez hâle gelmesi ve böylece gerilemesi önemli bir etkidir (Ercilasun, 2020: 394).

Ayla Kutlu, Osmanlı'nın zayıflaması tahlilinden evvel, henüz romanın başlarında kutsal devlet ve onun karşısında vatandaşın ne anlama geldiği konusunda önemli bir eleştiri yaparak olayları ve olguları geniş bir perspektiften değerlendirme imkânı sunmaktadır.

“Osmanlı desen... Osmanlı her soydan kurunun yanında yaşları da yakıyordu. Hep öyle yapmıştı. ‘Devlet... Ebed müddet...’ Üç kelimeyle Osmanlı buydu. Devlet dışında her şey teferruattı. İnsanı hiçe saydığı için, her gittiği yerde, kısa süre sonra başlattığı hoşnutsuzluğu, idaresinin zaaflarını ve adaletsizliği önemsemediği için, ırkların toprakları üstündeki rahatsızlıkları kuşaklar boyunca sürüyordu.” (Kutlu, 2017: 52).

Yedinci Bayrak romanında devlete yapılan eleştirilerin önemli bir kısmı, kendini yenileyememiş, çağın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak eğitim sistemidir. Romanın okumuş karakteri olarak Ali Sabir, Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde birinci faktör

olarak modern çağın gereklerine kendisini uyarlayamayan eğitim sistemini görmektedir. Hemen her vesile ile bu konuyu derin bir şekilde düşünmekte ve isyan etmektedir.

“Molla yetiştirmek kolay. Masrafsız da. Medrese çok. Orada verilen eğitim iki yüzyıl gerilerde kalmış. Bunun Osmanlı'ya getireceği felaketi neredeyse kimseler anlamıyor.” (Kutlu, 2017: 83).

Ali Sabir'in doğduğu yer olan Vidin, Bulgar Prensligi'ne bağlıdır. Bulgar Prensligi ise Osmanlı'ya tabidir. Fakat eğitim sistemi olarak Müslümanlar'ın okullarından epeyce ileri bir anlayışa ve müfredata sahiptir. Üstelik bu okullarda alttan alta Osmanlı düşmanlığı da aşılacaktır. Fakat kadim devlet bu durumun farkına varamamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu gittikçe zayıflamakta ve her geçen gün kan kaybetmektedir. Devletinden başka güveneceği bir dayanak kalmayan halk ise umudunu yitirmekte ve gelecekte endişe etmektedir.

“Bütün Rumeli diken üstündeydi. Halk umutsuz ve tedirgin. Osmanlı, hızlı fetihleri kadar hızlıca, suda eriyen buz gibi eriyerek Rumeli'ni yitirmekteydi.” (Kutlu, 2017: 85).

Ali Sabir'in ölümünden sonra Hasret ve ailesine kol kanat geren Mesut Çavuş'un oğlu Doktor Feridun, aileyi Üsküp'ten çıkararak önce Manastır'a oradan da Selanik'e götürmek istemektedir. Oraya varduktan sonra da ilk iş olarak Hasret'in oğlu Alemdar'a uygun bir okul bulmanın planını yapmaktadır. Bu düşünceler içerisinde halkın böyle yoksul ve çaresiz durumda olmasının sebebi olarak devletin içinde bulunduğu sorumsuzluk ve aciziyeti görmektedir.

“Ah! Bu halkı fakirliğe, cehalete mahkûm eden sorumsuz ve ceberut Devlet-i Aliye-i Osmaniye. Onun günden güne bağnazlaşan halkı... Yenilgiler, eğitimsizlik ve yoksulluk...” (Kutlu, 2017: 264).

Hasret ve ailesinin Saraybosna'dan çıktuktan sonra göç ettikleri üçüncü şehir olan Selanik'te çok uzun bir süre, otuz yıl kalırlar. İttihat ve Terakki partisi ülkenin yönetiminde söz sahibidir. Fakat yeni yönetim de ülkenin kötü giden gidişatını durduramaz. Osmanlı her geçen gün çöküşe doğru gitmektedir.

“İşyanlar, çeteler, baskınlar, hırsızlıklar, kaçakçılıklar, yağmalar, basiretsizlikler, yoksulluklar... Hepsi vak'a-i âdiyeden görülen adaletsizlikler sıradan insanların canını, malını, geleceğini yakarken... Yeni oluşan yönetim hiçbir şeyi değiştiremedi.” (Kutlu, 2017: 323).

3.1.9. Kibir ve Dışlanma

Göçmenliğin trajik yanlarından biri, göç edilen veya gelinen yerde mukimler tarafından dışlanma - kabul edilmeme hadisesidir. Bunun arka planında ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik etmenlerin rolü vardır. İç göçü ele alan romanlarda bu durum kendisini şehirli - köylü gibi bir ayrımla gösterir. Nitekim Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* adlı romanı, iç göçü işleyen bir eser olarak İstanbul'a gelen 'gurbet kuşları'nın oradaki şehirliler tarafından hor görülüp aşağılandığını açık bir şekilde göstermektedir. Ülkenin farklı yerlerinden para kazanma amacıyla İstanbul'un yolunu tutan bu zavallı ve perişan görüntülü köylüler, şehirde yaşayanlar tarafından hayvan olarak nitelendirilir.

"Çevrelerine yenik, şaşkın, mahcup, korkak bakışları, yeşil, sarı, mor, kırmızuları kirli çorapları, kirli turnaklarıyla etlerini hart hart kaşıyışlarıyla garın geniş betonuna bir sığır ılıkılığıyla yayılmış, kalabalıkla, kalabalığın arasında ağır ağır sürükleniyorlardı garın çıkış kapısına.

'Ayılara hele ayılara!'

'Şerefsizim sürü!'

'Her gün bu, her gün bu. Köylerinden ne diye ürkütürler bu hayvanları bilmem ki?'" (Kemal, 2020: 2-3).

Bazen de 'çarıklı' diye nitelenirler.

"Bir başkası sövdü.

Daha bir başkası, 'Çarıklı,' dedi.

...Ayaklarının çarığıyla gelirler, sonra seni beni beğenmezler..." (Kemal, 2020: 186).

Kibir ve dışlamanın bir başka ilginç şekli de romanın kart karakterlerinden olan Kabzımal Müteahhit Hüseyin Korkmaz ile karısı Nermin arasındaki ilginç durumdur. Evlilik ilişkileri çıkar, menfaat ve cinsel tatmin gibi etkenlere dayalı olarak varlığını sürdürmektedir. Her ikisi de daha önceleri başkasıyla evli olan bu ikili, eski eşlerini saf dışı bıraktıktan sonra evlenirler. Bir şehirli olan Nermin, Niğde'nin bir köyünden İstanbul'a gelen şimdiki kocası Hüseyin Korkmaz'ı bir türlü benimseyemez ve her fırsatta onu aşağılar, kocaman ayaklarıyla alay eder.

"Bütün derdi, şu koca ayaklı Kabzımal Müteahhit'i adam etmek. Fakat ne kadar güç iş bu biliyor mu? İnsanın bu dünyada kocaman ayaklarından başka meziyetleri de olmalı. Olmadı mı, olmuyor işte." (Kemal, 2020: 143).

Başka yerlerden gelen insanlara karşı oluşan algı, öyle bir boyuta ulaşıyor ki adeta millî bir ayıp olarak nitelenmektedir. Kılık kıyafetleri, bakışlarıyla şehri çirkinleştiren bu gruh, gelen turistleri de rahatsız etmektedir. Hükümet bir an önce bu işe el atıp

gelen köylüleri, köylere geri yollamalıdır. Orhan Kemal'in kendisi de Adana'dan İstanbul'a geldiği için Anadolu'nun çeşitli yerlerinden buraya gelen insanlara karşı oluşan bu antipati ve dışlamayı bizzat gözlemleme şansı bulmuştur.

“Büyük şehrin sevmeydiği, hatta nefret ettiği insanlardı bunlar. İstanbul'u kılık kıyafetleri, yaban yaban bakışlarıyla çirkinleştiriyor, hatta kirletiyorlardı. Vatandaş matandaş, zaten nazla niyazla gelen Batılı turistlerin midelerini bulandırmaya hakları yoktu, olamazdı, olmamalıydı. İşi hükümet önemle ele almalı, kanun çıkarmalı, sokmamalıydı büyük şehre! Bu çirkinlik, bu kir, bu pas 'Milli ayıbımız' olabilirdi; bu ayıbın köylerde kalması, taşınunca köylere geri itilmesi 'Milli ödev' olmalıydı!” (Kemal, 2020: 246).

Kibir ve dışlanmanın görüldüğü önemli bir eser Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* adlı romanıdır. Ali Sabir ve ailesi Saraybosna'dan Üsküp'e zor şartlar içinde gelmişlerdir. Önemli sorunlar yaşamışlardır.

“Uykusuzluk, susuzluk, yorgunluk, umutsuzluk ve sıkıntıydı... Bitmeyen, sürüp giden bozuk ve ürkütücü yollar kadar sıkıntı...” (Kutlu, 2017: 92).

Fakat Ali Sabir'in düşüncelerinde daha acı olan bir gerçek de uzun zamandır Osmanlı'ya bağlılıklarını sürdüren Rumeli'nin Türk ve Müslüman halkının, her geçen gün yitirilen toprak kayıplarından sonra kendi öz yurtlarında yoksullaşmaları ve Anadolu'ya geçtikten sonra orada ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmeleri, 'suyun öte yanından gelmiş' olarak nitelenmeleridir.

Hasret ve ailesi İstanbul'a geldikten sonra bazı problemler yaşamışlardır. Balkanlar'dan İstanbul'a büyük bir göçmen nüfusun yığılması şehirde bazı huzursuzluklara yol açar. Hırsızlık, kavgalar sözü edilen problemlerden bazılarıdır. İstanbul halkı göçmenleri 'haneberduş' olarak nitelemiştir. Sözlükte 'evi omzunda, yersiz yurtsuz, serseri' (Devellioğlu, 2013: 373) gibi anlamları olan bu sıfat, ister istemez yerinden yurdundan göçmek zorunda kalan çaresiz ve yoksul göçmenleri yaralamıştır.

İstanbul'da Rumeli'den gelen göçmenlere yemek veren devlete Hasret, teşekkür etmektedir. Lâkin yemek dağıtım sırasında görevlilerin göçmenlere yönelik gurur kırıcı sözler kullanmaları, bu iyiliği bir lütuf ve tahammül şeklinde göstermeleri zaten yorgun ve kırgın olarak anavatana gelen bu insanları, tarifsiz bir biçimde yaralamıştır. Bazı görevlilerin onlara bir dilenci gibi davranmaları ayrıca kalplerini kırmış, devletlerine zaten küskün olan göçmenlerin daha da küskün olmasına yol açmıştır.

“Ama dağıtım sırasında görevlilerin kullandıkları sözler yok mu? Lütuf ve tahammül havasına girmiş, her vesileyle azarlıyorlar. Güngörmüş insanlar, dört elle sarılmak için anavatana geldiklerinde zaten yorgun ve kırgındılar. Bazı görevlilerce, felaketlerini buralara taşıyan dilenciler gibi karşılanmaları kalplerini kırıyordu.” (Kutlu, 2017: 376).

Bu gibi düşüncelerle İstanbul’dan kırgın ve küskün bir ruh hâliyle ayrılırlar.

“Salgınlar ve kırgınlıklarla dolu İstanbul’da gönlü kararmıştı.” (Kutlu, 2017: 385).

Bir yıla yakın kaldıkları İstanbul’dan kırgın bir şekilde ayrılan Hasret, İzmir’e geldikten sonra şehrin güzel ve ferah ortamı ona da huzur duygusu aşlamıştır. Şehirdeki yabancı nüfus fazlalığına hayret eder. Yabancıların içinde bulunduğu zengin ve temiz yaşamlarının benzerinin Selanik’te de olduğunu düşünür. Bu gibi düşüncelerle hemhâl olan Hasret, Osmanlı’ya bağlı bu topraklarda savaşın acısının anlaşılmasına içerler ve Türkler’in, Müslümanlar’ın şehirde yaşayan azınlık milletlerden daha fakir ve emir kulu olmalarına içten içe isyan eder.

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında mübadilleri dışlama ve ötekileştirme, kendi milliyetinden olanlar tarafından yapılmaktadır. Romanın kahramanlarından olan Rum Hırsto İsmail Çavuş ile Çanakkale Savaşı’nda Yunan kuvvetlerine karşı savaşmıştır. Şimdi mübadele gereği Yunanistan’a gitmeleri söz konusudur. Fakat o gitmemenin bir çaresini aramaktadır. Annesine, eğer Yunanistan’a giderlerse kendilerine çok kötü davranacaklarını, Yunanlılar’ın Anadolu’dan giden Rumları sevmediklerini söyler. Aynı şekilde Yunanistan’dan gelen Türkleri de buradaki Türkler yani kendi milliyetinden ve dininden olanları sevmemektedir. Bu durum acı bir trajedidir.

“Seni hükümetin eline verirler, onlar da seninle birlikte Yunanistana gönderirler. Yunanlılar da bizi acımızdan öldürür. Baban derdi ki Yunanistan Türklerini de bizim Türkler hiç sevmiyorlar. Öyle diyordu senin baban.” (Kemal, 2020: 207).

Mukimin muhaciri dışladığı önemli bir eser olan *Koca Ren* romanında kibir duygusunu en yoğun biçimde hisseden kişi Adem’dir. Melanie ile tartışmalarının temelinde de Alman çocuklarının Türk çocuklarına karşı olan aşağılayıcı tavırlarıdır. Adem’in saçlarının siyahlığı Melanie’nin gözünde öteki olmanın göstergesidir. Öyle ki Adem’e saçlarını sarıya boyamasını bile tavsiye eder. Adem ondan daha çalışkan olmasına rağmen sınavda onun kağıdına bakarak yazan Melanie daha yüksek bir not

alacağını bilmektedir. Adem bu duruma bir itiraz edecek olsa bir de öğretmen tarafından azarlanması kuvvetle muhtemeldir.

“Sana bakıp yazdım; notum seninkinden iyi gelecek! Bu kara kafa sende oldukça Frau Platte sana not vermeyecek; boşuna uğraşma! Saçlarını sarıya boyatırsan, belki... Merkez istasyonun ardında büyük Klöcknerhaus var. Çok yüksek bir yapı; altında bir berber, kara saçları sarıya boyuyor. Git, seninkini de boyasın! O zaman belki bir 3 verir!...” diyor. Sesimi çıkarsam, ağlayacak. Öğretmen başıma dikilip beni azarlayacak.”(Baykurt, 2018: 34).

Melanie Adem’e devamlı bir biçimde pis olduğunu, kötü koktuğunu söyler. Adem de her zaman yıkandığını, asla kötü kokmadığını ifade ederek onun yaptığı suçlamaları kabul etmez. Benzer bir davranış okuldaki bazı öğretmenler tarafından da sergilenir. Alman öğretmenler de göçmen çocukların temiz olmadıkları, kötü koktukları gibi suçlamalar yönelir.

“‘Çoğunuz kokuyorsunuz!...dedi Frau Platte. ‘Çünkü düzenli yıkanmıyorsunuz.’”(Baykurt, 2018: 84).

Bu ve benzeri gibi sebeplerle okul bahçesinde bile Alman çocuklarla Türk çocukları ayrı ayrı gruplar hâlinde toplanmaktadırlar. Bu tablo sınıf içindeki gruplaşmayı ve yabancılara olan bakış açısını kanıtlar niteliktedir.

Okulda yapılan veli toplantısında Melanie’nin babası Thomas Löpke, görüşlerini açıklar. Ona göre Türk ve Alman çocukları arasında dil ve kültür farklılığı olmasından dolayı Türk çocuklar dersleri geç öğrenmekte, hatta bazıları anlayamamakta, bu durum da Alman çocuklarının ilerlemelerini engellediği ve derslerden sıkıldıklarını ifade eder. Dolayısıyla Alman ve Türk çocuklarının ayrı sınıflarda ders görmesi gerektiğini belirtir. Bu söylediklerinin de ayrımcılık sayılamayacağını da ayrıca belirtir.

Yine okul müdürü Frau Wolf’un Salim’e söylediği sözler kibrin dışavurumuna önemli bir örnek oluşturmaktadır.

“Almanlaşmak kolay değildir. Dünyada herkes Alman olamaz. Ayrıca bizim buna gereksinmemiz yok. Kendi kendimize yetecek kadar varız yurttan. Dış ülkelerden işçi getirmemizin nedeni kendimize yetmeyişimiz değildir. O bir ekonomik önlemdir.”(Baykurt, 2018: 90).

Okul müdürünün bu sözlerinde, yerlinin dışarıdan gelen göçmene olan hakir bakış açısı tüm açıklığıyla görülmektedir. Ayrıca Almanya’ya olan göçlerin ana sebebini açıklaması yönünden de dikkate değer bir husustur.

3.1.10. Yozlaşma

Gurbet Kuşları romanında yozlaşma izleği, romanın kart karakterleri arasında sayılan Kabzımal Müteahhit Hüseyin Efendi ile karısı Nermin'in yaşamlarında özellikle göze çarpar. Çıkar ve cinsel tatmine dayalı bir evlilik gerçekleştiren bu ikili, önceki yaşamlarında başka kişilerle evli oldukları hâlde eşlerini saf dışı bırakıp evlenirler. Dönemin iktidarının her mahallede bir milyoner yaratma anlayışına bağlı olarak Hüseyin Efendi de karısı sayesinde o da bir milyoner olmuştur.

“Evet, bu karısı olmasa milyoner Müteahhit Hüseyin Beyefendi olamazdı, doğrusu.” (Kemal, 2020: 63).

Ne var ki karısı Nermin için yükselmenin ve daha da zenginleşmek için her mübah görünmektedir. Önceki eşini aldattığı gibi şimdiki eşi olan Hüseyin Efendi'yi de başka erkeklerle aldatmaya devam eder. Ahlâki anlamda gerçek bir düşkünlüğü tüm boyutlarıyla sergileyen Nermin Hanım için zenginlik ve şehvet önemlidir.

“İlk zamanlar bakanlardan başlayıp, milletvekillerine kadar derece derece düşen bu kadın, sonraları genel müdürler, daha sonraları da müdürlerde karar kılacaktı ama, olmuyordu. Hem sonra ne vardı müdürlerin, muhasebecilerin elinde? O alelade bir fahişe olmak da istemiyordu. Çünkü onca hayat ne sade para, ne de sadece şehvetti. Belki her ikisi.”(Kemal, 2020: 105).

Önemli ihaleler alabilmek için eski âşıklarından olan yüksek devlet görevlileriyle bile kirli ilişkiler içine girer. Kişiler düzeyindeki bu bozulmanın devlet görevlilerine bile sirayet etmesi ilginçtir. Öyle ki bakan, ihaleyi verme karşılığında yüzde otuz pay bile ister.

“Haa, kocan o işi koparır. Koptuğu andan itibaren, yüzde otuzu benim. Anladın mı?” (Kemal, 2020: 69).

Köşkün hanımı olan Nermin'in bu özellikleri, köşkte hizmetçi olarak çalışan norm karakter Ayşe için isyan edici bir durumdur. Elinin altında her şey olan, adeta bir eli yağda bir eli balda olan bu kadının başka erkeklerle kocasını aldatması anlaşılmazdır.

“Hiç ama hiç sevmiyordu şu kadını. Bunca yem, yiyecek, giyim, kuşam, öyle olduğu hâlde gene de o çıyan suratlı oğlanla aldatıyordu arslan gibi kocasını.” (Kemal, 2020: 189).

Kabzımal Müteahhit Hüseyin Efendi, karısının bu durumunu gayet iyi bildiği hâlde korkusundan ses çıkaramaz ve kaderine razı gelmiştir. Çünkü karısı sayesinde milyoner bir müteahhit olmuştur. İçinde bulunduğu zenginlik ve şatafatı ona borçludur.

Romanın bir diğer yozlaşmış kişisi Memed'in anne tarafından akrabası olan Gafur'dur. Esasen Memed'in İstanbul'a gelmesinde birinci derecede rol oynayan o olmakla beraber sonradan onu İstanbul'a çağırdığı için epeyce pişmanlık duyacaktır. Memed'in babasına mektup yazarak oğlu Memed'i yanına göndermesini ister. Daha önce de köye gittiğinde İstanbul'da kabzımal dükkânı sahibi olduğunu, okuma yazma bildiği gibi şeyler söylemiştir. Mektuptan yaklaşık üç yıl sonra Memed, İstanbul'a gelir. Fakat Gafur kendisine sahip çıkmaz ve ortada öylece bırakır. Memed kısa zaman içinde Gafur'un yalanlarını öğrenir. Gafur Hüseyin Korkmaz'ın kabzımal dükkânında bir işçi olarak çalışmaktadır. Okuma yazma da bilmemektedir. Olumsuz özelliklere sahip olan Gafur'un bu durumunun, onu tanıyan herkes farkındadır. Hamal Veli, onu tanıyanlardan biridir.

“Öte gün de söyledim ya Hacı Emmi, hırızlık onda, yalan dolan onda, ırza namusa dolanmak onda.” (Kemal, 2020: 37).

Patronunun köşkünde kalan Gafur, köşkün hizmetçisi Ayşe'den hoşlanmakta fakat Ayşe Gafur'a yüz vermez. Her fırsatta kıza sözlü tacizlerde bulunmaya çalışır. Onun kendisine uygun bir koca adayı olduğunu söyleyenlere tepki göstererek Gafur'un nasıl biri olduğunu anlatır.

“Gafur'dan er mi olurdu hiç. Allah yazdıysa bozsun. Adamın elinde avucunda nesi var nesi yoksa alır, içkiye, kumara verir, yek ekmeğe muhtaç ederdi.” (Kemal, 2020: 164).

Memed ile Ayşe tanışıp evlendikten sonra bu durum onun için dayanılmaz bir hâl alır. Hem işini hem de sevdiği kızı Memed'e kaptıran Gafur, her fırsatta ondan intikam almaya çalışır. Ona ve Ayşe'ye türlü iftiralar atmaya başlar. Zamanla Memed ve Ayşe köşkten ayrılıp Zeytinburnu civarında bir oda kiralarlar. Biriktirdikleri paralarla inşaat malzemesi alıp kendilerine bir gecekondu inşa etmeye başlarlar. Gafur bu durumu öğrenir ve onları ihbar eder. Bir sabah diğer gecekondularla birlikte onların gecekondusu da yıktırılır.

Gurbet Kuşları romanında yozlaşma izleğinin bir diğer temsilcisi, Memed'in babası İflahsızın Yusuf'tur. Memed İstanbul'a geldikten yaklaşık bir yıl sonra babasına mektup yazarak yanına gelmelerini söyler. Diğer çocuklarını da alıp İstanbul'a gelen aileye köşkte bir oda verilir. Ruh ve karakter olarak birbirlerine pek benzemeyen baba oğul arasında gerginlik ve çatışmalar başlar. Huyları benzer olduğu için Yusuf ile Hüseyin Bey hemen kaynaşırlar. Ona yalakalık etmekte hiç beis görmez.

“Ben senin kapıyı itiyim ağam. Sen bana öl di ölmezsem şu iki gözlerim avuçlarıma aksın?” (Kemal, 2020: 276).

Çıkar için oğlu ve gelinine iftiralar atar, onları sağda solda herkese kötüler. Onu işinden atıp yerine kendisi geçmeyi isteyecek kadar art niyetli bir baba profili sergilemektedir. Gafur hapisten çıktıktan sonra onunla yakınlaşıp ikisi birlikte Memed ve Ayşe aleyhinde sağda solda kötü olumsuz şeyler söylerler. Hatta zamanında Gafur'un Memed'i yüz üstü bırakmasında yine oğlunu suçlu görür.

Koca Ren romanında yozlaşma izleği ilginç bir biçimde, ekonomik sebeplerden ötürü uzak bir ülkeye giden aynı milletten bireylerin hem kendi yaşamlarında hem de kendi yurttaşlarına karşı olan tutumlarında ortaya çıkmaktadır. On altı yıldır Almanya'da yaşayan Ispartalı Kenan, kadınları ve kızları ağına düşürerek onları yaşlı ve zengin ve yaşlı Alman erkeklere pazarlamaktadır. Onunla bu işleri yapan bir de Cemal vardır. Birlikte kadın satmaktan başka otomat soygunculuğu, esrar alım satımı gibi kötü işleri de yapmaktadırlar. Kenan, kocasının tez işi için Almanya'ya gelen Gül'ü de kendi dünyasına çekmiştir. Yozlaşmayı temsil eden bir diğer olan Gül başta, bir lokantada garsonluk yapmaya başlamış, bir süre sonra oraya gelen Kenan'ın kendisinden hoşlanması ve böylece ayartmasıyla hem kendisi ondan faydalanmış hem de onu başka erkeklere pazarlar konuma gelmiştir. Gül eşi Ahmet'i aldattığı ve ona yalan söylediği için vicdan azabı duymasına rağmen yine de o işi yapmaya devam eder. Hatta Kenan'dan hamile kalır ve çocuğunu aldırma için birlikte Hollanda'nın Utrecht şehrine giderler. Uzun zamandır Kenan'ı takip eden Alman polisi en son, Ren Nehri'nin üzerindeki köprüde onu sıkıştırır. Kaçamayacağını anlayan Kenan Sarı köprüden Ren'e atlar ve ölür.

3.1.11. Aşk

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanında görülen en belirgin temalardan biri aşktır. Romanın başkişisi Musa Kazım Ağaefendi - Melek Hatun aşkı, Kerim - Peri aşkı, Poyraz Musa-Zehra aşkı, Nesibe-Ali Hüseyin aşkı romanın aşk örgüsünü oluşturmaktadır. Musa Kazım başlarda, bir gün memleketi Girit'e gideceğinin umuduyla yaşamaktadır. Daha sonraları Melek Hatun ile aralarında yoğun bir sevgi oluştuğundan sonra yavaş yavaş Girit'e dönme ısrarından vazgeçecektir. Zaten kızları da gitmek istememektedir. Çünkü onların da sevdiği adamlar Karınca Adası'nda yaşamaktadırlar. Romanın sonunda sevenler sevdiklerine kavuşur ve bu anlamda roman mutlu sonla biter.

Aşk temasının öne çıktığı önemli romanlardan biri de *Koca Ren*'dir. Başkişi Adem'in Almanya'da mutsuz olmasının en önemli sebebi, gittiği okulda arkadaşları ve okulun öğretmenlerinden kaynaklı yaşadığı sorunlardır. Özellikle aynı sırayı paylaştığı Melanie ile önemli problemler yaşamaktadır. Birbirlerine karşılıklı olarak hoş olmayan sözler söyleyerek uzun sürecek bir tartışma ve gerginliğin müsebbibi olurlar. Fakat günün birinde Gül ile tanışan Adem, onun tavsiyelerine uyarak Melanie'ye daha farklı davranmaya başlar. Melanie de ona söylediği sözlerden dolayı özür dileyerek hatasını kabul eder. Böylece ikisi arasındaki kavga sevgi ile sonuçlanır ve sevgili olurlar.

Aşk duygusu, *Mor Kaftanlı Selanik* romanında da önemli bir izlek olarak işlenir. Ağırlıklı olarak Rum kadınlar ile Türk erkekleri arasında oluşan aşk, evlilikle sonuçlanır. İki halka mensup bireyler arasında meydana gelen aşk, yazarın iyimser bir dünya görüşüne sahip olmasının da sonucudur. Resmo'da Üzümkız olarak da bilinen Penelope ile Musa arasındaki aşk, evlilikle sonuçlanır. Üzümkız, çocuğunu doğururken hayatını kaybeder.

Bir diğer aşk, Sofia ile Halil arasında yaşanır. Drama'da birbirlerini uzun zamandır sevmekte olan iki genç, mübadele haberi gelince büyük bir telaş yaşayarak kaygıya kapılır. Çünkü Halil ve annesi Hasibe Teyze, mübadele gereği Türkiye'ye gitmek zorundadırlar. Yaşlı ninesinden başka kimsesi olmayan Sofia, Halilsiz yaşayamayacağını söyleyerek onlarla gitmek istediğini belirtir. Hatta bohçasını alıp onlara gelir. Göç başladığında katilede saklanarak Şarköy'e kadar yolculuk yapar.

Burada nikâhlarını kıyarlar ve Sofia, kalabilmek için adını Safiye olarak değiştirmek zorunda kalır.

3.1.12. İdeal Bir Toplum Anlayışı

Göçü işleyen romanlar içinde, ütöpik değerlerin hâkim olduğu bir toplum idealinin olduğu *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanı farklı bir konumda bulunmaktadır. Esasen yazarın, güzelliklerin, kardeşliğin, barışın hâkim olduğu bir dünya anlayışından hareketle böyle bir yaşamı kurguladığı savunulabilir. Bu itibarla belki de roman, yazarın, iyi bir toplumun iyi değerlerle inşa edilebileceğini gösteren bir vasiyeti olarak da alınabilir (Şeker, 2020: 220). Herkesin birbirine sevgi ve saygı beslediği, çalışmanın yüceltildiği, ön yargısız bir şekilde kabul ettiği, din ve milliyet farkının olmadığı, doğaya ve doğadaki varlıklara karşı olanca bir duyarlılığın gösterildiği bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Hırsto'nun Karadeniz köylülerine söylediği sözlerde bu düşünceler savunulmaktadır.

“Ben size hiçbir şey etmedim. Size yol gösterdim. Kendinizi siz bu duruma çalışarak getirdiniz. Böyle çalışmayaydınız içinizden çok kötü insanlar çıkardı. Oysa siz kötü bir şey yapmadınız. Doğan güne parlayan ışığa her şeyin başı toprağa parlayan denize saygı duydunuz. İnsana sevgiler götürdünüz. Sizin içinizdeki insanlık sizi böyle yaptı. Cümbür cemaat zulme karşı koydurdu.” (Kemal, 2020: 219).

Karınca Adası'nda açılacak olan bir mektebe Rum Âşık Hızır mektebi adının verilmek istenmesi, birlik ve kardeşlik duyguları içinde yeni bir yaşam kurmak isteyen adalı mübadillerin ideal bir toplum anlayışında buluşmalarını sembolize etmektedir.

3.1.13. Uyum ve Entegrasyon

Sözlükte bütünleşme ve uyum anlamına gelen (TDK,2011) entegrasyon kelimesinin bu çalışmada uyum sözcüğü ile beraber kullanılmasının nedeni, bütünleşmenin daha kapsayıcı bir anlama sahip olmasıdır.

Koca Ren romanında Türkiye'den Almanya'ya göçen Sarıkaya ailesinin bir üyesi olan Adem'in gözünden ailenin yaşadığı sıkıntılar, Türk kültürü ve Alman kültürü arasındaki derin farkların anlatımı, yabancı bir kültüre entegrasyonun zorlukları gibi meseleler üzerinde durulmaktadır. Yabancı bir kültüre uyum sağlama sürecinde önemli engellerden biri 'biz' ve 'onlar' ayrımıdır. Biz ve onlar tanımı çerçevesinde 'öteki' olana bakıldığında biz tarafının kendini işin merkezinde gördüğü ve öteki olanın inşasında (Cihangir, 2020: 2) fark edilmemiş bir alt yapı oluşturduğu, dikkate değer bir

vakadır. Bu durumu, baba Salim Sarıkaya ile uzun yıllardır arkadaşlık yaptıkları Achim’le aralarında geçen şu diyalogda görmek olasıdır:

“Sana daha açık konuşayım: Sen bana siz diyorsun. Biz kimiz? Yani bu Halle’de çalışan Almanlar mı ‘biz’iz? Yanlış bu! Senle ben ayrı değiliz. Sen bugün için yabancı, ben bugün için yerli emekçileriz; anlıyor musun? İkimiz de emekçiyiz. Neden ben seni hor göreyim? Yanlış olur. Sen beni hor görürsen de yanlış! Değişen zamanlar seni hor görüyor. Ama dikkat et, yalnız seni değil, beni de hor görüyor.” (Baykurt, 2018: 97).

Oysa Salim Sarıkaya ortak noktalarının ikisinin de zor şartlar altında, bir fabrikada çalışan işçiler olduklarını ifade eder. Dolayısıyla ikisi de benzer şartlar altında yaşamlarını sürdürmektedirler. *Koca Ren* romanında Türk ve Alman kültürüne mensup bireyler arasında oluşan uyum ve entegrasyona en anlamlı örnek başkişi Adem ile okulda sıra arkadaşı olan Melanie arasındaki ilişkidir. Nitekim romanın sonunda Adem ile Melanie arasında baştan itibaren süren didişme ve kavgalar sona ermiş, iki farklı kültüre sahip kişiler arasında örnek olabilecek bir aşk olayı doğmuştur. Her iki kahramanın da ailesi onların bu sevgisini yüce bir değer olarak benimsemiştir. Böylelikle yazar, iki farklı kültür arasında başta yaşanan çatışmaları aşk sayesinde barışçıl bir çözüme kavuşturmuştur (Karabela, 2007: 599). Esasen bu şekilde bir son, yazarın dünya görüşüyle de bir paralellik arz etmektedir.

Romanda Alman ve Türk kültürünün karşılıklı uyumunda bir diğer önemli rolü Oma Johanna yerine getirir. Çoğunlukla ailelerinden ayrı, yalnız yaşayan yaşlı kadınlar olan omalar bilgili ve görgülü kadınlardır (Karabela, 2007: 582). Böyle bir kadın olan Oma Johanna’nın yolu günün birinde Adem ile kesişir. Oma Johanna, Ademler’in evine gelen ilk Alman misafirdir. Hacer Sarıkaya bu durumdan çok memnun olur. Bu zamana kadar kendilerinin de bir Alman’ın kapısını çalmadıkları için özeleştiri yapar. Hep birlikte kahvaltı yaparlar. Sarıkaya ailesi onu sever ve sayar. Almanların planlı ve programlı yaşam tarzını temsil eden Johanna, Adem ile programlı bir çalışma sistemi kurup bu şekilde hareket ederler. Ona, hem Almancasını iletmede hem de okulda gördüğü diğer derslerinde önemli yardımları dokunur.

3.1.14. Vatanından Kopamama

Vatan sevgisi ve doğduğu topraklardan ayrılamama teması, muhakkak ki göçü işleyen bütün eserlerde önemli bir unsurdur. Lâkin mübadele romanlarında, vatan sevgisi ve doğduğu topraklardan ayrılamamanın çok daha güçlü bir biçimde öne çıktığı

bir vaka olarak görülmektedir. Her iki taraftan mübadiller için doğduğu topraklar, onlar için kutsal bir yerdir. O kadar ki Yunanistan'dan gelen Türkler, asıl vatanları olarak Türkiye'yi değil Yunanistan'ı; Türkiye'den giden Rumlar da Yunanistan'ı değil Türkiye'yi anavatanları olarak görmekte-dirler (Ayata, 2015: 41).

Romanda bu duygu o kadar güçlüdür ki, Şarköylü Markos, atalarından kalan doğup büyüdüğü toprakları bırakmamak için kendisini asacaktır. Ölmeden önce mezarını hazırlayıp mezar taşına vatanına duyduğu derin sevgiyi yazıp öyle canına kıyacaktır.

“Burada Şarköylü Markos yatıyor. Yüz yıldan daha çok bu toprakları Markos'un ailesi işledi. Ekti, biçti... Markos burada doğdu, burada öldü... Hayatı gerçek minnettarlık içinde geçti. Nankörlükle karşılaştı.”(Karakoyunlu, 2012: 239).

Eleni ve kocası Philip İzmir'de yaşamaktadırlar. Mübadele emri gelinde evlerini ve terzi dükkânını kapatıp *Giresun* gemisiyle Girit'e gitmek zorunda kalırlar. Hasta olan Philip, yolculuk sırasında daha da kötüleşir ve ölür.

Karaya yaklaşınca geminin kaptanı, ölüyü toprağa defnetmeyi önerdiğinde Eleni, bu isteği geri çevirir ve kocasının cesedini Akdeniz'in sularına bırakacağını söyler.

“-Teşekkür ederim! Lakin onu Akdeniz'in sularına bırakacağım... Sabah rüzgârları küçük bir dalgayla onu İzmir'in kumsallarına götürececek...”(Karakoyunlu, 2012: 205).

Şarköy'de lokanta işleten yaşlı Barba ve Eva çifti, buradan ne olursa olsun asla ayrılmak istemezler.

“-Burada doğduk, burada büyüydük.

Eva'nın gözleri doldu. Barba'ya sarıldı:

-Ölürüm de ayrılmam buradan, Barba!

-Ben de ayrılmam. Ölüm gider buradan ancak...”(Karakoyunlu, 2012:

72).

Doğduğu topraklardan gitmemek için isimlerini Bahri ve Havva olarak değiştirirler ve o şekilde kalırlar.

3.1.15. Farklı İnançlara Saygı ve Kardeşlik

Mor Kaftanlı Selanikte öne çıkan temalardan biri de her iki yakada bir arada yaşayan Türk ve Yunan halkı arasındaki kardeşlik duygusu ile birbirlerinin inancına duydukları hoşgörüdür. Bu durum mübadeleyi ele alan birçok romanda da görülmektedir. Esasen çok uzun yıllardan beri karşılıklı saygı ve komşuluk, evlilik gibi münasebetlerde bulunarak yaşayan iki halk arasında bu durumun yaşanması; savaşların, kavganın, nefretin olmadığı bir dünya anlayışının tahayyülüne de tekabül etmektedir. Bu bağlamda mübadele romanları, tezli eserler olarak da okunabilir.

Daha romanın ilk sayfalarında iki İzmirli, Seher Hanım ile Madam Fotini arasında birbirlerinin inancına olan saygı ve hoşgörü anlayışını, romanın bütününde de görmek olasıdır (Ayata, 2015: 44). Kulakları iyi işitmeyen Seher Hanım'a namaz vaktini hatırlatır.

“Madam Fotini, Seher Hanım'ın anlattıklarını yine gülerek dinledi. Komşusunun ağır işiten kulaklarının yarattığı mazerete sığınıp çoğu kere ezanı bilerek kaçırdığına inanıyordu. Her seferinde kar kış demez, evinden çıkıp komşusunun camını tıklatarak namaz vaktini hatırlatırdı:

-Ezan okunuyor; gürültüden duymamışsındır diye geldim...

İkisinin de gözlerinde bakışlarıyla konuşan bir şükran ve dostluk manzarası vardı. Altmış yıllık bir yarenlik hissiyle birbirlerine hâlâ ilk günlerin heyecan ve sıcaklığıyla sarılıp birkaç saniyelik sohbetin derinliğinde hasret giderirlerdi.”(Karakoyunlu, 2012: 24).

Seher Hanım, bahçesindeki tulumbanın altında abdest alırken Madam Fotini başında durur. Ellerini, kollarını iyi yıkamasını, zira beden temizliğinin bütün semavî dinlerde ortak bir anlayış olduğunu da söyleyerek ilginç bir hatırlatma da yapar.

“Madam Fotini başında durmuş, sanki kaytaracağı endişesiyle kırk yıllık dostunu ikaz ediyordu:

-Dirseklerine kadar, dirseklerine kadar yıka...

Sonra her dinin ortak kuralında bütün âlemi kavrayan kutsallığın kendine düşen payını paylaşmak ister gibi fikrini söyledi:

-Hazreti Muhammed diyor ki, bedeni temiz olmayanın yüreğinde kir kalır...

İsa da aynı şeyi söylemiş... Musa da...”(Karakoyunlu, 2012: 24-25).

Eleni kocasıyla Philiple birlikte İzmir'den ayrılmak zorunda kalır. Gitmeden önce onu ve kocasını uğurlamaya gelen Emine, Seher'in onlar için pişirdiği çorbayı Eleni'ye verir. Seher'e teşekkür ederek Emine'ye kardeşlik duyguları içinde sarılır.

“Emine'nin elindeki çorba kâsesini aldı. Bir yudum içti. Derin bir nefes alıp ikinci yudumunu da içti. Karşıdan kendilerini seyreden Seher'in penceresine döndü:

-Her zaman böyle lezzetliydim... Sağ ol!

*Sonra bütün gücünü toplayıp Emine'ye sarıldı:
-Hep senin gibi bir kardeşim olmasını istedim...”(Karakoyunlu, 2012:
123).*

Drama’da Yorgo ve adamları göç edecek kabileyi yağmurlu havada ıslanmaları için köy meydanındaki yolda durdurur. Yorgo’nun adamları ve jandarmanın korkusuyla hem mübadil kafilesi hem de köy halkı bu duruma karşı koymaya cesaret edemez. Tam bu anda Sokratis, elindeki tüfeği ateşler. Yorgo’nun adamları onun etrafını sarar. Halil, annesi, sonra diğer mübadiller ayağa kalkarak Sokratis’i korumaya alırlar. Kafilenin bu şekilde ayaklanıp üzerlerine doğru gelmesi, Yorgo’nun adamlarının gözünü korkutur. Sokratis, kiliseye doğru yönelerek kilisenin kapısını açar ve kabileyi içeriye davet eder. İçeri giren kafile sıralara oturur. Köylüler, göç kafilesi için ellerinde yiyecek paketleriyle kiliseye gelirler. Daha sonra yağmur durunca yola çıkarlar.

Romanda kardeşlik duygusunun önemli bir örneği de Dedeğaç Tren İstasyonu’nda yaşanır. Hasan Hoca ve Halil’lerin içinde olduğu Kavala’dan gelen tren ile Trakyalı Rumları Selanik yönüne götürecek tren istasyonda karşılaşırlar. Türkleri götüren trende bir çocuk ağlaması başlar. Bebeğin zayıf olan annesinin sütü yoktur ve o yüzden ağlamaktadır. Bir kadın Rumca var gücüyle bağırır ve ağlayan çocuğun annesine çocuğu kendisine vermesini söyler. Yandaki trende olan bebek, annesinden alınır ve Rum kadına verilir. Sütü bol olan Rum kadından süt emen çocuk mutludur. Her iki anne, tren kalkınca bebeklerini havaya kaldırıp karşılıklı olarak birbirlerini selamlarlar. Bu ilginç selamlaşma, yıllarca ortak bir kaderi paylaşmış iki halkın bireyleri arasında bir başka kardeşliğin, süt kardeşliğinin de tesis edildiğini vurgular niteliktedir.

“Rum kabileyi taşıyan tren hareket etti. Şarköylü davavekili Hırsto ayağa kalkmış, sağ elini alnına dayayarak gözden kayboluncaya kadar Türk kafilesini selamlıyordu. Türk anne de ayağa kalkmıştı. Bebeğini havaya kaldırıp iki yana sallayarak Selanikliler kafilesini selamladı. Tren gözden kaybolunca olduğu yere çöktü. Bebeğini bağrına bastı. Rum anne de bebeğini kaldırıp iki kez iki yana sallamıştı. Çocuğuna bir ömür bahsinin ilk dersini verir gibi kulağına fısıldadı:

-Dünyada sadece sütün kardeşliği vardır... Artık dünya ahret bir kardeşin var Dimitri...”(Karakoyunlu, 2012: 348-349).

3.1.16. Korku ve Kaygı

Mor Kaftanlı Selanik romanında korku ve kaygı duygusu en az diğer temalar kadar önem arz eder. Vatan olarak kabul edilen topraklardan ayrı düşmek korkusu romanın neredeyse tümünde görülen bir özelliktir. Mübadeleyi ele alan romanlarda bu durum daha özel bir şekilde işlenmektedir. Çünkü yerini yurdunu istemeden, zorunlu bir

terk ediş söz konusudur. Dolayısıyla vatan ve yurt imgesi, hem Türk tarafında hem de Yunan tarafında aynı anlama tekabül etmektedir. Mübadele talimatı geldikten sonra her iki tarafın yerleşik halkı, hem vatanından göç etme ihtimalinin ortaya çıkardığı korku, sonra dayollarda başlarına ne geleceğine dair duyulan belirsizlik neticesinde oluşan yoğun kaygı duygusu, birbirinden beslenen iki olumsuz durum olarak ortaya çıkar.

Lozan'da yapılan görüşmelerin neticesini Şarköy'de halk merakla bekler. Yüzbaşı İhsan, Doktor Aleksandr ve Markos'un da içinde bulunduğu kalabalığı karakola çağırır ve haberi onlarla paylaşır. Yunanistan'ın bazı şehirlerindeki Türkleri Şarköy'e süreceklerni söyleyince bir anda herkes bu haberle sarsılır.

“-İş çığırından çıkmış. Artık evlere bile saldırılar başlamış... Kavala, Drama, İskeçe ve Gümölcine'deki Türkleri yerlerinden ediyorlarmış.

Esefli sesle vurucu cümleyi fısıldadı:

-Hepsini buraya süreceklermiş...

Oturamlar yüreklerine birer kurşun saplanmış gibi sarsıldılar.”(Karakoyunlu, 2012: 146).

Bu haberle derin bir endişeye kapılan halk, gelenleri nasıl yerleştirecekleri, besleyecekleri kaygısına kapılır. Burada yaşayan halkın geçimi bile zor iken yeni gelecek insanların iaşesini karşılama düşüncesi hepsini hüzne ve endişeye sevkeder. Yaşlı bir adam, Markos, bu sırada asıl korkularını açığa vuracak soruyu sorar.

“-Ya derlerse ki, Rumlar da Yunanistan'a gidecek?

Ortaya bomba düştü. Sessizlik asıl korkunun ne kadar yakın ve tehlikeli olduğunu hissettiriyordu. Yaşlı adam sözlerini tamamlamaya karalıydı.

-Ya yıllardır yaşadığımız bu topraklardan sürülürsek?”(Karakoyunlu, 2012:147).

Aynı korkuyu, torunu Leyla ile Selanik'te yaşayan Şevket Bey'de yaşamaktadır.

“-Galiba ölçüyü kaçırdım. Ama bu mübadele içimi öyle korkutuyor ki, bazen sözlerim maksadımı çok aşıyor.”(Karakoyunlu, 2012: 195).

Drama'da Hasan Hoca, karısı Dilşat Hanımla mübadele haberini duyduktan sonra endişelenir. Tatları kaçar. Yakında başlayacak fırtına, geleceklerine olan endişe, yollara

düştükten sonra ne karşılaşacaklarını bilememeleri onlarda büyük bir korku ve kaygı duygusuna sebebiyet verecektir.

“-Bak şimdi fısıldaşıyoruz. Yarın kalktığımızda bir koca korku çığlığı kapımızı çalacak... Yollara sürecekle. En büyük korku, ne olacağımızı bilmeyişimiz derdin; galiba şimdi bunu öğreneceğiz...”(Karakoyunlu, 2012: 199).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, çağdaş Türk romanında göç romanları yapı ve tema yönünden incelenmiştir. İncelenen romanlar yayımlanma sırasına göre Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* (1962), Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983), Fakir Baykurt'un *Koca Ren* (1986), Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar* (1994), Yaşar Kemal'in *Çıplak Deniz Çıplak Ada* (2012), Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik* (2012), Ayla Kutlu'nun *Yedinci Bayrak* (2016) adlı eserleridir. Çalışmanın başlığında 'çağdaş Türk romanı' ibaresinin bulunması, Cumhuriyet sonrası yazılan Türk romanına vurgu yapmak içindir. Okumalarımız ve araştırmalarımız neticesinde göç olgusuna doğrudan doğruya temas eden önemli çalışmalardan biri olduğu ve isminde de buna vurgu yaptığı için *Gurbet Kuşları* romanıyla başlanmıştır. Diğer romanlar da kronolojik olarak ele alınıp incelenmiştir. Göç olgusunun seçilmesinde, göçün insan psikolojisi ve sosyolojisinde meydana getirdiği önemli değişimleri roman merkezli bir okuma isteğinden doğmuştur.

Tespit edilen romanların yapısal olarak ele alınma sebebi ise bu romanların bir yapı birlikteliği sağlayıp sağlamamasını ortaya koymak içindir. İncelemelerimiz göstermiştir ki anlatıcı ve bakış açısı, kişi, zaman, mekân, olay, dil ve üslup gibi unsurların benzerlikleri dolayısıyla bir roman türü olarak göç romanından söz edilebileceği savunulabilir. Romanlarda işlenen temalar, göçün yapı unsuru içinde ele alındığı merkezî bir faktör olarak öne çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Metin esaslı bir inceleme olan çalışma, üç ana bölüm üzerinden şekillenmiştir. Birinci bölümde göç kavramının anlamı, Türk romanında göç konusunun işlenişi, mübadele olayı ve romanımızda ele alınma biçimi gibi mevzular üzerinde konunun kapsamı ve gerekliliği ölçüsünde ele alınmıştır. İkinci bölümde incelenen romanlar hakkında kısa ve genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü ve en kapsamlı olan bölümde ise romanlar yapı ve tema bakımından incelenmeye tabi tutulmuştur.

Romanlar incelenirken Mehmet Tekin'in *Roman Sanatı 1*, Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemi*, Fatih Tepebaşı'nın *Roman İncelemesi*, Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin'in editörlüğünü yaptıkları *Romanda Kişiler Dünyası*, *Romanda Mekân*, Veysel Şahin'in editörlüğünde çıkan *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi* ile *Romanda Zaman* adlı çalışmaların romanı ele alış usulleri merkez alınarak bu çalışma ortaya konmuştur. Bunların dışında konuyla doğrudan ve dolaylı biçimde

ilgili olan diğerkuramsal eserler, tezler, makaleler metin içinde ve tezin kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

Kuşkusuz göçü işleyen romanlar, roman türü içinde farklı bir konumda bulunduğu için bu eserlerin yapı ve tema bakımından incelenmesi, çağdaş Türk romanının daha iyi anlaşılması için önemlidir. İnceleme sonucunda bu romanlardaki benzer ve farklı temalar, bakış açıları ortaya konmuştur. Göç romanını kaleme alan yazarların hemen tamamı ülke içinde bir kentten başka bir kente veya yaşadıkları ülkeden başka ülkelere göç etmişlerdir. Hatta bazen aileleri de göç olayını yaşamış kişilerdir. Yazarların göç olgusunu işlemeleri, kendilerinin ve ailelerinin yaşadığı dramı ve bu dramın onların hayatında sebep olduğu değişimlere olan borçlarını ifa etme bilincinden de kaynaklandığı savunulabilir. Romanlarda yarattıkları kahramanların, göçten kaynaklı yaşadığı zorlukları bizzat kendileri de yaşadığı için romanın yapı unsurları olan olay, zaman, mekân, kişi ve bakış açısının sahiciliği daha iyi anlaşılmiştir. Göç hadisesini ele alan yazarlar, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurmayı kendilerine bir görev olarak ayrıca şiar edinmişlerdir. Diğer yandan göçü ele alan romanlar, belli bir tarihsel dönemi ve o dönemde meydana gelen olayları da kısmen işlemek durumunda olduğundan az da olsa tarihî roman kategorisi içinde değerlendirilebilir. Göç romanlarında baskın olan bu sahicilik faktörü, göç romanlarının diğer romanlar içinde özel bir alan teşkil etmesini de beraberinde getirmiştir.

Göç romanları içinde mübadele konusu özel yer teşkil etmektedir. Mübadeleyi işleyen romanların acı yüklü hikâyeler taşıdıkları gözlenmiştir. Mübadeleye uğrayan her iki tarafın da halkları kendi yaşadıkları yeri bırakmak istememişler ama yine de yaşadıkları devletlerin yaptığı anlaşma gereği mübadele hükümlerine uymak zorunda kalmışlardır. Mübadillerin geldikleri yerde kendi ırkdaşları veya kendi milliyetlerinden olan insanlar tarafından öteki olarak görülmüş, dışlanmışlardır. Bu durum *Yedinci Bayrak*, *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, *Mor Kaftanlı Selanik* romanlarında öne çıkan bir özelliktir. Balkan göçünü işleyen *Viran Dağlar* ve *Yedinci Bayrak* romanlarında Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı, göçe uğrayan insanların yaşadığı yoksulluk ve eğitim meselesidir (Ercilasun, Türk Roman ve ...: 114).

Muhakkak ki edebî eser kendi döneminden şöyle ya da böyle izler taşır. Wellek ve Warren'in deyişiyle sosyal şartlar estetik değerlerin oluşumuna etki eder ama değerlerin

kendilerini belirlemezler (Wellek & Warren, 2021: 134). Bu itibarla edebî eser, yine de kendi estetik ölçüleri dâhilinde değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

1950 sonrası Türk romanının önemli isimlerinden olan Orhan Kemal, romancılığının başlarında Çukurova yöresini ve köy hayatını toplumcu gerçekçi bir anlayışla yansıtan romanlarıyla öne çıkmıştır. İstanbul'a göç ettikten sonra şehrin varoşlarında yaşayan, inşaatlarda, fabrikalarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmış Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen insanların yaşam savaşını, sanayileşen toplumumuzun sancılarını gerçekçi bir bakış açısıyla işlemiştir.

Köyden kente göçü işleyen önemli eserlerden biri olan *Gurbet Kuşları* nda Çukurova'dan İstanbul'a gelen insanların şehirde yaşadığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar, şehirde tutunma mücadelesi, şehir yaşamının kahramanlar üzerinde meydana getirdiği olumlu ve olumsuz etkiler işlenir. Kendisi de göçü yaşamış ve şehir yaşamının zorluklarını bilen bir yazar olarak bu durumu olanca gerçekliği içinde yansıtmaya çalışmıştır.

Kırdan kente göçü işleyen bir başka önemli yapıt *Sevgili Arsız Ölüm* romanıdır. Diliyle ve anlatım tarzıyla Türk romanına farklı bir soluk getiren eser, yazıldığı günden bugüne kadar yoğun tartışmaların da odağında yer almıştır. Latife Tekin de küçük yaşından itibaren İstanbul'a gelmiş ve buranın farklı hayat tarzını yakından tanımış bir yazardır. Roman, iç göçü ele alan benzer romanlardan farklı olarak masalsi anlatımı ve tekniğiyle postmodern romanın önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Romanda köyden şehre büyük umutlarla gelen ailenin, istediğini bulamadığı, ekonomik ve sosyal olarak daha büyük bir çöküntü yaşadığı, bunun sonucunda da ailenin bir dağılma sürecine girdiği teması işlenir. Ailenin ve aile bireylerinin şehirde yaşadıkları hayal kırıklığı, iç göçü ele alan *Gurbet Kuşları* romanına göre farklı bir durum arz etmektedir. Zira *Gurbet Kuşları* romanının kahramanları olan İflahsızın Memed ve Ayşe, başta bazı zorluklar ve sıkıntılar yaşasalar da sonraları şehrin acımasız yüzüyle mücadele ederek burada tutunmayı başarmışlardır.

Edebiyatımızda dış göçü işleyen önemli bir eser Fakir Baykurt'un *Koca Ren* romanıdır. Romanda Anadolu'nun bir başka köyünden Almanya'ya göç eden bir ailenin yabancı bir memlekette gurbetçi olarak karşılaştığı zorluklar, uyum problemleri, kültürel çatışma gibi temalar işlenmiştir. Kendisi de bir Almanya gurbetçisi olan Fakir

Baykurt, olayları ve durumları realist bir bakışla yansıtmaya çalışmıştır. Romanın başkışısı olan Adem, ilk zamanlarda Alman kültürüne ve eğitim sistemine alışmakta zorlanmış, bir süre sonra ise buradaki yaşama entegre olmuştur. Tıpkı Orhan Kemal gibi Fakir Baykurt da olayları ele alırken iyimser bir bakış açısıyla vermeye özen gösterir. Bu durum her iki yazarında benzer dünya görüşüne sahip olmasından ileri gelmektedir. Romanın göçü işleyen diğer toplumcu gerçekçi eserlerden farklı bir yanı, sadece ekonomik şartlardan kaynaklı bir göç anlayışını ele almayıp, kahramanın daha iyi bir ülkede daha iyi okullarda eğitim alması sebebiyle yaşadığı göç hadisesini merkeze almasıdır.

Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar* eseri, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde Makedonya'da bir arada yaşayan Hırvat, Bulgar, Sırp, Türk, Arnavut, Rum gibi ayrı farklı din ve dillerden mensup halkların milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle zamanla birbirlerinden ayrışmasını ve birbirini düşman olarak görmesini anlatır. Asırlar boyunca bir Osmanlı mülkü olan Makedon coğrafyasının, devletin zayıflaması ve çağını doğru okuyup değerlendirememesi sonucu bu toprakların elden çıkmasını anlatır. Bu süreç, gerçekten yaşamış bir şahsiyet olan Uçanalı Zülfikâr Bey'in hayat hikâyesi ve verdiği mücadele özelinde ele alınır. Romanın hem göçü hem özelinde mübadeleyi işleyen diğer yapıtlardan ayrılan yönü başkışısının gerçekten yaşamış bir şahıs olmasıdır.

Çıplak Deniz Çıplak Ada romanı, göç romanları içinde ayrı bir kategori oluşturan mübadele gerçeğini işleyen bir eser olarak öne çıkar. Türkiye ve Yunanistan devleti arasında imzalanan protokol gereğince her iki ülkedeki Türk ve Rum nüfus, karşılıklı olarak yer değiştirmiştir. Toplumcu gerçekçi bir yazar olan Yaşar Kemal bu romanda, Anadolu'dan ve Yunanistan'dan gelen göçmenleri hayali bir adada birleştirir ve yeni bir yaşam inşa eder. Hayali bir adada üretime dayalı yeni bir yaşam anlayışı oluşturma, kuşkusuz yazarın iyimser bir dünya görüşüne sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu adaya gelen insanlar zamanla birbirleriye kaynaşarak barışçı bir ortam oluşturup yeni bir yaşamın temelini atarlar.

Mor Kaftanlı Selanik romanında Türk ve Yunan devleti arasında imzalanan protokol gereği her iki ülkenin Türk ve Rum nüfusunun karşılıklı olarak göçe tabi tutulması ve mübadelenin insanların yaşadığı dram da düşünüldüğünde hangi şartlar içinde gerçekleştiği ortaya konulmaktadır. Her iki yakadaki mübadil insanları, bazen eş

zamanlı bazen art zamanlı bir süreç içinde ele alan eser, olayları ve durumları birçok farklı mekân üzerinden ele alır.

Mor Kaftanlı Selanik ile *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanı; Rum, Türk ve diğer halklardan insanların bir arada barış içinde yaşamalarını işleyen iyimser ve idealize edilmiş temasıyla diğer romanlardan ayrılmaktadır. Çünkü mübadeleyi ve göçü ele alan benzer romanlarda az veya çok değişen oranlarda farklı milletlere mensup insanlar arasında bazı çatışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

Balkanlar'dan yapılan göçü ele alan diğer eser *Yedinci Bayrak*'tır. Eserde Balkan Savaşları öncesi Bosna Hersek'te yaşayan bir ailenin, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve dolayısıyla tebası olan Sırlar'a ve Hırvatlar'a söz geçirememesiyle bölgede baş gösteren isyanlar ve savaşlar neticesinde sahip olduğu toprakları kaybetmesiyle buraları terk etmek zorunda kalan bir ailenin Salihli'ye gelmesini ele alır.

İncelenen eserlerde bazı izleklerin yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bunları savaş, göç, acı, hüznün, özlem, yoksulluk, eğitim, yalnızlık, yabancılaşma, yozlaşma, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve çöküşü, kibir ve dışlanma, aşk, ideal bir toplum anlayışı, uyum ve entegrasyon, vatanından kopamama, farklı inançlara saygı ve kardeşlik, korku ve kaygı olarak sıralamak mümkündür. Öne çıkan temalar bu şekilde olsa da bazı temaların vurgulanmasında yazarların ayrı bir hassasiyet gösterdikleri görülür. Vatan sevgisi, memleketinden ayrılmanın onların düşünce ve duygu dünyalarında yarattığı büyük trajedi, dolayısıyla acı, hüznün ve özlem, eğitim gibi unsurlar daha bir hassasiyetle ele alınmıştır. Yazarların sözü edilen temaları işlerken bazen kendilerinin bazen de aile büyüklerinin yaşadığı olaylar, birinci veya ikinci elden tanıklıklar, yakın tarihte meydana gelmiş göç hadisesine dikkat çekmek için içine girdikleri çaba, eserlerde öne çıkan tematik özelliklerin değerlendirilmesinde önemli birer faktördür.

Bazı romanlardada kahramanların doğayla veya doğadaki çeşitli varlıklarla konuşması, halk edebiyatına ait bazı anlatım özelliklerinin çağdaş yazarlar tarafından da kullanıldığını göstermektedir. Söz gelimi *Sevgili Arsız Ölümde* Dirmit'in kuşkuş otuyla konuşması, *Koca Rende Adem*'in Ren Nehri ile konuşması, *Çıplak Deniz Çıplak Adada* Musa Kazım'ın zeytin ağacıyla konuşması bu duruma örnektir.

Hem *Viran Dağlar* hem de *Yedinci Bayrak* romanında erkek kahramanlar çocuklarının iyi okullarda okumasını isterler. Zülfikar Bey'in babası da Ali Sabir de oğullarının iyi okullarda okumasını ister. *Yedinci Bayrak* romanında Hasret, oğlunun gâvur okullarında okumasını istemez. Din eğitimi almasını arzular. Her iki romanda da Osmanlı eğitim sistemi her açıdan geri kalmış, azınlık okulları yani *Yedinci Bayrak*'taki Bulgar okulları ile *Viran Dağlar*'daki Makedon okulları ve eğitim sistemi çağa ayak uyduran, yenilikleri takip eden okullardır. Romanlardaki norm karakterler Zülfikar'ın babası ve Ali Sabir'in babası çocuklarının bu okullarda okumasını istemektedirler. Yazarlar Osmanlı'nın geri kalma sebeplerinden biri olarak eğitim kurumlarını ve sistemini eleştirmişlerdir.

İncelenen eserlerin hemen hepsinde yazarların barışçı ve hümanist bir üslupla olaylara yaklaştığı görülmektedir. İç göçü ele alan *Gurbet Kuşları* ve *Sevgili Arsız Ölüm* romanında yazarlarımız, biri toplumcu gerçekçi diğeri büyülü gerçekçi bir anlayışa sahip olsa da olayların içinde meydana geldiği şartları adeta bir toplumbilimci titizliğiyle ele almışlardır. Köyün ve şehrin şartları, gelenekler, din olgusu, dönemin siyasî, sosyal, ekonomik özelliklerini irdelemede bazen açıktan bazen de satır aralarında bu bakış açısı görülmektedir. Mübadele hadisesini ele alan Yaşar Kemal ve Yılmaz Karakoyunlu gibi yazarların olayları, Türk ve Yunan iki halkın, yaşanan acılardan kin ve nefret üretmek yerine yıllarca bir arada bulunmanın verdiği olanca bir hoşgörü içinde ortak paydalarda buluşup yeni bir gelecek inşa etmesi temelinde ele aldıkları görülmektedir. Mübadillerin yeni vatanlarında da bu temel esas üzerine bir gelecek kurmaları tahayyül edilmiştir.

Yaşanmış ve yaşanma ihtimali olan olayları anlatan bir tür olarak roman, hayatın merkezinde yer almaktadır. Kuşkusuz roman yazarının olayları birebir anlatmak gibi bir mecburiyeti yoktur. Esasen edebiyatın böyle bir işlevi de bulunmamaktadır. O hayattan aldığını süzüp estetize ederek okura sunar. Bu bağlamda romancı, yaşadığı çağın tanığı ve mimarıdır. İnsanoğlunun yaşam serüveni devam ettikçe göç olgusu sanatın, edebiyatın ve bilimin konusu olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç Sosyolojisi*. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akar, Y. (2010). *Fakir Baykurt'un Romanlarında Toplumsal Gerçekçilik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Akar, Y. (2018). Sürgün Romanında Kişiler Dünyası. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Kişiler Dünyası*. (197- 215). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akcaoğlu, S. (2003). *Necati Cumalı'nın Hikâye ve Romancılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.
- Akgün, A. ve İ. A. Kumsar (2018). *Mübadil Türklerin Romanı*. Ankara: Gece Akademi.
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Argunşah, H. (2016). *Tarih ve Roman*. İstanbul. Kesit Yayınları.
- Arı, K. (2017). "Türk Roman ve Öyküsünde "Mübadele"". *Tarih ve Günce*, Cilt 1, Sayı 1, 5-28.
- Arslan, F. (2017). Cengiz Aytmatov'un 'Dişi Kurdun Rüyalari'nda Mekân-Varlık İlişkisi. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Mekân*. (245-263). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, S. (2008). *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi SBE.
- Atik, Ş. (2011). *Latife Tekin'in Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi SBE.
- Ay, F. (2011). *Yaşar Kemal'de Göç Olgusu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi SBE.
- Ayata, Y. (2015). "Türk Romanında Nüfus Mübadelesi Sorunu ve Bir Mübadele Romanı Olarak Mor Kaftanlı Selanik". *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 39, Sayı 1, 21-56.

- Aydoğdu, Y. (2021). Bir Karşıtlıklar Karnavalı: Benim Adım Kırmızı Romanında Zaman Kurgusu. Veysel Şahin, (ed.). *Romanda Zaman*. (469-486). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayrancı, İ. (2018). “Hz. Peygamberin Medine’ye Hicreti ve Bu Dönemde Uyguladığı Stratejiler Üzerine Bir Deneme”. *Kalemname*, Cilt 3, Sayı 6, 44-77.
- Balık, M. (2011). *Latife Tekin’in Romancılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.
- Baykurt, F. (2018). *Koca Ren*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Bingöl, T. (2020). *Göçün Psikolojik Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi EBE.
- Cihangir, M. (2020). “Koca Ren”, “Cinlerle Yolculuk” ve “Gönülsüz Köktendinci” Adlı Eserlerde Göç/Göçmenlik ve Ötekileşme/Ötekileştirme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE.
- Cihangir, M. (2020). “Ötekileşen Göçmenler”. *Mecmua*, Sayı 9, 1-19.
- Coşar, D. (2019). *Yaşar Kemal’in Bir Ada Hikâyesi Dörtlemesinde Toplumsal ve Siyasal Dönüşüm*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Cumalı, N. (2019). *Viran Dağlar*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çağlayan, A. (2018). “Adalet Ağaoğlu’nun Fikrimin İnce Güllü Romanının Yolculuk/Aşama Arketipi Bağlamında Çözümlemesi”. *Edebî Eleştiri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 20-39.
- Çapan, F. ve B. Güvenç (2017). “Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 18, 629-640.
- Çelik, D. Y. (2021). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*. İstanbul: Hiperyayın.
- Çelik, F. T. (2017). ‘Kiralık Konak’ta Gelenek ve Modernizm Bağlamında Mekânsal Karşıtlık. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Mekân*. (61-73). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Çetin, N. (2006). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları.
- Çetin, N. (2020). Efruz Bey Romanında Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi, Şahin, V. (ed.). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. (87-102). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetindaş, D. (2020). Füreya Romanında Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi. Şahin, V. (ed.). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. (531-547). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çopur, G. (2018). *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ardahan Üniversitesi SBE.
- Demir, R. (2019). "Dadaloğlu Üslubu". *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 102-112.
- Demir, R. (2020). "Yusuf Kıssalarına Göre Mısır'da Yaşanan Salgın". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 0, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 155-170.
- Demirtaş, S. (2018). *Necati Cumalı'nın Hikâye ve Romanlarında Sosyal Meseleler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi SBE.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğruyol, H. (2016). *1990 Sonrası Türk Romanında Türk-Yunan Mübadelesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi SBE.
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine*. Veysel Atayman. (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2004). *Orhan Kemal'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Eliuz, Ü. (2016). *Oyunda Oyun Postmodern Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Elmas, M. Şen (2010). *İkinci Yeni Şiiri Üzerinde Anlambilimsel Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Ercilasun, B. (2020). *Bir Vatan Kaybettiler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, B. (2020). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Erkın, M. O. (2020). *Kırdan Kente Göçün Sosyo - Ekonomik Etkisi; Konya İli Karatay İlçesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi FBE.
- Eronat, K (2020). Çalılık Romanında Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi. Veysel Şahin, (ed.). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Genç, Y., D. U. Gündüz vd. (2019). “Göç ve Kalkınma İlişkisi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 18, 479-498.
- Gökçe, A. Z. Y. (2012). *Latife Tekin’in Romanlarında Toplumsal Değişim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi SBE.
- Güler, T. (2016). *Türk Romanında Tasavvuf (1980-2000)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gümeli, T. (2006). *Orhan Kemal’in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi SBE.
- Gümüş, S. (2011). *Roman Kitabı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gündoğan, H. (2018). “Necati Cumalı’nın Viran Dağlar Romanında Göç Olgusu”. *International Journal Of Humanities and Education*, Cilt 4, Sayı 9, 354-377.
- Hançerlioğlu, O. (1998). *Felsefe Ansiklopedisi*. Cilt 7 (U-Z). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karabela, S. (2007). *Fakir Baykurt (Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi SBE.
- Karaca, Ş (2020). Sevgili Arsız Ölüm’de Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi, Veysel Şahin, (ed.). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. (371-386). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakaya, H. (2020). “Türkiye’de Göç Süreci ve Suriye Göçünün Etkileri”. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 93-130.
- Kardaş, C. (2018). “Yasadışı Göçmen Anlatılarında Folklorun İzleri”. *Mukaddime*, Cilt 9, Sayı 3, 129-142.
- Karpat, K. (2010). *Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, O. (2020). *Gurbet Kuşları*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, Y. (2020). *Çıplak Deniz Çıplak Ada*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kırca, C. (1989).“Ahsenü'l-Kasas” *TDVİslâm Ansiklopedisi*. Cilt 2, Ankara: İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kocabıyık, D. (2006). *Necati Cumalı'nın Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı ve Tema*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Koçak, A. (2019). *Türk Romanında Almanya'ya İşçi Göçü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi SBE.
- Korkmaz, R. (2017). Romanda Mekânın Poetiği. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Mekân*. (9-26). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. Işık Ergüden. (Türkçesi). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Millas, H. (2005). *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2018). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2020).“Orhan Kemal’in Romancılığının Nitelikleri/Yenilikleri”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, 33- 44.
- Onural, E. (2017). *Yaşar Kemal'in Romanlarının Zihniyet, Yapı, Tema ve Anlatım Bakımlarından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi SBE.
- Oral, B. ve F. Çetinkaya (2017). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları”. *Türkiye Klinikleri*, Cilt 3, Sayı 1, 1-8.
- Ortaylı, İ. (2006). “Mübadele”*TDVİslâm Ansiklopedisi*. Cilt 31, Ankara: İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, A. (2019). “Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna Gelişi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin İlan Edildiği Tarihsel Sürece Kadar Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumların Araştırılmasına Yönelik Tarihsel Bir Yaklaşım”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, 55-85.

- Özdemir, D. (2018). “Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, 1337-1349.
- Saltık, E. (2018). Viran Dağlar Romanında Kişiler Dünyası. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.) (2018). *Romanda Kişiler Dünyası*. (455- 475). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sel, P. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Romanlarında İç Göç (1923-2000)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi SBE.
- Stevick, P. (2010). *Roman Teorisi*. Sevim Kantarcıoğlu. (Trc.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, V. (2017). Halid Ziya Uşaklıgil’in ‘Aşk-ı Memnu’ Romanında Mekân-İnsan Diyalektiği. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Mekân*. (27- 46). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şeker, A. (2020). “Yaşar Kemal’in ‘Bir Ada Hikâyesi’nde İyi Bir Toplum Arayışının Sosyokültürel Temelleri”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, 213-225.
- Şengül, M. B. (2011). “Romanda Zaman Kavramı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, 428-435.
- Talu, G. (2019). *Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme: Bitlis İli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Tekin, L. (2019). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tekin, M. (2018). *Roman Sanatı 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tekşan, M. (2018). “Balkanlar’da Yaşanan Trajedi: Yedinci Bayrak Urumeli’den İzmir’e”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 117-129.
- Türk Dil Kurumu (2011). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 15.04.2023).
- Türkmenoğlu, S (2015). “Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Büyülü Gerçekçilik”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Cilt 54, 417- 426.

- Uğur, H. Z (2018). *Balkan Savaşları'nın Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk Göçü Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- Ümütlü, S. (2019). “Kadim Anlatılardan Romana Tevarüs Eden Bir Kadın Kahraman: Züleyha”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 145-165.
- Ünalı, H. (2011). *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi SBE.
- Wellek, R. ve A. Warren (2021) *Edebiyat Teorisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yalçın, M. Gezici (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Yanardağ, M. F. (2005). *Fakir Baykurt'un Hikâye ve Romanlarının Tema ve Yapısı Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi SBE.
- Yazıcı, H. (2021). “Edebiyat Sosyolojisinin Bölümleri ve Konuları”. *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 40-55.
- Yıldırım, F. (2020). Yaban Romanında Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi. Şahin, Veysel (ed), *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. (161-183). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, G. (2017). Peyami Safa'nın 'Fatih Harbiye' Romanında Mekân. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Mekân*. (87-105). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, G. (2018). Sevgili Arsız Ölüm Romanında Kişiler Dünyası. Korkmaz, R. ve V. Şahin (ed.). *Romanda Kişiler Dünyası*. (415- 432). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, M. (2018). *Türk Romanında Bosna Savaşı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE.
- Yücedağ, G. (2019). *Edebiyatın Üç Kuşağı Üzerinden Göç ve Göçmenliğin Dönüşümüne Bakmak: Almanya'daki Türk Diasporası Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.